

Bu kitap,
Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin,
Avrupa Birliği Merkezi Finans ve İhale Birimi desteği ile yürüttüğü
"zel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum rgtleri Ağı"
Projesi kapsamında gereştirilen
"Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak" Konferansı'nda
sunulan çalışmalardan ve zel İhtiyaçları Olan Mahpuslar 2014-15
Raporu'ndan oluşur.

Kitaptaki görüşler yazarlara aittir;
AB, MFİB ve CİSST'in görüşlerini ifade etmez.

"Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak" Konferansı,
21-22 Mayıs 2015'te
Friedrich Ebert Stiftung Derneği'nin katkılarıyla
İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve
Araştırma Merkezi'nin evsahipliğinde
gerçekleştirilmiştir.

Teşekkür ederiz.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

İstanbul Bilgi Üniversitesi
İNSAN HAKLARI HUKUKU
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

**İstanbul
Bilgi Üniversitesi**

LAUREATE INTERNATIONAL UNIVERSITIES

TCPS Kitaplığı 2

Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak

Kapak Tasarım: Ömer Süvari
Kapak Uygulama ve Sayfa Tasarım: Tayfun Koç

ISBN 978 - 9944 - 0751 -8 - 3

1. Baskı: Haziran 2015

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği

Adres: Kamer Hatun Mahallesi, Hamalbaşı Caddesi, Üstündağ İş Merkezi

No:14/139 Galatasaray - Beyoğlu / İstanbul

Telefon: 0212 293 69 82

E-posta: info@cezaevindestk.org.tr

Baskı ve Cilt

Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.

Depozite İş Merkezi A5 Blok Kat: 4 No: 405 Başakşehir İkitelli / İstanbul

HAPİSHANEDE
ENGELLİ, YABANCI, LGBTİ
OLMAK

İçindekiler

Teşekkür – <i>Zeynep Alpar</i>	9
Depo mu, Hapishane mi? – <i>Zafer Kıraç</i>	13
1. ÜNİVERSİTE VE SİVİL TOPLUM, HAPİSHANELERE DAİR NELER YAPABİLİR?	
Üniversite-Hapishane İlişkisi: Suç Araştırmalarının Ötesine Geçilebilir mi? – <i>Sibel Yardımcı</i>	19
Üniversiteden Hapishaneye, Hakların Anlatımı: Hukuk Kliniği Deneyimi – <i>Cem Sinanoğlu</i>	28
2. MAHPUSLAR VE HAKLAR	
Özürlü Hükümlünün Cezasının İfnazı ve İnsan Hakları – <i>E. Eylem Aksoy Retornaz</i>	35
Yabancı Mahpuslar ve Eğitim Hakkı: Sorunlar ve İtalya Cezaevlerindeki Doğru Uygulamalar – <i>Marta Roversi</i>	51
3. HAPİSHANEDE ENGELLİ OLMAK	
Engelliler ve Hapishane: Roma'dan “Rebibbia” Örneği – <i>Emanuele Goddi</i>	65
Türkiye ve İtalya Hapishanelerinde Engelli Mahkûm Koşulları Mukayeseli Durum Analizi – <i>Süleyman Akbulut</i>	81
4. HAPİSHANEDE LGBTİ OLMAK	
LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları – <i>Hilal Başak Demirbaş</i>	89
Türkiye’de Trans Kadın Mahpuslar – <i>Selin Berghan</i>	101

Roma Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi ve Napoli Cezaevi Deneyimleri – <i>Leila Daianis</i>	105
Hapishane Deneyimleri Işığında LGBTİ bireylerin Hapishanedeki Sorun ve İhtiyaçları – <i>Rosida Koyuncu</i>	112
LGBTİ Mahpus Olmak Maltepe Hapishanesi Deneyimi – <i>Coşkun Yanat</i>	116

6. HAPİSHANEDE YABANCI OLMAK

Acil Durum Devam Ediyor İtalya Hapishanelerindeki Yabancılar – <i>Vincenzo Scalia</i>	127
Türkiye Hapishanelerinde Yabancı Olmak ve Uluslararası Mevzuattan Öneriler – <i>Arın Gül Yeniaras</i>	135
Yabancı Kadın Mahpuslar, Anneleriyle Kalan Çocuklar ve Bakırköy Hapishanesi’nden Bir İyi Örnek: Dans Ekibi – <i>Zeynep Çukadar</i>	146
Yabancı, Hasta ve Mahpus: Bakırköy Kadın Hapishanesi’nde Yaşamak ya da Yaşayamamak – <i>Zeynep Alpar</i>	156

7. HAPİSHANE SİSTEMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ İÇİN ÖNERİLER VE İYİ ÖRNEKLER

Hapsetmenin Dışında: Roma Belediyesi Tarafından Önerilen Alternatif Bir Önlem Olarak Yarıyol Evleri Sistemi – <i>Emanuele Goddi</i>	179
İyileştirme Yaklaşımlarına Sistemsel Bir Eleştiri Denemesi – <i>Mustafa Eren</i>	189
İzleme Kurulları Ne İşe Yarar? – <i>Zafer Kıraç</i>	195
LGBTİ, Yabancı Uyruklu ve Engelli Mahpuslar İçin Uluslararası İyi Örnekler ve Öneriler – <i>Ayşegül Algan</i>	199

ÖZEL İHTİYAÇLARI OLAN MAHPUSLAR VE İLGİLİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ AĞI PROJESİ 2015 RAPORU – Hazırlayan: <i>Zeynep Alpar</i>	223
--	-----

Teşekkür

Elinizdeki kitap, hapishanelerde her insan için biraz daha uygun şartlar olması adına sürdürülen çabanın bir parçası, uzunca bir yol içinde bir adım. Burada yapılan iş, öncesi ve sonrasıyla birçok insanın katkısıyla, dayanışma ve umutla mümkün oluyor. Öncelikle, çalışmalarımızın zeminini hazırlayan Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Zafer Kırac'a ve tüm yönetim kurulu üyelerine teşekkür ederim. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi'nin yayınladığı Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Üzerine El Kitabı'nı yazan Tomris Atabay, bu çalışmasıyla çeşitli mahpusların birçok sorununu ve yapılması gerekenleri ortaya koydu, yolu açtı; ellerine sağlık.

Kasım 2012 - Kasım 2013 arasında yürüttüğü çalışmayla, engelli, yabancı, LGBTİ ve yaşlı mahpusların Türkiye'de yaşadıklarını anlatan ve sivil toplum örgütleri arasında bu konunun önemsenmesi adına ilerleme sağlayan arkadaşım Mustafa Eren, aynı zamanda bu kitabın çıkmasına vesile olan projenin yazarı ve ilk dönem koordinatörüdür. Proje boyunca desteğini esirgemeyen Mustafa Eren'e, işlerin keyifli bir çalışma ortamında yürümesini sağlayan arkadaşlarım Ayşegül Algan'a, Eva Tanz'a, Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı'nın LGBTİ ve yabancı mahpuslar alt ağ temsilcisi Hilal Başak Demirbaş'a, engellileri de kapsayan sağlık alt ağının temsilcisi Berivan Korkut'a, ofisimizin güzel insanları Alper Yalçın, Murat Yurtgöl ve Başak Ekinci'ye çok çok teşekkürler!

Engelli, yabancı ve LGBTİ mahpuslar için işbirliği ve dayanışma içinde çalışan, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslarla İlgili İletişim ve İşbirliği Ağı'na katılan veya çalışmalara dışarıdan destek veren bütün sivil toplum örgütü temsilcilerine; Sivil Toplumu Geliştirme Merkezi'nden, çalışmamızın akışını kolaylaştıran, bize çeşitli çözümler üreten Tuğçe Bayındır, Cevahir Özgüler ve Nevzat Kıracı'ya, CFCU'dan Gül Toruk'a, Onur Yılmaz ve İzzet Geren'e; Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne, bu çalışmayı pek çok açıdan rahatlatan Cihan Hüroğlu'na; projenin İtalya ayağına katılan ve gözlemlerini Türkiye'ye taşıyan Rozerin Seda Kip, Ramazan Demir, Sibel Yardımcı ve Süleyman Akbulut'a, İtalya'daki vaktimize keyif katan Sefa Dülgeroğlu'na, organizasyona desteği için Serhan Aydın'a, Alessia Pranzo'ya, İtalyanlarla anlaşmamıza yardım eden arkadaşımız Marta Roversi'ye, özellikle hapisane ziyaretlerindeki katkılarından dolayı Maria Giovanna Ladu ve Sergio Bianchi'ye; "Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak" Konferansı'nın İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde gerçekleşmesini sağlayan, başta Gökçeçim Ayata olmak üzere, Seda Peker, Burcu Yeşiladalı, Mustafa Ödev ve tüm ekibe, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin müdürü, ev sahibimiz Turgut Tarhanlı'ya; konferansımızın tüm konuşmacılarına ve dinleyicilerine, alanda değerli katkıları olan moderatörlerimiz Hayriye Kara ve Ezgi Şeref'e; konferans afişini tasarlayan Ömer Süvari'ye; çalışmalarımızın samimiyetine inanarak deneyimlerini paylaşan, eksik kalan noktaları görmemizi sağlayan İdil Aydınoglu'na, Angel Mtsweni'ye, Stephanie Böckermann'a; çeviri ve diğer katkıları için Elif Kırıcı ve Berilnaz Özbakır'a, projenin yazımı sırasındaki katkıları için Latife Uluçınar'a, konferansa verdikleri destekten dolayı Yılmaz Kino'ya, Ayşe Görür'e ve Elise Perrot'ya; konferansımızı gönüllü olarak kaydeden Behiye Erinc Taş'a, "Hukuk Kliniği" deneyiminin aktarılmasına desteği için İdil Elveriş'e, konferans boyunca İtalyanca-Türkçe çeviri yapan Daniela Lepori ve Ezgi Ünlüer'e, İtalya'daki değerli çalışmalarını bizimle paylaşan ve Türkiye'deki mahpusların durumunu iyileştirmek için gönülden

destek sunan Vincenzo Scalia, Leila Daianis ve Emanuele Goddi'ye, İtalyanca yazılan metinlerin kitapta yer almasına katkılarından dolayı Pınar Özen'e, bu kitapta büyük emeği olan editörümüz Tayfun Koç'a, destekleri için Birgül Taştan Meriç, Nuray Togay, Tümay Göktepe, Ayça Damgacı ve Kerem Bora'ya teşekkür ederim.

Mahpuslar, hapishanede yaşadıkları sıkıntıları bize açıklıkla anlatmasalar, tüm çalışmalarımız boşa gider. Kimi zaman risk alarak verdikleri tüm bilgiler için, adlarını burada anamayacağım mahpuslara, mahpus yakınlarına şükran borçluyuz. Hapishanelere ziyaretlerimize imkân tanıyan Adalet Bakanlığı çalışanlarına, hapishanelerde ve konferansımızda bizimle görüşlerini paylaşan hapishane idarecilerine ve yetkililerine içtenlikle teşekkür ederiz; onların katılımı çalışmalarımızın değerini artırıyor.

Kişisel olarak, ben çalışırken çocuklarıma bakan anneme ve babama, bekledikleri için Çınar'a ve Yunus'a teşekkür ederim.

Zeynep Alpar
Proje Koordinatörü
Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği

Depo mu? Hapishane mi?

*Zafer Kırac*¹

Merhaba, konuşmama başlarken hepinize Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği adına, hapishanelerde çok büyük sorunlar yaşamalarına rağmen en az dışarıya, medyaya, kamuoyuna yansıyan LGBTİ, engelli ve yabancı mahpusların sorunlarını konuşacağımız toplantımıza katılım gösterdiğiniz için teşekkür etmek istiyorum.

İnanılmaz insan hakları ihlalleri yaşan bu üç grubun sorunları ve çözüm önerileri, İtalya'dan gelen konuklarımızın da katkılarıyla bu iki gün boyunca derinlemesine tartışılacak. Bu nedenle konuşmamda, bir kapatarak cezalandırma mekânı olan hapishanelerin Türkiye'de geldiği noktayı ve nereye doğru gittiğini anlatmaya çalışacağım.

Bunun için izin verirseniz 10 yıl öncesine, 2005 yılına, CİSST'in kurulduğu yıllara dönmek istiyorum. İnanılmaz bir heyecanla yola çıkmıştık, sivil toplum örgütü olarak hapishanelerde yaşanan insan hakları ihlallerini önlemeye çalışacak, hiç olmazsa en az seviyelere indirilmesinde katkımız olacaktı. İnsan hakları çalışanları için bu çok motive edici bir duygudur. Yola çıkıldı. Onlarca hapishanede çeşitli çalışmalar, projeler gerçekleştirildi, müthiş bir gözlem ve deneyim biriktirildi.

2007 yılında, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Mü-

1 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu başkanı.

dürlüğü çalışanları ile üniversite hocalarımızı ve sivil toplum örgütlerini ve hatta çok önemlidir eski mahpusları bir araya getiren ilk büyük konferansımızı yaptık. O konferansın açılış konuşmasındaki cümlemi paylaşmak istiyorum: “Kuruluşumuzdan bugüne geçen iki yıl boyunca gördüğümüz en büyük eksiklik ve hata, sivil toplum örgütleri ile bu alanda çalışan resmi görevliler arasındaki ilişkilerde yaşanan zayıflık ve istemezlik halidir. Hapishane idareleri ve bakanlıktaki, işimize karışmasalar iyi olur, direnci bir taraftan, diğer taraftan sivil toplum örgütlerinin birkaç başlık ve mahpus grubu dışında bu alana ilgisizliği, bizim en büyük sorunumuz olarak maalesef karışımızda durmaktadır.”

2007 yılında sarf ettiğim bu cümleyi bugün de rahatlıkla tekrarlayabilirim, üstelik hapishanelerdeki kişi sayısı üç katına çıkmış ve insan hakları ihlalleri neredeyse toplumdaki herkesi rahatsız edecek kadar ortalığa dökülmüş durumda.

Şehir hapishaneleri bir bir kapatılıp adına kampüs denen, şehirlerden oldukça uzak, deyim yerindeyse dağ başlarına kurulmuş, izolasyonun bütün şiddetiyle uygulandığı, içinden insanı çıkartsanız beton ve metal yığını, toprak ve bitkilerden uzak, bir Malzeme Deposu’nu andıran yapılar. Hem çalışanların hem içinde yaşayanların hem de ziyaretçilerin, avukatların hiçbir duygusal anı yaşamasına olanak sağlamayacak biçimde kurgulanmış duygusu yaratan devasa yapılar...

355 bin hapishanede 40 bin personelle gerçekleştirilecek sözde “rehabilitasyon” mekânı kampüs hapishaneler: Silivri, Şakran, Sincan, Maltepe ve daha yapılacak 64 kampüs...

2020 yılı için öngörülen 300 bin kapasiteli kampüs yapılar...

Diyelim ki “rehabilitasyon” yapılacak, ancak 40 bin personelin dağılımına baktığınızda bunun amaçlanmadığını çok iyi anlayabilyorsunuz. 39 bin infaz koruma memuru, 1000 psikosozyal ekip (psikolog, sosyal çalışmacı, öğretmen). Bugün itibarıyla 172 bin mah-

pusa düşen psikososyal ekibin sayısı zaten o ürküten korkutan cevabı veriyor. Kaldı ki 170 bin mahpus ve 40 bin personelle ilgilenmek zorunda olan bu ekibin bilgi ve becerisi de sınırlı ve bu kadar kişiye ulaşmanın imkânsızlığı altında, yeni edindiği rol hiç de destek rolü değil, adeta bir güvenlik elemanına dönüşmüş ruh hali ve davranışı karşımıza çıkıyor.

Sadece fiziki mekân ve personel üzerinden anlattıklarım, sanırım buranın hapishaneden daha çok, bir depo olarak yönetildiğinin göstergesi olmaya yetecektir.

Bunlara ek olarak üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin çalışmalar yapmasına da izin verilmeyerek, bu depoda hem çalışanların hem mahpusların ruhlarında ve bedenlerinde derin yaralar açılmakta, yeni düşmanlıklar için zeminler oluşturulmaktadır.

Bu yapılar hem personel hem de mahpuslar için sağlıklı yapılar değildirler ve hızla kampüs hapishaneler yapımına son verilmelidir.

Zaten şiddet üretmenin zemini olan kapalı mekânlar bu halleriyle, çalışanları daha da kötücül bir atmosfere ve davranışa sokmakta, mahpusların ise kapatılma dışında başkaca hukuka, akla ve vicdana aykırı muameleler yaşadığı, suç mekânlarına dönüşmektedir.

Son söz olarak hepimizin sağlığı açısından iyi bir karar alınmalıdır. Uluslararası kurumlarca kabul edilen, hapsedilme son çare olarak başvurulur ilkesi, olabildiğince kullanılmalıdır, bu ilkenin bir mantığı vardır ve uyulmalıdır.

İntikamcı adalet yerine, onarıcı adalet anlayışına bir an önce geçilmelidir.

**ÜNİVERSİTE VE SİVİL TOPLUM,
HAPİSHANELERE DAİR
NELER YAPABİLİR?**

Üniversite-Hapishane İlişkisi: Suç Araştırmalarının Ötesine Geçer mi?

*Sibel Yardımcı*¹

Bu yazıda kısaca üniversitelerle hapishaneler arasında, suç ve suçluluk odaklı araştırmaları aşan bir ilişki geliştirilip geliştirilemeyeceği üzerinde durmak istiyorum. Beni bu konu üzerine düşünmeye iten iki tespit var. Bunlardan ilki olumsuz: Bugüne kadar, halihazırda çalışmakta olduğum MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nün doktora programına kayıtlı ve danışmanlığını üstlendiğim, çeşitli şekillerde hapishanelerle ilgili çalışmalar yapmaya gayret eden kişilerin birçok engelle karşılaştıklarına şahit oldum (hapishaneye girmek için izin almanın neredeyse imkânsız olması, Adalet Bakanlığı'nın anket sorularında değişiklik talep etmesi, araştırmacının yayın ihtimalinin koşula ve izne bağlanması gibi). Çok daha sınırlı bir deneyim ve gözlemden yola çıkarak yaptığım ikinci ve olumlu tespiti ise, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST)² tarafından yürütülen bir proje kapsamında İtalya'da Padova ve Roma Rebibbia hapishanelerine yaptığım ziyarete borçluyum. Bu ziyaret sırasında dikkatimi çeken iki şey oldu: Yabancı bir grup STK çalışanı, avukat ve akademisyen olarak bizim için bile içeri girmenin nispeten kolay olması ve içeride hem STK temelli çalışmaların hem de çevrede-

1 Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

2 Dernekle ilgili daha fazla bilgi için bkz. www.cezaevindestk.org

ki okullarla işbirliği içinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin nispeten yoğunluklu olarak yürütülüyor olması. Bu iki gözlem beni hapishanelerle dışarıları arasındaki geçişkenlik ve üniversitelerin bu tür bir gözenekli yapı kurmaktaki potansiyel rolü üzerine düşünmeye itti. Başta da ifade ettiğim gibi bu yazıda, bu düşüncelerimi kısaca paylaşmayı hedefliyorum.

Bu geçişkenliği, özellikle iki nedenden dolayı önemli bulduğumu belirtmek isterim. Her şeyden önce hapishaneye girişin kolay ve sık olması, içerideki yaşamın çok daha geniş kesimlerin denetimine açık hale gelmesi, yani artan bir şeffaflık ve hesap verilebilirlik demek. İkinci olarak bu geçişken yapı, mahpuslar için dışarıdaki yaşamla çok daha fazla temas ve mahkûmiyet bitiminde daha yumuşak bir uyum süreci anlamına geliyor.

Öyleyse peşine düştüğüm soru şu: Hapishanenin içiyle dışı arasındaki sınırı nasıl daha geçişken hale getirebiliriz? Ve bu süreçte üniversiteler nasıl bir rol oynayabilir?

Bugün hapishane-üniversite ilişkisi

Bugün Türkiye’de üniversiteler ve hapishaneler arasında kurulan ilişkinin ne kadar kısıtlı olduğunu gözlemlemek zor değil. Elbette bu ilişkinin tek boyutu hapishaneye odaklanan araştırmalar değil, fakat yukarıda örneklediğim türde zorluklar nedeniyle (daha kapsamlı işbirliği ve dayanışma örnekleri bir yana) bu yönde araştırmalar bile oldukça sınırlı kalıyor. Ulusal Tez Merkezi’nde yapılabilecek küçük bir tarama bile bu sınırlılığı kolayca ortaya koymakta. Örnek olarak “Sosyal Bilimler” kriteri girilerek bulunan tez sayısını vermek isterim: Bu kritere karşılık gelen 152 bini aşkın tez içinde, başlığında “cezaevi” kelimesi geçen 44, “hapishane” kelimesi geçen 15 tez var. Başka bir deyişle, Edebiyat ve Tarih tezleri de dahil olmak üzere toplam 59 tez (20 Mayıs 2015 tarihi itibarıyla). Bu da şaşırtıcı derecede düşük bir sonuç.

Bu durumun sanıyorum biri daha genel ve soyut, diğeri daha pratik ve somut iki nedeni var.³ Öncelikle, en azından yakın tarihimizde akademinin çeşitli baskı ve endişeler nedeniyle, politik konulardan ve/veya sakıncalı bulunabilecek çalışmalardan, işbirliklerinden sakınmış olduğunu; sakınmayan kişilerin işlerinden çeşitli gerekçelerle uzaklaştırılabildiklerini biliyoruz. Daha somut bir düzlemde, yukarıda da örneklediğim gibi hapishanede herhangi bir çalışma yürütmek müthiş bir bürokratik makineyle karşılaşmak ve bu makinenin gereklerini her aşamada yerine getirmek demek. Giriş için izin alma sürecine özgü zorluklar bir yana, araştırma sonuçlarının yayımlanmasının izne ve koşula bağlanması, birçok araştırmacıyı bu girişimden alıkoyuyor.⁴

Demek ki öncelikle bu engellerin kaldırılması ve hapishanede araştırma yapmanın kolaylaştırılması gerekiyor. Fakat benim üzerinde durmak istediğim asıl mesele bundan ibaret değil. Çünkü bu iki kurum arasındaki ilişki, üniversitenin hapishaneyi *araştırması* ekseninde kaldığı sürece araştırıcı (özne)-araştırılan (nesne) arasındaki ikilik ve hiyerarşik hizalanma korunmuş oluyor. Bugün artık hapishane ile üniversite arasında örülmüş olan bu kalın duvarları aşmak ve sadece çeşitlenmiş araştırmalar değil, daha kapsamlı dayanışma

3 Üniversitelerde, özellikle psikoloji bölümlerinde yapılan deneylerin daha sonra hapishanelere nasıl aktarıldıklarıyla ilgili pek bilinmeyen ve oldukça “kirli” bir tarih de var ama bu meseleye girmiyorum. Bkz. Atay, Begüm ve Mustafa Eren, “Üniversite Laboratuvarlarından Hapishane Hücrelerine Tecrit”, *Bianet*, 19 Nisan 2014, <http://www.bianet.org/bianet/biamag/155069-universite-laboratuvarlarindan-hapishane-hucrelerine-tecrit>.

4 Tanıdığım bir öğrenci vesilesiyle bu süreci yakın tarihte yeniden takip etme imkânı buldum. Söz konusu öğrenciye içeride derinlemesine görüşme yapamayacağı ama sorularını ankete dönüştürürse bu anketlerin içerideki görevliler tarafından dağıtılacağı söylendi (ki anketi başkalarının yapıyor/yaptırıyor olması başlı başına bir sorundur). Ardından anket olarak yeniden düzenlediği soruların bir kısmını çıkarması istendi. Son olarak bu şekilde yapacağı araştırmanın sonuçlarını kullanmak için bile Adalet Bakanlığı’ndan izin alması gerektiği belirtildi. Tahmin edilebileceği gibi, söz konusu öğrenci, araştırmasını bu şekilde sürdürmekten vazgeçti.

örnekleri üzerinden söz konusu kurumlar arasında yeni türden ilişkiler kurmak gerekiyor. Burada özellikle üzerinde durmak istediğim, üniversitenin hapishane *hakkında* değil, onun *için* çalışmasına vesile olacak türden eğitim-öğretim etkinlikleri, atölyeler ve yayın örnekleridir.

Hapishanede örgün eğitim ve diğer entelektüel paylaşım ve üretim imkânları

Hapishanede öğrenim hakkı ve imkânları üzerine detaylı ve güncel değerlendirmeler için CİSST'in çalışmalarına bakmak mümkündür.⁵ Ben burada sadece *Mahpusun Öğrenim Hakkı* kitapçığında yer alan bir istatistiği paylaşacağım (s. 18): Burada aktarılan bilgiye göre 2008 yılı itibarıyla (yetişkin) mahpusların %5'i 1. Kademe, %4'ü 2. Kademe eğitimlere katılırken, %7'si Açık İlköğretim ve %5'i Açık Lise sınavlarına girmiş. Aynı yıl hiçbir şekilde öğrenime katılmayanların oranı ise %79 (ki metnin devamında söz konusu eğitimlere katılanlarla bunları tamamlayabilenler arasında da belirgin bir fark olduğunu görüyoruz). Demek ki aslında hapishanede çok sınırlı bir eğitim imkânı var.

Bunun nedenini Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılı için hazırlanan Faaliyet Raporu'nda bulmak mümkün.⁶ Raporun eğitim ve öğretimle ilgili bölümünden (s. 64-67) de anlaşılacağı üzere, a) Eğitim denilince öncelikle personel eğitimi akla geliyor, b) Mahpuslar açısından eğitim, daha çok okuma yazma kurslarını, açık öğretim veya uzaktan eğitimi içeriyor. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, bu alandaki yasal düzenlemelerin örgün eğitime katılım konusunda önemli sınırlama-

5 Bkz. "Mahpusun Öğrenim Hakkı Blogu" (<https://ogrenimhakki.wordpress.com>) ve Mahpusun Öğrenim Hakkı kitapçığı (<http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/mahpusunogrenimhakki.pdf>).

6 Rapora şuradan bakılabilir: <http://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2014.pdf>

lar getiriyor olması: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 76. maddesine göre, açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitim evlerinde bulunan mahpuslar örgün ve yaygın eğitime katılabilirken, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunanlar sadece yayın eğitimden faydalanabilmekteler.

İşte üniversitelerin bu tür sınırlamaları aşmak ve hapishanede verilen eğitimi okuma yazma kurslarının ötesine geçirmek açısından önemli roller üstlenebileceğini düşünüyorum. Benzer bir örneğe yurtdışında söz ettiğim Padova ve Rebibbia hapishanelerinde rastladım. Buralarda bize verilen bilgiye göre, hapishanelerde ilk öğretimden lisansüstü programlara kadar çok farklı seviyedeki öğrenciye, çevredeki eğitim kurumlarıyla işbirliği içinde dersler veriliyor. Çevre okul ve üniversitelerden gelen öğretmen ve öğretim üyeleri, hapishane içinde belirli bir zaman çizelgesi uyarınca her kademe dersi verebiliyor ve mahpus öğrenciler de bu dersleri alarak ilgili programları tamamlayabiliyorlar. Bu tür bir karşılaşmanın ve paylaşımın yalnızca mahpuslar için değil, onlara ders verenler için de kıymetli ve besleyici olduğunu görmek çok önemli. Columbia Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Profesör Christia Mercer'ın *Washington Post* için kaleme aldığı metinde dile getirdiği gibi, "Columbia'da felsefe dersleri veriyorum. Ama en iyi öğrencilerimden bazıları mahpuslar".⁷ Mercer bu iki grup öğrenciyi şu şekilde karşılaştırıyor:

Mahpus öğrencilerim, Columbia'daki öğrencilerimden radikal biçimde farklılar. [Columbia] Morningside kampüsündeki düzenli, donanımlı sınıfa girdiğim zaman biliyorum ki, lisans öğrencilerim yıllardır [bu] akademik başarı için hazırlanıyorlar, aileleri ve öğretmenleri onları destekliyor [...] Titrek masaların ve birbirine dolaşmış Venedik tarzı panjurların bulunduğu, te-

7 MERCER Christia, "I teach Philosophy at Columbia. Yet some of my best students are inmates", *Washington Post*, 24 Mart 2015, <http://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/03/24/i-teach-philosophy-at-columbia-but-the-best-students-i-have-are-inmates/>

beşirsiz bir hapishane odasına, ceza infaz memuru eşliğinde girdiğimde [ise] biliyorum ki, öğrencilerim yıllardır –kimi zaman on yıllardır– kilit altında ve neredeyse her tür zihinsel uyarandan yoksun durumdadır. İçinde yaşadıkları kültür, soru sormayı [bile] cezalandırıyor.⁸

Buna rağmen ve belki de beklentinin aksine, Mercer hapishane-deki öğrencilerinin mahpuslukla sonuçlanan ve/veya mahpusluğu içeren yaşam deneyiminin işlenen derslere müthiş bir katkısı olduğunu vurguluyor. Aiskhylos'un *Oresteia* tragedyasında olduğu gibi, birçok örnekte bu yaşam deneyimi, metni okuma ve anlama biçimini zenginleştiriyor:

“*Oresteia*” adalet biçimleri arasında, güven telkin etmeyen bir uzlaşma ile son buluyor. Columbia'daki öğrencilerim bu sonucu rahatsız edici bulsa da oyundaki çift-anlamlılık, hepsi de yaşama has delilik ve dehşeti fazlasıyla deneyimlemiş mahpus öğrencilerime çok uygun görünüyor. [Bir keresinde] kadınlardan biri, herkesin katıldığı şu sözü sarf etti: “İnsanlar hayatta her şeyin açık seçik olmasını istiyorlar ama hiç de öyle değil. Buradaki esas nokta bu.” Bu kadının entelektüel cesareti ve tekinsiz içgörüsü, ahlaki ve edebi keşif için büyümlü bir alan yarattı. Hapishaneye özgü baskıcı kapatmaya rağmen, [bu kadınlar] gözümün önünde çiçekleniyorlar.⁹

Bu çiçeklenmenin belirli bir yere veya kişiye özgü olması için bir neden yok. Hemen her yerde, mahpusların farklı bilgi/çalışma alanları altında öğretecekleri ve öğrenecekleri, hatta resmi müfredata bağlı kalmaksızın siyaset, ekonomi, felsefe, sanat ve/veya başka konuları tartışabilecekleri okuma grupları, atölyeler, tartışma toplantıları düşünmek, düzenlemek mümkün.

8 Çeviri bana ait. (y.n.)

9 Çeviri bana ait. (y.n.)

Yine Padova hapishanesinde örneğini gördüğüm üzere, bir başka ihtimal de mahpusların dergi çıkarmaları, kitaplar yayımlamaları ve/veya başka yayınlar yapmaları. Birlikte çalışma, tartışma, söz üretme, bu sözü gerek hapishane yönetimine gerek dışarıdaki farklı taraflara iletme imkânı, bu noktada önem kazanıyor. Bu yönde akla gelen bir diğer dikkate değer örnek, *Journal of Prisoners on Prison (JJP)* dergisi.¹⁰ Akademik, hakemli, bizzat mahpusların hapishaneler üzerine yazdığı bu dergi, bugün 25. yılını kutlamakta. Derginin bu vesileyle hazırladığı özel sayının tanıtım metni, mahpuslar için kendi sözünü üretmenin ne kadar elzem olduğunu vurguluyor:

Bu özellikle önemli çünkü birkaç istisna dışında “sapma” hep eksik bir şekilde, [yalnızca] sosyal bilimciler, medya temsilcileri, siyasetçiler ve hukukçular tarafından tanımlandı ve bu şekilde tanımlanmış eylemlere katılanlara yönelik inşalar da yine eksik [ve taraflı] bir şekilde yapıldı. Bu tür [eksik] analizler çoğu zaman öz-çıkartılara hizmet eder, onlardan en çok etkilenen kesimleri dışarıda bırakır, baskıcı ve reaksiyoner cezalandırma politikalarının ve pratiklerinin uygulanmasını kolaylaştırır. Sonuç olarak *JJP*, kadınlara ve erkeklere, onları doğrudan ilgilendiren bir araştırmanın geliştirilmesine katkı sunabilecekleri bir eğitim forumu sağlayarak, kriminalize edilmiş kesimlerin kendi anlatı, deneyim ve eleştirilerinin hakkını teslim etmeyi amaçlamaktadır. “Suç”un kârli ve sömürülebilir hale geldiği bu çağda *JJP*, halihazırda veya geçmişte özgürlükten mahrum bırakılmış kişilere yönelik yaygın kalıp yargılarla veya kavramsal yanılgılarla rekabet eden, önemli bir alternatif bilgi kaynağı oluşturmaktadır.¹¹

Burada da açıkça ifade edildiği gibi, mahpusların kendi seslerini duyurabilmeleri, kendi sözlerini söylemeleri, onları doğrudan ilgilendiren bir bilginin üretimi açısından çok önemli. Bu anlamda öğretmen ve öğretim üyelerine düşen görevler, hapishane içinde

10 Bkz. <http://www.jpp.org>

11 Çeviri bana ait. (y.n.)

öğrenim hakkını garantiye almak, gerekli faaliyetlerle bu hakkın teminine katkıda bulunmakla sınırlı değil. Bir yandan tek yanlı bilgi üretiminin (ve buna eşlik eden politika ve uygulamaların) önüne geçmek, diğer yandan da iki kurum arasında bugüne kadar kurulmuş bulunan araştıran-araştırılan (veya öğreten-öğrenen) ikiliğini ve bu ikiliğin beraberinde getirdiği hiyerarşik ilişkiyi tersyüz etmek adına çok daha fazla çaba harcamak gerekiyor.

Bu tür bir çabanın erken örneklerinden birini, dönemin önemli entelektüel figürleri tarafından 1971 yılında Fransa'da kurulan Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu'nda görüyoruz (tahmin edilebileceği üzere bu isimler arasında Michel Foucault da vardır). Grup adına hazırlanan manifestonun bir kısmını burada aktarıyorum. Orada da ifade edildiği gibi:

Hapishaneler üzerine pek az bilgi yayımlanıyor; bizim toplumsal sistemimizin gizli bölgelerinden biri hapishane, yaşamımızın kara hanelerinden biri. Bilme hakkımız var, bilmek istiyoruz. Bu nedenle yargıçlarla, avukatlarla, gazetecilerle, doktorlarla, psikologlarla birlikte Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu kurduk.

Hapishanenin ne olduğunu göstermeyi tasarlıyoruz: Hapishaneye kim girer, nasıl ve niçin girer, hapishanede neler olur, mahkûmların ve de gözetim personelinin yaşamı nasıldır, binalar, beslenme, sağlık nasıldır, iç tüzük, tıbbi kontrol, atölyeler nasıl işler; hapishaneden nasıl çıkılır ve bizim toplumlarımızda hapishaneden çıkmış olmak nasıl bir şeydir?

Bu bilgileri bulacağımız yer resmi raporlar değildir. Bu bilgileri hangi sıfatla olursa olsun hapishane deneyimi olanlardan veya hapishaneyle bir ilişkisi olanlardan istiyoruz.¹²

12 Manifesto 8 Şubat 1971 tarihinde Montparnasse'taki Saint Bernard Kilisesi'nde okunup basına dağıtılmıştır. Tümüne şuradan ulaşılabilir: Foucault, Michel (2005) "GIP Manifestosu", *Seçme Yazılar 3. Büyük Kapatılma* içinde, Yay. Haz. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Buradaki alıntı s. 102'den.

Kolayca görülebileceği gibi, bu ifadeler bugün de geçerlidir. Hapishaneler hâlâ birer kara kutudur ve içeride olup bitenlerle ilgili *içeriden* bilgi almak pek mümkün değildir. Bununla birlikte hapishane ve mahpus sayısının hızla arttığı günümüzde, belki de bu ihtiyaç her zamankinden fazladır.

Sonuç yerine

Eldeki yazıda hapishaneler ve üniversiteler arasında bugün nasıl bir ilişki bulunduğu ve bu ilişkinin ne yönde değiştirilip geliştirilebileceği üzerine çok kabataslak birkaç düşüncemi paylaşmayı denedim. Türkiye’de ve başka ülkelerde mevcut olumlu ve olumsuz örnekleri karşılaştırdığımızda görüyoruz ki, bu ilişki bugün çok sınırlıdır ve bu sınırlılık, hapishanenin iç yaşamı ile dışarıdaki hayat arasında kurulan yüksek duvarların, bu anlamda içeride yoğunlukla hissedilen tecridin bir tamamlayıcısı olarak işler.

Benim önerim bu tecridi aşmak adına, aradaki duvarları aşındırmayı denemektir. Kanımca üniversite bu anlamda önemli bir rol oynayabilir. Zaten akademik çalışmanın temel veçhelerini oluşturan, yukarıda örneklerini verdiğim faaliyetler aracılığıyla, hapishaneyle hiyerarşik olmayan, karşılıklı öğrenmeye dayalı bir ilişki kurmayı deneyebilir. Fakat bu tür bir dönüşüm için, eşzamanlı olarak 1. Gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulamada hapishaneye girişin kolaylaştırılması, 2. Üniversitelerin de hapishaneyle suça/suçluya yönelik araştırmaların ötesine geçen bir ilişki icat etmek için çabalaması gerekmektedir. Bu anlamda önerim, tüm taraflar için karşılıklı dayanışmayı çoğaltmaktır.

Üniversiteden Hapishaneye, Hakların Anlatımı: Hukuk Kliniği Deneyimi

Cem Sinanoğlu¹

Doç. Dr. İdil Elveriş ile mahpuslara hakların anlatımı, hukuk kliniği yapmaktaki amacımız, ceza yargılaması ve infaz aşamasında yaşanan sorunların temeline inerek, yaşanacak olası sorunların hiç yaşanmaması için çalışmalar yürütmek ve mahkûmlar ile hükümlülerin hukuken doğru yönlendirilmelerini sağlamak. Bu aşamada cezaevlerinde hukuk kliniği kapsamında verilen dersler 9 haftaya yayılıyor ve ders konuları: anayasa ve temel haklar, suç ve ceza, ceza hukuku ve eşitlik, kira hukuku, aile hukuku, vesayet, iş hukuku ve tüketici hukuku, infaz hukuku, temyiz ve adli sicil ve son olarak uluslararası platformda insan haklarının korunması. Kadın cezaevinde verilen derslerde, kadın haklarına da özellikle değiniliyor ve detaylı anlatım gerçekleştiriliyor. Bu yoğun 9 haftanın sonunda, mahkûmların cezaevinden sonraki yaşamlarına sağlıklı bir şekilde hazırlanmalarını ve dağınık olarak bildikleri hukuki bilgileri doğru kullanmalarını amaçlıyoruz.

1 İstanbul Bilgi Üniversite Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum. Lisans eğitimin sırasında da Doç. Dr. İdil Elveriş'in dersi olan Hukuk Kliniği kapsamında Ümraniye T Tipi Cezaevi'nde 2011 yılında mahkûmlara ders verdim. Lisans eğitimim bittikten sonra avukat ruhsatımı alarak Sinanoğlu Hukuk Bürosu'nu kurdum. Aktif olarak ceza hukuku ile ilgileniyorum.

Doç. Dr. İdil Elveriş'in yönlendirmesiyle birlikte halihazırda Bakırköy Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde hükümlülere, infazlarının son aşamasında hukuk seminerleri veriyorum. Bu eğitim hakları ve infaz aşamasından sonra gerçekleştirecekleri işlemleri içeriyor.

2015 yılının Mart ayında da İstanbul'daki birçok cezaevinde, Hukuk Kliniği kapsamında ders gözetmeni olarak, hukuk fakültesi öğrencilerinin derslerini denetlemekle beraber, birçok aşamada aktif olarak da mahkûmlara ders anlattım. 9 haftalık dersler sırasında mahkûmların sorunlarını gözlemleme fırsatı bulduk ve sistemdeki eksikliklerin, nasıl düzeltilebilecekleri hakkında fikir sahibi oldum.

Cezaevlerinde özellikle haklarının korunması gereken gruplar olan yaşlılar, kronik hastalar, özürlüler, yabancılar ile LGBT bireyler hakkında birçok gözlem gerçekleştirme fırsatım oldu. Bu gözlemlerimi paylaşmaktan zevk duyarım. Bu hususta, grupları ayırarak anlatım yapmanın daha doğru olacağını düşünüyorum.

LGBT bireyler

LGBT bireyleri erkek ve kadın olarak ikiye ayırmak gerekiyor. Türkiye'de erkek olan LGBT bireylerin daha pasif ve feminen olan bireyleri, genelde cezaevinde infaz edilecek suçlara yönelmedikleri için cezaevinde rastlamak pek mümkün olmuyor. Daha sert mizaçlı olanları ise tespit etmek halihazırda mümkün olmadığı için, hak ihlalleri dahi varsa gözlemlenemiyor. Kadın olan bireyler ile ilgili gözlemlediğim en önemli husus, Bakırköy Cezaevi'ndeki iki eşcinsel sevgili bireyin koşuşlarının, sevgili oldukları gerekçesiyle ayrılmaları oldu. Bu hususu anlatan infaz memuru, oldukça umarsız ve eğlenceli bir anlatımla: "Birbirlerini koruyor, laf atanları pataklıyorlardı, bu kabul edilemez, sonunda ayırdık." Eşcinsel bireyler, sırf eşcinsel oldukları için eşitsiz uygulamalara tabi tutuyorlar. Maalesef idareye karşı ne kadar başvuru gerçekleştirilse de toplum ahlakı bahane

edilerek itiraz edilmesinin önüne geçiliyor. Bu aşamada geleceğe dönük olarak gerçekleştirilecek çaba, infaz memurlarını eşcinsellik ve eşcinsel bireylerin hakları aşamasında eğitmekten geçiyor.

Yaşlılar

Cezaevlerindeki yaşlılarla ilgili tek gözlemim, gerek infaz memurları gerek diğer mahkûmların yaşlılara kolaylık sağladıkları, saygılı davrandıkları ve zorluk çıkartmadıkları, aksine korudukları oldu. Eğitim verdiğim süre dahilinde yaşlılara, cezaevlerinden çok, denetimli serbestlik bürosunda verdiğim hukuk seminerlerinde denk geldim.

Kronik hastalar

Cezaevlerindeki kronik hastalarla ilgili, doğrudan kendi anlatımları sayesinde birkaç gözlemim oldu. Aşırı kilolu bir mahkûm, kendisine özel bir diyet uygulanmadığını, sadece ekmek verilmeyerek pozitif bir ayrımcılık sağlandığını, hareket etmesi ve spor yapması için ek bir uygulamaya tabi tutulmadığını belirtti. Yine cezaevindeki diyabetli bir başka mahkûm da kendisine hazırlanan öğünlerin diyabet diyetine uygun olmadığını, şekersiz ve glütensiz yemeklerle bir nebze diyetine uyabildiğini, ek bir ilgi ve uygulamayla karşılaşmadığını söyledi. Cezaevlerinde yaşanacak olası sağlık sorunlarına karşı, Bakırköy Cezaevi'ndeki mahkûmlar, gece nöbetçi doktor ya da hemşire bulamadıklarını, acil durumlarda ölüm tehlikesi atlatanların dahi olduğunu, hafta sonu bir sağlık sorunu yaşanması durumunda, ısrarcı başvurular neticesinde çok zor bir doktorla görüşebildiklerini ifade etmişlerdi. Bu hususta cezaevlerinde 7/24 bir doktor ile hemşirenin revirde hazır bekletilmesi, bu hususta Sağlık Bakanlığı'nın cezaevi idarelerince bilgilendirilmesi, avukatların ve STK'ların bezdirici başvurularda bulunmaları gerektiği görüşündeyiz.

Özürlüler

LGBT bireylerde bahsettiğimiz üzere, Türkiye’de suça karışan özürlü sayısı çok azdır ve cezaevlerinde rastlamak zordur. Ben gerek bir avukat gerek bir eğitmen olarak hiçbir özürlüye rastlamadım. Ancak bu hususta ilgilenen ve çalışmalar yürüten STK’ların tecrübeleri uyarınca, cezaevlerinin mimari yapısının özürlülere uygun olmadığı konusunda gelen eleştiriler haklı olsa da Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 65. Maddesi, “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir,” ifadesi uyarınca idareler gereken değişiklikleri yapmak konusunda gelirleri dahilinde hareket etme bahanelerini “haklı olarak” göstermekte, bir başka cezaevine özürlülerin sevkini “haklı olarak” gerçekleştirmektedir. Bu hususta gerçekleştirilecek değişiklikler, suç işleyen özürlü sayısının az olmasından ötürü, pek gerçekleştirilmekte, bir başka cezaevine sevk etmek daha hızlı ve kolay bir çözüm olarak görülmektedir. Bizim bu husustaki görüşümüz, eğer sevk gerçekleştirilecekse, özürlü mahkûmun aile bireyleri ve yakınlarıyla görüşmelerinin kolaylaştırılması için ekonomik yardım ve ulaşım kolaylıklarının idarece sağlanması yönünde olacaktır.

Yabancılar

Cezaevindeki yabancı bireylere, eğitim verdiğimiz süre zarfında daha çok Bakırköy Cezaevi’nde denk geldik. Buradaki kadın mahkûmlar, diğer mahkûmlarla rahat iletişim kuramadıkları için üretim birimlerinde yoğun olarak çalışıyor ve gerektiği durumlarda tercüman aracılığıyla işlemlerini gerçekleştiriyorlar. Cezaevindeki mahkûmların, Türkçe konuşması çok güç olmakla beraber, ya kendi dillerini bilen ve tercüme yapabilen mahkûmlar aracılığıyla iletişim kuruyor ya da Türkçeyi bir şekilde öğrenmeye çalışıyorlar. Ancak idareyle gereken yazışmaları kendileri gerçekleştiremiyorlar. Bu

hususta cezaevlerinde tercüman sağlanması zaruridir. Bu hususta henüz bir çalışma yahut işleme rastlanılmamıştır.

Bir diğer husus, bahsi geçen yabancı mahkûmların dini inançları dahilinde kendilerine bir din adamının sağlanması konusudur. Bakırköy Cezaevi'ne her ay, sadece 1 gün rahip gelmekte ve günah çıkartma işlemlerini yapmaktadır. Ancak bunun dışında, diğer dinlere mensup mahkûmlara kolaylık sağlanmamaktadır. Yoğun olarak Müslüman mahkûmların ihtiyaçları düzenli olarak karşılanmaktadır. Bu hususun da önem teşkil etmesi ve yeni düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Yabancı bireylerin yargılanmaları aşamasında, dava sırasında ifadeleri alınacağı zaman yahut soru sorulacağı zaman duruşmada mutlaka bir yabancı dil bilirkişisi bulundurulmaktadır. Bir avukat olarak, birçok kez tercüman eşliğinde görülen duruşmalar gördüm ve yer aldım. Yargılama aşamasında Adil Yargılama Hakkı'na uygun yargılama gerçekleşmektedir. Halihazırda ben de Fransızca ve İngilizce dillerinde duruşmalarda bilirkişi olarak atanmış durumdayım. Bu hususta bir sorun olduğunu gözlemlemedim.

MAHPUSLAR VE HAKLAR

Özürlü Hükümlünün Cezasının İnfazı ve İnsan Hakları¹

E. Eylem Aksoy Retornaz²

Özürlü bir hükümlünün cezasının ceza infaz kurumunda infaz edilmesinin doğurduğu sorunlar pek fazla bilinmemekte ve kamuoyunda yankı bulmamaktadır.³ Oysa özürlü hükümlü cezaevine girer girmez pek çok sorunla karşılaşmaktadır ve bu sorunlar cezanın infaz edilmesi süresince artmaktadır.⁴

Cezaevleri fiziksel özürlü hükümlünün engeliyle uyumlu donanımına sahip değildir.⁵ Fiziksel özürlü hükümlü cezaevinde çoğu zaman rahatça hareket edememektedir ve başkalarının yardımına muhtaç olmaktadır. Bu durum, insan haklarının ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

-
- 1 Bu çalışma Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2009/2 sayısında yayınlanan çalışmanın güncellenmiş versiyonudur.
 - 2 Yrd. Doç. Dr. iur., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
 - 3 KIZILARSLAN Hakan, İnfaz Hukuku ve Özel Durumdaki Hükümlüler Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008, s. 84.
 - 4 BAUM Edwin M., Handicapped Prisoners: An ignored Minority?, Columbia Journal of Law and Social Problems, n° 18, 1985, s. 350.
 - 5 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 3. Maddesindeki engelli tanımında yer alan zihinsel ve ruhsal kayıpları olan birey, bu çalışma kapsamında özürlü mahpus kategorisi içinde değerlendirilmeyecektir.

Bu çalışmada öncelikle hükümlünün insan hakları kavramı üzerinde durulacak ardından da özellikle insan haysiyetine uygun koşullarda cezanın infazı kapsamında özürlü hükümlünün insan hakları incelenecektir.

I. Hükümlünün İnsan Hakları

A. Bir hak öznesi olarak hükümlü

Bir ceza infaz kurumunda infaz edilmeye başlanan hapis cezasıyla birlikte hükümlü hürriyetinden yoksun kılınır. Burada çözülmesi gereken temel sorun, bu mahkûmiyet hükmüyle birlikte hükümlünün tüm hak ve hürriyetlerinden mi, yoksa bu hakların bazılarının mı yoksun kılındığıdır.⁶ Bu belirlemeden sonradır ki, hürriyeti bağlayıcı cezanın kişinin insan haklarıyla ne ölçüde bağdaştığı sorusuna yanıt aranabilir.⁷

İnsan hakları, keyfi ve özel bir statüye bağlı olmadan “*kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar*”⁸dir. Bu nedenle evrensellik özelliğine sahiptirler.⁹

Nitekim insan haklarına ilişkin ulusal ve ulusüstü metinlere bakıldığında hak sahibi bakımından evrensellik prensibinin benimsendiği görülür. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel

6 LERNELL Lezsek, Reflexions sur l'essence de la peine privative de liberté. De certains aspects psychologiques et philosophiques de la peine de prison, Études en l'honneur de Jean Graven, Genève, Georg, 1969, s. 91.

7 DETIENNE Jean, Les droits fondamentaux des détenus et le droit belge, Revue pénitentiaire et de droit pénal, 2003, s. 525 ;AKSOY RETORNAZ Emine Eylem, La sauvegarde des droit de 'Homme dans l'exécution de la peine privative de liberté notamment en Suisse et en Turquie, éditions romandes, Genève Schulthess, 2011, s. 18.

8 UYGUN Oktay, İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları, YKY, İstanbul, 2000, s. 13.

9 SUDRE Frédéric, Droit européen et international des droits de l'homme, 9e éd. Paris, Presses universitaires de France, 2008, s. 38.

Beyannamesi'nin¹⁰ 2. Maddesinde, “*herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir,*” düzenlemesi yeralmaktadır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin¹¹ 2. Maddesinde de taraf devletlerin, ülkelerinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylerin hiçbir ayırım gözetmeksizin bu sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir.

İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi¹² nin (İHAS), 1. Maddesi de sözleşmeye taraf devletlerin yetki alanlarındaki herkesin İHAS ile düzenlenen hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlamakla yükümlü olduğunu güvence altına almıştır.

Aynı yönde, 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı uyarınca her Türk vatandaşı, anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden, eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanır.¹³

İnsan haklarına ilişkin metinlerden çıkan sonuç, hükümlülerin de tıpkı özgür bireyler gibi temel hak ve hürriyetlerinden faydalanmaya devam ettiğidir. Bu nedenle, hükümlülerin temel hak ve öz-

10 Resmi Gazete, Sayı 7217, tarih 27.05.1949.

11 4868 sayılı Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, tarih 18.06.2003.

12 6366 sayılı İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin Onaylanmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, Sayı 8662, tarih 19.03.1954.

13 Bu hususta 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun'un (CGHİK) 6. Maddesinin 1. fıkrasının b bendinde, “*hükümlülerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanunda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir,*” ibaresi 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasıyla ilgili esaslarıyla bağdaşmadığı kanaatindeyiz.

gürlükleri, özgür bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması için öngörülen sınırlama sistemine uygun olarak kısıtlanmalıdır.¹⁴ Bu eşitlik ilkesinin doğal bir sonucudur.

Her ne kadar, hükümlüler temel hak ve hürriyetlerine sahip olsalar da cezaevine konulmalarıyla birlikte özgür birey statüsünden, hürriyeti kısıtlanan birey statüsüne geçerler. Cezaevi idaresinin denetim ve yönetimi altına girerek temel hak ve hürriyetlerinden ne şekilde yararlanabileceklerine ilişkin tercih yapabilme olanağını kaybederler.¹⁵ Cezaevi idaresinin güvenlik ve düzeni koruma zorunluluğuyla ile hükümlünün hak ve özgürlüklerini kullanma isteği çatışmalara neden olur ve bu çatışmalar cezaevi idaresinin hükümlülerin hak ve özgürlüklerinin kullanılmasına müdahale etmesi sonucunu doğurur.¹⁶ Böylece cezaevi koşulları, hükümlünün insan haklarının kullanılmasını şekillendirir.

İşte bu nedenledir ki klasik ceza infaz hukuku anlayışı, bu özel statü nedeniyle, hükümlüyü bir hak süjesi olarak değerlendirmekteydi. Hapis cezasına mahkûm edilen bir kişi, cezaevine konulmasıyla kaçınılmaz olarak temel hak ve hürriyetlerinden yoksun kılınmaktaydı.¹⁷ “Doğal sınırlama” teorisi olarak kabul edilen bu teori

14 DETIENNE Jean/SERON Vincent, *Politique pénitentiaire et droits des détenus en Belgique*, Politiques pénitentiaires et droits des détenus, Actes du Colloque de la FIPP, Tavern, Norvège, 25-28 juin 2008, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008, s. 248.

15 TRECHSELL Stefan, Taking care of detainees in the light of human rights, Problèmes pratiques et nouvelles perspectives dans le domaine pénitentiaire, Actes des Journées de Galatasaray, Istanbul/Turquie, 4-7 septembre 2002, FIPP, Université de Galatasaray, 2004, s. 99.

16 TCHEN Vincent, Les droits fondamentaux du détenu à l'épreuve des exigences du service public pénitentiaire, *Revue française de droit administratif*, 1997, s. 607.

LEMONDE Lucie, L'émergence d'une normativité des droits fondamentaux des personnes incarcérées au Canada, Enjeux et perspectives des droits de l'Homme, *Odyssée des droits de l'Homme*, Tome I, Paris, L'Harmattan, 2003, s. 421.

17 Ibid.

nedeniyle İnsan Hakları Avrupa Komisyonu temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının, hürriyeti bağlayıcı cezanın doğasında olduğunu kabul ederek, hükümlülerin insan haklarının ihlal edildiği yönündeki başvurularını reddetmekteydi.¹⁸

İnsan Hakları Avrupa Komisyonu'nun 1975 yılında verdiği Golder / Birleşik Krallık¹⁹ kararıyla doğal sınırlama teorisini terk etmiştir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) içtihatları uyarınca, artık hükümlülerin hak ve hürriyetleri de kısıtlanması da tıpkı özgür bireylerin hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması rejimine uygun olarak kısıtlanmalıdır.²⁰ İHAM, Campbell ve Fell / Birleşik Krallık²¹ kararında adaletin hapisanelerin kapısında son bulmadığına işaret etmiştir.

Bugün artık, modern ceza infaz hukuku anlayışı uyarınca, hükümlü yalnızca “gidip-gelme” hürriyetinden yoksun kılınmıştır.²² Hükümlünün içinde bulunduğu durum ve çaresizliği nedeniyle de temel hak ve özgürlüklerinin daha etkin bir şekilde korunması hususunda devlete özel bir ödev yüklenmiştir.²³

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 10. Maddesi, “özgürlüklerinden yoksun bırakılan herkese insanca ve kişinin doğuştan sahip olduğu onura saygı gösterilerek davranılır,” düzenlemesini içermektedir. Hükümlünün insan hakları

18 İHAS, n° 9054/80, 8.11.1982, D.R. 30, s. 113.

19 İHAS, Golder / Birleşik Krallık, n° 4451/70, 21.02 1975, seri A n° 18.

20 AKSOY RETORNAZ, s. 21.

21 İHAS, Campbell ve Fell / Birleşik Krallık, n° 7819/77; 7878/77, Série A80.

22 TULKENS Françoise, *Droits de l'homme et prison. Jurisprudence de la nouvelle Cour européenne des droits de l'homme, L'institution du droit pénitentiaire. Enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus, Paris; Librairie générale de droit et de jurisprudence; Bruxelles; Bruylant, La pensée juridique, 2002, s. 251.*

23 EREM Faruk, *Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi*, Ankara 1997, s. 342; VAN KEMPEN Piet Hein, Positive obligation to ensure the human rights of prisoners, in: *Politiques pénitentiaires et droits des détenus, Actes du Colloque de la FIPP, Stavern, Norvège, 25-28 juin 2008, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008, s. 23.*

konusunda İHAS metni herhangi bir özel düzenleme içermemesine rağmen İHAM içtihatlarında devlete, hükümlü haklarının korunması konusunda pozitif yükümlülükler getirilmiştir.²⁴

Bu yükümlülükler nedeniyle hükümlünün hak ve hürriyetleri, hürriyeti bağlayıcı cezanın kendi doğasından kaynaklanan sınırlamalar dışında herhangi bir sınırlamaya tabi olmalıdır. Ayrıca devlet, mahpusların haklarının korunması gerekli düzenlemeleri yapmalı ve önlemleri almalıdır.

B. Özürlü hükümlünün özel durumu

İnsan haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası metinler ve bu konudaki içtihatla, hükümlünün içinde bulunduğu özel durum nedeniyle devletlere, hükümlünün insan haklarının korunması konusunda pozitif bir yükümlülük getirildiği yukarıda belirtilmiştir. Hapis cezasına mahkûm olan birey özürlü bir birey olduğunda hükümlünün korunup gözetilmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Hapis cezası hükümlü açısından sıkıntı yaratan bir durumdur. Hükümlünün sıkıntılarına cezanın infazı biçiminden kaynaklanan yeni sıkıntılar eklenmemelidir. Cezanın infazı esnasında hükümlü bakımından yeni sıkıntılar yaratmamak ve özürlü hükümlünün haklarını etkin bir biçimde kullanmasını sağlamak ancak cezanın infazının insan onuruyla bağdaşır bir şekilde yerine getirilmesi halinde mümkün olacaktır. Bu bakımdan özürlü hükümlüler bakımından cezanın infazında “pozitif ayrımcılık doğal bir zorunluluk olarak görülmektedir.”²⁵

Pozitif ayrımcılık, toplumun bir kesimi bakımından zayıflayan

24 İHAS, Tanribilir / Türkiye, n° 21422/93, 16.11.2000 § 70; İHAS, Keenan / Birleşik Krallık, n° 27229/95, 3.04. 2001, § 89, Recueil des arrêts et décisions 2001-III.

25 TEZCAN Durmuş, İnfaz Hukuku ve Özel Durumdaki Hükümlüler Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008, s. 22.

eşitlik ilkesinin yeniden tesis edilmesine yönelik bir yöntemdir.²⁶ Irk, dil, din, mezhep, milliyet, cinsiyet ve diğer toplumsal konumları yönünden ayrımcılığa maruz kalan kesimlere öncelik ve bazı hallerde üstünlük tanınarak fırsat eşitliğinin bu şekilde sağlanması umulmaktadır.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin²⁷ 14. Maddesinin 2. fıkrası uyarınca hapis cezasına mahkûm edilen özürlü bir birey, cezası infaz edilirken, tıpkı diğer hükümlüler gibi uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak güvencelere sahip olacaktır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin tanımlara ilişkin 2. Maddesinde yer alan “makul düzenleme” ile özürlü bireylerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri hedeflenmektedir. Başka bir ifadeyle, özürlü hükümlüler hakkında pozitif ayrımcılık uygulanmasına işaret edilmektedir.

İHAS'ın 14. Maddesinde ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. İHAM içtihadı, alınan tedbirlerle ulaşılması hedeflenen amaç arasında orantı bulunması gözetilerek, bazı nesnel sebeplerle ayrımcılık yapılmasının mümkün olduğu yönündedir.²⁸ Mahkeme ayrıca devletten alması beklenen tedbir ile ihlal edildiği iddia edilen madde arasında doğrudan bir bağlantı olmasını aramaktadır.²⁹

Özürlü bir hükümlünün çıkarları ile idari makamların alması gereken tedbirler arasında doğrudan bir bağlantı var ve ilgili idare bu

26 LEPERS Jacques, L'Etat n'est pas responsable de l'inaccessibilité aux handicapés des bâtiments de la Justice, AJDA, 2007, s. 436.

27 5825 sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Resmi Gazete, Sayı 27084, tarih 18.12. 2008.

28 İHAM, Affaire linguistique belge, 23.07. 1968, Série A n° 6, s. 4.

29 İHAM, Botta/Italya, n° 21439/93, 24.02.1998, Recueil 1998-I.

tedbirleri almamış ise bu husus, bir ihlal sebebi olarak kabul edilmektedir.³⁰

5982 sayılı Kanun³¹ ile 1982 Anayasası'nın kanun önünde eşitlik ilkesini ilişkin 10. Maddesinin ikinci fıkrasına, özürllüler hakkında alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı esası eklenmiştir. Böylece özürllü bireyler bakımından pozitif ayrımcılık anayasal bir düzenlemeyle benimsenmiş olmaktadır. 1982 Anayasası'nın 61. Maddesinde sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler arasında özürllü bireyler de sayılmıştır. Bu madde uyarınca devlet, özürllülerin korunmalarını ve toplum hayatına uyumlarını sağlayıcı tedbirleri almakla yükümlüdür.

Mevzuatımızda, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun³²da (CGTİHK) da Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük³³'te de özürllü hükümlülerin cezasının nasıl infaz edileceğine dair açık bir düzenleme yer almamaktadır.

CGTİHK Madde 22'de hükümlülerin kuruma alındıklarında iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, bilgilerin duyma ve konuşma özürllülere işaret diliyle anlatılacağı, görme özürllülere ise kendi alfabeleriyle yazılmış kitapçık verileceği düzenlemesi yer almaktadır. Kanunda özürllü hükümlülere ilişkin tek düzenleme bu madde hükmüdür.

30 İHAM, Vincent / Fransa, n° 6253/03, 24.10.2006.

31 7.5.2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği 12.9.2010 tarihinde Halkoyuna sunulurak kabul edilmiş, buna ilişkin 22.09.2010 tarihli ve 846 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararı 23.09.2010 tarihli ve 27708 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

32 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, Resmi Gazete, Sayı 25685, tarih 29.12.2004.

33 Resmi Gazete, Sayı 26131, tarih 06.04.2006.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 24. Maddesinin b bendinde hükümlülerin sınıflandırılması ölçütleri arasında "akıl ve bedensel durumlar" sayılmıştır.

II. Özürlü Hükümlünün Cezasının İnsan Onuruna Uygun Koşullarda İnfaz Edilmesi

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 6. Maddesinin 1. fıkrasının b bendinde, "*hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddi ve manevi koşullar altında infaz edilir,*" hükmü yer almaktadır. Bu düzenlemeden hukukumuz bakımından, hapis cezasının infazının, insan onuruna saygılı olarak yerine getirilmesinin kanuni bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁴

Nitekim İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin de içtihatları bu yöndedir. Mahkeme, İHAS'ın 3. Maddesinde güvence altına alınan işkence, kötü muamele ve onur kırıcı muamele yasağının ihlal edildiği yönündeki iddiaları değerlendirirken uyguladığı muamelenin belli bir ağırlık seviyesine ulaşmış olması ölçütünü hükümlüler bakımından daha esnek bir şekilde uygulamaktadır. Mahkeme içtihatları uyarınca bir devletin karşılaştığı zorluklar ne olursa olsun, söz konusu devlet, hükümlülerin insan onuruna saygılı bir ceza infaz sistemi sağlamak için her türlü önlemi almakla yükümlüdür.³⁵ Mahkeme içtihadı cezaevinde yaşam kalitesinin yükseltilmesini teşvik eden Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin tavsiye kararlarıyla aynı yöndedir.³⁶

Nesnel olarak hükümlünün refahı için yetersiz cezaevi koşulları,

34 ŞENOL Talay, İnfaz Hukuku ve Özel Durumdaki Hükümlüler Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2008, s.19.

35 İHAM, Mamedova / . Rusya, n° 7064/05, 1.06. 2006, § 63.

36 Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi İkinci Genel Faaliyet Raporu Avrupa, CPT/Inf (92) 3, s. 15.

örneğin cezaevi mimarisi, hücrelerin düzenlenişi, aydınlatma, havalandırma, ısıtma, sorunları Mahkeme için onur kırıcı muamele teşkil etmektedir. Hükümlüye yeterli sağlık hizmetleri sağlanmalıdır. Cezanın infazı ayrıca hükümlüde endişe, aşağılanma hissi uyandırmamalıdır.

Cezanın insan onuruna saygılı bir şekilde infazı özürlü hükümlüler yönünden cezaevinin fiziksel koşulları ve sağlık hakkının kullanılması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

A. Cezaevinin fiziksel koşulları

Özürlü hükümlünün cezaevi içinde yaşamını kolaylaştırmak amacıyla cezaevi, özürlü hükümlünün ihtiyaçlarına uygun olarak inşa edilmelidir. Oysa hükümlüler bu gereksinimler göz önüne alınmadan yapılmış cezaevlerinde hücreleri, iş yurtları, kütüphane, spor salonu, banyo gibi ortak alanlara erişimde sorunlar yaşamaktadır. Ziyaretçiler ve müdafî ile görüşme için ayrılan alanlar, dinsel törenler için kullanılan salonlar, hükümlünün iletişim hakkını kullanacağı alanlar da özürlülerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmelidir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Cezaevinde Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesi ve Etik Boyutuna İlişkin R (98) 71 sayılı Tavsiye Kararının³⁷ 50. Maddesinde ağır fiziksel özürlü hükümlüler mümkün olduğu ölçüde cezaevi içinde normal bir yaşam sürebilmelidir. Bu durumda olan hükümlüler, diğer hükümlülerden ayrı yerlerde tutulmamalıdır. Tekerlekli sandalye kullanan özürlü hükümlüler ve diğer özürlü hükümlüler cezaevi içinde rahatça hareket edebilmeleri ve diğer faaliyetlere katılabilmeleri için gereken mekânlarda gereken mimari değişiklikler yapılmalıdır.

Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza ve

37 <https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=530923&SecMode=1&DocId=463372&Usage=2>. (Erişim tarihi 10 Şubat 2011)

Muamelenin Önlenmesi Komitesi standartları uyarınca cezaevinde tuvalet ve banyolar, engelli hastaların gereksinimleri yeterli şekilde karşılaması ve engelliye bir ölçüde mahremiyet imkânı sağlamalıdır.³⁸ Özürlü hükümlünün yemek düzenlemelerine ilişkin özel gereksinimleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin, 24 Ekim 2006 tarihinde verdiği Vincent / Fransa³⁹ kararına konu olan davada, belden aşağısı felçli ve tekerlekli sandalye kullanan özürlü bir hükümlünün hücresinin kapısından geçmek için her seferinde başkasının yardımına muhtaç kılınmasını, sandalyesinin tekerleğinin sökülmesini, hükümlünün bu tekerleği taşımak zorunda bırakılmasını, banyo için ayrılan bölümde gereken donanım sağlanmadığı için iki ay boyunca aynı hücreyi paylaştığı hükümlünün gözleri önünde temizlik ihtiyacını gidermek zorunda kalmasını aşağılayıcı ve onur kırıcı bulmuştur.

Bu kararlardan çıkan sonuç, devletin, özürlü hükümlünün ceza infaz kurumundaki hükümlülerin girmesine izin verilen her bölüme, tıpkı özürlü olmayan hükümlüler gibi, başkasının yardımına muhtaç kılınmaksızın erişebilmesi için gereken tedbirleri almakla yükümlü olduğudur.

Bu çerçevede, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un⁴⁰ 44. Maddesinin f bendinde Rehabilitasyon ve Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın görevleri arasında özürlülerin günlük hayatlarında karşılaştıkları fiziki ve mimari engellerin kaldırılması ve bu konudaki standartların belirlenmesi için teklifler hazırlamak ve hazırlatmak düzenlenmiştir. Kamu binası niteliğini haiz cezaevlerinde, özürlülere uygun koşulların oluşturulması hususunda, Adalet Bakanlığı ve Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı işbirliği yapmalıdır.

38 <http://www.cpt.coe.int/lang/tur/tur-standards.pdf>.(Erişim tarihi 10 Şubat 2011)

39 İHAM, Vincent / Fransa, 24 10. 2006

40 Engelliler Hakkında Kanun, Resmi Gazete, Sayı 25868, tarih 07.07.2005.

TBMM İnsan hakları İnceleme Komisyonu'nun engelli haklarına ilişkin 2013 tarihli raporunda, ceza infaz kurumlarındaki engellilerin koşulları şöyle tanımlanmaktadır:

“14/2/2013 tarihi itibarıyla ceza infaz kurumlarında bulunan engelli hükümlü ve tutuklu sayısının 138 olduğu, tekerlekli sandalye ve sedye bulunmayan ceza infaz kurumlarında bu malzemelerin bulundurulması gerektiğine dair tüm Cumhuriyet Başsavcılıklarına yazı gönderildiği, kurumlardan bu malzemelerin alınması için ödenek talepleri geldiğinde ilgili harcama kaleminden ödeme yapıldığı, - Ülke genelinde 369 ceza infaz kurumu bulunduğu ve kurumların çok katlı olmaması dolayısıyla engellilerin yaşam şartlarına mani bir durumun bulunmadığı, - Bununla birlikte, yeni inşa edilen tüm ceza infaz kurumlarında (T, L ve F tipi gibi) özürliülerin kurum içerisindeki mağduriyetlerinin giderilmesi için özürliü mahkûm girişinin, ceza infaz kurumu ana girişindeki boy turnikelerinin bulunduğu yerdeki göz biyometrisine bağlı 120 cm. genişlikte bir çelik kapı açılarak bu kapıdan özürliü ziyaretçi ve sedye giriş çıkışının gerçekleştirildiği, - Ayrıca, özürliü mahkûm koğuşu yapılarak içindeki tuvalet ve duşların tekerlekli sandalye kullanımına uygun hale getirildiği, ziyaretçi görüşme mahalli ile mahkûm koridorlarındaki kapıların da 120 cm. genişlikte yapılarak özürliü mahkûm ve ziyaretçilerin mağduriyetlerinin giderildiği bildirilmektedir.”

B. Sağlık hakkı

Temel insan haklarından biri olan sağlık hakkı uyarınca sağlık hizmetlerinin herkes için eşit düzeyde ulaşılabilir ve sürekli olması sağlanmalıdır. Cezanın insan onuruna saygılı bir şekilde infaz edilmesi de sağlık hakkının ihlal edilmemesini gerektirir.

CGTİHK 71. Maddesine göre hükümlü, beden ve ruh sağlığının korunması, hastalıklarının tanısı için muayene ve tedavi olanaklarından, tıbbi araçlardan yararlanma hakkına sahiptir. Bunun için

hükümlü öncelikle kurum revirinde, mümkün olmaması halinde devlet veya üniversite hastanelerinin mahkûm koşullarında tedavi ettirilir. Madde gerekçesinde işitme engelli hükümlülere sağlık hizmeti sunulabilmesi, ancak iletişim kurulabildiği ölçüde mümkün olabileceğinden, ceza infaz kurumlarında uzman personel bulundurulması gerekliliğinin altı çizilmiştir.⁴¹

Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam ve vücut bütünlüklerinin korunması, sağlık haklarının ihlal edilmemesi uluslararası ceza infaz hukukunun en temel prensiplerinden biridir. İHAM içti-hatları uyarınca da hükümlünün sağlık gerekçesiyle cezasının infazına ara verilmesi ya da infazın geri bırakılması konusunda devletlere bir zorunluluk getirmemektedir.

İHAM hükümlünün fiziksel durumunun uzun süreli cezaevi yaşamına uygun olup olmadığını değerlendirirken her somut olayın özelliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Mahkûmun sağlığı dışında esenliğinin de gerekli tıbbi bakımın sunularak sağlanması gerekir. Dolayısıyla hasta bir bireyin uygun olmayan tıbbi ve maddi koşullarda tutulması, kural olarak İHAS'ın 3. Maddesine aykırı bir muamele oluşturabilir.

İHAM'a göre doğuştan kolları ve bacakları olmayan bir hükümlünün soğuktan zarar gördüğü bir ortamda hapsedilmesi, akülü sandalyesinin aküsünün bitmesi halinde hareket edememesi, yatağına ulaşamaması, tuvalet ve temizlik ihtiyacını giderememesi insanlık dışı bir muameledir.⁴²

İHAM kararına konu olan başka bir olayda ağır özürlü Hüseyin Yıldırım, yemek yemek, giyinmek ya da tuvalete gitmek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Cezaevinde kaldığı süre boyunca kendisine diğer tutuklular tarafından bakılıp yardım edilmiştir. Ayrıca erkek kardeşi ile iki kız kardeşi, her gün, yirmi dört saat baş-

41 5275 sayılı CGTİHK 71. Madde gerekçesi.

42 İHAM, Price / Birleşik Krallık.

vuranın yanında kalarak ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İHAM'a göre yaklaşık üç yıl süren bu durum insanlık dışı muameledir.

Bu sebeple uygulamada yaşanan bu sorunların, temel insan haklarından olan yaşam hakkı dikkate alınarak giderilmesi, fiziki imkânların sağlanması zorunludur.

Oysa ceza infaz kurumlarında hekim yokluğu, hastaneye sevk isteminin yerine getirilememesi, teknik donanım yetersizliği ve maddi olanakların sağlanmayışı nedeniyle sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi aksamaktadır.⁴³ Özürlü hükümlü, özellikle de bakıma muhtaç özürlülerin cezaevinde gereken sağlık hizmetlerine ulaşamamaları, günlük ihtiyaçlarını başkalarının yardımı olmadan devam ettirememeleri, insan onuruna uygun koşullarda cezanın infaz edilmesini yakından ilgilendiren ve çözümlenmesi gereken önemli konulardandır.

Bakıma muhtaç özürlü hükümlülerin sağlık hizmetlerinin ne şekilde yararlanacağına ilişkin bir düzenleme, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda yer almamaktadır.

Bu hükümlüler bakımından, Kanunun 16. Maddesinin 6. fıkrasında uyarınca engellilik nedeniyle hapis cezalarının infazının geri bırakılması müessesesinin uygulanması düşünülebilir.

Söz konusu madde uyarınca engellilik ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen özürlü mahpusun cezasının infazının geri bırakılması toplum güvenliği bakımından ağır ve somut bir tehlike oluşturmaması şartına bağlanmıştır.

Bu düzenleme yalnızca iyileşme ihtimali olan hastalara yönelik bir düzenlemedir. Özürlü hükümlünün iyileşme ihtimalinin olama-

43 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Bolu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İle F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 23. Dönem 5. Yasama Yılı, 2011, s. 8. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/Bolu_Kapali_ve_F_Tipi_Ceza_Infaz_Kurumlari_Raporu.pdf (Erişim tarihi 10 Şubat 2011).

dığı durumlar da söz konusu olabilecektir. Ayrıca mahpusun toplum güvenliği bakımından ağır ve somut bir tehlike oluşturmaması şartı kanaatimizce belirsiz bir şarttır, bir mahpusun toplum bakımından ağır ve somut bir tehlike oluşturduğunun ne şekilde belirleneceği ve bu belirlemede hangi ölçütlerin esas alınacağı madde düzenlemesinden anlaşılamamaktadır.

Bu durumda, ilk olarak bakıma muhtaç özürlü hükümlünün cezasının, cezaevi yerine bir hastanede infaz edilmesi ve bunun bir güvenlik sistemiyle kontrollü hale getirilmesi düşünülebilir. Bu ihtimal, kişinin yakınlarıyla rahat bir şekilde görüşebilmesi imkânının sağlanmasıyla daha insancıl bir çözüm olacaktır.

Diğer bir seçenek ise, kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı bakımından CGTİHK 110. Maddesinin c bendine, bakıma muhtaç hükümlü ibaresi eklenerek bu hükümlülerinin cezasının konutlarında infaz edilmesine olanak sağlanmasıdır.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 2015 tarihli Ceza İnfaz Kurumlarında Hükümlü ve Tutuklulara Sunulan Sağlık Hizmetleri Hakkında İnceleme Raporu'nda, günlük hayatını tek başına idame ettiremeyecek derecede özürlü ve cezasını hapisshanede çekmesine imkân olmayan hasta mahpuslar için, durumlarına göre cezanın infazının ertelenmesi dışında başkaca alternatif yöntemler düşünülmeli uygun olacağının altı çizilmiş ve bu bağlamda kelepçeyle evde infaz gibi yöntemler düşünülebileceği belirtilmiştir.

Özür dereceleri ağır olmayan, bakıma muhtaç hükümlü kategorisine girmeyen özürlü hükümlüler ise, kasten işlenen suçlarda üç yıl, taksirle işlenen suçlarda beş yıl veya daha az süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm oldukları takdirde, CGTİHK 17. Maddesi uyarınca, cezanın infazının kendileri için mahkûmiyetin amacı dışında ağır bir zarara neden olacağını ileri sürerek cezanın infazının ertelenmesini talep edebilirler.

Her ne kadar, 1982 Anayasası'nın 104. Maddesi uyarınca cum-

hürbaşkanının sahip olduğu “sürelî hastalık ve sakatlık” sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak şeklindeki özel af yetkisinin özörlü hükümlünün açısından bir güvence sağladığı düşünölebilirse de bu yetki bir cumhurbaşkanına tanınan bir takdir yetkisi olduğundan ve yargı denetimine tabi tutulmadığından yeterli bir güvence değildir.⁴⁴

Sonuç

Birleşmiş Milletler’in özörlü haklarına ilişkin çalışmaları ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin kararları göz önüne alındığında özel durumu nedeniyle özörlü hükümlünün insan onurunu zedelemekten nasıl infaz edileceğı sorusuna yanıt aranmalıdır. Özörlü hükümlünün cezasının insan onuruna uygun bir şekilde infaz edilmesi ve sağlık hizmetlerinin sağlanması için gereken yasal değışiklikler yapılmalı ve teknik altyapı sağlanmalıdır.

Bu doğrultuda, özörlü hükümlüler için özel hastane birimlerinin oluşturulması, özörlü hükümlülerin durumu dikkate alınarak bir Bilgilendirme Kitapçığı hazırlanması ve söz konusu hükümlülerin ihtiyaçlarının karşılanması için özel uzmanlık gerektirmesi halinde, Özörlüler İdaresi Başkanlığı bünyesinde yer alan uzman görevlilerin ceza infaz kurumlarında çalıştırılmaları uygun olacaktır.

İnsan onuruna uygun ceza infaz koşulları sağlanamıyorsa ya da hükümlünün özörlölük derecesi nedeniyle cezanın infazı mahkûm için ağır sıkıntılara yol açacaksa cezasının infazı geri bırakılmalı ya da özel infaz usulleri uygulanmalıdır.

44 İHAM, Mouisel / Fransa, -IX kararında, Fransız Cumhurbaşkanına tanınan benzer nitelikteki bir yetkinin yeterli bir güvence olmadığı sonucuna varmıştır. Mouisel / Fransa, n °67263/01, 14.11.2002, Recueil des arrêts et décisions 2002.

Yabancı Mahpuslar ve Eğitim Hakkı: Sorunlar ve İtalya Hapishanelerindeki Doğru Uygulamalar

Marta Roversi

1. İtalya'da göçmenlik fenomeninin kavranması ve cezaevlerindeki yabancı mahpuslar

İtalya'da yabancı sayısı Kuzey Avrupa ülkelerine oranla çok düşük olmasına rağmen göçmenlik fenomeni sürekli olarak sosyal bir panik sebebi, problem ve gerginlik kaynağı olarak algılanmaktadır.

Bu tür deforme ve panik yaratan bir algının sebeplerini anlamaya çalışmak için, İtalya'da bugüne kadar göçmenlik kavramının etkili biçimde idare edilmesi gereken ve insan haklarıyla ilgili bir mesele gibi değil, acil bir durum gibi düşünüldüğünü göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim en basit ifadeyle göçmenliği imkânsız kılan bir politik düzenlemenin¹ ardından İtalya'daki yasadışı göçmenlerin sayısı giderek artmıştır.

Birkaç yıl içerisinde İtalyan cezaevlerinin yabancılarla dolması (ancak bu noktada son dönemde cezaevi nüfusu artışının yabancılar arasında değil, İtalyanlar arasında yükseldiğini belirtmek gerekir) sivil toplumda göçmenlerin varlığının ülkedeki suç oranını arttırdı-

1 Konuyla ilgili olarak 30 Temmuz 2002 tarihli ve 189 sayılı Bossi-Fini Yasası'na bakınız.

ğına dair bir duygu uyandırmıştır. Aslında göçmenlik ve suç artışı arasında gerçek bir bağ olduğunu kanıtlamak oldukça güçtür.

Cezaevlerindeki birçok yabancı, yargı sırasını beklemekte ancak onların ülkede izinsiz bulunmaları geçici serbestlikten yararlanmalarını imkânsız kılmakta. Mahpuslar arasında ise (sabit bir ikamet yokluğundan, kayıt altında çalışmamalarından ya da dışarıda herhangi bir referans noktalarının olmamasından kaynaklı) tutarsız ikamet ve çalışma durumu sebebiyle cezaevine alternatif önlemlerden faydalanma oranı çok düşük.

Genel olarak denilebilir ki, “aynı suç söz konusu olsa bile göçmenlerin tutuklanma, hüküm giyme ve cezaevinde kalma oranı İtalyanlara nazaran daha yüksek”.²

Ceza sebepleri arasında ilk sırayı uyuşturucularla ilgili olarak yasa ihlalleri ve hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçlar almakta. Bunların arkasından insana karşı işlenen suçlar gelmekte.

Adalet Bakanlığı’ndan alınan bilgilere göre (bu bilgi 30 Nisan 2015 tarihinde güncellenmiştir) İtalyan cezaevlerinde halihazırda 55.807 toplam tutuklu ve hükümlünün 17.430’u yabancı, bu da %31’lik bir orana karşılık gelmekte.

Bu kısa açıklamanın amacı, normal mahpusa nazaran farklı ihtiyaçlar içinde bulunan yabancı mahpusların varlığına ilişkin bilgi vermek ve farkındalık yaratmak.

Özellikle yabancı mahpusun cezaevi içindeki eğitim ve kültür faaliyetlerine katılma hakkıyla bağlantılı olarak bazı özel ihtiyaçları incelemek istiyorum. Eğitim hakkı kâğıt üzerinde her bir mahpus için kişiselleştirilmiş olarak garanti altına alınmış görünüyor. Ne var ki hapisteki kişi sayısının çokluğuna karşın personel eksikliği, öğretmenlerin yetersizlikleri, tutuklu ve hükümlülerin birbirinden çok farklı

2 BARBAGLI M., *İtalya’da Göçmenlik ve Suç*, Il Mulino, Bologna, 1998.

karakterdeki ihtiyaçları sebebiyle her bir bireyin spesifik isteklerine uygun eğitim ve formasyon sıklıkla sağlanamıyor.

Ancak bazı durumlarda engellerin ve zorlukların varlığı, yeni çözüm arayışlarına yol açabiliyor. Bu durum da cezaevlerini, yapılan deneyler ve yeniliklerle gerçek birer sosyal ve kültürel laboratuvara çevirebiliyor. Açıklamamın son bölümünde eğitim alanında ve ceza kurumlarının çok kültürlü özelliğiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan deneyimlerden doğan birkaç doğru uygulama örneği ile bu hususa değinmek isterim.

2. Cezaevinde bulunan yabancının spesifik ihtiyaçlarına ilişkin fikirler

Cezaevlerinde bulunan yabancıların ilk ve en önemli ihtiyaçları arasında işlem süreci ve eğitimle bağlantılı olarak dil engeli yer almaktadır. Yabancı tutuklu ve hükümlülerin hepsinin İtalyan dilini üst düzeyde bilmelerinin mümkün olmaması, eğitim yaklaşımına bir engel teşkil edebilir ancak daha da önemlisi (ruh halini, duygularını ve ihtiyaçlarını ifade imkânı bağlamında) yabancı tutuklu ve hükümlülerin psikolog, sosyal çalışmacı, eğitimci ya da hukuki danışmanla iletişim kuramamaları da çok önemli bir sorun.

Silvana Denaro,³ yabancı mahpusların spesifik gerekliliklerinden bahsederek şu hususların altını çizerek: “En gerekli hizmet tercümanlık. Ve bu tercümanlar hem mahpusun dilini hem de İtalyanca’yı çok iyi bilmeli. Birçok aracının İtalyanca bilgisi çok ileri seviyede değil, ayrıca aynı ülkelerden gelmeleri yerel diyalektlerin farklı karakterleri sebebiyle birbirlerini iyi derecede anlayabilecekleri anlamına gelmiyor.”

3 *Cezaevlerinde Yardım Raporu*, di Silvana Denaro, *Hukuk Sisteminde Karmaşa ve Sosyal Hizmetler*, Franca Ferrario ve Anna Muschitiello (katkıda bulunan) Franco Angeli, Milano, 2004, s. 32.

Ancak Denaro'nun da belirttiği gibi, kültürel aracılık sınırları sadece aracı, mahpus ve cezaevi çalışanı arasındaki dilsel farklılıklarla kalmıyor. "Basit bir dilsel aracılığın yetersiz kaldığı, özel ve özellikle hassas durumlar da mevcut."⁴ İletişime dahil olan öğelerin norm, değer ve kültür sistemlerinin çoğu zaman birbirinden farklı olması, karşılıklı anlaşma imkânını güçleştiriyor. Cezaevinde olan bir kişinin hassas ve kırılğan hali hesaba katılmasa dahi bu durum, dilsel ve kültürel olarak farklı geçmişlere sahip kişiler arasında iletişimi daha güç hale getirebilir.

O halde diyalogu daha etkin hale getirmek için diğer faktörler de hesaba katılmalı, "kültürel aidiyetin ötesinde, tutuma, ilişki kurma biçimine göre iletişimin pozitif ya da negatif etki yaratabileceği dikkate alınmalıdır."⁵ Bu fikir, referans metninin yazarının da belirttiği gibi, dilsel-kültürel aracının önemini azaltmaz ancak onu mümkün olan tek çözüm olmaktan çıkartır. Aksi halde insan ilişkilerinde kültürlerarasında ayırıcı değil, daha çok birleştirici rol oynayabilecek farklılıkların rolüne aşırı önem verme riski doğabilir. Sadece bu bilinçle farklı kökenlerden gelen kişiler arasında ilişki temelleri atılabilir.

Bu sebeple Denaro, yabancı mahpusa yaklaşımın, özellikle ilişki kurma anlamında son derece esnek ve değişikliklere karşı dikkatli, spesifik bir uzmanlık gerektirdiğinin altını çizer. Yabancı mahpusla ilişki ilk olarak esnekliğe, farklı ve sıklıkla atipik ihtiyaçlara yaklaşımda eklektikliğe ve etno-kültürel farklılıklara saygı duymaya dayanmalıdır. Bu tip çalışmalarda yeniliğe ve deneyime açık olmak, kişisel haklara özen göstermek, antropolojiyle ilgilenmek, ilgili ve her türlü ayrımcı tutumdan ve önyargılardan uzak olmak en temel elementlerdir. Bu ana hatlar, cezaevindeki bütün çalışanlar için geçerli olmakla birlikte özellikle öğretmenler gibi eğitim faaliyeti yürütenler için büyük önem taşımaktadır.

4 a.g.e., p. 32

5 a.g.e., p. 33

Yabancı bir mahpusun genel anlamda temel ihtiyaçlarına ilişkin bu kısa açıklamanın sonunda Cezaevi Düzenlemesi'ne, zamanında ulusal hukuk düzenlemesinde yapıldığı gibi, mahpusun hakları arasında azınlıkların kültürel kimliklerinin korunması hususunun da dahil edildiğini hatırlatmak gerekir. Ancak bu hakkın cezaevinde gerçekten etkin biçimde uygulanabilmesi için daha çok adım atılması gereklidir.

Yabancı bir mahpusun spesifik ihtiyaçlarının cezaevindeki yeniden eğitim gidişatını nasıl etkileyebileceğini incelemeyi önce genel olarak eğitim ve formasyon faaliyetlerine ulaşım ile ilgili ceza düzenlemesinin neleri öngördüğüne bir göz atalım.

3. Cezaevinde eğitim ve formasyon: Potansiyellik ve sınırlar arasında bir evrim süreci⁶

İtalya'da bulunan bütün mahpuslar için, mahpusun rehabilitasyonuna yönelik bir eğitim süreci öngörülmüştür (ki bu süreç her bir mahpusun özel, kişisel ihtiyaçlarına yanıt vermelidir). Söz konusu süreç iş fırsatı, formasyon kursları, okul ve kültürel faaliyetleri kapsar. İtalyan Cezaevi Düzenlemesi'nin 15. Maddesine göre, "Hükümlünün ve tutuklunun eğitimi, temel olarak eğitime, çalışmaya, dine, kültürel, yaratıcı ve sportif faaliyetlere ve dış dünya ve aile bireyleriyle iletişim fırsatlarını geliştirmeye yöneliktir. Eğitimin amacı, bunun mümkün olmadığı durumlar haricinde, tutukluya ve hükümlüye iş sağlamaktır. Mahpuslar, talep etmeleri halinde eğitimsel, kültürel ve yaratıcı faaliyetlere kabul edilirler ve haklı sebepler ya da yargı organının karşıt bir kararı olmadığı sürece, mümkün olduğunca seçimlerine bağlı kalınarak ve her

⁶ Bu bölümde yer alan fikirler Roma Rebibbia Cezaevi Teknik Enformatik Enstitüsünde İtalyanca ve tarih öğretmeni olan Gina Colussi ile aramda geçen diyalogdan doğmuştur. Genel olarak cezaevlerindeki ve özellikle kendisinin çalıştığı cezaevindeki eğitimle ilgili önemli ve pratik birkaç örnek ortaya koymak için yardımlarından faydalandım.

halükârdâ hukuki pozisyonlarına uygun olarak çalışma ve mesleki eğitim faaliyetlerine katılabilirler.”

Yine Cezaevi Düzenlemesi’nin 19. Maddesinde şunlar belirtilmektedir: “Cezaevi kurumlarında kültürel ve mesleki eğitim, ilgili okulun kurslarının ve mesleki eğitim kurslarının yürürlükteki düzenlemelere göre ve mahpusların koşullarına uygun yöntemlerden yardım alınarak organize edilmesiyle sağlanır. Yirmi beş yaşından küçük mahpusların kültürel ve profesyonel eğitimlerine özel bir önem gösterilir. Okul düzenlemelerinin öngördüğü prosedürlerle cezaevlerinde orta öğretim kurumları oluşturulabilir. Üniversite ve dengi eğitim faaliyetlerinin tamamlanması kolaylaştırılır ve iletişim, radyo ve televizyon eğitim kurslarına devam teşvik edilir. Okuma seçeneklerine herhangi bir sınır konulmaksızın kütüphanede bulunan kitaplara erişim desteklenir.”

Yani cezaevinde okul garanti altındadır. Ancak gerçekte bir mahpus için eğitim süreci cezaevi yapısından kaynaklanan sınırlar sebebiyle engellerden tamamen arınmış değildir.

Halihazırda idare, cezaevi çalışanları ve okul müdürleri arasında bir ahengin söz konusu olduğu durumlarda cezaevindeki okulun etkin biçimde işlediği söylenebilir.

Yani cezaevindeki eğitim süreci bütün cezaevleri için eşit değildir. Bollate (Milano), Volterra (Pisa) ve Toskana’daki bazı ceza kurumları (Sollicciano ve Floransa) örneklerinde mükemmel sonuç alınmaktadır ancak bu durumların oldukça nadir olduğunu unutmamak gerekir. Cezaevinde görevli personel ve sivil kuruluşlar arasındaki pozitif etkileşime örnek vermek adına kısaca Volterra Cezaevi’nden bahsetmek isterim. Burada bir otelcilik enstitüsünün sınıflarından birinin öğrencileri, cezaevi içerisinde mahpuslarla birlikte derslere devam etmekte. Bu durum muhtemelen İtalya’da ve en azından bildiğim kadarıyla Avrupa’da tek. Söz konusu süreç, uzun ve çok değişken. 30 yıl önce, kurşuni yıllarda (İtalya tarihinde 70’li yıllarla 80’li yılların başı

arasında süren, silahlı çatışmalar ve terör dolu bir dönem) bu kurumda cezalarını çeken bir grup siyasi mahpusla başlamış. Söz konusu kişiler siyasi mahpuslar oldukları için, sivil toplumun bu anlamdaki hassasiyeti ve çabalarıyla muhtemelen süreç daha hızlı işledi. Günümüzde cezaevlerindeki politik mahpus sayısı çok az ancak zamanında cezaevi personeli tarafından yenilikçi idare ve fikir projelerinin geliştirilmesiyle oluşturulmuş, özel bir sürecin meyvesi olan böylesi bir oluşum ve mantalite bu cezaevinde varlığını hâlâ sürdürmekte.

Cezaevindeki okulla ilgili bir başka güzel örnek, Rebibbia Ceza Kurumu'dur. Burada bir üniversite bölümü bulunmaktadır ve zaman içerisinde hapisanede bulundukları süre boyunca birçok kişi diploma alma imkânına kavuşmuştur.

Böyle örnekler, yukarıda da belirtildiği gibi istisnaidir ve bir şekilde İtalya'yı cezaevi durumu açısından dramatik bir tablonun içinde yer almaktan kurtarmaktadır.

Halihazırda cezaevi sisteminde eğitime ve genel olarak formasyon süreçlerine ilişkin olarak çözülmemiş sorunlardan biri, cezaevinde çalışan uzmanların ve öğretmenlerin bu rol için yeterli hazırlığa ve cezaevinde eğitim gibi son derece hassas ve zor bir görevi yerine getirmek için gerekli araçlara sahip olmamalarıdır. Buna ilişkin olarak kısa süre öncesine kadar cezaevlerinde eğitim vermek isteyen öğretmenlere daha yüksek puan verilmesi ve bunun sonucu olarak cezaevinde çalışan öğretmenlerin hazırlıklı ve motive kişiler değil, sadece yüksek puan almak isteyen kişiler olmaları düşündürücüdür (tabii her durumda olduğu gibi bu durumda da istisnai örnekler söz konusu olabilir).

Örneğin Almanya'da cezaevinde eğitim vermek isteyen eğitimciler ve doçentler için üniversitelerde özel kurslar düzenlenmektedir. İtalya'da bu çerçevede eğitimcilik yapmaya ilişkin norm düzenlemeleri eksiktir, bu da cezaevlerinde bulunanların eğitim kalitesini düşürebilmektedir.

Ancak bu anlamda Rebibbia'da, yıllardır cezaevlerinde görev yapan öğretmenlere iyi eğitim verilmesi ve kalitenin yükseltilmesi için mücadele eden eğitimci Annagrazia Stamatii tarafından hayata geçirilen çok önemli bir inisiyatif söz konusudur. Zaman içerisinde bu eğitimcinin faaliyeti sayesinde ulusal seviyede farklı cezaevlerinde toplantılar düzenlenmiş (Bollate, Rebibbia, Solliciano, Lecce), cezaevinde eğitim verme üzerine gerçekleştirilen çalışma günlerinde kıyaslamaların yapılması ve olumlu uygulamaların paylaşılması temel önem taşımıştır.

Cezaevinde bulunan bir kişinin eğitim sürecinde bir başka hassas düğüm de çağdaş bir eğitim tarzında ve cezaevi dışındaki çalışma hayatına ve sosyal hayata adapte olmada temel öğe olan enformasyon araçlarının kullanılmasındaki zorluklardır. Örnek olarak Rebibbia Teknik Bilişim Enstitüsü'ndeki durumundan bahsetmek isterim. Burada mahpusların bilgisayar kullanmalarının tek yolu cihazı satın almaları. Bir bilgisayar 500 avro. Yine ödemeli olarak ve çok az kişi tarafından kullanılacak şekilde elektronik posta yollama imkânı da var: ayda 15 elektronik postaya kadar ücret 30 avro. Elektronik posta haricinde, diğer bütün cezaevlerinde olduğu gibi İtalya'da da internet kullanımı mümkün değil.

Somut olarak çalışma ve para kazanma imkânlarının ne kadar kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulursa, çalışmanın ıslah sürecinin bir parçası olması ve bu anlamda her mahpusa eşit fırsat tanınması gerekliliğine rağmen enformatik araçların ödemeli olarak kullanılması, cezaevinde durumu daha ağırlaştırmaktadır.

Bilişim araçlarına ulaşımın cezaevindeki eğitim sürecinde hassas bir noktaya işaret etmesinin yanı sıra tam kataloglu ve güncel kütüphanelere sahip cezaevlerinin sayısının da son derece az olduğunu belirtmek gerekir. Konuyla ilgili rehber olarak UNESCO'nun 1995 yılında kütüphanelerle ilgili olarak yayınladığı manifesto göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre: "Kamu kütüphaneleri hizmeti, yaş, ırk, cinsiyet, din, uyruk, dil ve sosyal koşul ayrımı gözetilmek-

sizin herkesin bu kütüphanelere ulaşım fırsatının eşit olması fikri üzerine kuruludur. Spesifik hizmet ve materyaller, dilsel azınlıklar, engelli kişiler, hastanede yatanlar, cezaevinde bulunanlar gibi olağan hizmet ve malzemeleri kullanma imkânı olmayan kişiler için tedarik edilmelidir.”

4. Kültürlerarası alanda İtalya cezaevlerindeki doğru uygulamalar⁷

Cezaevindeki eğitim sürecinde etkin araç ve yöntemlere ulaşmanın bütün mahpuslar için sınırlama ve engellerle dolu olduğu göz önüne alınırsa göçmen statüsünden kaynaklanan özel ihtiyaçlar temelinde yabancı mahpuslar için durumun çok daha zor olduğu kolaylıkla hayal edilebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi İtalyancayı çok az bilmesi, cezaevinde bulunan yabancı için en büyük engel. Bu ihtiyaca yanıt olarak bütün cezaevi kurumlarında, cezaevi eğitim kurumları ve/veya gönüllü dernekler tarafından düzenlenen ilk seviye okuma yazma kursları verilmekte.

Bu sorunlarla birlikte yabancı kökenli mahpuslar arasında tespit edilmesi mümkün önemli bazı potansiyel unsurlardan da bahsetmeliyiz. Özellikle halihazırda katı ve ciddi bir eğitim kültürüne sahip olan Doğu Avrupa'dan (Arnavutluk, Moldovya, Ukrayna, Romanya gibi) gelen mahpuslar arasında üst eğitim seviyesine rastlamak hiç de nadir bir durum değil. Sıklıkla bu kişilerin İtalyanca bilgileri de oldukça iyi. Diğer taraftan ceza süreleri bittikten sonra bulundukları ülkeye adapte olma arzusunda olan farklı kökenlerden gelen yabancılar arasında da motivasyon oldukça yüksek. Bunlardan birçoğu geçmişlerinde lise ve/veya üniversite eğitimi almış.

⁷ Bu bölüm ve içinde yer alınan birtakım fikirler için de Gina Colussi'ye değerli yardımları ve cezaevinde yürüttüğü eğitim faaliyetinden elde ettiğini deneyimlerini ve düşüncelerini paylaşmaktaki açık gönüllülüğü için teşekkür ederim.

Yabancı mahpusların eğitimi açısından bir başka önemli nokta Cezaevi Düzenlemesi'nin 19. Maddesinin son cümlesinde yatmaktadır: "Kütüphanede bulunan yayınlara tam bir seçim ve okuma özgürlüğü içerisinde ulaşmak kolaylaştırılmıştır." Açıkçası cezaevlerindeki yabancılar arasında dil engeline dolayı ve cezaevlerindeki kütüphanelerin yabancı dillerde geniş ve güncel bir kaynağa sahip olmamaları sebebiyle kütüphaneden yararlanma durumu oldukça sınırlıdır.

Ancak bazı durumlarda bu sınırlandırmayı aşma isteği geçerli ve ilginç birtakım sonuçların doğmasına yol açmıştır. Örneğin birkaç yıl önce Ravenna'lı bir kütüphaneci olan Angela Barlotti'nin başlattığı inisiyatif İtalya'daki en yenilikçi faaliyetlerdendir. Gerçekleştirdiği projelerden biri Emilia Romagna cezaevlerinde yeni kütüphane organizasyonları kurmaktır. UNESCO'nun 1995 tarihli kütüphanelerle ilgili manifestosunda belirtilenlerden yola çıkarak Ravenna cezaevini de kapsayan "*Farklı Kütüphaneler*" projesi doğmuş, bu proje, Ravenna İl İdaresi, Emilia Romagna Bölge İdaresi ve Adalet Bakanlığı'nı Rimini, Ravenna ve Forlì cezaevlerinde faaliyet yürütmek üzere bir araya getirmiştir. Angela Barlotti konuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: "Faaliyete hem Rimini'de hem de Ravenna'da iki haftalık toplantılar düzenleyerek başladık. (...) Sadece İtalyanca kitaplara sahip olduğumuz gerçeğinden yola çıktık. Yabancı mahpuslar kütüphaneye gelip istedikleri kitapları söylediklerinde cezaevi içerisinde bulunan bütün farklı kültürlerle karşı hazırlıklı olmadığımızı fark ettim. (...) Bu noktada, yabancılar için farklı dillerde kitaplardan, dergilerden ve yabancı mahpuslar kendi ülkelerinden haber alma ihtiyacı içinde olduklarından diğer materyallerden oluşacak olan Merkez fikri doğdu. Daha sonra bazı mahpusları kütüphanecilik işiyle ilgili eğitime inisiyatifi başladı. Dersler hazırladık, modemli bilgisayarlar, telefon hatları ve kütüphane idare programları satın aldık ve online kataloglara ulaşmak için internet bağlantısı sağladık. Sonuç olarak kursa katılan mahpuslardan biri 21. Maddeyi elde ederek başpiskopos-

luk seminerinde çalışmaya gitti. Düşünün ki tam 12.000 kitap katalogladı.”⁸

Rimini, Ravenna ve Forlì cezaevlerindeki çok kültürlü örnek sembolik bir önem taşımakta ve doğru uygulamaların, “cezaevlerindeki kültürlerarası duruma büyük ölçüde yanıt verdiğinin”⁹ açık bir kanıtı olarak karşımıza çıkmakta, bu şekilde kültürlerarası faaliyetlerin karakter ve özelliklerini temsil etmekte.

Bu öncül faaliyetin izinden bugün Roma 3 Üniversitesi doçenti Luisa Marquardt’ın inisiyatifi gitmekte. Cezaevlerindeki kütüphane yapılarının sınırlarını aşma amacı ile Marquardt cezaevlerinde kütüphane operatörü eğitimi verilmesini öngören ilginç bir proje ile meşgul.

Eğitim alanında bahsetmek istediğim ikinci bir doğru uygulama, yine kültürlerarası projelerle ilgili ve Roma Rebibbia Cezaevi’nin gerçekleştirdiği projeler arasında yer almakta. Söz konusu olan eğitmen ve sosyolog Elsa Di Meo’nun (gönüllü) işbirliği sayesinde doğan bir proje. Faaliyet üç yıldır cezaevinin kadın bölümünde, iki yıldır da yüksek güvenlikli bölümde, mahpuslar arasında son derece olumlu sonuçlar alarak, sadece kadın mahkûmların katılımıyla sürüyor. Faaliyetin amacı Akdeniz bölgesinin geleneklerine bağlı ritüellerle, ekmeklerinin üretimini kültürlerarası faaliyet çerçevesinde (ekmekçilik alanında) mesleki eğitim süreciyle birleştirme hedefine yönelik. Kursun öğretmenin titiz çalışmaları sayesinde kadınlar, Akdeniz bölgesinin farklı ülkelerinin ekmekleri, temel sembolik ve kültürel elementleri, kültürlerin farklı ve benzer yönleriyle ilgili bilgi sahibi olarak aktif ve heyecan verici bir kültürel karşılaştırma sürecine dahil oluyorlar. Ekmek hamurunun yapımı bile mahpuslar üzerinde

8 Burada geçen sözler, www.ristretti.it sitesinde yer alan, 2003 yılında Angela Barlotti ile yapılan söyleşiden alınmıştır.

9 “Dışlama ve içeri kapatma arasında cezaevlerindeki yabancılar: Trento deneyimi” konulu, “Trento’da vatandaşlık ve göçmenlik” projesi, Cezaevleri İdare Departmanı ve Adalet Bakanlığı’nın işbirliğiyle 2007’de gerçekleştirildi.

güçlü duygusal yansımalar yaratıyor ve bu deneyim, katılımcı grup arasında derin bağların oluşmasını sağlıyor. İnisiyatif başından beri büyük bir heyecanla cezaevi müdürü ve cezaevi çalışanları tarafından da desteklenmekte. Bu deneyimle ilgili bir kitap yayınlandı, ikinci bir kitap da basım aşamasında. Projenin bir diğer önemli sonucu da çalışmanın göz önünde olması sebebiyle mahpuslarla dış dünya arasında önemli ve yapıcı bir bağ kurması. Üretilen ekmekler bu yıl Expo Milano Fuarı'nda yer aldı ve kendi isimlerinin uluslararası düzeyde böylesine önemli bir organizasyonda geçmesi mahpuslar için son derece memnun edici oldu.

Bu deneyim, ciddi bir dilsel aracılık eksikliği söz konusu olsa bile kültürlerarası alışveriş ve iletişimin değerini çok güzel ifade etmekte. Çalışmanın ilişkilerle ve duygularla ilgili yönü, el işçiliği ve kültürel boyutu ile mükemmel bir uyum içerisinde kilit rol oynamakta. bireysel ve grup olarak ilerleme, hikâyelerin, geleneklerin, el becerilerinin ve duyguların iç içe geçtiği bir süreç yaratmakta.

Rebibbia'daki bu küçük ama önemli deneyim birçok anlamda cezaevini kendi sınırlarının dışına çıkarmanın önemini gösteriyor. Çünkü mahkûmun dış dünya ve sivil toplumla iletişim kurması çok önemli; karşı taraftan bakılacak olursa sivil toplumun da cezaevi dünyasıyla iletişime girerek örnekler ve yararlı modeller çıkarması gerekli. Özellikle (başlangıçta söz ettiğimiz, İtalya'daki yabancıların varlığına yönelik panik duygusu göz önünde bulundurularak) yerli halk ve göçmenler arasında huzurlu bir birlikte yaşamdan bahsetmek için daha çok yol kat etmemiz gereken kültürlerarası alanda. Sosyal ve kültürel anlamda Ravenna, Rimini ve Forlì'deki çok kültürlü kütüphane uygulaması ve Rebibbia'daki geleneksel ekmek çalışması gibi doğru uygulamaları model olarak almak sivil toplumun da gelişimini hızlandırabilir.

HAPİSHANEDE
ENGELLİ OLMAK

Engelliler ve Hapishane: Roma'dan "Rebibbia" Örneği

*Emanuele Goddi*¹

Pronto Intervento Disagio (PID - Zorluklara Anında Müdahale) sosyal kooperatifi –Roma Belediyesi’nin Sosyal Politikaların Yaygınlaştırılması, Desteklenmesi ve Sağlık Meclisi ile anlaşmalı olarak– yıllardır Roma Ceza Kurumu’nun içinde sosyal sekreterlik rolünü üstlenmektedir. PID kooperatifi 27 Kasım 1998 tarihinde dezavantajlı kişilerin (mahkûmlar, eski mahpuslar, kadınlar, gençler, göçmenler ve zorluk içerisindeki yetişkinlerin) sosyal hayata dahil olmaları ve risk altındaki yetişkin ve gençlerin suçtan uzak tutulması amacıyla kurulmuştur. Faaliyetlerini bilgilendirme, yönlendirme, formasyon, okul desteği, aile evlerine kabul ve hizmet ve iş alanlarına eşlik başlıklarında yürütmektedir.

Sosyal çalışmacılardan oluşan ekibimiz her gün Roma hapishanesinde mahkûmlarla görüşmeler düzenliyor. Cezaevindeki nüfusla sürekli bağlantı, bize tam olarak, özgürlükten mahrum olan vatandaşların ihtiyaçlarını anlama imkânı tanıyor. 2014 yılı boyunca 4.000 görüşme düzenledik. Roma Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi’nin içinde bulunan sekreterlik bölümü burada bulunan mahkûmların sayısının çokluğu ve bu kişilerin ihtiyaçlarının farklılığı sebebiyle özel bir önem taşımakta. Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi, kişilerin

1 PID temsilcisi.

farklı hukuki ve sağlık durumlarına göre ayrıldığı, gerçek bir şehir gibi yapılandırılmıştır.

Bu kısa raporun amacı, Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi'nde bulunan engelli mahkûmların dramatik durumunu ve engelli mahkûmların durumlarını iyileştirmek için derneğimizce gerçekleştirilen prosedürleri göstermek.

Özgürlükten mahrumiyet durumunda sağlıktan ve sağlığın korunmasından ve cezaevi baskılarından konuşmak zor ve sıklıkla kamuoyunu rahatsız eden bir durum. Bugün cezaevi geçmişte olduğundan daha çok bir sosyal problem kaynağı haline geldi. Cezaevinde muhafaza ve tedavi paradoksu yaşanmakta: Cezaevinde sağlık hakkından bahsetmenin yolu, kontrol gerekliliği ve tedavi ihtiyacı arasında bir denge noktası bulmaktan geçmekte. İtalyan Anayasası'nın 32. Maddesi, cumhuriyetin "sağlığı temel bireysel hak ve toplumun ortak çıkarı" olarak koruması ve ayrıca "ihtiyaç sahiplerine ücretsiz tedaviyi" sağlaması gerektiğini söyler. O halde mahkûmların sağlık hakları bireyin ihlal edilemez hakları arasında yer almaktadır. Ayrıca İtalyan Anayasası, bütün yurttaşların yasalar önünde eşit olduklarını belirterek kesin olarak mahkûm edilmiş herkesin cezasını sağlık durumundan hariç olarak çekmesi gerektiğini belirtir. Son olarak anayasamız "cezaların insanlığa aykırı muameleler içermeyeceğini ve mahpusun topluma yeniden kazandırılması amacını taşımaları gerektiğini" belirtir (27. Maddenin üçüncü bendi).

Bu özel hakların savunulması bazen çıkmazlara sebep olan ve cezaevlerinde engelli mahkûmlar için alternatif önlemler alınmasını zorlaştıran karşıt durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

İtalya'daki durum

- İtalya'da **dört milyondan fazla engelli kişi** bulunmaktadır (tam olarak 4,1 milyon), bu da nüfusun %6,7'sine denktir (Sosyal Yatırımlar Araştırma Merkezi, CENSIS'ten alınan bilgilere göre).

- 2020 yılında bu sayı 4,8 milyona (nüfusun %7,9’una), **2040 yılında ise 6,7 milyona** (nüfusun %10,7’sine) ulaşacaktır.

13 Aralık 2006 tarihinde ülkemiz tarafından da onaylanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde belirlenen kriterlere göre engelli kişi, “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan,” kişidir.

Anayasanın sağlık hakkına ilişkin 32. Maddesi sağlıklı bir ortamda yaşamının ve yaşanılan ortamın sağlık koşullarının muhafaza edilmesinin “temel bir hak” olduğunu belirtir. *Mahpus* kişilere ilişkin olarak bu hak güvenlik gerekliliklerinin koordinasyonu sebebiyle değiştirilemez, bununla birlikte kontrol gerekliliği sebebiyle kendi hekimini ya da tedavi yerini seçmenin imkânsızlığı gibi sorunlar ortaya çıkar.

Farklı ortamlarda engelli vatandaşların haklarını koruyan yasalar mevcuttur. Örneğin 104/1992 sayılı yasa insan onurunun korunmasını garanti altına alır. Engelli kişinin haklarını ve bu hakları korumak için gerekli olan müdahaleleri kurumsal bir tablo çizmek ve farklı kurumların yetkilerini belirlemek suretiyle gösterdiği için en önemli referans, bu yasadır.

Ulusal düzeyde bir araştırma bulunmadığından İtalya’da cezaevlerinde bulunan engellilerle ilgili olarak kesin bilgiler de mevcut değildir: Cezaevlerindeki engellilere ilişkin mevcut bilgiler de ciddi çalışmaların ürünü olmakla birlikte resmi nitelik taşımamaktadır ve İtalyan cezaevlerindeki engelli mahpus sayısının 500 ila 1000 arasında olduğunu göstermektedir. Bu mahpuslardan neredeyse yarısı mimari engeller taşıyan hücre ve binalarda bulunmaktadır. İnsan haklarına saygıyla ilgili olarak kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ceza kurumlarının içinde faaliyet gösteren özel organizasyonlar kendi istatistiki bilgilerini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu sebeple ulusal düzeyde toplu bir bilgiye sahip olmak çok zordur. Ortopedik ve/veya duyuşsal engelli

mahpuslar için cezaevlerinde öngörülen destek seviyeleri iki tanedir: –24 saat temel sağlık hizmeti sunan ve revir donanımlı kurumlarda– birincisi kendi kendine yeterli olamayan engelliler için I. Seviye bölümü, ikincisi kendi kendine yeterli olabilen engelliler için Orta Seviye olarak adlandırılan bölüm. İtalya’da fiziksel engellileri kabul edebilecek donanıma sahip hapishaneler dört tanedir ve bunların toplam kapasitesi 143 kişidir. Diğer bütün engelli mahkûmlar sağlık koşullarına uygun olmayan cezaevlerinde tutulmaktadır.

Engelli mahpuslara uygulanabilecek alternatif tutukluluk önlemleri

Hasta kişileri tevkif cezası, mahpusun sağlık hakkı ve devletin bu mahpusun cezasını çekmesini sağlama hakkı/görevi arasında doğru bir denge noktası bulmak gibi zor bir araştırmayı gerektirir.

Sıklıkla bu husus kritik durumlara yol açar; ancak İtalyan kanunlarının sağlık sebebi durumlarında cezanın ertelenmesini ve tutukluluktan başka alternatif önlemler alınmasını öngören dünyadaki az sayıdaki kanundan biri olduğunu da belirtmek gerekir (farklı ülkelerde uyuşturucu bağımlıları için alınan alternatif önlemler istisnadır).

Engelli mahpuslar için alınabilecek çeşitli alternatif önlemler bulunmaktadır:

Cezanın ertelenmesi (geriye bırakılması)

Sağlık durumu tutarsız olan mahpuslara karşı hukuki kolaylıklar bazında ceza yasasının iki maddesi bulunmaktadır: Madde 146 (HIV/AIDS hastalığı ve tutuklama cezası arasındaki uyumu düzenleyen 231/99 sayılı yasa ile değiştirilmiştir) ve Madde 147.

146 sayılı madde, mahpusun teşhis edilmiş AIDS hastalığına ya da ağır bir bağışıklık sistemi hastalığına veya *mahpusun cezaevinde tutulmasını engelleyecek derecede ağır başka bir hastalığa* sahip olması

halinde, “cezanın uygulamasının zorunlu olarak ertelenmesini” öngörmektedir.

147 sayılı madde, “ağır fiziksel hastalık koşullarında bulunanların cezalarının uygulanmasının ertelenebileceğini” öngörmektedir.

Ev hapsi

Hapishanede tutukluluğa alternatif bir önlemdir. 1986 tarihli Gozzini Yasası tarafından Cezaevi Düzenlemeleri’ne dahil edilmiştir ve içeriği 1998 yılında Simeone-Saraceni Yasası ile önemli derecede değiştirilmiştir.

Ev hapsi için (kalan süre bazında da) dört yıldan uzun süreli olmayan bir cezanın söz konusu olması gerekir.

Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi: G11 “Zemin B” bölümünde bulunan engelli kişilerin durumları

Kurum G (Giustizia / Adalet) olarak adlandırılan ve birbirini takip eden sayılarla numaralandırılmış bölümlere ayrılmıştır. Genel olarak zemin katı ve 2 katı bulunmaktadır. Her kat 2 ya da 3 koldan ve genel olarak 3 bölümden (A, B, C) oluşmaktadır. Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi’nde bulunan mahpus nüfus farklı ihtiyaçlara sahiptir: Halihazırda bulunan 1.300 mahpusun yaklaşık 600’ü Ser. T. (Sağlık uzmanlığı – Toksik madde bağımlılığı servisi) tarafından takip edilmektedir; bunlardan bazıları psikotrop maddelerin kullanımına bağlı problemlere sahiptir, 60 kişi farklı patolojilerle revir bölümünde tutulmaktadır. Spesifik olarak Rebibbia’nın G11 bölümü İtalyan cezaevi dünyasında başlı başına ele alınması gereken bir durumdur: Üç kat üzerine kurulmuştur ve bunlardan her biri 500 mahpusun bulunduğu üç bölüme ayrılmıştır. Rebibbia’da merkezi bir revir bölümü bulunmaktadır: Burada bulaşıcı hastalıklara, akut patolojilere (genel tıp) ve psikolojik gözetim altından bulundurul-

maları gereken hastalıklara sahip mahpuslar mevcuttur. Merkezi revir ayrıca ilk kayıt tıbbi muayenelerinden ve acil sağlık durumlarında acil hastane sevklerinden sorumludur. Bütün bölümlerde olağan tedaviler ve günlük terapiler için bir hemşire bulunmaktadır.

G11 bölümünde ceza süresi kısa olan ya da ilk kez hüküm giymiş toksik madde bağımlılığına sahip kişiler bulunurken “Zemin B” bölümü ortopedik engeli bulunan kişilere ayrılmıştır.

“Zemin B” (Engelliler Bölümü) gerekli özelliklere sahip olmakla birlikte Klinik Merkeze ayrılmıştır. “Zemin B” bölümünde bulunan engelli mahpusların büyük bölümü bu kurumda üç yıl önce başlayan Klinik Merkez’in oluşturulmasıyla ilgili yapı çalışmaları sebebiyle “Regina Coeli” kurumuna gönderilmiştir. Bölüm, kurum idaresi tarafından “mimari engelleri azaltılmış” olarak tanımlanmıştır ancak gerçekte bölüm, farklı patolojilerden muzdarip kişileri ve yürüyüş kapasiteleri düşük ya da hiç bulunmayanları barındırmaya yetecek yapısal koşullara haiz değildir. Hücreler ve hizmetler engelli kişilerin barınmasına uygun değildir. Tekerlekli sandalyeler ve diğer destek türleri bulunmadığı için mahpuslar bütün gün hücrede kalmak mecburiyetindedir.

Bölüm, *mimari engelleri azaltılmış* olarak nitelendirilmiş olsa bile engelsiz mahpusların yardımı olmadan kullanabilecekleri tuvalet ve duşlara sahip değildir. Duş kabinleri uygun değildir, tutacaklar ve bölüm içerisinde günlük hayatın sürdürülmesi için uygun koşullar bulunmamaktadır. PID, “Bağımsızlık Merkezi” ile işbirliği içerisinde bölümdeki mimari engellerin etkilerini değerlendirmek amacıyla bir iletişim ağı kurmuştur. Hücrelerin kesinlikle uygunsuz olduğu, banyolarda tutacakların ve özel tuvaletlerin bulunmadığı, birçok durumda duşlara ulaşmanın çok zor olduğu, bunun sadece tekerlekli sandalyeden kalkarak, diğer mahpusların kollarında taşınmak suretiyle gerçekleştirilebileceği ortaya çıkmıştır. “Bağımsızlık Merkezi”, PID ile birlikte cezaevi kurumuna ve sağlık kurumuna gönderilecek, bölümdeki mimari engellere müdahale edilmesi ve bu engellerin ortadan kaldı-

rılması ya da engelli mahpusun sağlık koşullarının muhafaza edilmesi durumunun iyileştirilmesiyle ilgili bir bildiri hazırlamaktadır.

G11 Zemin B bölümünde bulunan engelli mahpusların temel desteği, “himayeci” denilen, özel bir eğitim görmemiş, engelli mahpuslara destek sağlamakla meşgul olan diğer mahpuslar tarafından sağlanmaktadır. Himayeci niteliğinde görev yapan mahpusların ücretleri Cezaevi İdaresi tarafından ödenmektedir. Düşük ücretli bu görev niteliğinden ötürü ekonomik olarak en çok ihtiyacı olan ve diğer iş sektörlerine dahil olmalarını engelleyecek derecede düşük iş kapasitesine sahip ya da böyle bir kapasitesi bulunmayan mahpuslar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Himayeciler gerçekleştirilmesi talep edilen görevin önemine nazaran çok düşük bir ücret almaktadır. 24 saat çalışmalarına rağmen ortalama olarak günde 5 saatlik çalışma ücreti alırlar. Himayeciler yardım ettikleri engelli mahpusla aynı hücrede uyurlar.

Bu durumda engelli mahpus, başka bir mahpusun karşısında küçültücü bir konuma düşmektedir. G11’deki hiçbir engelli mahpus, kurum içindeki çalışma faaliyetlerine dahil edilmemekte, mahpusların sosyalleştirilmesine ayrılan salon da kullanılmamaktadır ve yaratıcı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için hiçbir donanıma sahip değildir.

Kişiyi bağımsız bir yol izlemesi için fırsat tanıyacak ekonomik bir temel oluşturabilecek engelli maaşından yararlanan engelli mahpusların sayısına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Bölümdeki temel tıp desteği görevi genel tıp uzmanı bir doktora verilmiştir ancak engelli mahpus da dahil olmak üzere tüm mahpuslar, özgür yurttaşlar gibi kendi hekimlerini seçme hakkına sahip değildir.

Bu özgürlük ulusal sağlık hizmetlerinin temel parçasıdır. Mahpus ve bölüm doktoru arasındaki ilişki hukuki açıdan deforme değildir. Mahpus sağlık durumuna göre hâkimden alternatif tutukluluk önlemleri talep edebilir.

Bölüm doktoru hâkime gönderilmek üzere bir sağlık raporu hazırlamakla görevlidir. Eğer tıp raporu mahpusun talepleriyle zıtlık halinde ise doktor ve hasta arasındaki her türlü güven ilişkisinin keşileceği muhakkaktır.

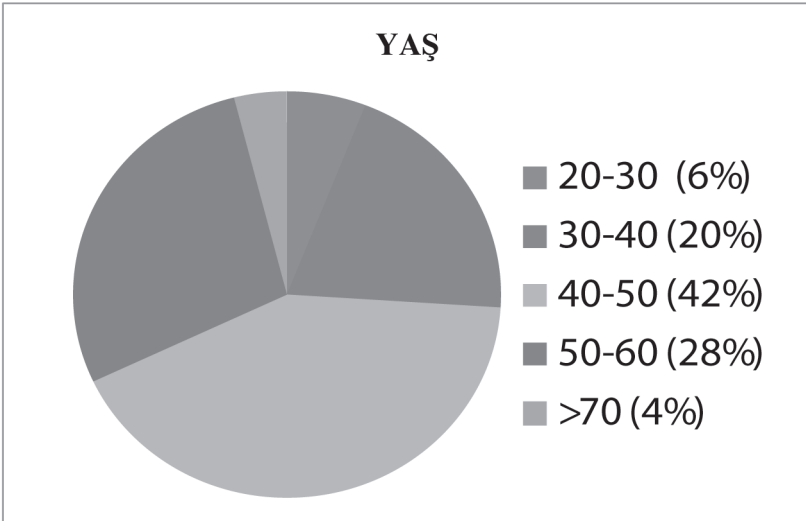
Mahkûm dışarıdan bir doktor talep edebilir ama bürokratik kurallar bu hakkın uygulanmasını da imkânsız kılmaktadır.

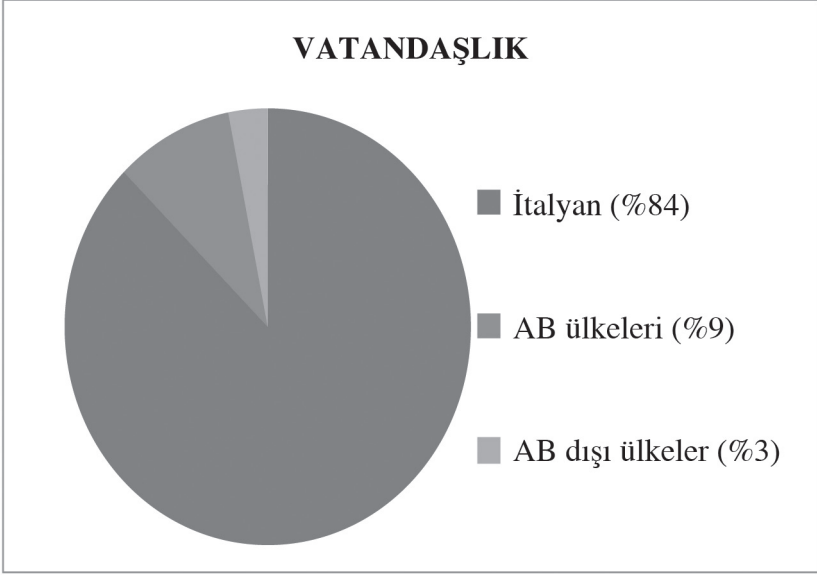
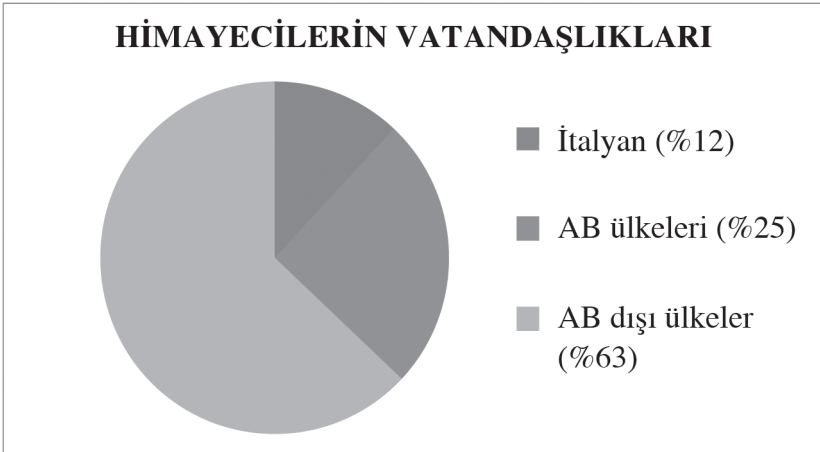
Engelliler bölümünde bulunan mahpuslara ilişkin istatistiki araştırma

Bu araştırmadaki bilgilerin servisimiz tarafından oluşturulduğunu belirtmek isterim. “Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi” hapishanesi ve Cezaevi İdare Departmanı engelliler bölümünde bulunan engelli mahpuslara ilişkin bilgi vermemektedir.

Bu araştırma sırasında (Nisan 2015) bölümde 40 mahpus bulunmaktaydı.

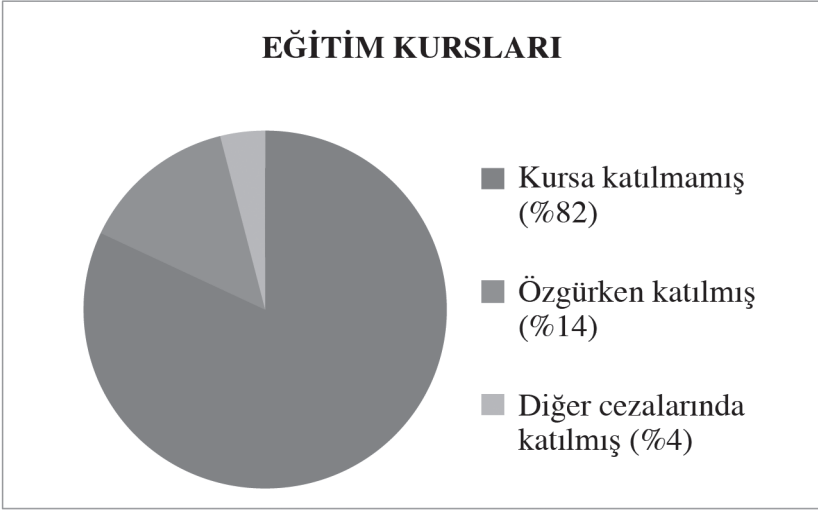
G11 Zemin B’de bulunan engellilerin yaşları

Engelli mahpusların vatandaşlıkları*Himayeci mahpusların vatandaşlıkları*

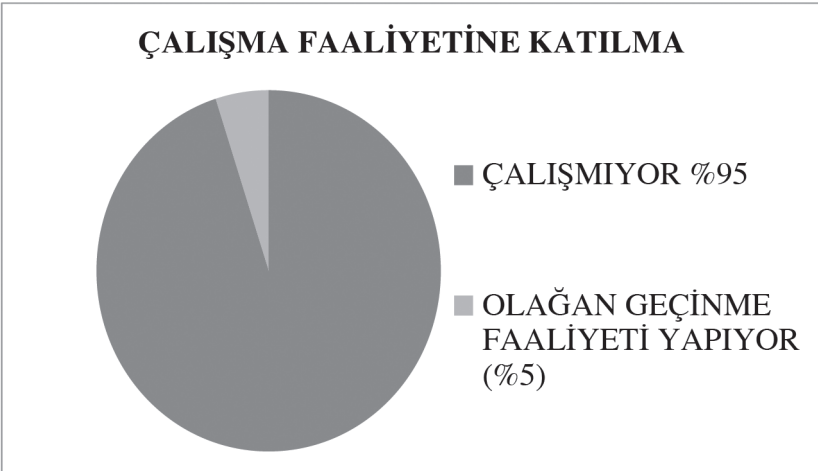
Yabancı engelli mahpusların oranının %12 ancak yabancı himayecilerin oranının %88 olduğu görülebilir.

Engelli mahpusların devam ettikleri eğitim kursları

Engelli mahpuslar yüzde olarak oldukça düşük bir oranda cezaevinde profesyonel eğitim kurumlarında düzenlenen kurslara katılmakta.

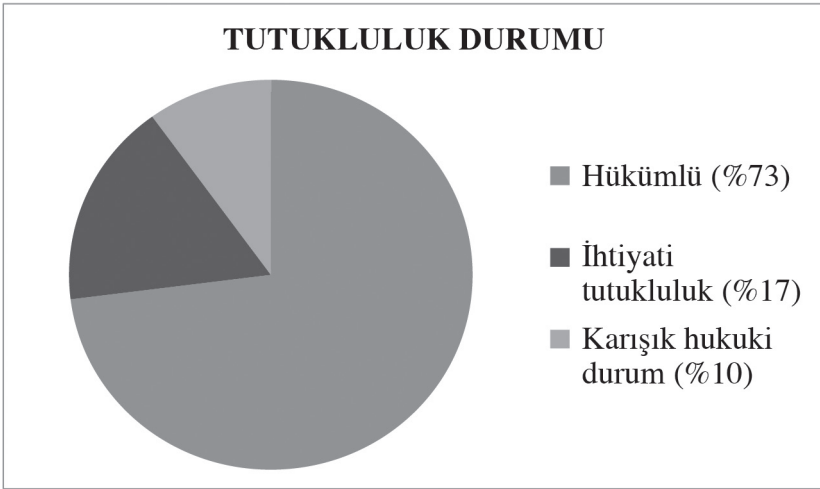
Engelli mahpusun çalışma faaliyetine katılması

Sunulan faaliyet cezaevi idaresine bağlı, yüksek profesyonellikte değil ya da iş pazarında değeri düşük.

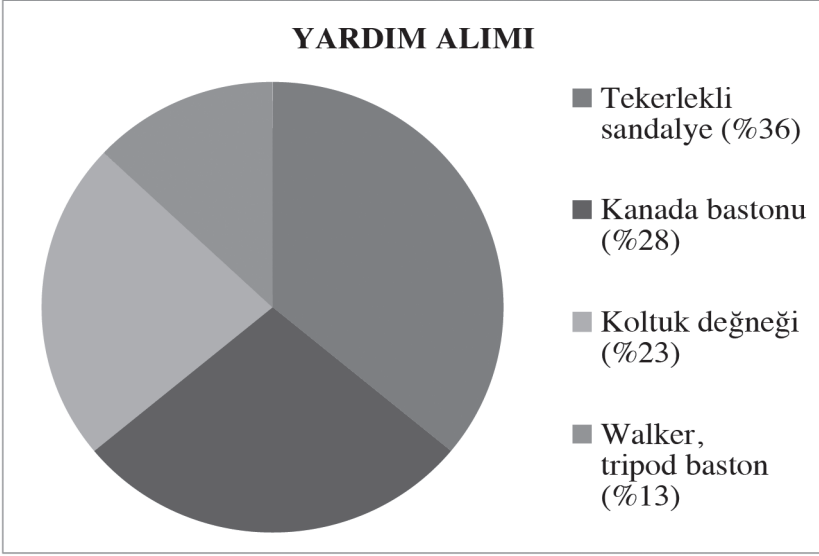
Engelli olmayan mahpusların yaklaşık %20'si çalışma faaliyetine dahil (Ulusal İstatistik Kurumu'nun verilerine göre). Bu noktada engelli mahpuslara yönelik negatif ayrımcılık son derece açık.

Engellilerin bulundukları tutukluluk durumu

Engellilerin %17'si hukuki kararı beklemekte, İtalyan istatistiklerine göre bunların yaklaşık %50'si yasal süreç sonunda serbest kalacak.

Bölüm içerisindeki yer değiştirmelerde yardım alınması

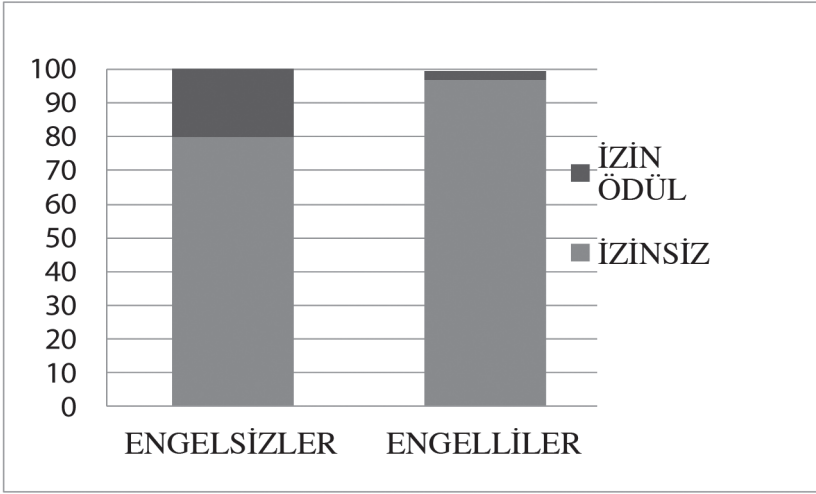

Verilen bütün bilgilere ek olarak mahpuslar tarafından kullanılan yardım gereçlerinin uygunsuzluğunu da belirtmek gerekir. PID, Roma “Bağımsızlık Merkezi” ile birlikte hapisane dışında vatandaşlara patolojilerine uygun sağlık malzemesi temin etmek amacıyla bir iletişim ağı oluşturmuştur. Bu çerçevede yerel sağlık kurumlarında kullanılabilir ortopedik yardım gereçlerinin bir listesi bulunmaktadır.

PID’nin çalışanlarınınca yürütülen araştırmada G11 bölümündeki **bütün sağlık malzemelerinin**, onları kullanan bireylerin **spesifik durumlarına uygun olmadıkları** ve özgür vatandaşlar tarafından kullanılan malzemelere karşılık gelmedikleri anlaşıldı. Sağlık kontrolüne, destek projelendirmesine, kullanıcının kontrolüne ve bakıma ilişkin olarak son derece katı bir protokol mevcut. Bu prosedür normalde Roma Rebibbia cezaevindeki engelliler bölümüne uygulanmıyor. Tekerlekli sandalyelerin birçoğu bunları kullanacak kişiler için test edilmemiş halde. Bütün bu durum da mahpusun sağlık durumunun kötüleşmesine sebep olabilir.

Mevcut tekerlekli sandalyelerin hepsi eski ya da spesifik engellere uygun değil, koltuk değnekleri yıpranmış ya da mahpusun sağlık durumunu iyileştirecek yerde **daha da kötüleştirecek şekilde yanlış ölçüde.**

Alternatif önlemlerden faydalanan engelli mahpuslar

Faydası açık olan ödül izninden, engelli mahpuslardan sadece %2,5'i faydalananırken normal mahpuslarda bu oranın **%20'ye ulaştığı görülebilir.**

Engelli mahpuslar son derece açık bir ayrımcılığa uğramak suretiyle hapis hanedeki alternatif önlemlerden çok düşük bir oranda faydalanmaktadır.

Araştırmamıza göre görüştüğümüz engelli mahpusların %33'ü şartlı tahliyeden yararlanabilmekte.

Bundan yararlanamamalarının sebebi kendi isteklerinin dışında sebepler; ya aile bireyleri gibi onları alabilecek dış referans noktalarından mahrum olduklarından ya da bulundukları bölge talepleri-

ni karşılayacak ölçüde olmadığından alternatif önlemlerden yararlanamıyorlar: Engellileri kabul edebilecek sağlık personeline sahip koruma evleri bulunmamakta ya da yardımcı sağlık kuruluşlarının süreleri ceza süresi ile örtüşmemekte.

Mahpus kendine kalacak bir yer bulamazsa cezaevinde kalmak mecburiyetinde.

Bu bilgiler, engelli mahpusların engeli bulunmayan mahpuslara nazaran alternatif önlemlerden yararlanma haklarını da ne kadar zorlukla kullanabildiklerinin göstergesi.

PID tarafından “Zemin B” bölümündeki kişilerin yaşam kalitelerini yükseltmek amacıyla hayata geçirilen faaliyetler

Geçtiğimiz yıl boyunca PID tarafından bu bölümde kalan kişilerin hayat koşullarını iyileştirmeye yönelik birçok faaliyette bulunuldu.

PID haftalık olarak engellilerin bulunduğu bölüme giderek, özel ihtiyaçları bulunan mahpusların sorunlarını, İtalyan Parlamentosu, ONG ve ilgili kurumlar karşısında gözler önüne serdi. Bunun amacı, bu müdahale planına dahil edilebilecek engellilere verilen hizmetlerden oluşan bir ağ kurarak, bu ağın kurumda uygulanmasını sağlamak. Cezaevi reformunda öngörülen, engellilerin sosyal hayata dahil olmasını sağlayacak yollar yaratmak amacı ile dayanışma içinde olmak son derece önemli.

Geçmişte uygulanan ve tekrar uygulanması düşünülen olumlu prosedürler aşağıda verilmiştir:

- Herhangi bir spesifik profesyonel yetkinliği olmaksızın halihazırda engelli mahpuslara destek olan **“himayeci” denilen mahpuslara sağlık asistanlığı eğitim kursunun verilmesi.** Bu kurs, himayecilere hem engelli mahpuslara daha iyi bir hizmet verme olanağını verecek hem de mesleki yeterlilik ka-

zanmaları nedeniyle, cezalarının sonunda iş hayatına dahil olmalarını kolaylaştıracaktır.

- **PID, İtalyan Kızıl Haçı tarafından gerçekleştirilecek bir ilk-yardım kursunun düzenlenmesini kurum idaresine önerdi.** DeneySEL kurs Rebbibbia G11 Zemin B’de bulunan himayecilere yönelik olacak ve eşlik ettikleri engellilere acil durum halinde müdahale edebilmelerini sağlayacak.
- **PID, “Bağımsızlık Merkezi” ile işbirliği halinde,** bölümdeki mimari engellerin etkilerini değerlendirmek ve kurumun iyileştirilmesi amacıyla **bir iletişim ağı kurmuştur.** Merkez, cezaevi ve sağlık kurumuna sunmak üzere engellilerin bulunduğu bölümlerdeki mimari engellere müdahale edilmesi ve bu engellerin kaldırılması için bir bildiri hazırlamaktadır.
- Göz önünde bulundurulana başka bir müdahale de **engelli mahpuslar için koruma evlerinin açılmasıdır.** Bu raporda da gösterildiği gibi “Zemin B” bölümünde yaklaşık 40 engelli kişi bulunmaktadır. Bunlardan pek çoğu mahkemeden derhal cezaevinden başka, alternatif bir önlem talep edebilecek durumdadır ancak engellileri kabul edebilecek uygun bir yapının bulunmaması alternatif önlem talep etme haklarını kullanılamaz duruma getirmektedir. Bu koruma evinde sürekli bir doktor kontrolüyle birlikte eğitimciler ve sosyal uzmanlar bulunacaktır.
- İlgili kurum ve yasama organlarının konuyla ilgilenmelerini sağlama faaliyeti: Mayıs ayında hükümetin dikkatini G11 Zemin B’de bulunan engellilerin durumuna çekmek amacıyla parlamenterlerle bir görüşme düzenledik. Sosyal konulardaki çalışmalarımızın politik açıdan da bir yanıt bulması gerekmekte. Engellilerin durumları ve koşullarıyla ilgili bir gensoru sunulacak. Ayrıca **cezaevlerinde bulunan engellilerin du-**

rumlarıyla ilgili olarak ulusal düzeyde bir araştırma yapılmasını talep ettik.

- PID kooperatifi, bir avukatlar grubuyla birlikte, engelli mahpusların alternatif önlemlerden yararlanma konusunda maruz kaldıkları ayrımcılık ve insanlık dışı muamelelerle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapmalarını değerlendirmekte.

Türkiye ve İtalya Hapishanelerinde Engelli Mahkûm Koşulları Mukayeseli Durum Analizi

Süleyman Akbulut¹

Engelli bireyler, hayatın her alanında olduğu üzere özel tedbirler alınmak suretiyle toplumun diğer kesimleriyle eşit hale getirilmek durumunda olan bireylerdir. Bu durum, hapishanede tutuklu ya da hükümlü durumunda olan engelli bireyler için de geçerlidir. Bu bağlamda, mahpusluk sürecindeki engelli bireyin, engelliliğe bağlı dezavantajları yüzünden diğer mahpuslardan daha olumsuz koşullarda yaşamını sürdürmesi kabul edilemez. Aksi bir durum, engelli mahpusun, engelsiz mahpusa göre ayrı muamele görmesi anlamına gelecektir ki bu da hukuki bakımından ayrımcılık sonucunu doğuracaktır. Kaldı ki engelli birey için mahpushanede alınmayacak özel tedbirler, sadece bir ayrımcılık hali yaratmayacak, bazı hallerde yaşam hakkının ihlaline varacak riskler üretebilecektir.

Nitekim bu durum, (Türkiye'nin de taraf olduğu) Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (BM-EHS) tarafından da çeşitli boyutlarıyla ele alınmış ve devletlere yükümlülükler getirilmiştir. Her şeyden önce BM-EHS 13. Maddesinin ikinci fıkrası, “Taraf Devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağ-

1 Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği.

lamak için polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır,”² hükmünü getirerek doğrudan bir biçimde engelli mahpusun ihtiyaçlarının kavranması ve cezaevi personelinin bu duruma uygun davranış ve uygulamalar geliştirmesini öngörür. Sözleşme ayrıca 15. Madde ile **işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı** muamele veya cezaya maruz kalmama hakkını düzenler.

BM-EHS’nin bu doğrudan hükmünün dışında, sözleşmenin ayrımcılığı yasaklayan 5. Maddesi, erişilebilirlikle ilgili düzenleme yükümlülükleri getiren 9. Maddesi, kişi özgürlüğü ve güvenliği, kişisel hareketlilik hakkını düzenleyen 20 Maddesi gibi birçok madde ile dolaylı yoldan engelli mahpus hakları bakımından düzenlemeler içerir.

Türk ve İtalyan Hapishanelerinde tutuklu ya da **hükümlü** durumdaki mahpusların şartlarına ilişkin olarak yapılacak analizlerin yukarıda ifade edilen çerçeveden hareketle yapılması şarttır. Bu bağlamda, ... tarihinde Ümraniye Cezaevi’nde, 24 Şubat 2015 tarihinde Padova’da, 25 Şubat tarihinde ise Roma .. hapishanesine yapılan ziyaretlerde yapılan gözlem, analiz ve mukayeseleri aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür. Ancak bu noktada yapılan değerlendirme ve analizlerin, tamamıyla bu hapishanelerle sınırlı olduğunun ve yetkililerin ifadelerinde verilen bilgilerden oluştuğunun altının özellikle çizilmesinde fayda var.

2 Bkz. BM-EHS, <http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasinin-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarina-i%CC%87liskin-sozlesme>

Mahpus ve engelli olarak iki kez ceza çeken bireyler olarak Türkiye'de engelli mahpus durumu (Ümraniye Cezaevi gözlemleri üzerinden)

Ümraniye Cezaevine yapılan ziyarette göze çarpan ilk husus, hapishanenin dışından, koşullara kadar uzanan tüm konseptte, engelli bireylere yönelik fiziksel düzenlemelerin yok denecek kadar az olmasıdır. Koşullarda engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik (tuvalet, rampa, yatak, vb.) standart düzenlemeler bulunmamakta, sadece hapishane idarecilerinin kişisel çabalarıyla klozet tipi bir tuvalet yaptırılmakta, engelli mahkûm kapalı, dubleks şeklindeki koşunun alt katında, yani tuvaletin olduğu katta kalmaktadır. Mahpusun kütüphane, meslek atölyesi vb. sosyal mekânlara gidip gelmesi için gerekli rampa, asansör, vb. düzenlemeler bulunmamaktadır. Benzer şekilde, mahkûmların ziyaretçileriyle görüşme yaptığı açık ve kapalı görüşme yerlerinde engellilere yönelik düzenlemeler yoktur. Diğer yandan, engelli mahpusun mahkemelere ya da hastanelere gidiş gelişlerde kullanabilecekleri transfer liftli araçlar da mevcut değildir. Ortopedik engelli bireyin bu tip nakil işlemlerinde sorunların nasıl çözüldüğü bir muammadır.

Engelli mahpusların sağlık hizmetleri bakımından durumu, daha vahim bir tablo ortaya koymaktadır. Zira engelli bireylerin düzenli olarak kullanmak zorunda oldukları (tekerlekli sandalye, işitme cihazı vb.) medikal malzeme, yardımcı medikal malzeme, (ürostomi, kolostomu üriner katater vb.) tıbbi sarf malzemesinin nasıl temin edileceğini dair bir mevzuat ya da yönerge bulunmamaktadır. İhtiyaçlar, engellinin talebi üzerine ve doktorun talebe bakarak uygun görmesi ve raporlarıyla karşılanıyor. Ancak klasik malzemeler dışında, kullanımı gerekli, özel birçok ihtiyaç gündeme geldiğinde (ayrı bir yönerge olmadığı için) bakanlıktan onay-izin alınmaya çalışılıyor. Bası yarasını önleyici minder, yara önleyici yatak, elektrikli hasta transfer lifti, ihtiyaca uygun gelişmiş akülü tekerlekli sandalye vb. ihtiyaçlar karşılanmıyor. Engelli kendisi bu malzemeleri alsa bile

güvenlik gerekçesiyle hapishaneye alınma olasılığı çok düşük. Durumları gereği birçok hastalık riskine maruz olan engellilere yönelik periyodik sağlık kontrolü ve psikolojik veya fiziksel rehabilitasyon hizmetleri yok. Ancak daha da önemlisi, engellilere yönelik kişisel bakım destek hizmetleri bulunmamakta. Engelli mahkûm, ücretli ya da gönüllü olarak tuttuğu diğer mahkûmlardan yararlanmak zorunda. Ancak bu durum, beraberinde güvenlik ya da maddi suiistimal ve istismar risklerini doğuruyor.

Hapishanenin mesleki ve sosyal rehabilitasyon imkânları da engellilerin yararlanabileceği erişilebilirliğe sahip değildir. Engelli bireyler birden fazla katı olan hapishanelerde, diğer katlardaki mesleki eğitim ünitelerinden yararlanamıyor. Nitekim engelli mahpusların hapishanelerde mesleki eğitim kurslarına katıldığı, çalışabildiği yönünde bir veri temin edilememiştir. Kütüphanelerden yararlanmak isteyen engellilerin (kabarma kitap, sesli kitap vb.) materyaller kullanabilme imkânı ise bulunmuyor. Hapishanelerde işaret dili bilen eğitmen ya da personelin olmaması, işitme engelli bireylerin, hapishanedeki bütün hizmetlere erişmesinde ya da taleplerini dile getirmede ciddi bir sorunlar üreteceği açıktır. Hapishanede çalışamayan ve gelir elde edemeyen engelli bireylerin, 2022 sayılı kanuna göre engelli maaşı alması tek alternatif olarak görülmektedir. Ancak diğer yandan engelli mahkûmun devletten bakım destek yardımı alınabildiği konusunda bir bilgi yok. Keza hapishanede engelli bireyleri, hakları konusunda bilgilendirecek bir sosyal hizmet desteği yok.

İtalyan hapishanelerinde bir öteki olarak engelli mahpus (Roma ve Padova hapishaneleri gözlemleri üzerinden)

İtalya hapishanelerine yapılan ziyaretlerde dikkat çeken ilk husus, sistem bakımından engelli mahkûma tanınan hakların, esnek, onun menfaatini gözeten, bürokrasi içermeyen bir yapıya sahip oluşur. Engelli mahkûma, ihtiyaç duyması halinde, bakım hizmeti ala-

bilmesi için 2 personellik aylık sağlanıyor. Ve yine ihtiyaç duyması halinde (doktor raporuyla) her türlü medikal malzeme verilebiliyor. Bu bağlamda (yetkililerin ifadelerine göre) hapishaneye alınmasına yasak getirilen özel bir medikal malzeme bulunmuyor ve Türkiye'deki gibi bakanlık onayı vb. gerekçeler öne sürülüyor. Engelli mahkûmun istihdam talep etmesi halinde çalışabileceği (call center, elektronik belge hazırlanması vb.) imkânlar mevcut. Eğitim almak istemesi halinde sistem gerekli destekleri sağlıyor. Hapishane içerisinde temiz, temel ihtiyaçlara cevap veren revirler mevcut ve sağlık hizmeti için revir olanakları uygun. Ancak revirin hizmetleri görülemediği için, hizmet kalitesi bakımından bir yorum yapmak mümkün olamamıştır.

Yukarıda ifade edilen sistem açısından hapishane bazında yapılan değerlendirmede, Padova hapishanesinin görülen kısımlarının, engelli mahkûm için sistemin öngörüldüğü şekilde işlemesine müsait olduğunu söylemek mümkün. Ancak ziyarette sadece hapishanenin çalışma atölyeleri görüldüğü ve koğuş ziyaretlerine izin verilmediği için günlük yaşam koşulları bakımından bir değerlendirme yapmak mümkün olamamaktadır. Ancak diğer yandan engelli koğuş ziyareti yapma hakkı tanınan Roma Hapishanesi'ndeki engelli mahkûm odasının, insan onuruna yakışmayacak koşullarda olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Engelli mahkûmun kaldığı oda, küçük, karanlık ve ağır bir kokuya sahip oluşuyla, engelli bireyin bu koşullarda nasıl olup da yaşayabildiği sorusunu sorduracak bir yapıya sahiptir. Koğuşta kalan engelli mahkûmun tuvalet ve yemek yapıp yediği yer yan yana olduğu, klozetle mutfak tezgâhının arasında sadece bir metre mesafe bulunduğu izlenmiştir. Ziyaret sırasında ziyaretçilerin yanında bulunan hapishane müdürünün tavırlarına yansıyan şaşkınlık ve mahcubiyet, hapishane üst yönetiminin engelli mahkûm koşulları hakkında bilgi ve ilgisinin olmadığına açık olduğunu göstermiştir. Bu noktadan hareketle İtalya hapishanelerinde gözlenen engelli mahkûmlara yönelik uygulamaların, sistemim idealize edilmiş haliyle uzaktan yakından ilgisi

olmadığını, mevzuatın getirdiği hakların uygulamaya geçmediğini ve mahkûmun insan onuruna yakışmayacak koşullarda yaşadığını açık bir biçimde göstermiştir.

Türkiye ve İtalya hapishanelerinden engelli mahkûm koşullarının mukayesesi

Yazının ilk bölümlerinde de belirtildiği üzere Türkiye ve İtalyan hapishanelerinde engelli mahkûmlar bakımından yapılan değerlendirmeler hapishanelerdeki gözlemler üzerinden yapılmıştır. Bu gözlemler üzerinden değerlendirildiği, fiziki koşullar bakımından engelli mahpusların erişim olanaklarının (koşuş durumu bakımından) çok farklılık içermediği, her iki ülke hapishanelerindeki engelli koşuşlarının engellinin bağımsız hareketine imkân veren fiziki koşullar ve teknik olanaklardan yoksun olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak hapishanenin koridor, serbest zaman mekânları, bahçe vb. koşulları bakımından İtalyan hapishaneleri daha uygun bir durumdadır. Hapishanedeki engelli bireyler için çok önemli bir ihtiyaç olan çalışma, maaş, sosyal güvence, tıbbi hizmetler ve medikal malzeme temini bakımından İtalya hapishanelerinde durum, açık bir biçimde Türkiye hapishanelerinden daha üst seviyede. Benzer şekilde bakım yardımları açısından İtalyan hukuk sistemi daha fazla avantaj sağlıyor.

Ancak tüm bu değerlendirmelerin dışında, engelli mahpusların fiziki yaşam koşulları bakımından, insani koşullar içinde mahpusluklarını sürdürmedikleri, hapishane içinde adeta ikinci bir hapishanede, iki kez ceza çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

HAPİSHANEDE LGBTİ OLMAK

LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları

Hilal Başak Demirbaş¹

Hapishanedeki LGBTİ mahpusların sorunları, Türkiye'deki LGBTİ hakları dernekleri ve aktivistleri tarafından takip edilmiş, son yıllarda çeşitli çalışmalar ve makalelerle tartışma zemini bulmuştur.² Bu çalışmalar arasında Ceza İnfaz Sistemi'nde Sivil Toplum Derneği'nin (CİSST) 2013 yılında tamamladığı Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi³ kapsam ve güncelliğiyle öne çıkmaktadır. Projenin dört ana grubundan (Engelli, LGBTİ, Yabancı, Yaşlı) biri olan LGBTİ mahpusların güncel sorunları, proje süresince tartışılmış, hapishanede yaşanan hak ihlalleri üzerine metinler oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri politika yapıcılara iletilerek konunun meclis gündemine taşınması sağlanmıştır. CİSST'in çalışması, odak

-
- 1 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, "Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı" Projesi'nde LGBTİ Mahpuslar Alt Ağ Temsilcisi; Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD), LGBTİ Mahpuslar Çalışma Grubu Koordinatörü.
 - 2 Bkz: Kaos GL, LGBT Bireylerin İnsan Hakları Raporu, 2008. <http://www.multeci.org.tr/DosyaIndir.aspx?t=dokuman&Id=22> , Türkiye'de LGBT Mahpus Olmak <http://www.bianet.org/biamag/diger/149703-turkiye-de-lgbt-mahpus-olmak> , Homofobi Hem İçeride Hem Dışarıda <http://bianet.org/bianet/bianet/138411-homofobi-hem-iceride-hem-disarida>
 - 3 EREN Mustafa, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Kasım 2013. <http://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2012-2013-ozel-ihitiyaclari-olan-mahpuslar-raporu/>

grupları ve yöntemi de göz önüne alınarak bu metnin temel referansı olarak belirlenmiştir.

Metinde öncelikle, LGBTİ mahpusların güncel durumlarını öğrenmede soru önergesi ve bilgi edinme başvurularının yöntem olarak kullanılması incelenecektir. Bu yöntemlerle elde edilen Türkiye hapishanelerinde LGBTİ mahpuslara dair bilgiler yorumlanarak genel tablo çizilecektir. Ardından LGBTİ mahpusları diğer mahpuslardan ayıran yaşamsal ihtiyaçlara değinerek, LGBTİ mahpuslar özelinde Adalet Bakanlığı'nın çözüm önerisi olarak sunduğu LGBTİ Hapishanesi⁴ üzerine bir tartışma ile bitirilecektir.

Hapishanelere dair bilgi edinme

Bir kapatılma mekânı olmasının yanı sıra Türkiye'de kendine has adli sınırlamalara sahip oluşuyla da hapishaneler, bilgi edinme yolları oldukça sınırlı alanlardır. Hapishanelerin STÖ'ler ve araştırmacılara büyük oranda kapalı oluşu, bu alanlardaki bilgi üretimini oldukça kısıtlamaktadır. Yaşanan sorunu gidermeye yönelik yöntemler arasında bilgi edinme başvuruları ve soru önergeleri öne çıkmaktadır. Bilgi edinme başvuruları, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu⁵ tarafından düzenlenmiştir. Bilgi edinme başvuruları, herhangi bir vatandaş için kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış olduğu eylemler ve işlemler hakkında bilgi alabilmenin, karar mekanizmalarını denetleyebilme ve etkileyebilmenin bir yolu olarak görülmektedir. Bir diğer bilgi alma yöntemi, milletvekilleri tarafından benzer amaçlarla verilen soru önergeleridir. Soru önergeleri milletvekillerinin kendileri veya

4 http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/04/140417_lgbt_ozel_hapishane Erişim Tarihi 31.05.2015.

5 Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun amacı şu şekilde belirtilir: "Demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir." <http://www.bimer.gov.tr/Forms/Docs/4982.pdf> Erişim Tarihi 04.06.2015.

danışmanları tarafından hazırlanabildiği gibi, alanda çalışan dernekler ve aktivistlerle ortak bir çalışma sonucu da oluşturulabilmektedir. Alandaki araştırmacıların çalışmaları bu yolla meclis gündemine taşınabilmektedir.

Hapishanelere dair soru önergeleri ve başvurularda karar mekanizmalarına dahil edilebilecek, işbirliği ve çözüm içeren önerilerin sunulması, farklı bakış açılarının kesişmesiyle olumlu geri dönüşlerin oluşabilmesine zemin yaratabilmektedir. Sorulan sorular neticesinde daha önce alanda çalışma yapmamış olan kurum, başvuru konulara dair bilgilerinin yetersiz olduğunu fark edebilmekte, kurumların konuyla ilgilenme ihtimali yaratılabilmektedir. Fakat bu konuda bakanlığın eğilimi belirleyicidir. Türkiye’de ilgili yasalar, kurumları daha önce çalışmasını yapmadıkları bir soruya dair bilgi vermek konusunda sorumlu tutmamıştır. Birçok başvuru bu şekilde cevapsız bırakılabilmektedir. LGBTİ mahpuslara dair verilmiş bir cevap hususu açıklamaktadır: “Bilgi Edinme Hakkı Kanununun ‘İstenecek bilgi veya belgenin niteliği’ başlıklı 7’nci maddesinde; ‘Bilgi edinme başvurusu, başvuru kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri gereği bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olmalıdır. Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler. İstenen bilgi veya belge, başvuru kurum ve kuruluştan başka bir yerde bulunuyorsa, başvuru dilekçesi bu kurum ve kuruluşa gönderilir ve durum ilgiliye yazılı olarak bildirilir.”

Bir başka olumsuz durum da mahpuslara özgü işleyişler hakkında sorulan soruların sonucunda kendi inisiyatifiyle hareket eden kurumların ifşa olma ihtimalidir. Adalet Bakanlığı’na iletilen sorular, bakanlığın eğilimini taşımayan hapishane müdürleri ve personellerinin hapishane içinde yarattığı olumlu bir pratiğin açık edilmesi anlamına gelebilmekte ve bu durum mahpuslara olumsuz bir şekilde yansıyabilmektedir.

Türkiye hapishanelerinde LGBTİ mahpuslar

Bahsi geçen yöntemlerle elde edilen bilgiler Türkiye hapishanelerinde bulunan LGBTİ mahpusların durumunu değerlendirmede oldukça önemli veriler sunmaktadır. LGBTİ mahpuslara dair elde edilen bu bilgilerden kronolojik olarak bahsedilecek ve tartışmalı tarafları yorumlanacaktır.

Konuya ilişkin ilk soru önergesi CİSST'in girişiyle CHP milletvekili Melda Onur tarafından Adalet Bakanı'na iletilmiştir. LGBTİ mahpusların durumuna dair sorulara verilen cevapta 15 Nisan 2013 tarihinde Türkiye hapishanelerinde "farklı cinsel yönelimleri olan" 81 tutuklu ve hükümlünün bulunduğu söylenmiştir. Cevaba göre, "22'si adam öldürme, 30'u yağma, 14'ü hırsızlık, 6'sı uyuşturucu, 3'ü cinsel saldırı, 2'si konut dokunulmazlığını ihlal, 2'si başkasına ait kredi kartını izinsiz kullanma, 1'i kamu malına zarar verme, 1'i de yaralama fiilleri nedeniyle hapishanede tutulmaktadır". Bu fiillerden anlaşıldığı üzere LGBTİ bireylerin can güvenliği ve geçim kaynaklarından mahrumiyetleri başlıca sorunlarıdır. Soru önergesi neticesinde öğrenilen bir diğer bilgi, LGBTİ bireylerin yargılama süreçlerinde olumsuz ve ayrımcı tutumlarla karşılaştıkları üzerinedir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün cevabında mahpusların 8'inin tutuklu 71'inin hükümlü olduğu görülmektedir. Bu oran LGBTİ bireylerin dava süreçlerinin hızlı işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda, LGBTİ bireylerin toplumda maruz kaldıkları ayrımcılığın, yasal süreçlerde de devam ettiğini söylemek mümkündür.

15 Mayıs 2013 – Türkiye’de LGBTİ Mahpuslar		
Mahpus Sayısı	Hapishane Sayısı	Hapishaneler
11	1	Maltepe
9	1	Eskişehir
7	2	Antalya L, Metris 2
6	4	Alanya L, Ankara 2 L, Bafra T, Kocaeli 2 T
5	1	Çorum
4	1	Ankara 1 L
3	1	Kocaeli 1 T
2	2	Adana E, Buca
1	5	Afyonkarahisar E, Burdur E, Nevşehir E, Sivas E, Tokat T

5 Temmuz 2013 tarihinde CİSST’in, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’ne yaptığı bilgi edinme başvurusunun sonucu olarak, Türkiye’nin 18 ayrı hapishanesinde 15 Mayıs 2013 tarihinde 79 LGBTİ mahpus olduğu öğrenilmiştir. Genel Müdürlüğün verileriyle hazırlanmış yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi Afyon, Burdur, Nevşehir, Sivas ve Tokat hapishanelerinde 1, Adana ve Buca hapishanelerinde 2, Kocaeli hapishanelerinde 3 mahpus bulunmaktadır. Diğer hapishanelerde sayılar 4, 5, 6, 7, 9 ve 11 olarak ilerlemektedir. Genel Müdürlük, LGBTİ mahpuslar, “ortak kullanım alanı ve sosyal faaliyetlere çıkartılırken diğer hükümlü ve tutuklularla bir araya gelmeyecek şekilde planlama yapılır,” demiştir. Bu bilgi ile yukarıdaki tabloyu birlikte değerlendirdiğimizde, LGBTİ mahpusların bir kısmının yalnız ve hücrelerde kaldıkları söylenebilir. LGBTİ mahpusların cezalarına ek olarak “tecrit”e maruz kaldıkları da açıktır. 8 ay boyunca avukat görüşü hariç olmak üzere kapatıldığı 7 metrekarelik hücrelerinden dışarıya çıkarılmayan LGBTİ mahpu-

sun başvurusu üzerine Türkiye'nin Ekim 2012'de AİHM tarafından mahkûm edilmiş olması önemli bir göstergedir.⁶

Mayıs 2014'te yapılan bilgi edinme başvurusunda Türkiye hapishanelerinde 95 LGBTİ mahpus olduğu bilgisi verilmiş fakat bu sayının hangi hapishanelere nasıl dağıldığı ve LGBTİ oranları açıklanmamıştır. CİSST, 23 Mart 2015 tarihinde yaptığı güncel başvurusunda LGBTİ olarak bilinen kaç hükümlü/tutuklu bulunduğu ile il/ilçe dağılımlarını ve hükümlü ile tutukluların hangi yasayı ihlalden ceza infaz kurumlarında bulundurulduğunu sormuştur. Bu sorulara, “Özel hayatın gizliliği kenar başlıklı 21. ve 25. Maddeler uyarınca talebiniz uygun görülmemiştir,” cevabı verilmiştir. Diğer taraftan hangi cezaevlerinde LGBTİ bireyler için ayrı koşulların bulunduğu ve bunların olmadığı yerlerde LGBTİ bireylerin hangi koşullar altında tutulduğuna dair sorulara şu şekilde cevap verilmiştir: “Ağır ceza merkezlerindeki kapasite itibarıyla büyük ceza infaz kurumlarında LGBTİli bireyler için ayrı odalar bulunmakta olup, bu odaların kapasitesi hükümlü sayısına göre değişiklik göstermektedir. LGBTİli bireyler için ayrılan odalar uluslararası standartlara uygundur”.

Bakanlığın ve müdürlüklerin soru önergesi ve bilgi edinme başvurularına verdikleri cevaplar sürdürdükleri çalışmaların yöntemi, süreci ve sonuçları konusunda açıklayıcı olabilmektedir. Verilen cevapların her zaman güncel durumu yansıtmadığı, bazı durumlarda çelişkili ifadelerle dönüştüğü, kimi durumlarda da anayasa maddelerine dayandırıldığı görülebilmektedir. Örneğin 2013 yılında yapılan bilgi edinme başvurularıyla hapishanelerde kaç LGBTİ olduğu sayısal olarak öğrenilse de Genel Müdürlük, LGBTİ dağılımına dair soruya, “detaylı veri bulunmadığından cevap verilememiştir,” demiştir. 2015 tarihine gelindiğinde ise yapılan başvurularda “özel hayatın gizliliği” ilkesi nedeniyle istenen bilgiler verilmemektedir. Soru önergesine ve bilgi edinme başvurularına cevaben alınan sayı-

6 http://www.radikal.com.tr/turkiye/cezaevinde_oteki_olmak_cok_zor-1159600 Erişim Tarihi 19.05.2015.

ların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği farklı olan tüm mahpusları kapsamadığını, sadece görünür durumda olan transları ve eşcinsel erkekleri kapsadığını söylemek mümkündür.⁷ LGBTİ mahpuslar hapisanede yaşayabilecekleri taciz, tecavüz, kötü muamele ve ayrımcılıktan kaçınmak amacıyla kimliklerini gizlemekte ve bu nedenle kayda geçmemektedirler. Fakat LGBTİ olmanın nasıl “özel hayat” ile ilişkilendirildiği soru işaretidir.

Bu dayanağı LGBTİ bireylerin varoluşu ve mahremiyeti üzerinden okuduğumuzda, mahpusa LGBTİ olup olmadığı sorusunun sorulmadığı bir düzenin var olduğuna dair bir yanılgıya düşebiliriz. Oysa ki mahpusların LGBTİ olduklarını ispatlamak için sağlık kurulu raporu ve heyet raporu almaları için devlet hastanelerine gönderilip, kendi kimliklerini beyan yoluyla değil, doktor raporuyla ispatlamak zorunda kaldıklarını ve bu raporlar sonucunda LGBTİ koğuşuna girdikleri ortadadır. Özel hayatın gizliliği ilkesi doktor raporlarıyla sarsılmakta, bireyin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği böylelikle hapisane kayıtlarına geçmektedir. Çelişkili tutum göstermektedir ki resmi bilgi edinme yollarına dair düzenlemeler, karar gücünü hukuki değil, idari sisteme dayandırmaktadır.

LGBTİ mahpusların özel ihtiyaçları

Türkiye’de LGBTİ mahpuslara dair veriler göz önüne alınarak bu bölümde mahpusların kendilerini diğer mahpuslardan ayıran temel, yaşamsal ihtiyaçlarına değinilecektir. İhtiyaçlar, LGBTİ mahpuslara dair yapılabilecek tüm düzenlemelerde göz önüne alınması zaruri olan olgulardır. Bu ihtiyaçlar, gündelik temel gereksinimler ve sağlık desteği olarak kabaca iki kategori altında toplanacaktır.

LGBTİ bireylerin hapisane içerisindeki özel ihtiyaçlarına odaklanıldığında, LGBTİ mahpusların erkeklerin bulunduğu hapişha-

7 CİSST’in ve LGBTİ derneklerinin yürüttüğü mektuplaşma faaliyetleri, derneklerin avukatlarından öğrenilen bilgiler bu veriyi doğrulamaktadır.

nelerin ayrı koğuşlarında kaldıkları bilgisini göz önüne almak oldukça önemlidir. Hapishanelerdeki kantinler erkek mahpusların ihtiyaçlarına göre düzenlendiği için, LGBTİ mahpuslar kantinden tüm ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Örneğin kantinlerde trans mahpuslar için fazlasıyla önemli olan cımbız, ağda, kadın iç çamaşır, topuklu ayakkabı gibi ihtiyaçlar bulunmamaktadır.⁸ Bu konudaki idari eksikliği sivil toplum kapatmaya çalışılmaktadır. Aileleri ve yakın çevrelerinden maddi destek alamayan mahpuslar, ihtiyaçları için LGBTİ derneklerine mektuplarla ulaşabilmekte ve ihtiyaçlarını belirtebilmektedir. LGBTİ derneklerinden Pembe Hayat bu alanda öncü bir çalışmaya imza atarak, kurdukları Dilek İnce Giysi Bankası ile maddi durumu yeterli olmayan LGBTİ bireyler, mülteciler ve LGBTİ mahpusların giysi, ayakkabı, takı, makyaj malzemesi gibi ihtiyaçlarının giderilmesine yardım etmektedir.

Bir diğer durum mahpusların kendilerine özgü sağlık giderlerini karşılayamamalarıdır. LGBTİ mahpuslar hapishaneye girmeden önce kayıt dışı çalışmaları, hapishanelerin atölyelerinde de “güvenlik gereği” çalıştırılmamaları nedeniyle sağlık sigortasından mahrum kalmaktadırlar. Bununla birlikte hapishanede kaldıkları dönemde cinsiyet geçiş sürecinin başlatılması, estetik masraflarının karşılanması, hormon ilaçlarına erişim konularında sıkıntılar yaşanabilmektedir. Trans mahpusların cinsiyet geçiş ameliyatları, tutuklu bulundukları sürede yapılabilmektedir. Örneğin bir trans kadın cinsiyet geçiş sürecini hapishanede kaldığı sürede, LGBTİ dernekleri avukatlarının çabalarıyla başlatmış, bu başvurularla Bülent Ecevit Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde mahkûm koğuşu açtırarak ameliyatını gerçekleştirmiştir.⁹ Güncel bilgi edinme başvurusunda sorulan cinsiyet geçiş ameliyatı olan ve ameliyat için başvuran hükümlü ve

8 <https://lgbthapiste.wordpress.com/2014/08/08/mahpusa-cimbiz-ve-makas-neden-verilmez/> Erişim Tarihi 31.05.2015.

9 <https://lgbthapiste.wordpress.com/2014/11/12/hapishanelerde-cinsiyet-degisimi-ameliyati-icin-duzenleme/> ve <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=17930> Erişim Tarihi 31.05.2015.

tutuklu sayısına dair sorular, herhangi bir istatistiki verinin olmadığı söylenerek cevapsız bırakılmıştır. “Cinsiyet geçiş ameliyatı olmak isteyen tutuklu veya hükümlü hangi kurum ve kuruluşa nasıl başvurabilir?” sorusuna verilen cevap ise oldukça açıklayıcıdır: “Türk Medeni Kanunu’nun 40’inci maddesinde ‘Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, iznin verilebilmesi için, işlem sahibin on sekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunun ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağlık kurulu raporuyla doğrulaması halinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir’ hükmü bulunmaktadır. Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutukluların sağlıklarının korunmasının teşhis ve tedavilerinin yapılmasının ve sağlığa erişim hakkının kolaylaştırılması ve korunmasının çağdaş infaz anlayışının temel unsurlarından olduğu açıktır. Bu kapsamda; Genel Müdürlüğümüz bu konuda herhangi bir aksamanın ve hak kaybının olmaması için azami çaba göstermekte ve tıbbi gereklilik ve mevzuat doğrultusunda gereken her türlü tedbiri almaktadır.” Bu doğrultuda geçiş süreci ve diğer hak ihlalleri üzerine LGBTİ derneklerinin gönüllü avukatları, LGBTİ mahpusların yasal süreçlerini takip etmekte, davalarını başlatmaktadırlar.

Sağlık gereksinimlerinin giderilmesine ilişkin aksaklıklardan biri de LGBTİ mahpusların hormon ilaçlarına erişim konusunda yaşadığı sıkıntılardır. Bazı mahpuslara fazlasıyla hormon ilacı verilirken bazılarının ihtiyacı olduğu halde hormon ilacı kullanmasına izin verilmemektedir. Kısıtlı bilgilere dayanarak yapılan bilgi edinme başvurusunda hangi mahpuslara ne ölçüde, hangi hormon ilaçları verildiği sorulmuş fakat net bir cevap alınamamıştır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun 7. Maddesine dayanılarak, “Söz konusu başvuruda talep edilen bilgiler özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden yerine getirilememiştir,” cevabı verilmiştir. LGBTİ mahpusların

özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, “özel bir çalışma, araştırma ve inceleme” gerektirecek bilgilere ulaşmayla ilgili engel, bu alanda çalışan derneklerin, aktivistlerin ve akademisyenlerin hapisanelerde çalışmalar yapabilmelerine zemin yaratılarak ortadan kaldırılabılır. Kurumların bu ortaklığa açık olması, birçok bilgi ve inceleme problemine çözüm bulunabilmesini mümkün kılacaktır.

LGBTİ hapishanesi

LGBTİ mahpusların durum ve ihtiyaçlarına dair yapılan başvuru ve çalışmaların etkisiyle Adalet Bakanlığı ve Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, LGBTİ mahpusların sorunlarını en aza indirmek için tüm LGBTİ mahpusların tek bir hapishanede toplanacağı bir projeyi gündeme getirmiştir. LGBTİ hapishanesi projesine dair süreç ve sorunlar bu bölümde tartışılacaktır.

Bilgi edinme başvuruları sonucunda ortaya çıkan niyet, 24 Temmuz 2013 tarihinde duyurulmuştur: “Bakanlığımızca, lezbiyen, gey, transeksüeller ve biseksüellerin muhafaza edileceği Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumları yapımına yönelik proje çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu projenin 2015 yılında İzmir ilinde ihale edilerek inşaatına başlanması öngörülmüştür. İhale ve yer teslimine müteakip takriben 2 yıl içinde tamamlanacaktır.” Bu bilginin üzerine CİSST öncülüğünde, 18 LGBTİ hakları savunucusu dernek ve oluşumun imzasının olduğu ortak basın açıklaması yapılmış, taleplerden ve önerilerden bahsedilmiştir.¹⁰ Yapılan basın açıklamaları sonrasında 23 Mart 2015 tarihli bilgi edinme başvurusunda LGBTİ hapishanesinin güncel durumu sorulmuştur. “Yeni yapılacak ceza infaz kurumunun ne zaman ve nereye yapılacağı konusu belli olmamakla birlikte proje aşamasında olup, çalışmalar devam etmektedir,” denilerek cevapsız bırakılan sorular, LGBTİ hapishanesi projesine dair sorunlara giriş niteliğindedir: “Bu hapishanenin ne zaman ve ne-

10 <https://lgbthapiste.wordpress.com/2015/01/07/544/> Erişim Tarihi 31.05.2015.

reye yapılacağı, hangi tarihte faaliyete geçeceği planlanmış mıdır?”, “Bu süreç hakkında LGBTİ mahpuslara bilgilendirme yaptınız mı? Yapılması planlanan hapishane için mahpuslar ne düşünüyorlar?”, “Ayrı bir hapishanenin yapılması durumunda Türkiye’nin 18 ayrı hapishanesinde tutulan LGBTİ mahpuslar yapılacak olan bu hapishaneye toplanacaktır. Bu durum LGBTİ mahpusların, ailelerinden ve arkadaşlarından uzak düşmesi, sosyal çevrelerinden koparılması sonucunu doğurabilecektir. Bu olumsuzluk öngörülmekte midir? Eğer öngörülmekteyse bu olumsuzluğu ortadan kaldıracak ne gibi tedbirler alınması düşünülmektedir?”, “Sürece bu alanda çalışan LGBTİ hakları derneklerini ve aktivistleri dahil etmeyi ve süreç içerisinde birlikte çalışmayı düşünüyor musunuz?”.

Bakanlığın LGBTİ hapishanesi projesini nasıl kurguladığına dair bilgiler yetersiz olsa da aşikâr sorunlar tartışma konusudur. Öncelikle temel çıkış noktası olarak öne sürülen güvenlik gerekçesi, önemli bir yanılgı içermektedir. Şu anda LGBTİ mahpuslar güvenlik gerekçesiyle diğer mahpusların yararlandığı haklardan yararlanamamakta, ortak alanlar ve atölyelerde çalışamamaktadırlar. Yapılacak hapishane bunun önüne geçebilecek gibi görünmektedir. Fakat yapılan araştırmalar, avukat görüşleri, mektuplaşmalar LGBTİ mahpusların yaşadıkları kötü muamele, taciz ve tecavüzün diğer mahpuslarca değil, hapishane görevlileri tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Projenin kendisini odağa aldığımızda da bu kapsamda ilk problem, yaşıntılarını doğrudan etkileyecek bir kararın alınmasında LGBTİ mahpusların sürece dahil edilmemiş olmasıdır. Aynı zamanda LGBTİ bireylerin ihtiyaçları hakkında doğrudan fikir üreten sivil toplum örgütleri, LGBTİ dernekleri, akademisyenler ve aktivistlerle tartışılmamış, bu alanda yapılan çalışmalar da görmezden gelinmiştir. Bunlarla birlikte yer değiştirmenin yargılama sürecine etkisi, ayrımcılığı kurumsallaştırması, LGBTİ bireylerin ve yakınlarının ifşasına sebep oluşu gibi meseleler önerinin temel problemlerini teşkil etmektedir.

Bahsedilen 95 LGBTİ mahpus, farklı şehirlerdeki hapishanelerde kalmakta. Tüm LGBTİ bireylerin bir hapishaneye gönderilmesi, yargılamanın sağlıklı yürümesini engelleyecek, mahpusların aile ve yakın çevrelerinden ayrılmasına neden olabilecektir. Bu ilişkilerin sürdürülebilmesi mahpusun tutuklandığı yerde hapsedilmesiyle mümkündür. Mahpusların 18 ayrı hapishaneden tek bir hapishaneye gönderilmesi, ikinci kez cezalandırma, bir nevi sürgün anlamına gelmektedir. Türkiye’de LGBTİ bireylere yönelik şiddet, baskı, ayrımcılık, nefret cinayetlerini göz önünde bulundurduğumuzda Adalet Bakanlığı’nın güvenlik nedeniyle tüm LGBTİ mahpusların tek bir hapishanede toplamayı planlaması anlaşılır gibi görünse de bu planlama ile devlet, LGBTİ mahpusları diğer mahpuslardan ayrı bir yere koyarak ayrımcılığı meşrulaştırmakta, mimari aracılığıyla da kurumsallaştırmaktadır. Bahsedilen nedenler sebebiyle LGBTİ bireylerin büyük bölümünün ailelerine açık olmadıklarını da söylemek mümkündür. Yapılması planlanan hapishane LGBTİ bireylerin ailelerine açılmasını zorunlu kılacağı gibi kimliklerinin ifşa olmasının da yolunu açacaktır. Bu durum hapishane ziyaretine gidecek LGBTİ mahpus yakınlarını da aynı şekilde kapsayacak ve LGBTİ mahpusun ailesi, çocuğu, arkadaşı ziyarete giderken bir nevi damgalanacaktır.

Sonuç yerine

CİSST, bu metinde odağa alınan LGBTİ mahpusların sorunlarına dair bir araştırma yürütmektedir. Bu araştırma kapsamında LGBTİ mahpusların güncel durum ve ihtiyaçları ve elde edilen veriler, LGBTİ dernekleri, oluşumlar, aktivistler, avukatlar ve akademisyenler tarafından LGBTİ mahpuslar ağı mail grubu üzerinden tartışılmaktadır. Tartışmalar neticesinde elde edilen veriler, sorunlar ve güncel durumlar <https://lgbthapiste.wordpress.com> adresinde paylaşılmaktadır. Çalışmaları ve güncel verileri bu site aracılığıyla takip edebilirsiniz.

Türkiye'de Trans Kadın Mahpuslar

*Selin Berghan*¹

Türkiye'deki hapishanelerde kalan tutuklu ve hükümlü durumdaki trans kadınların ihtiyaçları, beklentileri, sorunları ve bunlara ilişkin çözüm önerileriyle ilgili bu sunum, Pembe Hayat LGBTT Derneği'ne gelen mektuplar üzerinden hazırlamakta olduğumuz kapsamlı bir çalışmaya dayanmaktadır. Bilindiği gibi Pembe Hayat, trans bireylere karşı artan şiddet olaylarıyla mücadele etmek esas amacıyla 2006 yılında Ankara'da kurulmuş bir LGBTİ örgütüdür. 2008 yılında nefret cinayetiyle katledilen Dilek İnce anısına geçen yıl açmış olduğumuz giysi bankasıyla cezaevlerindeki trans kadınların ihtiyaçlarının karşılanmasına destek vermeye çalışıyoruz.

Trans kadın mahkûm olmak, ne demektir Türkiye'de? Aslında mahkûm olmadan çok önce, trans kimliği nedeniyle "suçlu"dur trans kadınlar. Ülkemizde yasal olarak LGBTİ kimliklerine sahip olmak suç olmasa da genel olarak LGBTİ bireylere, özelde trans kadınlara karşı ayrımcılık hayatın her alanında elle tutulur bir somutluk taşır. Yapılan araştırmalar da trans kadınların bu ülkede ötekinin ötekisi olduğunu göstermektedir. Trans kadınlara karşı şiddet, haklı görülürken, trans olma halinin kendisi cinayet davlarında bile ceza indirimine gerekeceği olmaktadır. CİSST'in raporunda² belirttiği gibi, trans

1 Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi.

2 EREN Mustafa, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Kasım 2013. <http://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2012-2013-ozel-htiyaclari-olan-mahpuslar-raporu/>

kadınların fail olarak yer aldığı davalar, benzerlerine oranla daha hızlı sonuçlanmaktadır. Bir başka deyişle, trans kadınların suçu bu ülkede herkesinkinden daha hızlı kanıtlanmaktadır. Yine CİSST'in raporunda yer aldığı gibi, trans kadınların fail oldukları olaylar, yaşadıkları ayrımcılıkla doğrudan ilişkilidir. Dava sürecinden önce ise, karakollarda polis tarafından kötü muamele gördükleri ve sözlerinin ciddiye alınmadığı LGBTİ örgütlerinin hak ihlalleri raporlarında sık sık yer alan bir durumdur.

Dava sonuçlanıp ceza kesinleşince hapishaneye yerleştirilen trans kadınların yaşadığı ilk sorun, cezaevi girişinde yapılan aramanın kadın infaz koruma memuru tarafından mı, erkek memur tarafından mı yapılacağı olur. Cinsiyet geçiş ameliyatı olmuş trans kadınlar pembe kimlik aldıkları için, kadın memurlar tarafından aranıp kadınlar koğuşuna konuyorlar. Ancak ameliyat olmamış ya da olmayı düşünmeyen trans kadınlar için durum farklı. Trans mahpuslar kendilerini erkek memurların aramasını istemezken, kadın memurlar da trans mahpusları aramak istemeyebilmekteler. Belki bu noktada cezaevlerinde trans memurların istihdamını konuşabiliriz. Ayrıca cezaevi personelinin cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim hakkında bilgilendirilmesini ve mahpuslara davranış konusunda cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yapılamayacağına ilişkin genel standartlar oluşturulmasını tartışabiliriz.

Bir diğer sorun, cezaevi yönetiminin trans kadınların güvenliğini sağlamak, diğer mahkûmlar tarafından sözlü ve fiziksel taciz ve şiddete uğramalarını engellemek için, onların ortak alana çıkmalarını ve etkinliklere katılmalarını yasaklamalarıdır. Cezaevi yönetimleri, mevcut şartların yetersizliği içinde, şiddeti engellemek için maalesef bir başka şiddet olan tecridi uygulamaktadırlar.

Birçok trans kadın mahpus ailesi tarafından ziyaret edilmez ve hatta onlardan mektup almaz. Eğer dışardaki arkadaşları da ziyaret etmiyor ya da edemiyorlarsa, bu zaten tecrit anlamına gelmektedir. 11 yıldır gelenim gidenim yok diyen bir mektup var. Geçimini bon-

cuklarla elişi yaparak sağlayan bir trans kadının. Yaptıklarını sata-mazsa parası yok. Bize mektup yollamak için parası yok. Bir de bu-nun üstüne fiziksel tecrit eklenince, hayatla tüm bağları koparılmış oluyor.

Diğer yandan erkek mahkûmların ve personelin hakaretleri, sözel ve fiziksel şiddet ve cinsel saldırıları da trans mahpusların tecride kendi rızalarıyla gitme nedeni olabiliyor. Hatta tecride gitmek için disiplin suçu işliyorlar. Aynı mektup, “hakaret, küfür, aşağılama... mahkûmlara alıştım, kulak asmıyorum, ama o devlet memuru... ne-ler çekiyorum, hiçbir şikâyet dilekçemi herhangi bir resmi makama ulaştıramıyorum” diye devam ediyor. Bu kişi iki kez intihar giriş-i-minde bulunmuş ve iki defa da açlık grevine girmiş.

Trans kadın mahpusların Türkiye’deki cezaevlerinde yaşadıkları, işlemiş oldukları suçların infazı değildir yalnızca. Kendi cinsiyet kimliklerini yaşamaya karar verdikleri andan itibaren trans kadınlar aile, arkadaşlar, eğitim sistemi ve tüm kurumlarıyla toplumun nere-de-yse tamamı tarafından, sırf trans oldukları için cezalandırılmakta-dırlar. Cezaevlerinde yaşadıkları ayrımcı ve gayri insani uygulamalar da bu cezalandırmanın bir parçasıdır.

Ameliyat olmamış trans kadınların, erkek koşullarında tutulma-maları, ihtiyaçları olan cımbız, ağda gibi malzemelerin kantinlerde sağlanması, gelir getirici elişi gibi faaliyetlerinin kolaylaştırılması acil çözülmesi gereken sorun alanlarıdır. “Erkek gibi yaşamaya” mecbur bırakılmamaları, saçlarının kesilmesi, topuklu ayakkabı bulamama-larının ise trans kadınların varlıklarının reddi anlamına geldiğinin anlaşılması, uzun vadeli bir uğraşla çözülebilir. Uzun saçları ve to-puklu ayakkabıları kadın olmayla özdeşleştirdiğimiz ölçüde, bunları trans kadın mahpuslardan almak onların varlıklarını reddetmek an-lamına gelir.

Son dönemde gündeme gelen LGBTİ hapishanesi, hiçbir alanda LGBTİ bireylerin haklarını tanımayan hükümetin, bu konuda ya-

şadığı sorunları kabul etmesi olarak görülebilir. Maalesef bu soruna çözüm üretirken, konunun öznesi olan LGBTİ mahpusların ve ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınmamıştır. Gerçekten bazı mektuplarda ayrı bir LGBTİ hapishanesi, içeride yaşanan şiddeti önleyeceği için olumlu karşılanmaktadır. Ancak kimliğini ya da yönelimini ailesine açmamış LGBTİ mahpuslar için sakıncaları olacak bir uygulamadır. Ayrıca tek bir cezaevi olması, ülkenin her yerinden gelecek olan trans mahpusların varsa çok sınırlı olan ziyaretçi haklarını da ortadan kaldıracaktır.

Adalet Bakanlığı herkesin olduğu gibi, LGBTİ bireylerin de bakanlığıdır. Bu alanda çalışan sivil toplum örgütleri olarak her şeyden önce bakanlığımızın insan onuruna yakışır şartlarda hizmet sunması için konunun çözümüne katkı vermek sorumluluğumuzdur. Dolayısıyla çözüme ortak olmak için burada olduğumuzu cezaevi yönetimlerine ve Adalet Bakanlığı'na da bir kez daha hatırlatmak isteriz.

Olumlu uygulamalar

Roma Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi ve Napoli Poggioreale Cezaevi Deneyimleri

*Leila Daianis*¹

“İnsan varlığı dilsiz, sessiz olamaz, yalan sözlerden değil sadece gerçeklerden beslenebilir. Sadece gerçeklerle insanlar dünyayı değiştirebilir. İnsanca var olmak, dünyadan söz etmek ve onu değiştirmektir. İnsanlar sessizlikle değil kelimelerle ve düşünme eylemiyle kendilerini gerçekleştirebilirler.”

Paulo Freire, Ezilenlerin Pedagojisi

“Yurttaş toplumda yaşayan değil, onu değiştirendir.”

Augusto Boal, Ezilenlerin Tiyatrosu

Sorunun kaynağı ve çerçevesi, olası çözümler, olumlu uygulamalar, işbirlikleri

Rebibbia Cezaevi Yeni Kompleksi cezaevi gerçekliğinin içinde, G8 kolunda, diğer mahpuslardan izole, cezaevindeki çalışma ve eğitim aktiviteleri ve sosyal faaliyetlerden uzakta bulunan transseksüel mahpusların acı verici durumu gözler önüne serilmektedir. Trans-

1 Libellula Associazione di Volontariato temsilcisi.

seksüellerin bu izolasyonu onların duygusal durumları üzerinde büyük etki yaratmakta, kendi aralarında da çatışmalara yol açmakta ve psikolojik, duygusal ve ilişkisel fakirleşmeye sebep olmaktadır. İtalyan kökenli küçük bir azınlığın yanı sıra, bu mahpusların büyük bölümü Güney Amerika ülkelerinden gelmektedir. Anlaşma ve dil engeli ve dış dünya ile sosyal bağlantı yokluğu sebebiyle yabancıların durumları daha da ağırlaşmaktadır. Bütün bu sebepler, transseksüelleri diğer mahpuslara nazaran daha agresif bir hale getirmekte ve hem kendi aralarında hem de kurumda çalışan personelle aralarında çatışmaların çıkmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak kendini cezalandırma ve kendine zarar verme eğilimleri transseksüeller arasında daha sık görülmekte, depresyon ve intihara teşebbüs olaylarına sık rastlanmaktadır. Tutukluluk süreleri boyunca hormon tedavisi görememelerinden başlamak üzere cezaevi içerisinde psikolojik ve tıbbi desteğin sınırlı olması, söz konusu durumun acı verici başka bir tarafıdır. Belirtilen sorunları telafi etmek amacıyla bu mahpus topluluğuna özel faaliyet alanlarının yanı sıra, eğlence ve dinlenme alanlarının da genişletilmesi gerekir.

Mahpusların tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi için aşağıdaki hususlar gereklidir:

- Daha işlevsel kişisel kaynaklar geliştirmeleri için mahpuslara yardım etmek (örneğin duygu ve dürtülerini idare etmek adına),
- Yaratıcı potansiyeller geliştirmelerine yardım etmek,
- Cezaevi sistemine entegre olmalarını sağlamak.

Çatışmalarla nasıl idare edilmeli, Transseksüel ve Transgender mahpuslar arasında sıkça görülen öfke krizlerinin kontrolü:

Her durumda olduğu gibi, en azından iki insan arasında bir ilişki söz konusu olduğunda, “ben istiyorum-sen istemiyorsun” çatışması yaşanır. Bu çatışma özünde sağlıklı bir çatışmadır, ilişki için yararlıdır ancak “üst-alt” durumu içerisinde bir tabloya sokulduğunda, şiddet ve ezilme sebebine dönüşebilir. Mahpuslar ve diğer sosyal elementler arasındaki kişiler arası ilişkiyle, farklı çatışma durumlarını analiz ederek ve şiddetten uzak, katılıma dayalı çözüm yolları arayarak yüzleştik. Cezaevlerindeki transseksüellerin etnik gruplar oluşturarak kendi aralarında son derece şiddetli çatışmalar çıkarmaları oldukça sık rastlanan bir durum. Sonuç olarak kendi aralarında görüşmeleri yasaklıyor ve havalandırma saatlerinde Rebibbia Cezaevi Kurumu’nun diğer bütün mahpuslarıyla sosyalleşme olanakları ortadan kaldırılıyor. Çatışmalar genellikle basit sebeplerden dolayı çıkıyor.

Libellula Derneği’nin son yıllardaki önerileri arasında yer alan, bir psikolog, bir eğitimci, bir avukat ve bir kültürel arabulucudan oluşan, özel bir ofis oluşturularak, izolasyona maruz kalmadan ceza sürelerini tamamlamaları amacıyla mahpusların farklı platformlarda dinlenmesi sağlanmıştır.

Potansiyel yaratıcılığı geliştirme amaçlı faaliyetler arasında, önceki deneyimlerden esinlenerek oluşturulan, Libellula Derneği tarafından gerçekleştirilen, Ezilenlerin Tiyatrosu çok önemli bir yer tutar.

Ezilenlerin Tiyatrosu 60’lı yıllarda Augusto Boal tarafından oluşturulan bir tiyatro tekniğidir ve sosyal katılımın gelişmesi için en önemli araçlardan biri olarak bütün dünyada öyle büyük bir hızla yayılmıştır ki Boal, 2008’de Nobel Barış Ödülü’ne aday gösterilmiştir. Ne yazık ki Mayıs 2009’da aramızdan ayrılmıştır.

Ezilenlerin Tiyatrosu’nun amacı, insanlığı insanlaştırmaktır. Diğer insanlarla diyalog halinde kendi dünyasını anlatma kapasitesinde

olan her insan, kendi hayatının başrolünü üstlenir ve üstlenmek zorunda kalır, bu bir tiyatrodur.

Bu yöntem tiyatroyu bir tanıma aracı ve bir dil, bir bilinçlendirme ve içsel, ilişkisel ve sosyal gerçekliğin dönüşüm aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tiyatro izleyiciyi aktif hale getirir ve keşfetmek, sahnelemek, analiz etmek ve yaşadıkları gerçekliği dönüştürmek adına, “seyirci/oyuncu” grupları oluşturur. Amaçları arasında halkın gerçeklik bilincini açığa çıkartma aracı olarak kendi teatralliklerini yeniden keşfetmelerini sağlamak ve kendi hayatlarında başrol oyuncusu oldukları için seyirciyi sahne faaliyetinin de başrol oyuncusu haline getirmek vardır. “Bütün vücut düşünür” hipotezi üzerine, başka bir deyişle vücut, akıl ve duygunun karşılıklı etkileşimi olarak “global” bir insanlık kavramı üzerine kurulmuştur. Bu yöntem, yönetsel olmayan bir yaklaşımla ve her türlü şiddet eğilimini ortadan kaldıran, diyaloga dayalı bir ilişkiyle analiz, özgürleştirme ve bilinçlendirme araçları sağlar. Sosyolog Paulo Freire’nin fikrinden yola çıkarak Ezilenlerin Tiyatrosu doktrinsel değil, Sokratik bir yöntem benimsemiştir: Cevap değil, soru verir ve kolektif çözüm araştırmaları için yararlı bağlamlar yaratır. Temel hipotezlerinden biri “*vücut düşünür*”dür, yani insan, kavrama/değişme döngüsüne her üç ögenin de birbirleriyle sıkı ilişkiler içerisinde dahil olduğu, vücut, akıl ve duygu bütünselliği ile değerlendirilir. Ezilenlerin Tiyatrosu eğitim, terapi, sosyal müdahale ve politikanın sınırlarında gezinir. Çalışmanın temel dayanak noktası günlük hayatın ezilme, rahatsızlık, çatışma durumlarını analiz etmek ve bu durumları dönüştürmek ve bunu yaparken araç olarak, “sosyal maskeler” içinde kristalize olmuş vücudumuzun-aklımızın-duygularımızın mekanizmalarını çözmeyi hedefleyen bir dizi alıştırma ve oyunu kullanmaktır.

Kişisel ve duygusal yönleri dokunsa bile Ezilenlerin Tiyatrosu bir terapi olarak sunulmamakta, sadece “diğerlerinin bakışlarının çoklu aynası üzerinden” bağımsız bir bilinç elde edilmesi temelinde bir “özgürleşme” aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Tiyatro kendini tanıma aracı, davranışları ve yeni varoluş biçimlerini kavrama yeridir. Kendi potansiyelini zenginleştirmenin haricinde, kendinden farklı biri olarak diğerini kabul etmenin yolunu da açar. Cezaevi kurumu içerisinde tiyatro, belli bir çerçeve içerisinde bir “ihlali”, bu kavrama anlam vererek ve telafi “şansı” sunarak yaşama imkânı tanır.

Dramaturg Augusto Boal ve sosyolog Paulo Freire’nin serbest yöntemini kullanmaktayız çünkü Boal’e göre teatral teknikler insanları aktif yurttaşlığa sevk etmek, politik ve sosyal hayata katılmalarını sağlamak için kullanılmalı. Sosyopolitik değişimlerin mahpuslar gibi en dezavantajlı insanların bile hayatını etkilediği bir gerçektir ve biz birleşirsek toplumun her alanında değişimler yaratabiliriz. Bu bağlamda tiyatro günlük baskıları, üstesinden gelebilecek stratejiler aramak ve bunları mümkün olduğunca değiştirmek için gözler önüne serer.

Ezilenlerin Tiyatrosu’nun bu kadar popüler olmasının sebeplerinden biri de, gerçekliğin farklı yönlerini ortaya koymak ve yaratıcı ve sosyal dönüşüm yollarını keşfetmek adına seyirciyi tiyatro faaliyetinin merkezine koymak sureti ile aktif hale getirme fikridir (bu sebeple seyirci ezilenlerin tiyatrosunda seyirci/oyuncu adını alır).

Ezilenlerin Tiyatrosu’nun estetik bir yönü de vardır. Bu yön Augusto Boal ve ekibi CTO’nun (Centro Teatro do Oprimido di Rio de Janeiro) en son araştırmalarının ürünüdür. İnsanın olduğuna inanılandan daha iyi ve yaptığı şeylerden daha fazlasını yapma kapasitesine sahip olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Ezilenlerin estetiği, sahne üzerinde bir karakteri canlandıran aktörün işleviyle sınırlı kalmayarak entelektüel ve estetik hayatın ezilenler tiyatrosu laboratuvarlarına yayılmasını hedeflemektedir.

Bu şekilde dünyayı kavrama ve toplumun diğer üyelerine elde edilen bilgileri, keşifleri ya da yeniden keşifleri bildirme kapasitesinin genişletilmesi arzu edilir. Ezilenlerin estetiği, ezilenlerin tiyat-

rosunun temel bir tiyatro olduğu, insanın özünü esas aldığı fikri üzerine kuruludur. Her insan, eylemi sırasında kendini dışarıdan görebilme, yani kendi kendinin seyircisi olma yetisi sayesinde bir tiyatrodur, o halde kendi faaliyetlerini ve diğerlerinin faaliyetlerini anlama kabiliyetini geliştirmek adına kendi içerisindeki seyirciyi ve oyuncuyu teşhis edebilir. Gerçekliği temsil etme ya da gerçekliğin bir görüntüsünü resmetme yetisi bize gelecek olanakları sunma işlevine de sahiptir. Bu tiyatro biçimi, gerçeği yeniden yaratma ve analiz etme, hayal etme ya da geleceği icat etme kapasitesinin geliştirilmesi amacını taşır. Söz konusu potansiyelleri ve kendimizi dönüştürme kapasitemizi keşif serüveni boyunca kullanılacak araçlar söz, imaj, ses ve etik öğeler gibi farklı faaliyetleri içerir.

Kısa süre önce Napoli Poggioreale Cezaevi’nde bir deneyim yaşadık. Burada çoğunlukla Brezilya, Arjantin, Uruguay, Paraguay, Kolombiya, Peru ve Ekvator gibi Güney Amerika ülkelerinden gelen transgender mahpuslara ev sahipliği yapan diğer cezaevlerine nazaran daha çok İtalyan transgender bulunmakta. Ayrıca Poggioreale Cezaevi’nde eşcinsel mahpuslara ayrılmış bir bölüm de bulunmaktadır.

Sonuç olarak sahada mevcut diğer organizasyonlarla işbirliği içerisinde çalışmanın son derece önemli olduğunu ve bu işbirliğinin, projelerin olumlu işleyişine büyük katkıda bulunduğunu belirtmek gerek. Mario Mieli Eşcinsel Kültür Topluluğu özellikle cezaevlerindeki kültürel faaliyetlerin yayılması anlamında önemli faaliyetler yürütmekte.

Tiyatro üzerine cümleler

“Hayat bir tiyatro oyunu gibidir: Ne kadar uzun olduğu değil, nasıl oynandığı önemlidir.”

Seneca

“Tiyatroda diğerlerinin gerçek hayatta kötü yaptıkları roller ciddiyetle yaşanır.”

Eduardo De Filippo

Le Monde Diplomatique, “her gün bütün dünyada milyarlarca dolar hareket ediyor ve bu tutarın sadece yüzde biri varlık yaratımına ayrılmakta,” diyor. “Geriye kalan %99 ise sadece kâr yaratan spekülâtif aksiyonlar. Bu astronomik rakam, onları ödeyen ülkelerle ilgili bir kontrol gerçekleştirilmeksizin dış borçların ödenmesi kadar ‘modern’... Ancak emperyalist gücün zalimliği oldukça eskiye dayanıyor.”

“Nefret, intikam, şiddet ve vahşet dolu bir dünyada iyilik, bir insan icadıdır ve vahşi çiçekler gibi tek başına doğmaz. Öğretilmeli ve öğrenilmelidir... Ancak insan kötü bir öğretmen ve berbat bir öğrencidir. Bu bizim en büyük görevimizdir: Vahşi doğamızdan uzaklaşmalı ve iyiliğin mümkün olduğu, herkesin dayanışmanın tadına varabildiği bir kültür yaratmalıyız. Ticarileştirme sanatın sonudur...”

Augusto Boal

“Kimse tek başına özgür kalamaz, kimse kimseyi özgür bırakamaz, birlikte, dayanışma içinde özgür kalınır.”

Paulo Freire

Hapishane Deneyimleri Işığında LGBTİ Bireylerin Hapishanedeki Sorun ve İhtiyaçları

Rosida Koyuncu¹

Öncelikle Kendimi tanıtayım. Adım Rosida, 21 ay Kocaeli-Kandıra 1 Nolu F Tipi Cezaevi'nde politik sebeplerden içerde kaldım. Davam hâlâ devam ediyor. Yurtdışına çıkış yasağım var. İçerdeyken Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na ve Adalet Bakanlığı'na yazdığım bazı mektuplara dayanarak, göz için gittiğim Seka Devlet ve Araştırma Hastanesi'nde benim psikiyatrist ve genel cerraha da görünmem gerektiğini söylediler. Benim eşcinsel olup olmadığıma dair rapor aldırarak istiyorlardı. Genel cerrahla makattan parmaklayıp anal ilişki yaşayıp yaşamadığımı öğrenmek istediklerini, bunu asla kabul edip kendimi rencide etmeyeceğimi söyledim. Evet ben eşcinselim ve bu benim, kendimden de utanmıyorum. Ayrıca bu bir hastalık değil ve 1970 yılında Amerika Psikiyatri Derneği ve Dünya Sağlık Örgütü bunu açıklamıştır. Psikiyatriye görünmem konusunda çok baskı oldu. Daha önce gitmediğim bir yer değil. Ben iç çatışma sürecinde gitmiştim ve eşcinsel olduğumu da orada öğrenmiştim. Baskılara rağmen gitmeyi reddedersem bana ringde tacizler olur, askerler tecavüz eder diye korktuğumdan psikiyatriye

1 Hevî LGBTİ aktivisti.

göründüm. Üç kez, istemediğim halde zorla psikiyatriye götürüldüm. Eşcinsel olduğum için beş ay da tekli hücrede kaldım. 14 Mayıs 2013'te tahliye oldum. Kendi hikâyem üzerinde açıkçası fazla durmak istemiyorum.

Şu anda Voltaçarka adında, hapiste LGBTİ bireylerin yaşadıkları hak ihlallerini anlatan bir kitap çalışması yürütüyorum. Suça sürüklenenler daha çok trans kadınlar olduğu için ve hapiste de görünür olan onlar olduğundan, bu kitapta daha çok trans kadınlara yer veriliyor. Kitapta eşcinsel erkekler de yer almaktadır. Çoğu trans kadın ağırlaştırılmış ceza almamalarına rağmen, bulaşıcı hastalıkları yokken ve disiplin suçu işlememelerine rağmen tekli hücrede tutuluyor. Erkek cezaevine götürüldüğü için trans kadınların saçları kesilmekte, çıplak arama adı altında bedenleri ile dalga geçilmekte ve taciz edilmektedirler. Cinsel bir obje olarak görüldükleri için fırsat bulan cezaevi personeli ve askerler tarafından tecavüze maruz kalıyor. Eşcinsel erkeklerin hastaneye, psikiyatriye isteği dışında götürülerek eşcinsel olup olmadığına dair rapor almaya zorlanması, genel cerraha isteği dışında gönderilip daha önce anal ilişki yaşayıp yaşamadığının makattan parmaklama kontrol edilmesi, iş yurtlarında güvenlik gerekçesiyle çalıştırmaması ve yine güvenlik gerekçesiyle açık cezaevi hakkından mahrum bırakılması gibi hak ihlalleri, kitapta sorunu yaşayanlar tarafından anlatılmaktadırlar.

Kitapta yaşadıkları hak ihlallerini anlatan kişilerin kısa hikâyeleri şöyle:

Avşa: Gasptan tutuklanır. 2009 yılında Giresun E Tipi Cezaevi'nde, hücresinde V. adında bir gardiyan tarafından tecavüze maruz kalır. Olayın üstü örtülsün diye birçok cezaevine sürgün edilir. Dilekçelerle başvurduğu savcılar ve cezaevi idaresi soruşturmayı engeller. En sonunda Giresun Ağır Ceza Mahkemesi ona tecavüz eden gardiyana cinsel istismardan 8 yıl 9 ay ceza verince cezaevi ida-

resi Avşa üzerinde baskıyı artırır. Bu olaydan sonra Bafra T Tipi idaresi Avşa'ya karşı aşırı tepki gösterir ve gardiyanlar tarafından meydan dayağına maruz kalır. Avşa baskıya dayanamaz, intihar etmek için bileklerini jiletle keser. Cezaevi idaresi jileti silah sayarak, odasında silah bulundurmaktan dava açar. Avşa sesini duyurmak için iki arkadaşının desteğiyle 60 gün sürecek açlık grevine başlar. Açlık greviyle sesini kamuoyuna duyursa da 20 kilo kaybı olur ve istediğini başardıktan sonra Bafra Cezaevi'nden Kocaeli Kandıra T2 Tipi Cezaevi'ne gönderilir.

Funda: İnşaat mühendisliği fakültesini terk eder, sonra kendi deyimiyle işlemediği bir suçtan, arkadaşlarının iftirasıyla tutuklanır. Uzun yıllardır hapishanededir. 13 hapishane dolaşır. Manisa Salihli Cezaevi'nde saçları zorla kesilir. Tekli hücrede kalır. Avşa'yla beraber Bafra Cezaevinde açlık grevine girer. Avşa'dan sonra Bafra Cezaevinde bir süre daha kalır. Tekrar gardiyanların saldırısına uğrar. Daha öncede kaldığı Eskişehir H Tipi Cezaevi'ne gönderilir. Şu an Eskişehir H Tipi Cezaevi'nde kalıyor.

Carolın: Brezilyalı trans bir kadın, mafyanın ailesini öldürmekle tehdit etmesi sonucu uyuşturucu kuryesi olur. Türkiye'de yakalanır. Maltepe Cezaevi'nde Türkçe bilmeden kalır. Para cezasını ödeyemediği için 10 ay daha fazla yatar. Tekli hücrede kalır. Açık cezaevine güvenlik gerekçesiyle gönderilmez. Şu an dışarda denetimli serbestlik kapsamında.

Busé: Eşinin sahte para basmasından kaynaklı tutuklanır. Tekli hücrede tutulur. Çıplak aramaya zorlanır. Hastanede genel cerrahya makattan parmaklanarak taciz edilir.

Elif: 1982 yılında Dev Yol davasından gözaltına alınır. 45 gün boyunca tecavüz ve işkenceye maruz kalır.

Recep: PKK davasından tutuklanır. Kandıra F1 Tipi Cezaevi'nde 21 ay kalır, bu süre zarfında 5 ay tekli hücrede tutulur. Zorla 3 kere psikiyatriye götürülüp eşcinsel olup olmadığına dair rapor almaya zorlanır. Gardiyanlardan tarafından tacize uğrar. 14 Mayıs 2013 tarihinde tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılır. Yurtdışına çıkış yasağı halen sürüyor.

Hazal: Hapishanede kaldığı sürede tekli hücrede tutulur. Tokat Cezaevi'ne sürgün edilirken ring aracında askerlerin tacizine uğrar.

Beyza: Göğüs rahatsızlığıyla gittiği hastanelerde tedavi olamaz, hapishaneden çıkana kadar ağrılarıyla yaşar...

LGBTİ Mahpus Olmak

Maltepe Hapishanesi Deneyimi

*Coşkun Yanat*¹

Buraya geldiğiniz için hepinize teşekkür ederim. 21 yaşımdayım, İstanbul'da oturuyorum, insan hakları ve eşcinsel aktivistiyim, grafik tasarımcı olarak çalışıyorum. Sizlere bugün bir cezaevinden daha çok, hayat deneyiminden bahsetmek istiyorum. Bugün burada olmamızın sebebi, neden niçin nasıldan daha çok, neler yapabiliriz olduğu için ayrıca sevinçliyim. Türkiye'nin bence kanayan yarası cezaevi sorunu, kapasite yüksek, insanca muamele ve saygı sıfır. 2013 yılının eylül ayında bir arkadaşımınla beraber sanık durumuna düştüğümüz bir davadan kaçma şüphesi olduğu ve delilleri karartacak nitelikte biri olduğum kanısıyla tutuklu yargılanmama karar verildi ve bir sene kadar sürecektir bir hayat tecrübesi yaşayacağım kurum olan Maltepe 2 Nolu L Tipi Kapalı Cezaevi'nin kapıları da bana ardına kadar açıldı. Maalesef ki cezaevine girerken size açılan kapılar koskocaman ancak girdiğiniz andan itibaren o kapılar, sizin için iğne deliğinden daha küçük oluyor. Kısacası girmek çok kolay, çıkmak çok zor, çok tezat ama gerçek bu.

Önce sizi cezaevinin garaj kapısında nöbetçi memur ve nöbetçi astsubay karşılıyor, tabii ki o kasvetli buz gibi ortamda sizi selamlayı ihmal etmiyor. Öncelikle size suçunuzun ne olduğunu soru-

1 LGBTİ Aile Grubu Derneği (LİSTAG) temsilcisi.

yorlar, siz suçunuzu söyledikten sonra, hadi canım nasıl yaptın? Eğer cinsel suçlamadan geldiyseniz, kız güzel miydi bari, gibi saçma sapan bir sürü soruyla karşılaşıyorsunuz.

Cebinizde ne var ne yok çıkarmanız isteniyor; ziynet eşyalarınız, takı, banknot ve bozuk para, kısacası cebinizde olan ufacık kumaş parçasını bile çıkartıyorsunuz. Üstünüzde çıkan ziynet eşyasının ve paranın miktarına göre size bir fiş kesilip onlara el konuluyor. Eşyalarınıza depoya saklanmak, üstünüzde çıkan paranıza ise cezaevinde sizin şahsınız adına açılacak hesaba yatırılmak üzere el konuluyor. Bundan sonra astsubayın eşliğinde arama odasına götürülüyorsunuz, burada soyunmanız söyleniyor, zorluk çıkartırsanız burada kalacağınız da belirtiliyor. İç çamaşırsınız kalacak şekilde soyunuyor, giysileri size verilen kutuya koyuyorsunuz ve eşyalarınız X-Ray cihazından geçmek üzere götürülüyor, metal dedektörüyle sizin de bütün vücudunuz aranıyor. Sizden eğilmeniz, kalkmanız, öksürmeniz, ıkınmanız isteniyor ve iç çamaşırsınız kontrol ediliyor. Arama işlemlerinden sonra giyiniyorsunuz ve geçici koğu denilen bekleme yerine alıyorlar sizi ve yerlerin leş gibi sigara izmariti olduğu bu ortamı, süpürgeyle temizlemeniz tembihleniyor. Geldiğimde tertemiz görmezsem o çekpas sopasını kıcına sokarım, diye de ekliyor hazır kuvvetteki izbandut gibi memur. Ardından X-Rayden geçiyorsunuz kesinlikle ötmemesi lazım, zaten ilk gece için ayakkabı bağcıklarınıza ve kemerinize el konuluyor ve esas koğuşunuza geçmeden önce hafta içi gelmişseniz bir gece, cuma günü gelmişseniz üç gece kalacağınız, çoğu zaman ruh hastalıkları olan mahkûmların olduğu koğuşa alınıyorsunuz, beni cinayet koğuşuna almışlardı. Cezaeviyle ilgili size bilgi, açıklama, kural vs. gibi hiçbir şey açıklanmıyor ve anlatılmıyor. Hayatınızda hiç girmediyseniz ilk üç gece uyuyamayacağınız, hatta ağlayacağınız, çokça sinirinizin bozulacağı, çeşitli kavgalara karışıp bazen korkudan sinip bazen öfkeniz yüzünden gözlerinizin hiçbir şeyi görmeyeceği yeni evinizle tanışmış oluyorsunuz.

Üç gece sonra, esas kalacağınız cezaevine yani 2 Nolu L Tipi'ne

sevkiniz çıkıyor ve gidiyorsunuz, aynı işlemler orada da tekrar ediliyor. Tek bir farkla, bu sefer Başefendi diye tabir ettiğimiz serbaş gardiyan ve baş memurlar sizi çağırıyor; suçunuzu soruyor, yaşınızı, ne iş yaptığınızı ve nerde oturduğunuzu ve insaflıarsa iyi bir koğuşa gönderiyorlar. Tamamen onların keyfine bağlı ve hangi koğuştaki neler olduğunu çok iyi biliyorlar, sadece sizin masum, gariban, mazlum olup olmadığınızla ilgileniyorlar. Bebek tecavüzcülerini nereye yolladıklarını anlatmamı bile istemezsiniz sanırım. Koğuşunuza girmeden revire gidiyorsunuz, orada hemşire gibi bir sağlık memuru sizle alakalı bir form dolduruyor; yaşınızı, boyunuzu ve kilonuzu soruyor, kesinlikle bir tartıya çıkartmıyor veya boy ölçmüyor. Genetik hastalığınızın olup olmadığı soruyor, biraz vakit varsa suçunuzun ne olduğunu da ve olayı anlatmanızı istiyor. Oradan koğuşunuza geçiyorsunuz, ben içerde LGBTİ koğuşu olduğunu bilmediğim için beni direkt erkek koğuşuna aldılar.

Ufacık, 7 tane odası olan iki katlı koğuştaki 28 kişi kalmak hem sizi daha çok bunalıma sokuyor hem de umutlarınızı yitirmenize sebep oluyor çünkü herkes hükümlü ve size umut değil, alış buraya çıkamazsın nasihatinde bulunuyor. İlk iki gün yemek yememişim, ertesi gün standart olarak psikolog yeni gelen mahkûmları çağırıyormuş, beni de çağırdı, sanki beni özel olarak çağırdı sandım; bir psikolog, eminim ki yumuşacık kalbi olan biridir diye düşündüm ve içim içime sığmadı, o yol bitmedi ona giderken... Çocuk gibi ağladım, annemle görüşmek istediğimi söylüyordum, o da bozuk plak gibi bu imkânsız alış buraya diye tekrarlıyordu. Yumuşak olan sadece oturduğum sandalyenin kaplamasıymış...

Koğuşa geri döndüm, akşam 8’de herkes tek sıra sayım verilirdi, aynı askeri sistem; gardiyan içeri girer, nasılsınız der, 28 kişi tek bir ağızdan sağol!, sonra saymaya başlarlar 1, 2, 3, 16, 28; bitince gardiyan, Allah kurtarsın der, cevap yine aynı sağol! Sayımda pantolon ve düzgün diye tabir ettikleri gömlek gibi bir şey ve ayakkabı giymek zorunlu. Aynı durum sabah 8’de de tekrarlanıyor.

Hangi odada kalıyorsanız o odadaki sizden daha fazla yatan insanlara, yaşı küçük olsa dahi, abi demek ve onlar uyandıktan sonra, yatana kadar onlara hizmet etme mecburiyetiniz var: çay götürür, odayı süpürür, paspaslar, bulaşıkları ve hatta çamaşırları yıkar. Eğer paranız varsa odanın masraflarını üstlenip haftada yaklaşık 300 TL kantin masrafı yaparak bu işlerden kurtulabilirsiniz. Ayrıca koğuşun temizlik işleri var, size ya tuvaleti ya meydana ya bahçeyi ya da üst katın koridorunun temizlemesi görevi verilir. Mesela sabah kahvaltından sonra meydan temizliği yapar, öğlen yemeği ve akşam yemeğinden sonra yerleri süpürüp paspaslar ve masaları bezle iyice silersiniz. Öğle yemeği 10:30 ila 13:30 arası gelir, akşam yemeği ise 16:30 ila 18:30 arası, sabah kahvaltısı akşam yemeğiyle beraber dağıtılır, kahvaltı için sucuklu yumurta veya çorba ise sabah ezanında ekmeklerle beraber dağıtılır. Koğuşun ortak masrafına dahilsinizdir, koğuşa aylık 50 liralık bir kantin alışverişi yapmak zorundasınız ve üç haftada bir olmak üzere meydancıya bir paket sigara alırsınız. Bunun dışında koğuşun elektrik faturası gelince aylık olarak size düşen miktarı ödersiniz. Anlayacağınız orada olmak hem maddi hem manevi çok zor... Yani sadece yatarım diyerek bitmiyor.

Aradan bir ay geçti ve ben LGBTİ koğuşundaki arkadaşlarla konuştum, burada böyle bir yer olduğu ve benim yerimin de orası olduğu söylendi. Durumumu kaldığım koğuşta abi dediğim birisi biliyordu, önce psikoloğa çıktım, ardından doktora ve müdüre, hepsi olumsuz yanıt verince devreye LGBTİ koğuşundaki arkadaşlarım girdi ve beni Marmara Üniversitesi Hastanesi Endokrinoloji servisine sevk ettiler ve durumum koğuşta duyuldu. Birkaç kez büyükçe kavgalar ettik birbirimizi yaralayacak şekilde, her defasında tacize maruz bırakılmaya çalışılıyordum ama kötülerin yanında iyiler de vardı ve beni koruyan insanlar oldu. Bu durum artık dayanılmaz olunca koğuştan çıkmak istediğimi idareye söyledim, idare alternatif koğuş seçeneklerini söyledi ama çoktan bütün cezaevi pusulalar aracılığıyla, “C-7 koğuşunda C-1 koğuşuna geçmek isteyen bir ibne var,” diye haber almıştı. Güvenlik sebebiyle hiçbir koğuşa geçemeye-

ceğimi söyledim ve hücre dediğimiz B-6 üst koğuşunda bulunan 1 Nolu odaya yerleştirildim.

Cezaevi idaresi LGBTİ koğuşuna geçişte kesinlikle beyan kabul etmiyor, rapor istiyor ve geçmemeniz için yıldırma politikası uyguluyor.

Kaldığım hücre yaklaşık 6 metrekare büyüklüğünde, kapalı tuvaleti ve banyosu olan, bir yatak ve bir dolap bulunan bir odaydı. Kışın tam ortasıydı, ısınma sorunu vardı, genellikle soğuk oluyor ve sıcak su verilmiyordu, banyo ihtiyacınızı karşılayamıyorsunuz. Haftanın çoğu günü kavga eden veya huzuru bozan diğer mahkûmlar gelirler, onları gürültüsünden –saygı diye bir şey kesinlikle yok– uyuyamazsınız bile. İki ay sonra yalnızlıktan biri gelsin de uyutmasın ama bir ses duyayım diye dua ettiğimi hatırlıyorum. Her gün bir saat bahçeye çıkma hakkınız var, eğer sizden başka kimse yoksa bu süre kapılar kapanana kadar uzayabiliyordu. Haftada bir gün kantin yapabiliyorsunuz, aynı şekilde haftada bir gün ziyaret ve telefonla görüşme hakkınız var. Görüşme şekli üç hafta kapalı ziyaret, üç hafta sonra bir hafta açık ziyaret, telefonla görüşme hakkınız ise telefon evrakları geldiği takdirde haftada on dakika. İçeride her şeye para verdiğiniz gibi telefon kartına da para veriyorsunuz. Hastane sevkleriniz gecikiyor, hastaneye sevk olduğunuzda en erken bir hafta, en geç bir sene sonra hastaneye gidebiliyorsunuz. Yedi gün sonra psikiyatriye giden de gördüm, sekiz ay sonra diş doktoruna giden de. Bu durum bile cezaevlerinin durumlarını açıklıyor. Lojistik destek kesinlikle yok, jandarmanın koordinasyonunda sıkıntıları ve keyfi uygulamaları söz konusu, ring araçları yetersiz sayıda, eski ve bakımsız.

Üç buçuk ay sonra gittiğim üniversite hastanesi istediğim raporu verdi ve o akşam koğuş değişikliğim gerçekleşti. Artık düşüncelerimi, fikirlerimi özgürce açıklayabildiğim, beni anlayan insanların yanındaydım.

Bir süre sonra zaten dışarıyı unutuyorsunuz, hatta bazen dışarıyla

içerinin olumlu olumsuz yönlerini kıyaslama durumuna geliyorsunuz. Burada çeşitli cezaevlerinden gelen insanlarla tanıştım ve deneyim aktarımı oldu. Bir sürü cezaevinde yatmış, yedi-sekiz senedir yatan insanlar da vardı, 3 aydır yatan da; ama hepsinin ortak fikri, buranın Türkiye'deki en iyi cezaevi olduğuydu. Diğer cezaevlerindeki şartlarsa berbatmış. Buradaki şartlar, diyebilirim ki erkek koğuşlarına göre çok daha iyiydi.

İstediğimiz zaman kantin yapıyorduk, bazen paramız olmadığına kredi bile açıyorlardı; yine istediğimiz zaman revire çıkabiliyorduk ama hastane sevklerimiz çok aksıyordu. İdare jandarma kaynaklı olduğunu, komutansa idareyle alakalı olduğunu söylüyordu. Ben bu sebepten bir kere mahkemeye, iki kez de randevum olduğu halde hastaneye gidememiştim. Haftada birer kere olmak üzere dönüşümlü olarak toprak, çim ve kapalı sahaya çıkıyorduk, haftada bir kez sinema izlemeye konferans salonuna gidiyorduk. İlk cezaevine girdiğimde, havuz var, yazın üç gün havuza gidiyoruz deyip kandırmışlardı. Büyük hayal kırıklığı yaşamıştım, havuz falan yokmuş. İçeride telefon ve uyuşturucu madde gibi dışarıdan gelebilecek şeyleri bulmak mümkün, bunun için tabii hesabınızda yüklü miktarda para bulunması şart. Bunu direkt idare sağlıyor ve geçmişi olan gardiyanlar.

İçerde LGBTİ olduğunuz zaman diğer mahkûmların pek azı sizi çok seviyor ve önemsiyor geri kalan herkes sizden nefret ediyor ve hakaret ediyorlar. Gardiyanlar suratınıza melek gibi konuşup arkanızdan, "aa bak şu fahişeye," diyor. Mahkemeye gittiğimde nezaret-hanedeki sübyanda yatan bir çocukla konuşma fırsatım oldu, daha doğrusu sigara istemiştım ve sohbet etmeye başladık. Bana anlattıkları şeyler gerçekten çok acı şeylerdi, bir yandan çok üzüldüm, bir yandan da iyi ki orda değilim diye geçirdim içimden.

Belli bir süre sonra insanları tanıdıkça cezaevinde sigaranızdan başka dostunuz olmadığını anlıyorsunuz, ortama alıştıkça insanlar yüzünden bir yandan da daha katlanmaz bir hal alıyor. Tam o anda

yine bir eylülde ayında, Yargıtay'ın kararıyla tahliyem gerçekleşti. Tahliye olmadan dört ay önce ise çok istediğim televizyonumu almış, odamdaki masamın üstüne koymuş, duvarları masa örtüleriyle rengârenk yapmıştım. Kısacası ömürlük ev yapmıştım.

Bazen batacak oynar bazen spor ve siyaset üzerine tartışmalar yapardık, çok sevdiğim ablalarımın saklambaç oynadığımız bile olmuştu. Bulduğumuz ortam her ne kadar karanlık olsa da her birimizin kişiliği rengârenkti, aynı gökkuşağını yansıtıyorduk. Öyle bir ortam ki sıcacıktı insanların kalbi, yüreği yumuşacık, bir anne şefkati gibi. Ama dışarıdan gelebilecek bir tehdide veya tehlikeye karşı çelik gibi sert ve korkusuzdu.

Bir ara karar verdim Brezilyalı arkadaşların koğuşuna gidecektim, gidip idareyle konuştum ve kurul kararı ile koğuş değiştirdim. Bu sefer C-1'den F-9 alt koğuşuna geçtim, orada Sabrina ve Fabiano vardı...

Hani derler ya içerde yatan ceza çekmez, asıl cezayı aileler çekerler diye, asıl cezayı benim annem çekiyordu. Ve o an gördüm ki bu insanlar, diğerlerinden daha fazla ceza çekiyorlardı. Maddi durumları yok denecek kadar az, manevi olarak da HIV pozitif olduğunuzu cezaevinde öğrendiğinizi düşünün, kimse dilinizi bilmiyor, konuşuyorsunuz ama havaya konuşuyorsunuz, bir şey anlatamıyorsunuz. Mahkemede bile doğru dürüst savunma yapamıyorsunuz, düşünsenize ne acı...

İnsanlara insan oldukları için değer verilmiyor maalesef ki ve derler ya Tanrı'nın unuttuğu yer diye, hakikaten de Tanrı'nın unuttuğu namert bir yer orası.

Yaklaşık bir ay sonra Fabiano ile kavga etmemiz sonucu homofobik bir baş memur tarafından bazı yerlerde havlu oda, mavi oda, yumuşak oda denilen yere konuldum. Bu odaya sizi arkadan plastik kelepçeyle ters olarak kelepçeleyip üstünüzdekiler çıkartıp iç çamaşırlarınızla koyuyorlar, Allahtan yaz günüydü ama leş gibi rutubet ve dışkı kokusu oradaki saniyeleri işkence olarak geçirmenizi sağlıyordu.

Saatiniz yok, acil durum butonları çalışmıyor, lamba yanmıyor. Yaklaşık 24 saat kaldım, hayatımdaki en uzun gün ve geceydi eminim.

Tekrar C-1 koğuşuna döndüm, Brezilyalı arkadaşların durumunu anlattım ve kendi aramızda sigara, sabun, ağda, permatik gibi şeyler toplayıp oraya gönderdik. Birkaç arkadaş tahliye olmuştu, birkaç yeni arkadaş da gelmişti, artık geceleri uyurken yarın ne gibi bir aksiyon olabileceğini düşünüyordum. Ta ki Yargıtay'ın lehime verdiği karar ve altı gün sonra olacak mahkemenin gününün yazılı olan kâğıdı gardiyan tebliğ edene kadar.

Altı gün hiç geçmedi, bütün arkadaşlarım ümitliydi, “çıkacaksın, bu sefer tahliye olacaksın,” diyorlardı ama o umut bana hiç uğramadı. Mahkemeden iki gün önce annem ziyarete geldi, o bile ümit verdi, çıkacaksın dedi ama işte umudun yok olduğu bir yer orası.

Mahkeme sabahı yüreğim içime sığmadı, saatler geçmek bilmedi, hâkimin karşısına çıktığımda bir şeylerin değişeceğini anladım ve savcı da “tutuksuz yargılanmasını talep ediyoruz,” dedi.

Tahliye oldum, koğuşa girdiğimde bütün arkadaşlarım çok sevindi, dışarıda görüşmek için sözleştik ve çıktım. Normal olarak sınıflandırılan hayata dönmüştüm, önce yürüyemedim, sanki koskoca dünya yıkılıp baştan yapılmış gibi farklı geldi bana. On güne toparladım, mektuplar yazdım, ziyaretlerine gittim, orayı ve onları asla unutmadım.

Her özgür insan bir mahkûm adaydır aslında, herkesin yolu düşebilir ama şunu açık gönüllülükle söyleyebilirim ki düşmanımın bile düşmesini istemem oraya. Koskoca bir tecrübe bende çok şeyler değiştirdi ama çok kötü izler de bıraktı. Bugün cezaevlerinde yaklaşık 180 bin mahkûm var, yaklaşık 200 mahkûm ise LGBTİ bireyi (kadın cezaevlerindeki durumu bilmiyorum).

Çeşitli cezaevlerinde değişik şekillerde yasaklar ve yıldırma politikası uygulanıyor ve değişik tiplerde ötekileştiriliyor insanlar. Şekiller ve yöntemler farklı olsa da amaçları aynı, bu insanları normal diye

sınıflandırdıkları kalıba sokmak, kendi tabirlerince rehabilite etmek. Tek uyguladıkları rehabilite şekli İslamiyet ve Kuran. Çok ciddi bir din baskısı uyguluyorlar. İnancın, yönelimin, cinsiyetin fark etmeksizin, onlar kendilerini komutan, sizi de erleri olarak görüyor. Bugün çeşitli cezaevlerinde LGBTİ bireyler ya kargo yasaklarıyla ya haberleşme yasaklarıyla ya da ihtiyaç duydukları malzemelerin yasak olmasıyla karşı karşıyalar. Bazı yerlerde fiziksel, bazı yerlerde psikolojik taciz ve şiddete uğruyorlar veya fiziksel görünüşleri değiştirilmeye zorlanıyor. Kimileri bu zulümden kurtulmak için intihar ediyor veya kendi canını öne sürerek kendini yaralıyor veya susmayı, boyun eğmeyi tercih ediyor. Bugün bizim yapabileceğimiz çok şey var. Görüp, duyup izlemek bunlara çözüm olmaz, sesimizi ne kadar çıkartırsak, gündeme ne kadar taşır, çözüm önerileri sunarsak, içerideki çocuklarımıza, kardeşlerimize, annelerimize ve babalarımıza o kadar yardımcı olabiliriz.

Artık soru sormayalım, çözüm üretelim.

HAPİSHANEDE YABANCI OLMAK

Acil Durum Devam Ediyor İtalya Hapishanelerindeki Yabancılar

*Vincenzo Scalia*¹

Giriş

Bu çalışma İtalya hapishanelerinde bulunan yabancıların sorunlarıyla ilgili yapılan faaliyetlere katkıda bulunmak amacını taşımaktadır. Yirmi beş yıldır süre gelen bu acil durum, sorunla ilgili değişimler olduğuna dair birtakım işaretler olmasına rağmen, İtalyan hukuk ve ceza sisteminde en çok göze batan problem olmaya devam etmektedir. Özellikle Antigone Derneği'nin yayınladığı raporlarda, 2002 yılından itibaren ceza sistemi içerisindeki göçmenlere yapılan ayrımcılıkla ilgilenen farklı araştırmacıların belirttiklerinin izinde (Lago, 1999; Pavarini, 1997; Palidda, 2001), marjinal kategorilerdeki kişilere uygulanan sosyal kontrol sistemlerinin seçici bir hal aldığı (Becker, 1963); bu hususta dominant sosyal grupların dezavantajlı grupları cezalandırma ve marjinalleştirme aracılığıyla kendi değerlerini empoze etmeye eğilimli durumun, bozuk bir sosyal yapıya işaret ettiği (Berger-Luckmann, 1978) tekrar ve tekrar belirtilmiştir.

Toplumun Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerden gelen kişileri (*Birlik dışından olanları*) cezalandırarak tepki verdiği İtalya'da göçmenlerin durumunu beş başlıkta toplayabiliriz: Göçmenlerin İtalyan toplumunun günah keçileri olarak görülmeye başlandıkları

1 Antigone Derneği temsilcisi.

doksanlı yıllardan itibaren İtalya politik sisteminin girdiği kanunlara uyma krizini takip eden sosyal alarm, uyuşturucu ve göçmenlikle ilgili suçun kapsamını genişleten kriminojenik yasalar, hukuk-ceza sistemi içerisindeki destek eksikliği, birlik dışından gelen sanıkların ve hükümlülerin bulundukları bölgede aile bağlarının ve yakın arkadaşların bulunmaması, dolayısıyla hâkimlerin onlar için hapishane-ne alternatif cezalarla ilgili karar alamamaları.

Bu çerçevede yukarıdaki satırlarda bahsettiğim beş maddeyi, hapishanelerde bulunan yabancılara ilişkin istatistiki bilgilerden yola çıkarak açıklamaya çalışacağım. Amacım, sivil toplumun desteğiyle oluşturulmuş doğru uygulama modellerinin sonuçlarını göstermek, hapishanede bulunanların sayısı 1990'da yaklaşık 25.000 iken 2006'da 67.000'e çıkmasına sebep olan uyuşturucu satışı ve kaçak göçmenliğin suç olmaktan çıkarılmasının önermek, ayrıca yine İtalya cezaevlerinde yabancılara sayısının azalmasını sağlamak için savunma, tercümanlık ve kültürel aracılık faaliyetlerinin iyileştirilmesi gereğini ortaya koymaktır.

Aşırı temsile dair bilgiler: Sosyal alarm

İtalya Adalet Bakanlığı'nın (www.giustizia.it) 30 Nisan 2015 tarihinde yayınladığı istatistiklere göre İtalya hapishanelerinde bulunan toplam 53.498 kişinin 17.430'u yabancı. Yani yabancılar, toplamın %32,5'ini oluşturmakta. 2011 yılında yapılan (www.istat.it) sayıma göre ise İtalyan nüfusu içerisindeki yabancıların oranı %7,5. Söz konusu oran, ABD'deki Afro-Amerikalıların oranına denk, İtalyan sosyal dokusu içerisinde yabancı nüfusun varlığının dört katına eş, orantısız bir durum.

Bu eğilim, seksenli yıllardan itibaren başlayan İtalyan toplumunun ve ekonomisinin dönüşüm sürecinin bir ürünü. O on yılda, zaten göçmenlik oranı son derece yüksek olan İtalya'ya Magrip ülkeleri ve Uzak Doğu'dan göçmen akını başladı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından itibaren (1989) İtalya sürekli olarak, özellikle Romanya ve

Arnavutluk'tan göç aldı. Göçmenler sanayi işçiliği, niteliksiz işçilik, yapı sektörü, tarım ve turizm gibi alanlarla İtalyan işçilerin yerini tutar oldu. Bu mekanizma, uyuşturucu satıcılığı, seks işçiliği, sokak suçları, hırsızlık ve kapkaç gibi illegal ekonomi alanlarında da kendini göstermeye başladı. İtalyan toplumu kendi sosyal ve ekonomik panoraması içinde gerçekleşen böylesine büyük çaplı bir niteliksel mutasyona hazırlıksız yakalandı. İtalya hem Fransa ve İngiltere gibi geniş kolonyal bir imparatorluk olmamasının, hem de yeni sanayileşme sürecinde kendisine çok kültürlü bir sosyal yapıyı hayata geçirme imkânı tanımayan faktörlerin eksikliğini yaşıyordu.

Başlangıçta konuk oldukları toplumdan dışlanan göçmenler, doksanlı yıllardan itibaren kamunun dikkatini çekmeye başladılar. O yıllarda ekonomik kriz, seksenli yıllardaki ekonomik büyümenin sonunu getirirken, *Tangentopoli* Skandalı ile politik sistemin çöküşü de tam olarak bu yıllara denk geldi. Parti krizi, İtalyan halkını sosyal değişikliklere müdahale edebilecek aktörlerden mahrum bırakmanın yanı sıra, kamu fikrini yansıtacak kişilerin ortaya çıkmasını da engelledi. Politik karışıklık meydanlara ve televizyonlara taşındı, “sivil komite” başkanları denen girişimciler ortalarda dolaşmaya başladı. Sivil komiteler, şehir dışındaki semtlerde yaşayan, şehrin gerilemesi sorunu etrafında toplanmış, Lega Nord² (Kuzey Birliği) gibi fikirleri politik yansımalar bulan, reyting ve seyirci arayışındaki medyaya hizmet eden gruplar. Göçmenler marjinalliklerini, fiziki ve kültürel gözle görülür farklılıklarını kendilerine sunulan materyal ve sembolik kaynakların azlığı ile ödüyorlar. Başrolün göçmenlere verildiği “şehrin gerilemesi” kavramının yerel ve ulusal basında geniş yer alması, yirmi yıl boyunca İtalya politikasına yön vererek, “güvenlik kaygısı” denilen sorunu körükledi. Bu tutum Zygmunt Bauman'ın (2006) bahsettiği suç ortakları birliği yapısının içinde yer buluyor. Söz konusu kavram, giderek artan bir tutarsızlık içerisindeki post-endüstriyel batı toplum-

2 Lega Nord, İtalya'nın daha zengin olan kuzey kesiminin ayrılmasını, güneyin, yabancıların ve göçmenlerin kuzey üzerinde ekonomik yük oluşturduğunu, göçmenlerin İtalya'ya sokulmamasını savunuyor. (Zeynep Alpar'ın notu.)

larında göçmenlerin, marjinalliklerinden ötürü toplumun en çabuk tepki çeken grubunu oluşturmalarını anlatır.

Tutarsız sosyal durum

Göçmenler etrafından gelişen ahlaki panik, farklı kültürlerin İtalyan toplumu tarafından metabolize edilememesiyle başlayan ve yeni bir sapma ve tutarsızlık alanı oluşturarak ceza sistemi içerisinde son bulan bir kısır döngünün ürünüdür. Birçok göçmen İtalya ekonomisine entegre olsa ve yasal sözleşmelerle çalışıp kamu hizmetlerinden yararlansa dahi, çoğunluğu zor durumda bulunuyor. Hizmet sektöründe, özellikle turizmde ve temizlik işlerinde, sosyal tabakalaşmada daha üst basamağa tırmanan İtalyanların yerini tutan göçmenlerin iş gücünden yararlanılıyor. Garsonların, evlerde çalışan yardımcılarının, çöpeçülerin büyük kısmı bugün göçmenlerden oluşuyor. Tarım ya da inşaat işçileri gibi vasıfsız işçilerin birçoğu da göçmen. Göçmen işçiler, “şef” denilen araçların oluşturduğu bir sisteme hayat veriyor. Bu sistemde araçlar, işçileri şirketlere yerleştiriyor, aldıkları ücret üzerinden aracılık payı talep ediyor ve sendikal ücretlerin çok altında ücretlerle göçmenleri çalıştırıyor. Sözleşmeleri ve sendika korumaları olmayan yabancı kökenli niteliksiz işçiler sıklıkla yaşanması son derece zor, terk edilmiş okul veya fabrika gibi yerlere ya da büyük şehirlerin veya küçük merkezlerin dışında kalan harap binalara yerleştiriliyor. Sosyal ve ekonomik fark öyle yüksek boyutlarda ki göçmenlerin yerleri, sık sık kontroller gerçekleştiren ya da buralara yakın yerlere kontrol noktaları oluşturan güvenlik güçleri izlenerek tespit edilebilir. Ayrıca ekonomik tutarsızlık, sözleşme garantisinin olmaması, ekonomiye katkı sağlayan yasal sektörlerde sürekli olarak çalışmayı zorlaştırarak, olağan hayatta kalma mücadelesine sızan ekonomik bir tutarsızlığa sebep oluyor. İşte bunların sonucu olarak göçmenler hırsızlık, kapkaç, soygun gibi sokak suçlarına ya da uyuşturucu satışı gibi illegal faaliyetlere bulaşıyorlar. Son yıllarda uyuşturucu bulundurma, satma ve yasadışı göçmenlik konularında oldukça sertleşen İtalya hukuk sistemi de durumu iyice ağırlaştırıyor.

Suç sayan yasalar

Seksenli yılların sonunda ABD'den yola çıkan ve Avrupa'ya gelen uyuşturucu tüketimine bağlı ahlaki panik dalgası üzerine İtalyan hükümeti uyuşturucu tüketimine ilişkin olarak yıllar içerisinde iki yasal önlem düzenledi: hem Jervolino-Vassalli (1990) yasası hem de Fini-Giovanardi (2006) yasası uyuşturucu madde tüketiminin özgür bir seçimin ürünü değil, anormal bir davranışın sonucu olduğunun altını çizer. Sonuç olarak “makul miktar” (www.fuoriluogo.it) olarak tanımlanan, kişisel kullanım için belirlenmiş olan ölçü o kadar azaltıldı ki, uyuşturucu madde taşımak, satmakla neredeyse aynı düzeye indirildi, (anti-uyuşturucu yasalarının üçte birine bağlı olarak) hapishanelerde uyuşturucudan dolayı bulunanların sayısı çok yükseldi, haşhaş ve esrar gibi hafif uyuşturucular bulundurmaktan dolayı hapishaneye giren insanlar arasında intiharlar arttı. Hapishanedeki göçmenlerin büyük bölümü küçük çaplı uyuşturucu satıcılığından ceza aldıkları için içerideler ama İtalya hapishanelerindeki yabancı mahpuslar arasında uyuşturucu bağımlıları ve HIV pozitif kişiler de mevcut.

Yasadışı göçmenlerle ilgili olan, bazı davranışları suç olarak tanımlayan ikinci yasa, hapishanelerdeki yabancılara üçte birini etkiliyor. Hem Turco-Napolitano (1996) yasası hem de Bossi-Fini (2003) yasası İtalya topraklarına girmek için gerekli olan özellikleri sınırlandırıp, yasalara uygun bir iş anlaşmasına ve kalıcı bir ikamete sahip göçmenlere ayrıcalık tanıırken, İtalya'da dolaşım hakkını bir iş ilişkisinin varlığına bağladı. Böylelikle, İtalyan işçilerin üzerinden niteliksiz iş yükünü alarak İtalya ekonomisinin niteliksiz sektörlerinde çalışan göçmenler, bu kapsamın dışında bırakılıp hem girişimciler hem de güvenlik kuvvetleri için güvenlik sorunu teşkil eden, potansiyel olarak yasalardan sapabilecek bir grup sayıldılar. Bu çerçevede suçlu olduklarına dair önyargı taşıyan hâkim ve polislerle karşı karşıya kalan, yasal süreçten yara almadan çıkmalarına yardım edecek ilişkisel kaynaklardan, yasal ve kültürel desteklerden mahrum olan göçmenlerin suçlu sayılma riski de artmış oldu.

Hukuki sistemdeki eşitsizlikler

İtalya Anayasası bütün bireylerin yasalar önünde eşit olduklarını belirtir. Bununla birlikte yasal bildiriler ve pratik uygulamalar arasında, hem sosyal kavramlardan hem de göçmenlerin durumunda olduğu gibi spesifik durumlardan ileri gelen farklar var. İlk sırada birçok göçmenin İtalyancayı iyi konuşamaması ve bu sebeple etkin olabilecek bir savunma stratejisi belirleyememeleri geliyor. İkinci sırada, her ne kadar İtalya yasaları yabancı sanıklara uygun bir tercümanlık ve kültürel aracılık hizmeti tanımış olsa dahi bu hizmetin, son yıllarda kamu harcamalarındaki ağır kesintilerinden ötürü sıklıkla mahkemelerin sınırlı kaynakları sebebiyle uygulanamaması var. Sonuç olarak göçmen sanıklar genellikle kendilerini, hukuki durumlarını iyileştirebilecek bir yardımdan yoksun buluyorlar. Mahkeme tarafından atanan resmi avukatlar, savundukları kişileri kişisel olarak tanımıyor, dilini bilmiyor, kültürüyle ilgilenmiyorlar. Ayrıca avukatın çoğu kez, davadan birkaç saat önce yapılıyor. Bu şekilde avukatın davayı iyice inceleme ve uygun bir savunma geliştirme fırsatı bile olmuyor. Son olarak, atanan bu avukatlar genelde genç ve deneyimsiz avukatlar olup, durumu idare edebilecek bilgiden yoksunlar. Üçüncüsü, sanık lehine bir şahit olsa bile, önyargılar nedeniyle şahitler mahkemede yabancı bir sanık yararına tanıklık etmeyebiliyor, böylece İtalya hukuk sistemini karakterize eden “rehabilite etme” kaygısı şiddetleniyor: Aynı suçu işleyen bir göçmen ve bir İtalyan arasında, göçmenin ceza alma ihtimali İtalyan’a oranla daha yüksek.

İtalya hapishanelerindeki göçmenler

İtalya yasaları hapishanelerde bulunanlar için bir dizi destek öngörür. Bunun amacı hem topluma uyum sağlama sürecini hızlandırmak hem de hapishanede bulunan kişi sayısının azaltılmasını sağlamaktır. Cezanın üçte birinde, hafta sonu iki gün için mahpuslar ailelerinin yanına dönebilir. Ceza süresinin yarısı dolduğunda dışarıda çalışma,

yarı özgürlük, hapishaneye saat 23.00'te uyumak için geri dönme, iyi hal durumunda her bir ceza yılı için cezanın doksan gün azaltılması gibi imkânlar elde edilebilir. Ayrıca üç yıl hapis cezası gerektiren suçlar için kamu hizmetini deneme imkânı tanınabilir. Adalet Bakanlığı'nın Nisan 2015 tarihinde yayınlanan istatistik sonuçlarına göre hapishanelerde bulunan yabancıların sadece %17,7'si söz konusu alternatif yöntemlerden faydalanabilmekte. Öncelikle, yabancı mahpusların büyük kısmı yasadışı yollarla ülkeye giriş yapmış olduğundan bir işe ya da kalıcı bir ikamete sahip olabilecek yasal statüleri yok. İkincisi, hapishanelerdeki yabancıların büyük bölümünün İtalya'da, kendilerine kalacak yer ya da iş garantisi verebilecek, veya herhangi bir sosyal adaptasyon projesine dahil olma konusunda yardım edebilecek aile ve arkadaşları yok. Üçüncü olarak, hapishanelerdeki yabancıların üçte birinin uyuşturucu bağımlısı ya da HIV pozitif olmaları gerçeği var ki bu durum alternatif bir önlem alınmasını çok güçleştiriyor. Böylece karşımıza çıkan tabloda, tutuklu yargılanan İtalyanların oranı yüzde 29'ken, yabancılarda aynı oran yüzde 34'tür. Yabancı mahpusların yüzde 38,7'si uyuşturucuyla ilgili yasaları ihlal etmiş; yabancıların sadece yüzde 23'ü hapishanelerdeki mesleki eğitim kurslarına katılabiliyor. Yine de son yıllarda hapishanelerde bulunan göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmeyi üstlenen ve bu kişiler için ev ve iş bulma görevini yüklenen kurumların yürüttükleri faaliyetler ve gönüllüler sayesinde, hapishane ve marjinalite arasındaki döngü yavaş yavaş kırılma eğiliminde. Bu eğilim hem kaynak azlığı hem de İtalya'nın bölgesel farklılıkları sebebiyle henüz çok gelişemedi. Örneğin Güney İtalya'da benzer amaçlı bir proje yönetmek halihazırda oldukça zor.

Sonuç

Gördüğümüz gibi İtalya hukuk/ceza sistemi içerisinde göçmenleri marjinalliği, sosyal marjinalliği de yansıtıyor ve son yirmi yıl içerisinde İtalyan toplumunu etkisi altına alan ahlaki panik içerisinde kendine yer buluyor. O halde durumu iyileştirmek için yapılması gereken ilk şey, hukuk sistemine ilişkin olmalı. Hem alternatif ön-

lemler paketini genişletmek hem de hapsetme oranlarında aşırı bir artışa sebep olan uyuşturucuyla ilgili suç sayıcı yasaları feshetmek gerekiyor. Başka bir uygulama da yeni hapishaneler inşa ederek ve yeni eğitim personeli işe alarak, 27. Maddede öngörülen, hükümlülerin rehabilitasyonuna ilişkin olarak gerçekleştirilebilir.

Biz, ikinci çözüm yolunda belirtilen yeni hapishanelerin inşası, ahlaki panik iklimini arttırabileceği ve mahpus sayısını yükseltebileceği için birinci çözüm yolunu tercih ediyoruz. İkinci olarak tercümanların, savunucuların ve kültürel araçların kalitesi arttırılmalı. Bu şekilde yabancı sanıkların savunma hakkı daha etkin bir şekilde uygulanarak hapishanelere mahpus akını azaltılabilir. Bizim görüşümüze göre, İtalyan toplumundaki önyargıları da azaltmaya hizmet edeceği için kaynakların bu şekilde kullanımı en doğrusu. Son olarak, dış ceza uygulamalarının güçlendirilmesi ve hapishanelerin maruz kaldıkları aşırı talepten kurtarılması amacıyla dernek ve gönüllülerin sosyal adaptasyon projelerine dahil edilmesi gerekiyor.

Toplum, bu yönde ortak bir çabayla cezayı değiştirebilir ve değiştirmelidir.

Kaynakça

- BAUMAN Z., *La solitudine del cittadino globale*, Feltrinelli, Milano, 2006.
- BERGER P-LUCKMANN T., *La realtà come costruzione sociale*, Il Mulino, Bologna, 1978.
- BECKER H., *Outsiders*, Glencoe, Free Press, 193.
- DAL LAGO A., *Nonpersone*, Feltrinelli, Milano, 2006.
- PALÌDDA S., *Polizia postmoderna*, Feltrinelli, Milano, 2001.
- PAVARINI M., *I nuovi confini della penaltà*, Martina, Bologna, 2006.

İnternet Siteleri

- www.asociazioneantigone.it
- www.fuoriluogo.it
- www.giustizia.it
- www.istat.it

Türkiye Hapishanelerinde Yabancı Olmak ve Uluslararası Mevzuattan Öneriler

Arın Gül Yeniaras¹

Farklı bir vatandaşlığa mensup olan kişilere “yabancı” denilebileceği gibi aynı ülkenin vatandaşı olan insanlara da yabancı diyebilmek mümkün. Çünkü ayrıştırıcı, ötekileştirici politikaları sistematik biçimde uygulayarak etnik ve ırksal azınlık halklarının insanları yabancılaştırılabilir.

Bu noktada, Türkiye’de örnekleri var demek isterdik ama Türkiye artık o noktayı geçtiği için, örnekleri arasında Türkiye var diyebiliyoruz.

Birleşmiş Milletler’in 2009 yılında yayımladığı, Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine *El Kitabı*’nda² yer alan tanıma göre, “yabancı mahpuslar”: “hapsedildikleri ülkenin pasaportunu taşımayanlardır.”

Ancak bu konuşmanın öznesi, başka pasaporta sahip kişiler olduğu kadar, savunmasız bırakılmış, ötekileştirilmiş ve kasıt veya ihmal ile adalete erişimleri engellenmiş, bu coğrafyada yaşayan ırksal ve et-

1 Avukat.

2 ATABAY Tomris, Özel İhtiyaçlara *Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*, çev. Ömer B. Albayrak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi ve CİSST, 2013: iii.

nik azınlık halkların mensupları, yani “yabancılaştırılmış” kişilerdir aynı zamanda.

Bu “yabancı mahpuslar” başlığına dahil bir konu olduğu ve bu konuşma özelinde değinemeyeceğimiz için, ez azından bu vurguyu yapmayı da gerçekçi ve gerekli buluyorum.

Devlet, güvenlik güçleri eliyle, yabancı kişinin özgürlüğünü kısıtladığında –ister gözaltına alınmak olsun, ister hapsedilmek olsun– bu kişinin haklarını korumak ve hatta bu çaresizlik ânında gerekli tüm sosyal, adli ve hukuki desteği sağlamak zorundadır. Hatta destek sağlamakla kalmayıp olası hak ihlallerini engellenmekle görevli olan yine devletin kendisidir.

Bu anlamda, hapsedilmek, cezalandırma usulleri arasında son sırayı almalıdır.

“Ancak araştırmalar öyle gösteriyor ki, Avrupa’nın kimi ülkelerinde, aynı suçtan ertelemesiz hapis cezası alma ihtimali, mahkûm olan kişi eğer yabancı uyrukluysa sistematik olarak daha yüksektir.” Yabancı mahpuslar, hapisane harici çözümlere erişim hakkından (adalet erişim hakkının bir parçası) da mahrum bırakılıyor; çünkü zaten “yabancı” oldukları için sürece daha en başından, haklarını, hak arama yollarını bilmeden ve neticede hak talep edemeden başlıyorlar.

Günümüzde yabancı uyruklu mahpusların sayısına bakarak, Avrupa Birliği ülkelerinin ve Güney Asya ve Ortadoğu’daki bazı ülkelerin cezaevi nüfuslarının yüzde 20’sinden fazlasını oluşturduğunu göz önüne aldığımızda, hapsedmenin ceza infaz yöntemleri arasında “en son tercih edilen yöntem” olduğunu söylemek mümkün değil.

Avrupa için istatistiki dağılım konuşulabilirken, Türkiye için rakamlar net değil. Güncel halde, hapsedilmiş yabancıların kaç göçmen, kaç kadın, erkek, çocuk, bu kişiler hangi dili konuşuyor, hangi milletlerden? Tüm bu sorular cevapsız. Sorulmadıkları için değil. Bu sorular, bilgi edinme kanunu kapsamında yapılan başvurulara devle-

tin yetkilileri yanıt vermediği için –güncel rakamlar açısından– cevapsız. Yabancı mahpuslarla ilgili olarak çalışma yapan, özel olarak bu alana odaklanmış Sivil Toplum Örgütleri bulunmadığı için cevapsız.

Yabancı mahpuslara ilişkin bilginin yegane kaynağı Türkiye’de ve uluslararası alanda, hapishanelerdeki yaşama dair çalışma yapan araştırmacıların raporlarıdır. Yabancı mahpuslar, halihazırda özel bir çalışma başlığı oluşturmuyor ise de bu raporlarda değinildiği ölçüde gerçek verilerle temas edebiliyoruz.

Türkiye için bu kaynaklardan en önemlisi, hapishanelerde olan bitenin en dolaysız paylaşımındaki yeri ile Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği’nin “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu” (Kasım 2013).³ Aşağıda bu rapora da atıfta bulunarak Türkiye’de yabancı mahpus olma gerçeğini inceleyeceğiz.

Hapishanede yabancı olmak meselesini, yabancı uyruklu kişinin özgürlüğünün devlet tarafından sınırlandırmaya başladığı an itibarıyla, daha geniş bir zaman çizelgesi üzerinde ele alabiliriz.

Yabancı kişinin “gözetim”na alındığı an, yabancı olmanın özel hali, savunmasızlığı, çaresizliği, dezavantajlı konumu ortaya çıkma-ya başlıyor.

Nasıl?

Yabancı kişilerin ilk sorguları yapılırken, ifadelerinin dil bilme-yen kolluk görevlilerince eksik ya da yanlış alınmasıyla hak ihlalleri zincirinin ilk halkası yerini alıyor. Türkiye’nin taraf olduğu, “Konso-losluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi”nin 36’ncı maddesine göre, “İlgilisi talep ettiği takdirde, devletin yetkili makamları, konsolos-luğa görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde gözetimine alınmasından vakit geçir-

3 EREN Mustafa, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Kasım 2013. <http://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2012-2013-ozel-ihitiyaclari-olan-mahpuslar-raporu/>

meksizin söz konusu konsolosluk haberdar edeceklerdir". Peki, Türkiye altına imza attığı bu kurala sadık bir pratikle mi hareket ediyor?

Şöyle ki Almanya, İngiltere, Kenya, Hollanda gibi ülkelerin Türkiye'deki konsolosluk yetkililerinin ifadelerine göre, Türkiye'de avukatlar baroların ilgili servislerinin yönlendirmesiyle geliyor ve fakat gözaltındaki yabancı kişinin savunmasını yapacak avukat da dil bilmeyebiliyor (kolluk görevlileri zaten iletişim kuracak, suç isnadını anlatacak yeterlilikte dil bilmiyor) ve bu halde, kişinin bir avukatla temsil edilmesi hakkının kullanımı da imkânsızlaşıyor.

Hapishane müdürlerinin bazılarından, dil sorunu olmadığı bilgisini alıyorsunuz ama konsolosluk yetkilileri, sorunları bir bir tespit edip aktarıyor.

Devletin dil sorununu ortadan kaldıracak önlemler almaması, bir tercüman bulundurmaması, Türkçe olmayan diğer dillerde, yani yabancı kişinin anlayabileceği bir dilde (etnik ve ırksal azınlıkların kendi konuştukları dillerde ve başka pasaporta sahip kişiler için ise en azından ortak bir dil olarak kabul edersek, İngilizce) yazılmış hukuki prosedüre ve o insanın özel durumuna ilişkin bilgilendirici notlar sunmaması, konsoloslukları derhal haberdar ederek dil desteği talebinde bulunmaması, bu aşamada, kişinin tutuklanmasını, sonra da hüküm giymesini adeta kolaylaştıran bir etkene dönüşüyor.

Dil sorunu bu anlamda, gözaltına alınmış ya da hapsedilmiş yabancı kişi ile adil yargılanma hakkının kullanımı arasında sonu görünmeyen dev bir duvar gibi duruyor.

Hapishaneye girdikten sonra ne oluyor?

Bütün bunlara ek olarak, yabancı mahpuslar, kuralları öğrenemedikleri için sürekli "hapishane kurallarını çiğnedikleri" gerekçesiyle hapishane içinde disiplin cezalarına maruz kalıyorlar. Neden cezalandırıldığını bilmeyen ve sürekli yeni kurallarla karşılaşan insanların cezalandırılmaları, bu anlamda haksız biçimde ağırlaşarak devam edebiliyor.

İyi ve uygulanabilir bir yöntem ne olabilir?

Birleşmiş Milletler Raporu'nda yer alan bir Güney Afrika örneği-ne baktığımız zaman, burada, hapishanelerinde bulunan azınlıkların adalete erişimleriyle ilgili meselelerle ilgilenmek üzere, bu azınlıkların dillerini konuşan personel işe alınmış. İletişim sorunu bu yolla azalmış. Etnik azınlıkların iletişimi açısından bu iyi bir örnek.

“Tercüman bulundurulacak haller”, aynı başlık altında, Türkiye’de, Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) madde 202’de, “*Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir*” denilmekle düzenlenmiş. CMK’nın “esaslı noktalar” diye ifade ettiği noktalar, yabancı kişinin, isnat edilen suçu anlayabileceği ve buna ilişkin savunma yapabileceği tüm delil, bilgi ve belgelerdir.

Türkiye’nin taraf olduğu İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin, “Adil Yargılanma Hakkı” başlıklı altıncı maddesinde: “*Kendisine yöneltilen suçlamaların niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilme*” ifadesi ile bu hakkı düzenliyor.

Keza İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında da tercümandan, ücretsiz ve eksiksiz bir tercüme ile yararlanma hakkının, savunma hakkının da adil yargılanma hakkının da bir gereği olduğunun altı çiziliyor.

Bu konuda, Türkiye’den bir örnek, İngilizce konuşan yabancı bir mahpusa tercümanlık etsin diye, çok az İngilizce konuşabilen bir Fransız’ın tercüman olarak hapishane yönetimi tarafından getirilmesi idi. Düşünülmüş ama yanlış düşünülmüş ve işe yaramamış uygulama.

Yabancı mahpusun, dil problemi yaşaması neticesinde etrafla iletişim kuramaması, sadece adalete erişim hakkını ihlal etmiyor, çok önemsenmesi gereken bir ihlali de işaret ediyor aynı zamanda, o da: sağlığa erişim hakkı.

Sağlık kontrolünden geçirilen yabancı kişi, hapishane persone-line, hekimine, hemşiresine, memurlarına ve o sırada etrafında her kim varsa o yetkiliye şikâyetini/sağlık sorununu anlatmaya uğraşıyor ama bu kişiler anlatılanı o dili bildikleri ölçüde anlıyorlar ve eğer dil bilmiyorlarsa ya yanlış teşhis koyup yanlış tedavi uyguluyorlar ya da teşhis koyamıyorlar.

CİSST’in Sonuç Raporu’na göre, bazı hapishane müdürleriyle yapılan görüşmelerde müdürler, çalışanlarını “dil bilen” kişiler olarak niteliyor.

Peki, somut durumdan bir örneğe bakalım:

Bakırköy Kadın Cezaevi’nde tutuklu bulunan ve yakın zamanda birebir görüştüğüm, Kenyalı, HIV Pozitif, Jacinta 4 yıldır bulunduğu bu hapishanede, ilaç alması gerektiğini anlattığında bunu anlayacak kadar bile İngilizce bilen kimse olmadığını, belirli saat aralıkları ile (sabah-akşam) yapılması şart olan enjeksiyonunun akşam uygulamasının revire gitmeyi gerektirdiğini ancak bu ihtiyacı, o saatte oradaki görevliye anlatana kadar büyük çaba sarf ettiğini ve çoğu zaman da görevli bu ihtiyacı İngilizce anlatıldığında anlayamadığı için, “olmaz ben seni götüremem” cevabını aldığını söylüyor. İlaç enjeksiyonu saatinde yapılmayan Jacinta, her gecikmede nöbet geçiriyor ve seri hale gelmiş bu ihlal için bir iyileştirme yapılmıyor, Jacinta’nın durumu gittikçe ağırlaşıyor.

Jacinta eksik ilaçları talep etmek için kimseyle konuşamadığı dönemler olduğunu, Adalet Bakanlığı’na yazıp gönderdiği dilekçenin akıbetini bilmediğini söylüyor. Böyle bir çaresizlik içinde bekliyor. Ve “kendimi anlatamamaktan çok yorgunum” diyor.

Bu saydığımız durumların hepsi de “eşit sağlık hizmeti alma hakkı”nın ihlalidir. Konu uluslararası hukukta düzenlenmiş ve Türkiye’de bu düzenlemelerin altına “evet ben de bunun bir parçasıyım ve uymak için gereklilikleri yerine getireceğim” diye taahhütte bulunmuş, imza atmış olsa da hakikatte maalesef yabancı mahpusların durumu bu kâğıtlardakinden çok farklı bir yerde.

Uluslararası Cezaevi Tıp Hizmetleri Konseyi kararı,
İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme,

Yaşam Hakkı, Sağlık Hakkı ve İşkence ve Kötü Muamele Yasağına Dair Genel Düzenlemeler,

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (*md 2, 3*),

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*md 3, 5, 25*),

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ndeki (*md 6, 7*) hükümler tüm insanlar için geçerli olduğu gibi hapishanelerde bulunan yabancı mahpuslar için de geçerli. Ancak gerektiği gibi uygulanmıyor.

Yabancı mahpusların bu durumunu aileleri biliyor mu? Biliyorlarsa ne yapabilirler?

Yabancı mahpuslar ailelerinden uzakta olduğu için ve bulundukları ülkede kendilerine maddi yardımda bulunacak bir çevreye de genellikle sahip olmadıkları için, çok parasız ve yokluk içinde kaldıklarından bahsediyorlar. Hapishanedeki yoksulluk; sabun, kadın pedi, meyve suyu, şeker, peçete gibi çok temel ihtiyaçların dahi düzenli karşılanamaması demek.

Yabancı mahpusların aileleriyle görüşmeleri ve kendi dillerinde biriyle konuşabilmeleri de yine paralarının olmasıyla doğrudan ilgili. Telefon kartlarıyla yapılan aramalarda satın alınan kartların konuşma süresi, aranan ülkenin uzaklığına göre değişiyor. Kenyalı bir mahpusun haftada 10 dakika görüşme yapabilmesinin maliyeti, Avrupalı bir mahpusa göre daha fazla oluyor.

Yabancı mahpusun ailesi eğer ülkesinden gelip bu kişiyi ziyaret edecekse, Polonya örneğinde olduğu gibi mahpusun ulaşım kolaylığı olan bir hapishaneye yerleştirilmesi gerekiyor. Ancak Türkiye'de böyle bir uygulama söz konusu değil.

İşte bu karanlık tabloda bir yabancı mahpusun aklını yitirmemesi için psikolojik destek almaya ihtiyacı doğuyor. CİSST'in araştırma-

larına göre, Maltepe 2 No'lu L Tipi Hapishanesi'nde, bir psikoloğa 1400 kişi düşüyor. Bu rakam gerçek dışı gibi görünse de bundan iki hafta öncesi yapılan ziyarette alınan rakamlar. Yani yabancı bir mahpus için psikolojik olarak yıpratıcı, hatta hasta eden koşullar var olmaya devam ederken, bir tedavi şansı yakalaması önünde de yine yüksek duvarlar var. Burada da yine sağlığa erişim hakkının ihlali mevcut.

Konu her ne kadar, Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan "Mahpuslara Uygulanması Gerekli Asgari Standart Kurallar", 4 Kasım 1999 tarihli "İstanbul Protokolü", Dünya Tabipler Birliği'nce 1975 yılında kabul edilen ve 2006 yılında gözden geçirilerek düzeltilen "Tokyo Bildirgesi", Avrupa Konseyi bünyesinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik "Avrupa Cezaevi Kuralları" hakkında (2006) 2 No'lu Tavsiye Kararı, Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) belgesi gibi resmi rapor ve belgelerde düzenlenmiş ve belirli standartlara bağlanmış ise de Türkiye fiiliyatta bu anlaşmalara hiç varılmamış gibi bir işleyişi sürdürüyor.

Bir başka önemli nokta da yabancı mahpusun ülkesine nakli konusu.

Bu noktada "nakil" işlemi ile "sınır dışı etme" işlemini birbirinden kalın çizgilerle ayırmak gerekiyor. Sınır dışı edilmek yabancı mahpusun kendi iradi kararı hilafına gerçekleşirken, nakilde mutlaka nakledilmeyi kişinin talep etmesi gerekiyor, yani kişinin iradesi olması şartı aranıyor. Nakil, hapsedilmiş yabancıların cezasının kalanını ailesi ve çevresinin kendisini ziyaret edebileceği, hasta ise tedavisini sürdürebileceği bir ortamda çekmesini sağlarken, sınır dışı edilmek cezayı ikiye katlamak anlamına geliyor.

Bir yabancıların sınır dışı edilmesinde devleti sınırlayan ölçüt, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin işkence, onur kırıcı ve insanlık dışı muameleyi yasaklayan üçüncü maddesidir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında hangi hallerde kişiyi sınır dışı etmenin

sözleşmeyi ihlal edebileceğini açıkça belirtmiş, “*Yabancı uyruklu bir kişinin bir Sözleşmecî Devlet tarafından sınır dışı edilmesi, eğer bu şahsın sınır dışı edildiği takdirde gideceği ülkede 3. Madde’ye aykırı bir muameleye maruz kalmak konusunda gerçek bir risk ile karşılaşacağı sağlam ve inandırıcı verilerle saptanmışsa, 3. Madde çerçevesinde bir sorun oluşturabilir ve şahsı sınır dışı eden Sözleşmecî Devlet’in sorumluluğu doğabilir*” demiştir.

Türkiye’de yabancı mahpustan sadece nakil masrafları değil, güne çevrilerek, adli para cezası da alınıyor.

Hükümlülerin Nakline Dair Avrupa Sözleşmesi’ne Türkiye üç çekince koymuş ve Sözleşme’yi bu haliyle imzalamıştır. Bu çekinceler: (i) yazışmaların diplomatik kanaldan yapılması, (ii) nakle esas tüm yazışma evrakının Türkçe tercümeleriyle birlikte iletilmesi ve (iii) nakil masraflarının Türkiye’deki mevzuata uygun olarak infaz devleti veya her iki tarafın anlaşması halinde hüküm devleti tarafından ödenebilmesidir.

Türkiye’deki cezaevi koşullarında, yani mahpusların günde 7-10 TL arasında çalıştırıldığı bir düzende, en az 10 bin lira 15 bin lira artı adli para cezası gibi meblağların biriktirilmesi kuşkusuz gerçekçi değil. Parasızlık da dil sorununun yanında, yabancı mahpusun adalete erişiminin önünde bir engel.

Diyelim ki yabancı mahpus bir biçimde nakil için gereken parayı topladı. Hemen ülkesine gidebiliyor mu? Hayır, gidemiyor.

Yabancı mahpusun nakil talebi Dışişleri Bakanlığı’nca ilgili ülkeye iletiliyor ve eğer ülkeden onay gelirse, yabancı mahpusun oradaki ceza infaz koşulları da öğrenilip, nakline ilişkin karar Adalet Bakanı tarafından veriliyor. Bu karar verme süreci bütün masraflar ödenmiş olsa dahi, 3 yıl gibi, çok uzun süreleri bulabiliyor.

Hükümlülerin Nakline Dair Avrupa Sözleşmesi’nde, nakil şartları düzenlenmiş. Uyruğu olmayanlar, nakleden devlet ile nakledileceği devlet arasında anlaşma sağlanamamış olanlar gibi pek çok kişi, şartları gerçekleşmediğinden bu imkândan faydalanamıyor.

Rakamlara baktığımızda Türkiye’de uyruğu olmayan 17 tutuklu, 28 hükümlü bulunuyor.

Adalet Bakanlığı döneminde Bekir Bozdağ, ceza infaz kurumlarında 2 bin 455 yabancı uyruklu mahpus bulunduğunu, bu mahpusların kendi ülkelerine nakli için gerekli prosedürün 1 ila 3 yıl arası sürdüğünü bildirmiş, CHP Genel Başkan Yardımcısı Veli Ağababa’nın soru önergesi üzerine.

Yukarıda değinilen sorunlara çözüm önerisi olarak çok kısaca ne sunulabilir:

Geniş ölçekte:

Mevcut yasal ve uluslararası kuralları uygulamaya, yolda kaybolmadan varabilmesi için “köprü” olabilecek birkaç öneri ne olabilir?

- Yabancı ya da başta belirttiğimiz devlet politikalarıyla “yabancılaştırılmış” kişilere, toplum hayatında (hapishane dışında) devletin yetkilileri ve medya tarafından sistematik uygulanan şiddet yine aynı araçlar eliyle, birleştirici söylemlerle kırılmaya çalışılabilir.
- Paranoyak söylemlerle beslenen dost-düşman ayrımının radikalleşmesini durduracak algı için çalışılabilir. Bu eğitim, hapishanelerin idareci ve çalışanlarına da verilebilir.

Medya ve sivil toplum örgütlerinin bu anlamda işbirliği, bu gücü artırabilir.

- Yazılı ve görsel medyanın, yabancı kişilere karşı manşet düzeyindeki nefret söyleminin, açık ya da örtülü ayrımcı mesajlarının ve bunun sebep olduğu toplumsal paranoyaların önüne geçmek için bir denetim mekanizması işletilebilir.
- Elbette bunun için önce yabancı ya da yabancılaştırılmış kişilerin sosyal ve hukuki haklarını ihlal eden şiddet biçimleri yokmuş gibi davranmayı bırakmak, bunu görünür kılmak, bunun inkârından da gerçekliği kadar utanç duyabilmek gerekir.

Örneğin devlet, bilgi edinme kanununa uygun davranmakla ve elindeki güncel verileri paylaşmakla işe başlayabilir.

- Yabancıların ya da göçmenlerin uyruklarından dolayı tutuklanması ilk tercih olmaktan çıkartılıp, tutuklanmalarına alternatif bir sistem devreye sokulabilir.

Daha dar ölçekte:

- Her bir aşamada değişmekle birlikte, yabancı mahpusla ilişki kuran kişinin eğitilmesi ve uzmanlaşması sağlanabilir. Bu eğitim yalnızca dil eğitimi değil, buna ek olarak insan hakları perspektifinden bir eğitim olmalıdır.
- Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi, yabancı uyruklu mahpusların ülkelerine döndüklerinde kullanabilecekleri iş-faaliyet becerisine ilişkin çalışma organizasyonları ile kişilerin dışarıdaki hayata entegrasyonuna destek olunabilir.
- Adalet hizmetine erişim ve sağlık hakkına erişim gibi temel hakların kullanımı için, Belçika örneğinde olduğu gibi avukatların hukuki bilgilendirme programları hazırlamaları ve bunları yabancı mahpuslara düzenli olarak iletebilmeleri için atölyeler düzenlenebilir.

Yabancı mahpusların bir başka bölümü olan göçmen mahpuslara bu konuşma kapsamında, süre kısıtına bağlı olarak değinemediğimiz için Brecht'in "Göçmenin Sitemi" şiirinden bir bölüm paylaşmak istiyorum, en azından bu anlamda yabancıların yanında göçmenleri de anmış olmak için:

"Ekmeğimi kazandım ve tükettim sizler gibi.
Bir doktorum ben, doğrusu: bir doktordum.
Saçlarımın renginden mi şeklinden mi burnumun
Bir gün evsiz barksız ve aşsız koydular beni.

...

Ben ama geçtim geceleyin bir ormandan
(Yanlış bir anne tarafından doğurulmuşum)
Bir ülke arayarak dışlamayan bizleri."

Yabancı Kadın Mahpuslar, Anneleriyle Kalan Çocuklar ve Bakırköy Hapishanesi'nden Bir İyi Örnek: Dans Ekibi

Zeynep Çukadar¹

Yabancı uyruklu kadınların hemen hepsi uyuşturucu veya hırsızlık sebebiyle cezaevinde bulunmaktadır. Yabancı uyruklu kadınlarla yaptığım görüşmelerde, genel itibariyle Azerbaycan, Özbekistan gibi daha çok Doğu ülkelerinden gelen kadınların, Türkiye’de öncelikli olarak çalıştıkları, yaptıkları işlerin ise çocuk bakımı ve ev temizliği gibi işler olduğu tespit edilmiştir. D. J. Stteffensmeier, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha çok tek başına veya işbirliği yoluna gitmek suretiyle suç işlediklerini belirtmiştir. Büyük çaplı hırsızlar veya benzer suç girişimlerinde kadınlar ikinci planda kalmakta, suçun organizasyonu veya işlenme esnasında temel fonksiyonlar erkekler tarafından yerine getirilmektedir. Bu çalışmada, kadınların iki fonksiyonu olduğu, ya cinsel araç olarak ya da erkeklerin yönettiği suç faaliyetlerinde daha az dikkat çekmeleri, kolayca bilgi sağlayabilmeleri ve çalıntı malları saklayabilmeleri sebebiyle, suçu gizlemede araç olarak kullanıldıkları ifade etmiştir. Benzer bir şekilde bu kadınlarla yapılan bireysel görüşmelerde, Türkiye’de tanıştıkları erkekler

1 Sosyal Hizmet Uzmanı, Metris 2 Nolu T ve R Tipi Ceza İnfaz Kurumu.

tarafından suça sürüklendikleri ve çalıştıkları evlerde bulunan kıymetli eşyaları çalmaya teşvik edildikleri öğrenilmiştir. Aynı şekilde Güney ülkelerden gelen kadınların da uyuşturucu çeteleri tarafından kullanılarak, vücutlarında uyuşturucu taşıırken yakalanmaları sonucunda cezaevlerine girdikleri bilgisine ulaşılmıştır. Kadın suçluluğu açısından ele alındığında, kadınların genel itibariyle hangi suç grubuyla gelirse gelsin, mutlak suretle bir erkeğin yönlendirmesiyle cezaevlerinde bulunduğu, yapılan görüşmelerde elde edilen bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yabancı uyruklu kadınların cezaevlerinde karşılaştıkları problemlerse genel itibariyle; ayrımcılık, adalet mekanizmalarında kendilerini ifade zorlukları yani dil engeli, yalıtılmışlık, kültür ve din ve çocuklu kadınların yaşadığı zorluklar başlıkları altında toplanabilir. Yabancı uyruklu kadınların en önemli sorunlarından biri, ailelerinden uzak bir ülkede cezaları infaz edilirken, sosyal destek sistemlerinin bulunmamasıdır. Yabancı uyruklu mahpuslar, ceza infaz süreci içine dahil edildiklerinde, konsoloslukları aracılığıyla ailelerine ulaşabilmektedirler. Bu ise cezaevinden gönderdikleri dilekçelerle mümkün kılınmaktadır. Öncelikli olarak konsolosluklara cezaevinde bulunduklarının haberini veren mahpuslar, ailelerine ulaşmak ve telefonda görüşmek istediklerini beyan etmektedirler. Bu duruma istinaden, konsolosluklar ülkeleriyle yazışarak verilen telefon numaralarının kişinin ailesine ait olup olmadığını teyit etmekte ve akabinde kişilerin aileleriyle görüşmeleri sağlanmaktadır. Ancak tahmin edildiği üzere, bu işlemler oldukça uzun süreler almakta ve kişilerin aileleriyle görüşmeleri 1-2 yılı bulmaktadır. Türkiye’de elçiliği, konsoloslugu olmayan, sadece temsilciliği olan ülkelerin vatandaşı olan mahpusların ise durumu daha da zorlaşmaktadır. Türkiye’yle yoğun ilişkisi olmayan ülkelerin, genellikle ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla açılan ve firmalar tarafından işletilen temsilcilikleri, mahpusları ya hiç ziyaret etmemekte ya da bu konuda keyfi davranmakta, dolayısıyla bu ülkelerin vatandaşı olan mahpusların sosyal desteği bulunmamaktadır. Temsilcilikleri

dahi bulunmayan çeşitli ülkelerin vatandaşları cezalarının infazları süresince çok daha dezavantajlı durumlar yaşamaktadırlar. Konsolosluklar genellikle 3 ayda bir, senede bir gibi aralıklarla kişileri ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerde mahpuslar, aileleri, işlemleri gibi durumlar hakkında bilgi alabilmekte, varsa var olan sorunları ve ceza infaz kurumlarıyla ilgili şikâyetlerini dile getirmektedirler. Ancak gözlemlerime göre, bu durumlarda, kişiler yaşadıkları ayrımcı tutumların ayrımcılık olduğunu bile fark etmemekte, yaşanan ayrımcılıkları normal kabul etmeleri sebebiyle ifade etmemektedirler. Ancak yine de aldıkları sosyal destek, kendilerini değerli hissettirmekte ve kişilerin psikososyal yönden rahatlamasını sağlamaktadır. Temsilcilikleriyle bağlantı kuramayan ve ziyaretçisi gelmeyen kişilerin yaşadıkları durumları ise son derece ağır geçmektedir. Tüm işlemler sonucunda aileleriyle 1-2 sene içinde ilişki kurabilen kadınlar, bir şekilde bağlarını devam ettirebilirken, bağlantısı kopanların, ailelerine yönelik merakları ise kişilerde psikolojik olarak ağır tahribatlar yaratmaktadır.

Kişilere uyuşturucu ticareti sebebiyle verilen cezalar genel itibarıyla taşıdıkları malın cinsine ve ağırlığına göre değişmekle birlikte, 6 ila 18 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Bu süre içinde aileyle bağlantının kurulmasının uzun zaman alması, kurulması halinde de ailelerinden uzakta geçirdikleri uzun yıllara rağmen, kişilerin sosyal destek sistemlerinin yalnızca haftada 1 kez 10 dakikalık telefon görüşmeleriyle sağlanması, yabancı mahpusların yaşadıkları en önemli sorunlardandır. Bu nedenlerle kişilerin yargılanma süreçlerinden sonra, ülkelere geri gönderme anlaşması yapılmalı ve cezaların infazının ülkelerinde gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu durum kişilerin talepleri doğrultusunda değerlendirilmelidir. Ayrıca yabancı uyruklu mahpusların aile üyelerince ziyaret edilerek görüşmemeleri sebebiyle telefon görüşme sürelerinin, Türk vatandaşları olup aileleriyle görüşen kişilerden daha fazla olması sağlanarak, kişilere pozitif ayrımcılık uygulanabilir. Ülkemizle geri gönderme anlaşması olan ülkelere, kişilerin sevkleri olabildiğince hızlı olmalı

–çünkü bu süreçler de genellikle 2 yıla yakın zaman almaktadır– ve olmayan ülkelerle de anlaşmalar yapılarak, kişilerin özellikle çocukları ve aileleriyle olan ilişkilerinin devam etmesinin önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Kadınların özellikle renklerinden, cinsiyetlerinden ve özel durumlarından kaynaklı yaşayabilecekleri ayrımcılıklar düşünülerek çeşitli özel politikalar geliştirilebilmeli. Özellikle Afrika kökenli olup HIV pozitif olan kişiler, ceza infaz kurumları içinde izole edilmemeli, çalışma haklarına ulaşmaları sağlanmalıdır. Ceza infaz kurumlarında çalışan personele yönelik, kurum idaresinin desteği sağlanarak, bu tarz hastalıklar hakkında bilgilendirme ve yaratıcı drama gibi yöntemler kullanılarak ayrımcılık ve insan hakları konularında duyarlı olmalarını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu durumların farkında olmayan personelin, mahpuslarla arasında gerilime de sebep olabileceği öngörülmelidir. Renkleri farklı ve özel durumları olan kadınların, genel itibarıyla kurum içinde nerelerde çalıştırıldıklarına bakılarak, olası ayrımcı tutumlar üst kamu birimleri veya STK'lar tarafından fark edilmeli ve kurum idaresine bildirilmelidir.

Kişilerin ceza infaz kurumlarına gelişlerine kadar geçen sürede yaşadıkları dil sorunları aşikâr olmakla birlikte, özellikle ceza infaz kurumlarında kendilerini ana dillerinde ifade etme durumları bulunmamaktadır. Ancak kişiler çoğunlukla İngilizce konuşmakta fakat ceza infaz kurumunda İngilizce bilen personel sayısının düşük olması sebebiyle, kişilerin kendilerini ifade etmelerinde sorunlar ve aksaklıklar yaşanabilmektedir. Kişilerin hiç bilmedikleri bir ülkede, kendilerini ifade edemedikleri ve sistemin nasıl çalıştığını anlamadıkları adalet sistemi içinde son derece travmatik olayların yaşanmasına sebep olabileceği çok açık. Bu nedenle özellikle ortak dil olan İngilizceyle ceza infaz kurumu ve adalet sisteminin nasıl işlediği konusunda broşürler hazırlanması ve kişilerin sürecin işleyişi konusunda bilgilendirilmesi son derece önemlidir. Gerek ilk girişleri gerekse yargılanma süreçlerinde yaşanan krizlerin ve travma-

ların etkilerini en aza indirgeyebilmek adına, çeşitli STK'lar, kamu birimleri veya gönüllü kuruluşlar ile ceza infaz kurumları irtibat içinde kalarak, hukuksal anlamda destek verecek birimlerin, yabancı mahpuslara toplu danışmanlık hizmetleri verdiği bilgilendirme toplantıları düzenlenmelidir.

Yine yabancı uyruklu kadınlar ve diğer tüm kadınların yaşamsal deneyimlerine bakıldığında, hepsinin birçok travma yaşamış oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle ceza infaz kurumlarının özellikle psikososyal servis birimlerinin etkileri ve önemi kurum idarelerine fark ettirilmelidir. Bakanlık tarafından psikososyal servis çalışanlarına yönelik çeşitli terapi eğitimlerinin verilmesi sağlanmalıdır. Birçok kadın tecavüz, göç, aile parçalanması, şiddet gibi ciddi ve büyük travmalar yaşayarak, son kertede ceza infaz kurumlarına geldikleri ve bu süreçlerin kadınlar için çok daha ağır geçtiği gözlemlendiğinden, özellikle kadınlar, LGBT, engelli, hasta ve yaşlı gibi özel ihtiyaç sahibi olan bireylerle çalışan meslek elemanlarının gerekli donanımlara sahip olması sağlanmalıdır. Bu ise çeşitli özel terapi eğitimlerinin, bakanlık bünyesinde çalışan personele verilmesiyle mümkündür. Bu alanda destek veren sosyal hizmet uzmanları ve psikologların terapötik destek vermeleri için özel eğitimlere ihtiyaçları vardır.

Yabancı uyruklu kadınların sorunlarının yanı sıra, anneleriyle birlikte kalan çocukların durumları da son derece önemli bir konudur. Büyüme ve gelişmenin sağlıklı olabilmesi için, çocukların temel gereksinimleri olan beslenme, eğitim, sağlık, bakım, sosyal ve duygusal gereksinimlerin sağlanması gerekir. Bu temel gereksinimleri karşılanmayan çocukların büyümesinde ve gelişmesinde aksaklıklar yaşanır. 0-6 yaş grubunda çocukların gelişimleri; motor, sosyal ve duygusal, dil ve zihinsel gelişim evrelerinde problem yaşanmamasına bağlıdır. 0-1 yaş aralığındaki çocukların özellikle ihmal edilmemesi gereklidir. Bu aşamada ceza infaz kurumunda bulunan annelerin, cezaevinde bulunmalarıyla birlikte yaşadıkları ağır travmalar, tartışmasız olarak çocukları da etkilemektedir. Bu yaş aralığında bulunan

çocuklar, zamanla oyuncaklarını, biberonlarını tutmaya başlarlar. Ancak kadın ceza infaz kurumlarında çocukların oyuncak ihtiyaçlarının genellikle güvenlik gerekçesiyle karşılanmasında aksaklıklar yaşanmaktadır.

Cezaevi koşullarının uygun olmaması, 2 yaş grubu çocukların yürümeye başladıkları dönemi genellikle anne kucağında geçirmesine neden olmakta, bu da çocukların özgüveni ve bireyselleşmesi önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu dönemdeki çocukların oyuncak, beşik gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve bulundukları alanların düşme tehlikelerinden arınmış olması son derece önemlidir. Zihinsel gelişimlerini desteklemek adına çeşitli oyuncakların ve kitapların bulunması ve beslenmeleri için özel birtakım ek besinlerin sağlanması gerekmektedir.

1-2 yaş grubundaki çocukların taklit davranışları başlar ve ceza infaz kurumlarında annesiyle aynı ortamda kalan diğer kadınların davranış kalıpları, bu gruptaki çocukları olumsuz olarak etkilenmektedir. Ceza infaz kurumunda bulunan kadınların genellikle çok fazla küfür ve argo ile iletişim kurmaları, sürekli olarak ceza infaz süreçleri hakkında konuşuyor olmaları sebebiyle çocuklar, bu konuşmalara bağlı olarak olumsuz model davranışlar, taklitler geliştirebilmektedirler. Yabancı uyruklu kadınların bu anlamda çok daha dikkatli ve eğitilmiş olduğu söylenilebilir. Ancak çocukların zamanlarını, farklı dillerin konuşulduğu ve yetişkin sohbetlerine maruz kaldıkları bir ortamda geçirmeleri, gelişimlerinde olumsuzluklar yaşanmasına sebep olmaktadır.

3 yaş aralığında topa vurma, merdiven inme ve bisiklete binme becerileri kazanması gereken çocukların cezaevi koşulları içinde bunlardan mahrum kalmamaları için koşulların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. 3 yaş grubu çocukların akranlarıyla ilişkiye girmesi gereklidir ve sosyalleşmeleri son derece önemlidir ancak bu gruptaki çocukların akranlarıyla iletişime geçebilecek sağlıklı koşullardan mahrum kaldıkları gözlemlenmektedir. Bu süre içinde yabancı uyruklu çocukların renkleri, dilleri sebebiyle sosyalleşme sorunla-

rına maruz kaldığı ve son derece dezavantajlı olduklarını belirtmek gereklidir. Bu yaş grubu tüm çocukların renkleri öğrenmeleri ve uyarılara maruz kalmaları gereklidir. Dünyayı keşfetmeye başladıkları 3 yaş grubu çocukların cezaevi koşullarında uyarıcı eksikliklerinin olması sebebiyle gelişimlerinin eksik kaldığı, yapılan araştırmalarda da ortaya çıkmıştır. Cezaevlerinin renksiz, resmi, soğuk duvarlara sahip olduğu, koğuş sistemi içinde bulunan fiziki yapılar sebebiyle doğadan uzak alanlarda büyümelerinin önüne geçilmelidir.

Motor ve kas gelişiminde çizgiler çizmesi ve makas kullanma becerisini kazanması beklenen çocukların, ceza infaz kurumların bu olanaklardan faydalanamamalarının önündeki engellerin aşılması sağlanmalıdır. Erkek çocukların 5-6 yaş grubunda anne ve babalarıyla özdeşim kurdukları bu zaman dilimlerinde, erkek figürü görmeleri son derece önemlidir. Ancak kadın cezaevlerinde genel olarak çalışanların erkek olması sebebiyle, çocukların bu evrelerinde sağlıklı ilişki geliştirmeleri adına model alacakları cinsiyet gruplarının da olmaması yine çocukların gelişimini etkilemektedir. Bu dönemlerinde oyuncak, kitap gibi temel ihtiyaçları olan çocukların, yabancı uyruklu olmaları sebebiyle bu olanaklardan kendi dillerinde faydalanamadıkları ve okuma yazma gibi ihtiyaçlarını kendi anadillerinde yapabilmeleri için ortam hazırlanmalıdır.

Ceza infaz kurumu içinde kalan ve kreş yaşı olan 0-3 yaş grubu, anaokulu yaşı olan 3-4 yaş grubu çocukların mümkün olduğu ölçüde ceza infaz kurumlarında bulunmamaları ve dışarıda bulunan okul veya kreşlere gitmeleri sağlanmalıdır. Buna istinaden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile kurum işbirliği protokolü yenilenmeli ve bu kuruma bağlı olan kreşler kullanılmalı, çocukların ceza infaz kurumu bahçesinden çıkarak, dünyayı keşfetmeleri sağlanmalıdır.

Aynı zamanda yaşını dolduran ve 6 yaşına giren çocukların ceza infaz kurumu gibi olumsuz ortamdaki uzaklaştırılması elbette önemlidir. Hollanda'da 9 aylık-3 yaş arası anne yanında kalması, sonra koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırılarak bir aile yanına

yerleştirilmektedir. Ancak bu durum, anne ve çocuğun ayrılması gibi travmatik bir olayın yaşanmasına sebep olmaktadır. Hem anne hem de çocuk için son derece ağır, yıkıcı etkileri olan bu durum sebebiyle, çocuklu annelere yönelik tasarlanmış yeni, çağdaş ceza infaz kurumları yapılması önemlidir. Bu kurum içinde çocukların faydalanabileceği bahçelerin ve parkların olduğu, çocukların zarar görmelerine sebep olacak tüm aksaklıkların ve fiziki şartların düşünülmesi bir cezaevi projesinin yapılması gereklidir. Bu tarz bir ceza infaz kurumunda sadece çocuklu annelerin kalması mümkün kılınmalı ve annelerin çocuk yetiştirme ve gelişim evreleri, oyunların çocukların zihinsel gelişimindeki önemi gibi konularda annelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak, psikososyal servis elemanlarınca eğitimler verilmesi sağlanmalıdır. Sağlıklı ebeveynlik dersleri, çeşitli meslek edindirme kursları verilerek bireylerin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Böylesi bir projede anneler bu derslere katılırken, çocuklar kreşlere gönderilebilir veya uzman personeller eşliğinde bahçe vb. alanlarda oyun oynamaları sağlanabilir. Anne ve çocuğun ayrılmaları son derece travmatik olduğundan, 6 yaşına gelene kadar çocuk ve annenin birlikteliğinin bu şekilde farklı ihtiyaçlara yanıt veren bir kurum projesiyle hayata geçirilmesi son derece önemlidir. Eğer anne ve çocuğun ayrılması durumu söz konusuysa Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile işbirliğine gidilerek, bu çocuklara öncelikler tanıyacak protokoller yapılmalıdır. Bu çocuklar koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırıldığında, her hafta anne ve çocuğun buluşması ve bağlarının kopmaması için şartlar konulmalı ve bu şartlar gerçekleştirilmelidir. Koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırılacak olan çocuğun, koruyucu ailesi ile cezaevinden çıkmasına 1 yıl kala bağlarının kurulması sağlanmalıdır. Haftalık ziyaretler ve çocuğun alınarak koruyucu ailede kalmaya başlaması teşvik edilmelidir.

Çocuklar kesinlikle kurum bakımına verilmemelidir. Kurum bakımı dünya genelinde vazgeçilen, çocuğu yalnızlaştıran, aile bağlarını kopartan bir modeldir. Genel itibarıyla kurum bakımı altına verilen çocukların, akabinde kurumdan kaçma davranışları sergile-

dikleri, sokak yaşantısı gösterdikleri, bu durum sonunda maddeye alıştıkları ve suça sürüklendikleri yapılan araştırmalarda ortaya konulduğu gibi, çalışma yaşamımda da edindiğim bir deneyimlerdir. Özellikle cezaevi gibi bir kurumda büyüyen çocukların suçu tanınmaları ve normal kavramların arasına yerleştirdikleri düşünüldüğünde, çocukların suça sürüklenme riskleri, normal kurum çocuklarına oranla daha fazla olacaktır. Bu nedenle çocuklar kurum bakımı altına alınmamalı ve anne ve çocuğun ayrılma zamanları gelmeden önce Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri ile işbirliğine girilerek, ceza infaz kurumundan çıkar çıkmaz işlemleri bitmiş bir şekilde gideceği aileye teslim edilmelidir. Bu durumun çocukta yaratacağı tüm travmatik süreçlerle ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri personelleri ilgilenmelidir.

Cezaevlerinde olumlu örnekler

Öncelikli olarak HIV pozitif olan ve yabancı uyruklu kadınların yaşadıkları dezavantajlı durumu bir nebze değiştirmeyi düşünmüştüm. Bu durumun değişmesi ve kişilerin koğu ortamlarından çıkarak, kendilerini iyi hissetmelerini sağlamayı amaçladığımda; kişiler için bir dans grubu oluşturmak ve dansla terapi, yaratıcı drama yöntemlerini kullanarak bir grup oluşturmak istemişim. Ceza infaz kurumunda bulunan tüm HIV pozitifleri bir araya toplayarak bir toplantı gerçekleştirdim ve kişilerin bu çalışmaya katılmalarını istediğimi belirttim. Kişilerle yaptığım toplantı oldukça keyifli ve katılım sağlanmış şekilde bitmişti. Ancak bir gün sonra iki kişinin bana bu çalışmaya katılmaları neticesinde HIV pozitif olduklarını herkesin bileceğini ve bu durumu yaşamak istemediklerini beyan etmesiyle, aslında fark etmeden benim de kişilerin yaşayacağı ayrımcı tutumları perçinleyebileceğim gerçeğini fark etmeme sebep oldular.

Bu süreç sonrasında dans grubunu yabancı uyruklu ve Türk kökenli tüm kadınlara açtım. Öncelikli olarak sanıyorum çeşitli top-

lumsal baskılar sebebiyle Türk kadınlar katılım göstermedi. Yalnızca yabancı uyruklu kadınların katıldığı bir grup oluşturdum. Ancak bana hastalığını herkesin öğreneceğini söyleyen kadınlardan biri, tüm ısrarlarıma ve grubun dinamiğini değiştirmiş olduğumu söylememe rağmen katılmadı. Grup öncelikli olarak 8 kişi ile başladı. Danslara ilk olarak yabancı müziklerle başladık ve *waka waka*, *loca loca*, *single ladies* ve rengârenk parçasının Hintçe versiyonu ile tamamladık. Yaptığımız grup çalışması haftanın her günü öğlen aralığında yapılmaya başlıyor ve yaklaşık 12.30'dan 14:00'e kadar çalışıyorduk. Çalışmalarda, gruptaki arkadaşlıkların, iletişimin, dayanışma ve dostluğun pekiştiğini gözlemledim. Bu süreç, yaşadıkları cezaevi koşullarında mutlu olmalarını ve bulundukları ortamı 1,5 saatliğine unutmalarını sağlıyordu. Farklı kurs ve etkinliklere katılımların genel itibarıyla düştüğü gözlemlenen ceza infaz kurumlarında, dans topluluğumuzun sayısı her geçen gün artıyordu. Her gün yaklaşık olarak 5-6 tane dans grubuna katılım talebi dilekçesi alıyordum. Ancak bu durumun mümkün olması için ceza infaz kurumu idaresinin destek vermesi ve kişilerin toplanmasını sağlayacak bir personeli bu hizmeti yapması için görevlendirmesi gerekliydi ki bu durum mümkün olmamıştı.

İlk olarak başladığımız dans son derece basit figürlerden oluşurken, son yaptığımız dans çalışması sanıyorum profesyonel dans ekiplerince başarılı bulunabilecek nitelikteydi. Dans grubunun bu denli tanınması ise ceza infaz kurumunda yapılan özel etkinlik günlerinde sahne almasıyla mümkün oldu.

Ceza infaz kurumundan tayin sebebiyle ayrıldığımı öğrendiklerinde, yaptığım çalışmanın onlar için ne denli önemli olduğunu, ceza infaz kurumunun yetersiz koşullarına rağmen bana yaptıkları ve hayatımdaki en büyük pastayı gördüğümde anladım. Sürpriz bir kutlamayla veda eden yaklaşık 30 kadının ve benim gözlerimdeki yaşlar, hem mutluluk hem de hüznü aynı anda yaşamama sebep olmuştu.

Yabancı, Hasta ve Mahpus: Bakırköy Kadın Hapishanesi'nde Yaşamak ya da Yaşayamamak

Zeynep Alpar¹

Türkiye’de bir hapishanede, yabancı mahpuslar ne yaşar, nasıl yaşar? Bakırköy Kadın ve Çocuk Hapishanesi’nde, tanıdığım ama hiç görmediğim üç kadından öğrendiklerim üzerinden anlatmaya çalışacağım bunu. Onlarda da bende de yaşanan zorluklar ve haksızlıklar daha fazla insan tarafından bilinirse olanları önleyebilirmişiz gibi tuhaf bir umut var. Şimdi bunları duyurmak Magdalena Martha Sussanna de Winnaar için hiçbir şeyi değiştirmeyecek ama Jacinta Owako Ayoo’nun şansı var, henüz. Anlatacaklarımı, Jacinta’nın durumunu düzeltebilmek için, bir daha kimse bu duruma düşmesin diye anlatıyorum; Angel Mtsweni bunların duyulmasını istediği için. Bir de mektup arkadaşım Magdalena adına hiçbir şey yapamamış olduğumuz için...

Korkma, Magdalena

2012’nin başlarında, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği’nde, hapishanelerdeki hastalar için gönüllü olarak çalışma-

1 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı” Proje Koordinatörü.

ya başladım. Hapiste Sağlık blogunu yeni kurmuş, hasta mahpuslardan doğrudan bilgi almaya çalışıyorduk, bunun için hazırladığımız soruları, adını İnsan Hakları Derneği'nin hazırladığı listeden öğrendiğimiz hasta mahpusların bir kısmına gönderiyorduk.² O dönemde Bakırköy'de tutuklu bulunan gazeteci Zeynep Kuray'ın haberiyle, 26 Haziran 2012'de Magdalena'nın durumunu öğrendik:

Magdalena'yla ilk kez hastaneye sevk edildiğim mayıs ayında karşılaştım. İsmi okunup kelepçelenen kadınlar arasında boynundaki aşırı şişkinlik ve düşünceli bakışlarıyla hemen dikkatimi çekti. Yanına gidip nesi olduğunu sorunca bilmediğini, nefes almakta zorlandığını ve yemek yiyemediğini söyledi (...):

“Türkçeyi bilmediğim için çok zorlandım. Böyle durumlarda kimse sesinizi duymuyor ya da duymak istemiyor. Kasım 2011'den beri hastayım, kolumun altında yer alan bezeler bu kez boynumda belirmeye başlayınca defalarca dilekçe yazdıktan ve ısrar ettikten sonra ancak cezaevi revirine çıkabildim. Doktor hanım hastaneye sevkimin yapılacağını söyleyerek birkaç ilaç yazıp beni tekrar koğuşa gönderdi. Epey uzun bir süre sonra Bakırköy Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne sevk edildim. Orada testler yapıp kan örneklerimi aldılar da sonuçlarını istememe rağmen hiç göremedim. Boynumdaki şişkinlik gün geçtikçe artmaya başladı. Yine revire çıkmak için dilekçe yazdıysam da ancak ocak ayında tam aradan 2 ay geçtikten sonra çıkabildim. Bu kez revirde kan örneklerimi aldılar ancak yine sonuçlar bana aktarılmadı. Sorun bu şekilde devam etti. Boynum giderek boyut değiştirdi. Artık ağzıma bir lokma bile alamıyordum. A-8 yabancılar koğuşundaki kadınların idareye yoğun baskısı sonucunda şubat ayında tekrar revire çıktım. Tekrar hastaneye sevk edilerek tekrar aynı tetkiklerden geçirildim. Daha sonra lenf bezi enfeksiyonu teşhisi konuldu.

25 Mart'ta mahkemeye çıktım. Hâkime durumu anlattım. Cezaevinden rapor istedi ancak yine revir eziyeti başladı. Güney Afrika Konsolosluğu'na faks yazdım. Geldiler ancak hiç ilgilenmediler.

2 Mahpuslara gönderdiğimiz soruları, gelen cevapları, burada bahsedeceğim kişilerin ve diğerlerinin mektuplarını ve hapishanelerdeki sağlık meseleleriyle ilgili haberleri, www.hapistesaglik.com adresinde bulabilirsiniz.

Yakınlarıma bile ulaşmadılar giderek kötüleştim. Nisan ayında tekrar hastaneye sevk edildim ancak bu kez doktor yok denilerek muayene bile olamadan saatlerce bekletildiğim ring aracıyla cezaevine geri getirildim. Artık dayanamıyorum bu eziyete.”

Boynundaki aşırı şişkinliğin getirdiği hırıltıyla nefes almakta ve derdini anlatmakta zorlanan Magdalena 9 gün sonra götürüldüğümüz Samatya Hastanesi’nde de saatlerce ring aracında bekletilip “doktor yok” denilerek cezaevine geri getirildi. (...) Cezaevi koridorlarında onu en son gördüğümde, sarı uzun saçları yoktu. Lenf kanseri olduğunun anlaşıldığını aktaran Magdalena kemoterapi gördüğünü söyledi. “Hastane doktorları baştan itibaren benimle ilgilenip kanser teşhisini erken verseydi bu durumlara düşmeyecektim” diyen Magdalena’nın son sözleri yürek burkan cinstendi: “Burada ölmekten ve bir daha ülkemine güneşini görmemekten korkuyorum. Bana yardım edebilecek kimse yok mu?”³

“Şimdi benim için her şey kapkaranlık değil”

Magdalena’nın belki Türkçe öğrenmiş olabileceğini düşünerek soruları ona da hızla, önce Türkçe gönderdik ama hemen ardından ben ona kişisel, İngilizce bir mektup yazarak, kendisi hakkında nasıl bilgi aldığımızı ve onun için bir şeyler yapmaya çalışan insanları anlattım. Çünkü Magdalena hakkında çıkan ilk haber, hapishanelerle, insan haklarıyla, kadınlar ve yabancılarla ilgili çalışan insanlar arasında hızla yayılmıştı ve biz birkaç kişi, ne yapabiliriz diye konuşuyorduk o sırada. Önce durumu hakkında daha ayrıntılı bilgi toplamak istedik. Tutuklu muydu, hükümlü müydü?⁴ Kaç yıl ceza

3 KURAY Zeynep, “Burada ölmekten korkuyorum”, 26 Haziran 2012, www.bestanuce.com

4 Aynı dönemde mahkûm koğuşunda vefat eden Muhlis Barut’un durumundan da hatırlayacağınız gibi, tutuklu veya hükümlü olmak hasta bir mahpus açısından fark ediyor. Tutuklu bir insan hapishanede fiilen ceza çekmekte olsa da teknik olarak cezası olmadığı için cezanın affı da mümkün değil ama tutuksuz yargılanmasına karar verilebilir. Hükümlünün ise tahliyesinin yolu, sağlık durumu nedeniyle cezasının ertelenmesidir.

almış veya kaç yılla yargılanıyordu? Sağlık durumu nasıldı, tedavi süreci nasıl işliyordu? Daha önemlisi, bir avukatı, ailesi var mıydı, ne gibi desteklere ihtiyacı vardı, bizden ne isterdi?.. İngilizce bilen birinin onun görüşçüsü olmasını sağlamaya çalışıyorduk (bu kişi, hamile olduğum ve bir süre sonra görüşe gidemez olacağım için ben olamazdım), Magdalena'yı ziyarete gidebileceğini söyleyen bir kadın avukatın adını ve telefon numarasını da vermiştim mektubumda. Magdalena'nın bize yazdığı, 27 Temmuz 2012 tarihli mektup,⁵ bu mektubumun cevabıydı:

27 Temmuz 2012

Bakırköy

Sevgili Zeynep,

Senden mektup aldığıma çok şaşırdım. Durumumu bilen birileri olduğundan hiç haberim yoktu. Bu kadar uzun zamanda cevap verdiğim için özür dilerim, önce pul bulmam gerekiyordu. Normalde mektup yazmıyorum ve bana mektup da gelmiyor. Cuma günü iki bey beni görmeye geldi bu da başka bir sürpriz oldu.⁶ (...) O iki bey gittikten sonra 50 liralık bir makbuz aldım. İşlemlerinden biri benim hesabıma yatırmış. Lütfen mümkünse benim için onlara teşekkür eder misin. Bu para sahiden çok işime yarayacak, burada almam gereken çok şey var. Hastalanmadan önce örgü örüp tığ işi yaparak kışın bundan birazcık para kazanıyordum. En azından temizlik malzemesi filan alabiliyordum. Burada bize hiçbir şey vermiyorlar, ne içecek su ne sabun ne diş macunu, şeker vb., sadece bedava çay var. Bana kimseden para gelmiyor çünkü ailem yok ve elçilik yardımcı olmuyor. Ayrıca 3 kız için ayda 5'er liradan bizim koğuşun koridorunu temizliyordum ama şimdi temizlik ya da ağır işler yapmama izin verilmiyor. Lütfen beylere benim için teşekkür et, ağladım, çünkü burada çok fazla iyi insan yok.

5 Mektubun Türkçe çevirisinde İngilizcedeki dil ve imla yapısını korumaya çalıştım. İngilizce aslını www.hapistesaglik.com sitesinde bulabilirsiniz.

6 Bu iki beyle bizim bir bağlantımız yoktu, bir dayanışma girişiminden geldiklerini öğrendik sonradan.

28 Eylül'de tekrar mahkemeye çıkacağım. Henüz ceza almadım. 7 Mayıs 2011'den beri buradayım ve davamın yakında biteceğini umuyorum. O beylere bazı gerçekleri anlattım, eminim sana bilgi vereceklerdir. Suçum Türkiye'ye 1½ kilo kokain sokmaktı. Havaalanında yakalandım, bunun normal cezası 12 ½ yıl. Ben 58 yaşındayım, dolayısıyla burada daha kaç yıl kalmam gerekecek bilemiyorum. Hastanedeki doktor kanseri şimdilik kontrol ettiklerini söyledi ama iki sene sonra tekrar çıkacakmış. Bazen çok korkuyorum ve başıma ne gelecek bilmiyorum. Türkiye'de öleceğim diye korkuyorum. Burada güvenebileceğim ve konuşabileceğim kimse yok. (...) Buradan aile dışında hiç kimseyi aramama izin vermiyorlar, Konsoloslukun yazılı izni olmadan arkadaşları, avukatları arayamam ve o izni de vermeyecekler. Burada bana ziyarete gelmesi mümkün mü bilmiyorum, bunu öğrenmeye çalışıp sana haber veririm.

Şu andaki sağlık durumum, hâlâ kemoterapi görüyorum ve 4 defa daha hastaneye gitmem gerek (8 kemoterapi tedavisini tamamlamam lazım). Boynumdaki şişlik geçti ve eskisi gibi normal görünüyorum. Benim fotoğrafımı gördün mü bilmiyorum, biyopsi için doktora gittiğimde boynumun resimlerini çekmişti.

Hapishaneye yaklaşık bir yıl üç ay önce geldim. İki ay kadar sonra doktora gittim çünkü bir kulağımın arkasında küçük bir kitle, kolumun altında da iki kitle buldum. Doktor beni test ve mamografi için hastaneye gönderdi. İki ay bekledim sonra tekrar doktora gittim çünkü bu arada koltuk altımdaki kitlelerin sayısı 6'ya çıktı, başka testler için geri gönderildim. Yine aylarca hiç haber gelmedi. Sonra şubatta ya da martta tekrar gittim çünkü boynumun arkası ağrıyordu. Doktor boyun kaslarımda enflamasyon olduğunu söyleyip bana ağrı kesici ve krem verdi. Bir hafta kadar sonra boynumun ön kısmı şişmeye başladı, yutmakta zorlanıyordum. Başka testler için tekrar gittim ama o zamana kadar tedavi görmedim. Bundan sonra bana ağrı kesici bir ilaç verilmeden önce hastaneden sonuç gelmesini beklemem gerektiğini söylediler. Artık yemek yiyemiyordum ve uyumakta zorluk çekiyordum ve sürekli ağrılarım vardı. Durumum o kadar kötüleşti ki birkaç saatte bir oksijen verilmesi gerekiyordu. Bir sabah koğuşumdaki kızlar gardiyanları çağırıp benim hastaneye

götürülmemi istediler. Hastane beni hemen yatırdı çünkü artık nefes alamıyordum ve boynumun her tarafından büyük çıkıntılar fışkırıyordu (gerçekten korkutucu görünüyordu!). İki gün sonra doktor lenf kanseri olduğumu söyledi. Hemen ertesi gün kemoterapiye başladılar. 3 hafta hastanede kalıp 2. kemoterapiyi gördüm. Ertesi gün hapishaneye geri geldim ve şimdi 21 günde bir kemoterapi için hastaneye gitmem lazım.

Çok kilo kaybettim ve yan etkilerden dolayı sıkıntılarım var ama yaşadığıma şükrediyorum. Gelecekte beni neler bekliyor bilmiyorum ama bir gün Güney Afrika'ya dönmeyi umut ediyorum ve bunun için dua ediyorum. Bir dahaki mektubumda sana durumumla ilgili her şeyi yazarım, belki sen ya da avukat arkadaşın bana bazı tavsiyeler verirsiniz. Bu konuda konsolosluğa yazdım ama mektubuma cevap verme zahmetine bile girmediler.

Lütfen İngilizcemin kusuruna bakma, Güney Afrika'da İngilizce benim ikinci dilim ve çok hata yapıyorum.

Buraya gelen arkadaşların bana okuyacak kitap göndereceklerini söylediler, burada kaldığım ilk 6 ayda İngilizce kitapların hepsini okuyup bitirdim. Lütfen bunu onlara hatırlat. Bana bulmaca göndermen mümkün mü lütfen, kafamı bunlarla meşgul edip başka şeyler düşünmememi sağlıyor. Bebeğin olacağına sevindim. İyi şanslar. Kendine iyi bak, yakında haberleşmek üzere.

Benim için yapmaya çalıştığınız her şey için tekrar teşekkür ederim. Şimdi benim için az da olsa umut var, her şey kapkaranlık değil. Tanrı seni ve aileni korusun ve kutsasın.

Tüm arkadaşlarına en iyi dileklerimle.

Magdalena

Hasta mahpuslar için hazırladığımız soruların İngilizcesini, Magdalena'nın bu cevabını aldıktan sonra, 23 Ağustos 2012'de postaladım (mektup okuma komisyonları ve bayram tatilinin de araya girmesiyle, mektupla haberleşme işi kanserden daha yavaş ilerliyor). Sorularla birlikte, bana yazdığı mektuba kişisel bir cevap da göndermiş, bizden

istediği İngilizce kitapları alacağımı söylemiştim. Kitapları aldığım gün, 4 Eylül 2012'de ölmüş Magdalena... Koğuş arkadaşlarından biri, kendisini ziyarete gelen avukatına, Magdalena de Winnaar'ın öldüğünü, bunu bana ve CİSST'e haber vermesini söylemiş. 5 Eylül 2012 Çarşamba günü aldık bu haberi. 6 Eylül günü bir koğuş arkadaşı daha arayarak haber verdi Magdalena için de artık çok geç olduğunu. Geride kalan eşyaları arasında, bana yazılmış bir mektup varmış. Benim ona gönderdiğim ikinci mektuba ve sorularımıza verdiği cevapların olduğu mektup olmalı bu. Adresimizi oradan bulmuşlar...

Magdalena'nın kitapları bir süre dernekte, masamın üstünde durdu. Havaalanı, hapishanesi ve hastanesi dışında hiçbir yerini görmediği, dilini hiç bilmediği yabancı bir ülkede öldü Magdalena. Bizim ülkemizde öldü. Hapishanelerimizde sağlık sistemi doğru dürüst işlemediği için, 900-1.000 insanın kaldığı Bakırköy Kadın ve Çocuk Hapishanesi'nde o dönemde bildiğim kadarıyla tek bir doktor olduğu için,⁷ hapishaneden hastaneye sevklerde sıra beklendiği için öldü... Magdalena Martha Sussanna de Winnaar, Atatürk Havalimanı'nda yakalanıp tutuklanarak konduğu Bakırköy Hapishanesi'nde, sağlık sorunlarını fark ettiğinde hemen doktora gidebilmiş olsaydı, o süreç haftalarca, aylarca beklemelemler ve ihmallerle geçmeseydi, bugün yaşıyor olacaktı. Eğer **ağır hastaların** hapishaneden hemen tahliye edilmesi için insanca bir sistem kurulmuş, işliyor olsaydı, Magdalena durumu ağırlaştıktan sonra tahliye edilmiş, en azından ülkesinin güneşini görebilmiş olacaktı.

7 Bugün bu hapishaneye haftanın dört günü, öğleden sonraları 2 saatliğine doktor geliyor. Sırayla gelen üç aile hekimi var, ikisi haftada 1 gün, biri haftada 2 gün geliyor. Hapishanelerde de aile hekimliği sistemi uygulanmaya başlayalı beri, hapishanelerin çoğunda her gün doktor yok, geceleri doktor yok, ayrıca sağlık personelinin hemen hiçbiri yabancı dil bilmiyor. Hapishane idarecilerinin de rahatsız olduğu bu durumun acilen düzeltilmesi, hapishanelerin aile hekimliği sisteminden çıkartılması, yüzlerce kişinin kapalı tutulduğu, kendi imkânlarıyla doktora gitme olanağının bulunmadığı bu yerlerde, kalan kişi sayısına uygun oranda doktor, psikolog, sosyal personel ve sağlık personeli bulunmalı.

Magdalena'nın bana cevap verdiği, zarfa koyup üstüne adresimi yazdığı ama gönderemediği bir mektubum var. O mektubun, Magdalena'nın kimsesi olmadığından Güney Afrika Konsolosluğu'na alındığını öğrendim. Onlarla görüşüp mektubumu istedim, vermediler, “vermeyeceğiz” bile demediler, e-maillere cevap gelmedi. Magdalena'nın nerede gömüldüğünü de öğrenemedim.⁸ Ailesinden, onu tanıyanlardan biri bir gün ona ulaşmaya çalışır da bulamazsa, kaybedilen insanların yakınları gibi kalmasınlar diye, bildiklerimizi İngilizce olarak hapiste sağlık bloguna koydum.

Hapishaneler hakkında çalışmalar yapan Malatya Milletvekili Veli Ağbaba'nın da Bakırköy Hapishanesi'nde Magdalena'yla görüşmüş olduğunu öğrendik⁹ onun ölümünden sonra. Ağbaba'nın yanında çevirmen yokmuş, tam anlaşılamamışlar. Ama şöyle aktarıyor Magdalena'nın sözlerini:

“3 haftada bir kemoterapiye gitmem gerekiyor ama 4 haftada bir gidebiliyorum. Bu durumu 2 kez yaşadım. Bir hafta geciktiğim için tedavim sağlıklı olmuyor. Hastanede doktorum konsolosu aradı. ‘İçecek suyu bile yok’ demiş. Konsolos da, ‘O onun sorunu’ diye cevap vermiş. Konsolosluk hiç ilgilenmedi. Doktorum süt alıyor. Kurum müdürü ziyaretime geldi. Orada bulunanlar doğum günümde bana su ve kek aldılar.”¹⁰

8 Oysa, elbette cenazesinde bulunmak isterdim, isterdik, hiç olmazsa. Derneğimizin başkanı Zafer Kırac, morgdan üç ay alınmayan cenazelerin sahipsiz sayılarak kadavra olarak kullanıldıktan sonra kimsesizler mezarlıklarından birine gömüldüğünü söylüyor... Kimsesizlerin mezarı bile ayrı, tuhaf değil mi? Güney Afrika Konsolosluğu, bana yerini söylemediği o cenazeyi morgdan almış mıdır sizce?

9 Burcu Karakaş'ın *Milliyet*'teki haberine göre bu görüşme 27 Temmuz 2012'de, yani Magdalena'nın bize mektup yazdığı gün gerçekleşmiş.

10 KARAKAŞ Burcu, “Ülkesinin Güneşini Göremeden Öldü”, *Milliyet*, 8 Eylül 2012. <http://gundem.milliyet.com.tr/ulkesinin-gunesini-goremeden-oldu/gundem/gundemdetay/08.09.2012/1593008/default.htm?ref=OtherNews>
Bu haber, Güney Afrika Konsolosluğu'nun cenazenin ülkesine gönderilmesi için işlemlerin bitirmek üzere olduğunu bildiriyor.

Hukukçu değilim. Sıradan bir insan olarak, hak ve haksızlık konusunda, neyin adil olup neyin olmadığı konusunda genel bir görüşüm, hissiyatım var ve bunu gayet geçerli buluyorum. (Kanunlar her zaman adil olmuyor...) Adalet algım bana Magdalena'nın bir cinayetin kurbanı olduğunu söylüyor. Size bir katilden söz edemem, "Magdalena'yı şu doktorun ihmali, bu hapishane idaresinin geciktirmeleri öldürdü" diyemem. Ama var olan kanun, nizam, düzen içinde onu hiç kimsenin kurtar(a)madığı, koruyamadığı apaçık ortada, değil mi? Magdalena de Winnaar cinayetinden kimsenin hesap vermemiş olması, ölenlerin, "sen, beni tuttuğun yere yeterince doktor göndermediğin için öldüm!", "hani merhemle geçecekti?" diyemeyişinden midir? Bunu kimse diyemez miydi Magdalena'nın yerine?

Magdalena ilk değildi ama fakirin ekmeği umut, son olabileceğini söylüyordu. Zeynep Kuray, Bakırköy Hapishanesi'nden yine Güney Afrikalı bir kadını anlatıyordu, onun hakkındaki haberlerinden biri şu başlıkla çıktı:

Angel Göz Göre Göre Öldürülüyor¹¹

Angel Mtsweni ile ilk kez hastaneye sevkim sırasında, ring alanında tanıştım. Güler yüzü, sempatik tavırları ve Afrikalılara özgü yüksek sesli kahkahaları hemen dikkatimi çekti. O zaman son kanser hastası Magdelana De Winnaar ile aşırı derecede şişmiş olan boynunu konuşurken, o neşeyle etrafa moral vermeye çalışıyordu. Ona rahatsızlığını sorduğumda, belki cezaevindeki çoğu kadın gibi mesafeli davranacağım endişesiyle, hastalığını söylememeyi tercih etmişti, "Üşüttüm bir şeyim yok" demişti. Onunla ikinci karşılaşmam ise Magdelana'nın ölümünden sonra ya denk geldi. Ne var ki o güler yüzlü, neşeli ve iriyarı kadından eser kalmamıştı. Çok zayıflamıştı. Beni gördüğünde, yorgun bir gülümsemeyle sarıldı. Ring alanında ise yüzünde belirlenen ölüm korkusuyla bana, HIV pozitif hastası olduğunu ve yavaş yavaş öldüğünü söyledi.

11 KURAY Zeynep, "Angel Göz Göre Göre Öldürülüyor", ANF, 06.04.2013, <http://www.bestanuce1.com/36030/sondakika.php>

Angel durumunu şöyle özetledi, “Her geçen gün daha da zayıf düşünüyorum. Dil sorunu nedeniyle doktorlarla iletişim kurmak çok zor. (...) Korkarım ki burada öleceğim. Zamanım daralıyor. (...) Daha önce cezaevinin atölye bölümünde çalışıyordum. Az çok ihtiyaçlarımı karşılayabiliyordum. Ama hastalığımın duyulmasıyla insanların tavrı bana yönelik değişti. Tecrit edildim. San-ki HIV pozitif hastalığı konuşmakla bulaşıyormuş gibi, herkes benden kaçmaya başladı. (...) Stresten kurtulmak için dikeş kurslarına katılıyordum. Hastalığım öne sürülerek kurs öğretmeni de sınıfı bırakmamı istedi. Çok yalnızlaştım. Ama hasta tutuklu ve hükümlüler için yasal bir düzenleme çıkacağı söyleniyor. Özgürlüğüme kavuşabilir miyim, ne dersin?”

Angel Mtsweni’yi en son birkaç gün önce, cezaevinin koridorlarında gördüm. Bir kadının koluna girmiş, ayakları şişmiş, bitkin bir halde revire doğru yürüyordu. Üzerinde uzun, pembe bir gecelik vardı. Tıpkı ismi gibi, bir meleğe benziyordu. Arkasından bakakaldım. Bu görüntü hafızamdan silinmiyor.”¹²

Zeynep Kuray, onun hakkındaki bir sonraki haberinde, 1 Nisan 2013’te hapishanenin revirinde karşılaştığı Angel için, “Siyah lekelerle kaplanmış bacaklarının aşırı derecede şişmesinden dolayı artık yürüyemez hale gelmişti,” diyordu, “Mahkûm olduğu tekerlekli sandalyeden karşısında duran infaz memuruna yorgun bir ifadeyle ‘*I want going to the hospital now,*’ (Hastaneye şimdi gitmek istiyorum) diye tekrarlayıp duruyordu.”¹³ Angel Mtsweni önceki gece kan kusmuş, artık yemek yiyemiyor, hastanenin yazdığı ilaçların kendisine bir türlü verilmediğini anlatıyordu. Gazeteci Kuray’ın durumu infaz koruma memurlarına anlatıp Mtsweni’nin hemen hastaneye götürülmesi gerektiğini söylemesi karşısında, görevlinin cevabı bunun için randevu alınması gerektiği idi. Ancak hapishane müdürünün gelişle, rande-

12 KURAY Zeynep, “Angel’in Yardım Çağrısı”, 7 Şubat 2013, ANF, <http://www.bestanuce1.com/haberayrinti.php?id=30588>

13 KURAY Zeynep, “Angel Göz Göre Göre Öldürülüyor”, ANF, 06.04.2013, <http://www.bestanuce1.com/36030/sondakika.php>

vusuz olarak hastaneye gönderilebilmişti Angel. Zeynep Kuray'ın görüştüğü hapishane doktoru ise, elinden hiçbir şey gelmediğini çünkü Angel Mtsweni'nin tedavisinin Samatya Devlet Hastanesi tarafından yapıldığını ve şu âna kadar kendisine hiçbir ilaç yazdırılmadığını söylüyor, bu tür hastaların hastaneye yatırılması gerektiğini anlatıyordu.

Bu arada bilginiz olsun: Vücuda yerleştikten sonra bağışıklık sistemini bozan HIV virüsü, AIDS hastalığına yol açarak öldürüyor. Virüsle mücadelede kullanılan çeşitli ilaçlar var, zaman içinde virüs bunlara direnç kazandıkça bir başka ilaç çeşidine geçiliyor. Ama tıbbın elindeki çeşitler ("kokteyller") sınırlı, çeşitleri harcadıkça ölüme yaklaşıyorsunuz. Virüsün ilaca karşı direnç kazanmasını yavaşlatmanın en temel yolu da ilacı düzenli kullanmak. Yani HIV pozitif olan bir kişiye ilaçların düzenli vermemek, ömrünü törpülemek demek kelimelerin tam anlamıyla.

Angel Mtsweni hakkındaki haberleri hapiste sağlık blogunda paylaştık. İnsan Hakları Derneği, hapishanelerdeki hastalar için yaptığı oturma eylemlerinde birini, İstanbul'da Galatasaray Meydanı'nda Angel Mtsweni için yaptı, bunu da duyurduk.

Pardon, benden mi bahsediyorsunuz?

Bir gün bloga bir yorum geldi, Angel için yapılan eylem haberinin altında, İngilizce olarak, "Burada benim adım geçiyor, acaba ne diyorsunuz?" diye bir soru vardı. Bunun gerçekten Angel olabileceğine pek ihtimal vermedim, Angel Mtsweni adı dünyanın bir yerinde Ayşe Yılmaz gibi yaygın bir isimdi herhalde. Yine de yazdım, Türkiye'de hapishanede tutulan Angel Mtsweni diye birinden bahsediyoruz. Meğer bana yazan, Angel'in ta kendisiymiş, cezasının bitmesiyle tahliye olmuş. Hem halen hapishanede olanlar hem de Türkiye'deki tüm HIV pozitif hastaları için bir şeyleri değiştirebilme umuduyla, heyecanla anlattı bize.¹⁴

¹⁴ Angel Mtsweni'ye e-maile gönderdiğimiz sorulara katkılarından dolayı Pozitif Yaşam Derneği'ne ve Uluslararası Af Örgütü'ne teşekkür ederiz.

Merhaba Zeynep,

Senden haber almak ne güzel. İnsan haklarıyla uğraşanların benim gibi insanlar için bir şeyler yapmasından mutluluk duyuyorum, tek derdim bana yapılan hatalı tedaviyi hâlâ görmeyen insanlar. Keşke Sağlık Bakanlığı HIV ve AIDS tedavisini biraz araştırırsa. Sadece mahpuslara değil tüm topluma faydası olurdu.

Orada halen kullanılan ilaçtan daha iyi bir ürün var. Türkiye’de kullanılan ilaç bana hiç iyi gelmedi ve benimle aynı durumda olan kimseye de iyi gelmez.

Türkiye’nin ülkede HIV ve AIDS olduğunu kabul etmesinin zamanı geldi de geçiyor, bunu kabul etmek sorunu halletme imkânını verecek; çünkü bu [virüs] aslında, hasta tedaviye açık olduğu ve bu virüsü taşıdığını kabul ettiği zaman, ele alınması gayet kolay olan bir mesele.¹⁵

Cezaevindeyken bana Stoctrine ve Truvada verildi. Samatya Hastanesi’ndeki doktora ne tür ilaçlara ihtiyacım olduğunu açıklamaya çalıştım, bana Türkiye’de bu tür ilaçlar bulunmadığını ve Sağlık Bakanlığı’nın sırf benim için bunları sipariş edemeyeceğini, zira bu ilaçların Türkiye’de hiç kullanılmadığını çünkü bu virüsün bu ülkenin problemi olmadığını, sabredip bana ne veriliyorsa onu almamı söyledi.

Şu anda kullandığım ilaç, (...) sağlık sisteminde yeni bir ilaç; Dünya Sağlık Örgütü tarafından keşfedilip hastalara verilir verilmez kullanmaya başladım ve durumum hemen düzeldi.

Türkiye’deyken, hapishaneye girmeden önce ve hapishanedeyken size aynı ilaçlar ve tedavi mi uygulandı?

İstanbul’da olduğum 12 ay boyunca ailem ilaçlarımı evden (Güney Afrika) gönderdi, gidip bunları postaneden alıyordum. Hapse girdikten sonra da ilaçlarımı gönderdiler ama ilaçlar doğrudan çöpe atıldı, bu neymiş diye laboratuvara bile götürülüp bakılmadı. Bundan sonra ailemi arayıp bana artık ilaç göndermemelerini söyledim. Her gün almam gereken bir antibiyotik vardı.

15 Buraya kadarki kısım, 17 Mart 2014’te Angel’in bloga bıraktığı yorumdan.

Durumum kötüleşmeye başlayınca bunu hastanedeki doktora anlatmaya çalıştım ama bir faydası olmadı. Bedeni HIV virüsünden etkilenen bir insanın tek derdi ANTI RETROVİRAL (virüse karşı kullanılan ilaçlar) değildir, başka tür ilaçlar da önemli. Bu kişi grip, nezle, ishal, cilt hastalığı gibi başka hastalıklar ve virüslerle karşılaştığında durumunun daha kötüye gitmemesi için derhal müdahale edilmesi gerekir. Bana da böyle oluyordu. Hastalandığımda bunu cezaevi görevlilerine bildirmem gerekiyor, cezaevi doktoru dört hafta sonraya randevu veriyordu. O zamana kadar ben yürüyemeyecek, kendi kendime bakamayacak hale geliyordum. Orada çok hastalanmamın nedeni buydu, bana geç ve yavaş müdahale edildiği için o kadar kötüleştim.

Aynı çarşıfta 27 ay

Yabancı mahpuslar hapisshanede yabancı olmalarından kaynaklanan sorunlar yaşıyorlar mı?

Evet, yüzde yüz. En baştan, ailelerini aramaları bile mesele oluyor. Konsoloslukların kimliklerini doğrulamasını beklemek zorundalar, bu ne kadar uzun sürerse sürsün. İnsanlar 8 ay, 12 ay aileleriyle iletişim kuramadan orada kalıyorlar, bu her insan evladı için son derece sıkıntı vericidir. Telefonla konuşmak, yakınlarını aramak bir insan hakkıdır bence; ama tutuklanırken dahi polis bu hakkı vermiyor.

Dil de büyük bir problem oluyor çünkü insanlar, özellikle de yeni gelenler, infaz koruma memurlarına dertlerini anlatamıyorlar. Evet [Türkçe] dil eğitimi veriliyor. Gardiyanların yabancılara karşı tutumu çok kötü, hele de siyahlara karşı. Bütün siyahların HIV pozitif olduğunu zannediyorlar, öyle bir inançları var. Gardiyanlar mahpusa sözle sataşp kışkırtıyor, sonunda tutanak yiyen mahpus oluyor, gardiyan değil. Bunu yapanlar alt düzey gardiyanlar, üsttekiler değil.

Çarşaf, tuvalet eşyaları gibi temel şeyler son derece az. Çarşafların altı ayda bir değişmesi gerekiyor ama ben 27 ay boyunca aynı çarşafı kullandım. Ziyaretçisi olmayan Afrikalı mahpusların parası da olmuyor. HIV pozitif olan mahpusların bu du-

rumlarından dolayı hapishanede çalışmalarına izin vermiyor ve banyo sabunu, çamaşır deterjanı ve daha bir sürü temel şey konusunda cezaevinin bu insanlara hiçbir yardımı olmuyor, şekeri dahi mahpuslar kendileri alıyorlar. Çalışamayan, para kazanamayan, evden para alamayan bir mahpusun durumunu varın siz düşünün, ne kadar zor.

Tedavi cehennemdi

Nasıl tahliye edildiniz? Tahliyenizin HIV pozitif olmakla bir ilgisi var mıydı?

Hayır hastalığımдан dolayı tahliye edilmedim. Cezam bitti ama bu arada cezaevi, hastalığımдан dolayı tahliye edilmem için başvuru yaptı. O başvurunun sonucu nasıl oldu bilmiyorum çünkü kimse bunu bana açıklayamadı; ama o arada neyse ki cezam bitti.¹⁶

Tedavi cehennemdi, yalan olmasın. Özellikle de durumumdan dolayı dışlanmak. Doktorların bile bana sanki virüs diye bir şeyden hiç haberleri yokmuş gibi davranması çok ayıptı. Öyle bir aşağılanıyordum ki bazen ölsem daha iyi diye düşünüyordum. Gardiyanların bu konuda eğitim alması lazım çünkü bambaşka çevrelerden çok farklı insanlarla çalışıyorlar veya devlet, sadece benimle değil, hapishanede karşılaşacağı her türlü insanla çalışmaya hazır insanları işe almalı. Gardiyanlar bir insanın HIV pozitif olduğunu öğrendiler mi o insana karşı açık açık çok kötü davranıyorlar, bu davranışı ona hissettirmek için yapıyorlar. Mesela gardiyan diğer kızları arıyor ama pozitif olanı aramıyor veya sıra ona gelince eldiven kullanıyor ve onun üstünü ararken maske takıyor, hasta olana kötü şeyler söylüyor, hastanın üstünü aradıktan sonra onun gözü önünde yere tükürüyor. Size çok açık söylüyorum, bu durumda orada olmak çok acı verici.

16 “Bana yardımı olan tek kurum sizdiniz galiba o da Zeynep Kuray vasıtasıyla oldu. Zeynep’i ve onunla beraber çalışan kızları tanıyana kadar bildiğim herhangi bir STK yoktu.” Angel Mtsweni için adım atan kurum CİSST değil, bildiğimiz kadarıyla, İnsan Hakları Derneği’ydi.

Hapishaneden çıktıktan sonra bir sorun yaşadınız mı?

Hapishaneden tahliye edilip geri gönderme merkezine (deportation center) gidince yaşadığım sorunlar, hasta insanlara orada yapılan muamele cehennemden beter. İzmit'teki insanların hepsinin, müdürün ve görevlilerin HIV'li insanlara karşı görüşlerini değiştirmesi gerekiyor. Bu yaklaşımla insanları öldürebilirler ve maalesef kardeşlerim hâlâ oradan geçmek zorunda.

Bana gelince, çok iyiyim. Evet hâlâ hastayım ama ilaçlarımı düzenli kullanıyorum, tekerlekli sandalyede değilim, eve döndüğümünden beri çok daha iyiyim.

Çok teşekkür ederim bana her zaman ulaşabilir ve soru sorabilirsiniz, cevaplamamda sakınca olmayan her soruyu cevaplarım.

Sevgilerimle.

Angel Mtsweni¹⁷

Angel Mtsweni, onun durumundakilerin hapishaneden tahliyesi için yapılmış düzenlemelerle değil, “şansına”, cezası bittiği için çıktı ve ülkesine dönebildi, hayatı böylece kurtuldu. Onun gibi HIV pozitif olan Jacinta Owako Ayoo şimdi, bir zamanlar Magdalena de Winnaar ve Angel Mtsweni'nin kaldığı hapishanede, aynı çileyi çekiyor. 2011'de 17 buçuk yıl hapis ve 31.250 TL para cezasına çarptırılmış Jacinta'nın tahliyesini veya cezasının geri kalanını ülkesinde çekmesini sağlayamazsak, Angel gibi kurtulma şansı olmayacak.

Jacinta Owako Ayoo'nun durumunu, 2014'ün Aralık ayında Av. Arın Gül Yeniaras'tan duyduk. 46 yaşındaki Kenyalı Jacinta'nın en büyüğü 25 yaşında olan üç çocuğu var. Türkçe bilmiyor. Türkiye'de kimsesi yok.

Jacinta 2007 yılından bu yana HIV pozitif. Kenya'dayken ilaçlarını düzenli alıyormuş. Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi'ne ge-

17 <http://hapistesaglik.com/2014/04/24/hiv-pozitif-mahpus-angel-mtsweni-turkiyede-hapiste-cehennemi-yasadim/>

tirildiği ilk 2 ay ilaçlarını düzenli kullanabilmiş ama sonra düzenli alamamaya başlamış. “Kalan yedi yıllık cezam boyunca bu iğneyi kullandığımı düşünemiyorum” diye bahsettiği, ona dayanılmaz acılar veren bir iğneyi günde iki kere olması gerekiyor. Bunun alternatifi olarak, ayda bir yapılan ve aynı etkiyi gösteren bir iğne olduğunu söylüyor Jacinta; fakat Kenya’da olan bu iğne, Türkiye’de yokmuş. Konu hakkında görüştüğümüz, Türkiye’de doğrudan HIV ve AIDS konusunda çalışan tek dernek olan Pozitif Yaşam Derneği, HIV virüsünün iki türü olduğunu, Afrika’da yaygın olan HIV 2’nin tedavisinin Türkiye’de bilinmediğini aktardı. Jacinta’nın adını internette aradığımızda karşılaştığımız bir haberde, dava sürecindeki avukatının, ilaçların “pahalı” olması gerekçesiyle Türkiye’de başka ilaç kullanıldığı bilgisini verdiğini görüyoruz.¹⁸

Son çarenin sonu

Jacinta Owako Ayoo, HIV’e karşı kullanılabilir ilaç kombinasyonlarının sonuncusuna gelmiş durumda. Çünkü hapisanede ilacını düzenli kullanamadığı için diğer çeşitlere direnç geliştirmiş vücudu. Ülkesine dönebilse, doğru tedaviyi alabilse, Angel gibi onun da durumu hızla düzelebilecek belki de. Halen bulunduğu Bakırköy Hapishanesi’nde “iğneyi sabah doctor/eczacı, akşamları da kimse olmadığından kendisi yapıyor. Kendi canını, tarifine göre, dayanamayacak kadar yakarak. Akşam gardiyanlara, kendi kendisine iğne yapmak için revire götürülmek üzere seslendiğinde gardiyanın o anki ruh haline göre, götürülüyor ya da hiç sesi duyulmuyor. Arada bu yüzden baygınlık geçiriyor. Detaylı soruları tatmin etmeye, sadece Türkçe bilen birine bir başka dilde, neden iğne olması gerektiğini açıklamaya çalışıyor. Tabletlerin kesintiye uğramadan verilmemesi halinde “durumun çok kötüye gideceğini” söyleyen cezaevi

18 15 Kasım 2011, <http://www.haber7.com/guncel/haber/805835-aidsli-kadin-cezayi-duyunca-sinir-krizi-gecirdi>

doktorunun bu uyarısına rağmen aksak uygulama devam ettiğinden, sürekli etki artırıcı ilaçlar ekleniyor tedavisine.”¹⁹ 4 Mayıs 2015’te bize yazdığı mektupta Jacinta şöyle anlatıyor durumunu (ilaç adlarını Angel’in yazdıklarından hatırlayacaksınız):

6 Ağustos 2010’da Bakırköy’e geldim ve Kenya’da kullandığım ilaç tedavisine başladım. O zaman Truvada, Kaletra ve Ziagen kullanıyordum ama birkaç ay sonra Ziagen piyasada bulunmaz oldu. İlacın gelmesi için yaklaşık iki ay kadar beklemek zorunda kaldım. Ziagen artık işe yaramayınca kadar bir süre kullandım. Doktor ilaçlarımı değiştirdi; daha sonra olumsuz sonuç veren ve bağışıklık kazandığım Stolkrin, Truvada ve Kaletra kullanmaya başladım. Fakat doktor, vücudumda kambur tarzı şişlik olduğu için Kaletra’yı bırakmamı söyledi. O zamandan beri, doktorlar şu an iğnelerle beraber aldığım yeni ilaçları kullanmamı söyleyene kadar birçok ilaca karşı bağışıklık kazandım. Şu an kullandığım ilaçlar Prezista (iğne), Norvir, Issentress ve Fuzeon (iğne). Şimdi en büyük problem Fuzeon’un Almanya’dan ithal edilmesi ve her iki ayda bir getirilmesi ki bu da düzenli değil, bazen bir ay veya bir buçuk ay beklemek zorundayım.²⁰

20 Mayıs’ta, bu kitapta yazılarını okuduğunuz Türkiyeli, İtalyan ve Brezilyalı sivil toplum örgütü temsilcileriyle Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi’ne gittiğimizde, kurum müdürüne Jacinta’nın durumunu özel olarak sordum. Durumu biliyor, hatta yazışmalarımızdan da haberdardı; ilaçların gelmesi için yurtdışıyla yazışmalar yaptığını, bundan başka kendisine düşen bir şey olmadığını söyledi. (İnsan olarak sorumluluğumuz, sistemin bize verdiği işleri yapmaktan ibaret midir?) Müdür Bey sağlık konusunda hapishanelerin ciddi açıkları olduğunu söylüyor ve bunu Bakırköy Hapishanesi’nin en büyük problemi olarak görüyor. Ama bu günlerde 901 kişinin yaşadığı, 1000 kişilik Bakırköy Hapishanesi’nde son 6 yılda “sadece

19 Arın Gül Yeniaras, 22 Aralık 2014 tarihli e-posta.

20 Mektubu İngilizceden çeviren Elif Kırıcı’ya teşekkür ederim.

3” kişinin öldüğünü, aynı nüfusa sahip bir köyün bile bundan daha yüksek ölüm rakamları olacağını da ekliyor. Oysa 1000 kişilik bir köyün sakinleri, içlerinden biri hastaneye gidip orada öldüğünde bunu köyün kayıplarına dahil ederlerdi... Üstelik köylüler sevklerle bağlı olmaksızın hastaneye gitme, hatta doktor seçme “lüksüne” de sahip olabilir... Hasta haklarının başında gelen, doktorunu seçme, sağlık durumuna ve kendisine uygulanacak tedaviye dair bilgi alma gibi haklar, mahpuslar söz konusu olduğunda “imkânlar”a, “mevzuat”lara takılıyor. Binlerce kişinin tutulduğu “kampüs cezaevlerinden” 62 tane daha yapmakta olan Türkiye’nin, mahpuslara tanıdığı imkânlar bu kadar “can alıcı” olmak zorunda mı sahiden?

Öte yandan, cezalarını yabancı mahpusların kendi ülkelerinde çekme hakları da var. Türkiye’ye gelip hapsedildiğinden beri çocuklarını görmemiş olan Jacinta şöyle anlatıyor:

Kendi ülkeme transfer için başvurduğum ve şanslıyım ki başvurum kabul edildi. Sorun şu ki işlemlerin başlatılabilmesi için 31,250 TL ödemem lazım. Bu para benim dosya param olarak sayılıyor, bu yüzden ülkeme transfer için Adalet Bakanlığı’na başvurduğum çünkü çoğu zaman ilaçlarım problem oluyordu ve durumumdan dolayı bu tutarı ödeyemiyordum. Paranın ödenmemesi konusunda yaptığım başvuru reddedildi...

Hapishanedeki atölyelerde çalışıp böyle bir meblağı ödeyebilir mi bir mahpus? 2015’te hapishanede çalışarak kazanabileceğiniz en yüksek meblağ günde 8 TL, bu fiyata Jacinta’nın 3906 gün çalışması lazım, 10 yıl 8 ay eder, kalan cezasından uzun... Onu geçelim, HIV pozitif olanların hapishanede çalışmasına, kurslara katılmasına izin verilmiyor zaten. = Ayrımcılık. Ölümüne.

Türkiye’de yasalara göre, hapishanede tedavisi mümkün olmayan bir hastalığınız varsa veya hapishane koşullarında yaşamınızı tek başınıza sürdüremeyecek durumdaysanız, Adli Tıp Kurumu kararıyla

tahliye ediliyorsunuz (cezanız erteleniyor, iyileşince çekersiniz...).²¹ Jacinta tahliye olabilmek için Adli Tıp Kurumu'ndan rapor almayı da denemiş:

Problemimin HIV'li bir hasta için çok önemli olan düzenli ilaç tedavisinden mahrum kalmam olduğunu ısrarla söyledim ama doktorlar beni sadece dışarıdan muayene edip hiçbir problemim yokmuş gibi davrandılar, (...) iyi olduğuma dair bir rapor hazırladılar. Rapordan sonra beni başka bir hastaneye (Adli Tıp) gönderdiler. Adli Tıp'ta yuvarlak masada oturan doktorlar vardı, ortalarında manken gibi yürütüyorlar, tansiyonuna bakıp gönderiyorlar. Bir hafta sonra sağlıklı ve güçlü olduğuma dair bir rapor verdiler. (...) HIV'le ilgili en büyük sorun eğer ilaçlarını alırsan iyi gözüküyorsun, bu yüzden HIV'i tedavi eden doktorlar hariç Türkiye'deki hiçbir doktor seni anlayamıyor. Doktorlar seni ayakta, sağlam görüyor ve bu ilaçlar seni şişmanlatıyor bile. Bu yüzden sen ne dersen de senin numara yaptığını düşünüyorlar. Benim durumumda, bacaklarımda ve karnımdaki şiş yumrular yüzünden uyumak bile zor. (...) Lütfen unutmayın ki şu an için iyi görünüyor olabilirim ama çok kuvvetli bir ilaç tedavisi alıyorum, üstüne yapılan iğnelerle çifte tedavi altındayım. HIV/AIDS tedavisinin önemi, ilaçlarını ne olursa olsun aksatmamaktır. Bir kere başladın mı, ölene kadar her gün ilaç kullanmak zorundasın.

Jacinta Owako Ayoo'nun, "Kenya'daki çocuklarıyla haftada bir, 10 dakika telefon görüşmesi yapma hakkı var. 1 kart 4 TL ve Güney Afrika'yı aramak 5 kart. Orkid, sabun, içtiği su gibi anadilini haftada 10 dakika konuşabilmek de parayla. (...) İyi beslenmesi gerektiğini söylemiş doktor, AIDS olduğu için cezaevi sadece haşlanmış sebze-den oluşan tuzsuz, yağsız "hasta yemeği" uygun görmüş. Çok zarif teşekkürleri arasında çok utanarak –ama bizi utançtan yerin dibine sokacak kadar utanarak– kol saati istiyor. Bir tane varmış, pili

21 Konuyla ilgili tüm sivil toplum örgütlerinin talebi, bu kararın ATK raporuna bağlı olmaması, üniversite hastanelerinin, tam teşekküllü hastanelerin vereceği raporların kabul edilmesidir.

bitmiş, pil sokmamışlar içeri, yasak. İlaçların saati var antibiyotik gibi. ‘İlaç saati 5 dakika geçse sorun yok ama daha uzun olunca çok halsizleşiyorum ve nefes alamıyorum,’ diyor. ‘O kadar yorgunum ki kendimi anlatamamaktan.’ (...) Çalışanların sürekli kendisine “hasta” diye seslendiğini söylüyor. ‘AIDS’li insanlar da diğer insanlar gibidir ve yakında ölecekler diye bir şey yok, ilaçlarla HIV pozitif olan insanlar normal yaşayabilir, biz korkunç değiliz,’ diyor. Hukuki süreçler konuşuluyor iki saate yakın zamanda... Jacinta, ‘Ne olur beni unutmayın,’ diyor.”²²

Gabriel García Márquez’in Türkçede *Kırmızı Pazartesi* adıyla yayınlanan kitabının İspanyolca orijinal adı, “öngörülen bir cinayetin güncesi” diye çevrilebilir. Jacinta Owako Ayoo orada, bu şekilde kalırsa, ne olacağı çok belli.

Peki, ne yapalım dersenez, ben de çok iyi bilmiyorum, el yordamıyla ilerliyoruz. HIV pozitif tedavisinin Türkiye’de doğru yapıp yapılmadığına dair ciddi bir araştırma, açıklama yapılmalı, herkes, hepimiz için. Jacinta için ise, en azından ona bir kart atın, Türkçe de olabilir... Çünkü içeriğin zor taraflarından biri, dışarıdan bilinmemesi. Jacinta’nın durumunu az çok bildiğimizi sadece ona değil, bulunduğu yerin şartları üzerinde belirleyici olanlara da hissettirebilirsek, kim bilir, bakarsınız...

22 Arın Gül Yeniaras, 22 Aralık 2014 tarihli e-posta.

HAPİSHANE SİSTEMİNİN
İYİLEŞTİRİLMESİ İÇİN ÖNERİLER
VE
İYİ ÖRNEKLER

Hapsetmenin Dışında: Roma Belediyesi Tarafından Önerilen Alternatif Bir Önlem Olarak Yarıyol Evleri Sistemi

*Emanuele Goddi*¹

Pronto Intervento Disagio (PID - Zorluklara Anında Müdahale) ONLUS sosyal kooperatifi Roma Belediyesi'nin Sosyal Politikaların Yaygınlaştırılması, Desteklenmesi ve Sağlık Meclisi ile anlaşmalı olarak yıllardır Roma Hapishane Kurumu'nun içinde, sosyal sekreterlik rolünü üstlenmektedir. Burada mahpuslar ve eski mahpuslar yararına yarıyol evleri için bilgi, yönlendirme, eşlik ve kabul işlemlerini yapmaktadır. Öncelikli amaç, risk altındaki kişilerin yasalara uygun bir hayata geri dönmeleri için yollar açmaktır. Oluşturulan deneyim PID servisine, hapishane dünyasından yansıtılan ihtiyaçları ayrıcalıklı bir konumda gözlemlene ve hem mahpusların hem de belli bir ceza süresinin sonunda özgür hayata dönen vatandaşların genel hayat koşullarının iyileştirilmesi amacıyla müdahalelerde bulunma olanağı tanımaktadır. Bu amaçla kooperatif, sosyal alanda uzman araştırmacıların, psikologların, danışmanların, avukatların, sosyologların, sosyal çalışmacıların yardımını ve gönüllülerin sürekli desteğini almaktadır.

1 PID temsilcisi.

Hapishanedeki hizmet, PID'nin doğuş sebebi ve kuruluş amacı olan temel faaliyettir, öyle ki kooperatifin ana gayesi mahpuslara destek vermek, özellikle ceza sürelerinin sonunda onların sosyal hayata yeniden adapte olmalarını sağlamaktır.

Roma Hapishanesi'nin içindeki büro, hapishaneden çıkışın ardından sosyal hayata yeniden adaptasyon için kişisel yollar yaratarak hapishane ve dış dünya arasında bir köprü oluşturmaya olanak tanımakta ve Roma Belediyesi tarafından finanse edilen yarıyol evlerine giriş prosedürüyle ilgilenmektedir.

Kooperatifimiz tarafından önerilen müdahale, hapsedilme sürecinden itibaren kişinin kendi kaynaklarını tanıma ve değerlendirmesinden yola çıkarak, çalışma hayatına dahil olmasını desteklemeye yöneliktir. İçeriden dışarıya, hapishane kurumundan sivil topluma geçiş, sıklıkla sosyal adaptasyon için *kritik bir nokta* olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle kalacak yer, ekonomik destek, temel vatandaşlık haklarının tekrar elde edilmesi, sağlık ve çalışma alanlarında kendini göstermektedir. Her gün Roma hapishane kurumlarında hizmet vermekteyiz: Büromuz Regina Coeli Kurumu'nda haftanın dört günü, Rebibbia Yeni Kompleksi'nde haftanın üç günü, Rebibbia Kadın Hapishanesi'nde haftanın bir günü çalışmakta.

PID cezaevlerinin içindeki ve bir tane de dışındaki büroları idare etmekte ve gün geçtikçe daha fazla mahpus, sunduğumuz olanaklardan yararlanmaktadır. 2014 yılı rakamlarına göre mahpuslarla yıl boyunca 4.000'den fazla görüşme gerçekleştirilmiştir.

Diğer bir faaliyet alanı da pratik uygulamalardır. Bu uygulamalar mahpusun etrafını saran topluma yeniden adapte olmasıyla yakından bağlantılıdır (özellikle uzun süre hapishanede kalınan durumlarda), zira uygulamalarımız, çalışma alanında yararlanılabilecek uzmanlık ve mesleki bilgi vermeye yöneliktir.

Hapishanenin dışındaki "Sosyal Sekreterlik Hizmetleri" bürosunda özgür olan ya da alternatif yöntemlerden yararlanan kişilerle

görülmekte, onlara belediye bölgesinde bulunan çalışma ağının sunduğu olanaklara dahil olmaları için yönlendirme ve bilgi desteği sağlanmaktadır. Bilgilendirme; kabul merkezleri, toksik madde bağımlılarıyla ilgili dernekler, sağlık desteği, İş ve İşçi Bulma Kurumu, eğitim merkezleri, belediyeler, büyükelçilikler, sosyal kooperatifler, dernekler ve gönüllü kuruluşlar ile ilgilidir.

Bütün müdahalelerin temelinde uygulanan **yöntem**, hapisanenin hem içinde hem de dışında sosyal yeniden adaptasyon sürecini harekete geçirmek amacıyla, ağıdaki katılımcılar arasında paylaşılan görev dağılımını kolaylaştırmak için kişilerin referans ağını oluşturmaktır.

Genel amaç, PID çalışmaları aracılığıyla mahpusun ya da eski mahpusun ihtiyaçları doğrultusunda **sosyal hizmetlere** ulaşma ve **bölgesel hizmetlerin aktivasyonu** (kalacak yer bulunması, iş bursu, çalışma hayatına dahil olma, ulusal sağlık hizmetlerinden yararlanma, toksik madde bağımlıları için tedavi kurumları bulma) faaliyetlerini kolaylaştırmaktır.

Servisimiz, mahpus nüfusunun büyük çoğunluğunun muzdarip olduğu fakirlikle başa çıkmak için birçok faaliyet yürütmektedir. Bu yıl da Regina Coeli Hapishanesi'nde kişisel hijyen malzemelerinin ve giysilerin dağıtımıyla ilgili faaliyetler yürütülmüş, dışarıda arkadaşı ya da akrabası olmadığı için hapishane içinde giysilerini temizleyemeyen hükümlüler için, PID kooperatifi adına çalışan bir mahpus tarafından idare edilen bir çamaşırhane kurulmuştur.

Ayrıca PID'nin Besin ve İlaç Bankası'yla işbirliği sayesinde Roma Hapishane Kurumları'nda sürekli olarak besin malzemeleri ve ilaçlar dağıtılmaktadır.

Gerek kooperatif çalışanları, gerek dışarıdan kimseler, gerek üniversitelerden gelen stajyerler gerekse gönüllüler, PID'yi motive etmekte ve kullanıcıların ihtiyaçlarını çalışma, toksik bağımlılık, göçmenlik, sağlık, vs. gibi birçok alanda yüklenmeye hazır bir kaynak olanağı tanımaktadırlar.

Ayrıca PID korumaya yönelik hukuki faaliyetler de yürütmektedir: Hizmetimiz Roma Adliyesi, Roma Başkenti ve hükümlü kimseler arasında, Anglosakson hukuku tarafından *Community Services* [kamu hizmeti] olarak adlandırılan “Kamuya Yararlı Hizmetler”in tanımlanması ve yürütülmesi için aracılık faaliyeti yürütmektedir.

Kamu hizmetleri (Lpu) cezanın kefareti için alternatif bir yöntemdir. Kamu hizmetleri, maaş almaksızın devlet, bölge idareleri, belediyeler, sivil toplum örgütleri ya da sosyal destek dernekleri veya gönüllü kuruluşlar için toplum yararına birtakım faaliyetlerin yerine getirilmesi demektir.

Hükümlülerin hapisshaneye alternatif olarak Roma Belediyesi’ne ait yarıyol evlerine yerleştirilmeleri, kooperatifimizin yürüttüğü en hassas ve stratejik işlemdir. Bu amaçla PID, Adalet Bakanlığı ile sosyal uzmanlar ve koruma evlerinin sorumluları eşliğinde gerçekleştirilen kontrol toplantıları aracılığıyla aktif işbirliğine devam etmekte ve kendi yöntemlerine uyumlu olarak eski mahpuslara ve alternatif önlemlerden yararlanan mahpuslara danışmanlık hizmeti sunmaktadır. İşleyiş ve faaliyetler, farklı katılımcılar arasındaki işbirliğinin yanı sıra, Adalet Bakanlığı ve Roma Belediyesi arasında imzalanan bir protokolle düzenlenmiştir.

PID bu hizmetinin dışında, bazı koruma kurumlarının (*Ain Karim, Fiore del deserto, Sichem e la Giustiniana*) ihtiyaçlarına yanıt olarak, hapsedilmeye ve tahliye sonrasıyla ilgili problemlerden dolayı zorluk çeken kadınlarla, reşit olmayan gençlerle ve çocuklarıyla beraber kalan mahpus annelerle sürekli bir ilişki geliştirmiştir.

40/2001 sayılı İtalya yasası, 10 yaşına kadar çocuğu olan annelerin ev hapsi alternatif yönteminden yararlanabilmesine, bu çerçevede cezasını evde ya da yarıyol evinde çekmesine olanak tanımaktadır. PID zorluk içerisindeki kadınlarla yaptığı görüşmelerle onların bu alternatif yöntemden yararlanmasını ve çocuklu annelerin risk durumlarının koruma yapılarına bildirilmesini sağlamaktadır. Reşit

olmayan gençlerin hapisane ortamıyla temasa geçmeleri psikolojik ve fiziksel gelişimleri için son derece zararlıdır ve bundan kesinlikle kaçınılması gerekmektedir.

Alternatif yöntemlerden yararlanan mahpuslar için yarıyol evleri 1998 yılında Roma Belediyesi'nin aldığı kararla açılmıştır.

1998 yılına ait 2625 sayılı kararla belediye, cezasını hapisane dışında çeken hükümlüler ve hapisaneden yeni çıkmış, kalacak yeri, ailesi ve ekonomik kaynağı olmayan kişiler için Yarıyol Merkezleri'nin açılmasını sağlamıştır.

Belirlenen gereklilikler şu şekildedir:

- İhtiyaç sahibi mahpusların hapisaneye alternatif bir yöntemden faydalanabilmeleri için kamu ikamet merkezlerinin eksikliği.
- İtalya yasalarının öngördüğü şekilde mahpusların sosyal hayata yeniden dahil olmaları amacıyla somut planların oluşturulması.

Yarıyol Merkezleri, çalışma grubunun toplantılarıyla ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, Roma Belediyesi Sosyal Politikalar Bölümü'nün önerisiyle mahpus nüfusun yararına projeler geliştirmek amacıyla ve Adalet Bakanlığı yetkililerinin işbirliğiyle hayata geçirilmiştir.

Roma üniversitelerinin sosyoloji ve psikoloji kürsüleri yarıyol evlerinin içinde benimsenen yöntemlere katkıda bulunmuştur.

1998 yılından itibaren Roma Belediyesi ve Adalet Bakanlığı arasında, Roma Belediyesi Sosyal Politikalar Bölümü'nün hapisaneye alternatif bir yöntem olarak mahpusların faydalanması için açtığı altı yarıyol evi çerçevesinde bir anlaşma sürmektedir.

O tarihten beri Roma Belediyesi, binlerce mahpusa, çalışma hayatına yeniden dahil olma yolunda katkıda bulunmak suretiyle hizmet vermiştir. Yarıyol evlerinde hayata geçirilen alternatif

yöntemlerin olumlu sonuçlarına ilişkin bilgiler Adalet Bakanlığı'nın sunduğu bilgilerle uyumludur: Alternatif önlemlerden yararlanan mahpusların %80'inden fazlası olumlu sonuç almış, hem ikamet hem çalışma anlamında bağımsız hale gelmişlerdir. Sosyal çalışmacılar yarıyol evlerinden çıkan eski mahpuslarla düzenli olarak temasa geçerek onları takip etmektedirler.

Bu yapıların görevi, suça bulaşmış kişilere çalışma hayatına yeniden dahil olmalarını sağlayacak bir programa katılma imkânı vermektir. Söz konusu program, sürekli kontrol edilmekte ve sonuçlar yarıyol evlerinin içinde görev yapan uzmanlarla (eğitimciler, sosyal çalışmacılar) paylaşılmaktadır.

Hali hazırda aktif yarıyol evi sayısı 6'dır: Bunlardan her biri, suç işlemiş altı kişiye hizmet vermek üzere, toplamda 36 kişi kapasiteyle Denetim Mahkemesi'ne hizmet vermektedir. Yarıyol evlerinden başka, ödül izninden faydalanan on mahpusa, aileleriyle yeniden temasa geçmeleri ve gelecekte buralarda kalabilmeleri için, hazırlık yapılarının sosyal çalışmacı ekibiyle tanışma fırsatı tanınmıştır.

Temel amaç, bağımsızlık yolunda zorlukla ilerleyen mahpusları, entegre servis ağlarıyla çalışma hayatına tam olarak adapte olmalarını kolaylaştıracak hizmetlerle desteklemek ve yönlendirmektir. Yarıyol evlerinin hayata geçirilmesi, ikamet yeri sağlamaktan başlayarak toplum hayatına yeniden adapte olmalarını sağlamak suretiyle kullanıcının bütün ihtiyaçlarını göz önünde bulduran bir mekanizmayı başlatmıştır.

Yarıyol Merkezleri bu ihtiyaçları karşılamak için oluşturulmuştur ve Sosyal Politikalar Bölümü, belediyenin Sosyal Hizmetler Dairesi, Adalet Bakanlığı ve ilgili kooperatifler, Sivil Toplum Kuruluşları ve merkezleri idare eden kurumlar aracılığıyla iş olanakları sağlamaktadır.

Süreci onaylama yetkisine sahip olan Sosyal Politikaların Yaygınlaştırılması, Desteklenmesi ve Sağlık Meclisi'nin detaylı

raporuyla, merkezlere dahil olma, kurumsal ve kurumsal olmayan farklı hizmetlerce önerilmektedir (Roma ve Latina Hapishane Dışında Cezayı Tamamlama Dairesi, Roma Başkent ve İl İdaresi Sosyal Hizmetler Dairesi, bölgesel ağlar ve özel sosyal kurumlar, hapishaneler ve mahpusun kendisi de bağımsız olarak destek talep etmek için kurumumuza başvurabilir).

PID, görüşmeler aracılığıyla talepte bulunan hükümlünün programa dahil olabilirliğini değerlendirmekle yükümlüdür. Projeyi yetkili bütün makamlarla paylaşır ve talep edilen alternatif yönetime izin verilip verilmemesine ilişkin karar alacak olan Denetim Mahkemesi dahil ilgili dairelere iletir. Hâkimin giriş onayının ardından evde izlenilecek yöntemi, süreyi ve amacı belirlemek amacıyla bir iç prosedür başlar.

Merkezlerin içinde konukları kalış süreleri boyunca takip eden uzman çalışmacılar bulunmaktadır. Her birinin süreci Ev Sorumlusu'nun idaresi altında bir “müdahale dosyasında” toplanır.

Merkezde kalış süresi, hükümlünün bireysel projesine adaptasyon ve katılım koşulları ile evin içindeki ve dışındaki sorumlulukları yerine getirmesine, evde bulunan diğer bütün kişilerle doğru davranış kuralları içerisinde ilişki kurmasına bağlıdır.

Yarıyol evlerinde en uzun kalış süresi on sekiz aydır.

Spesifik amaçlar şunlardır:

- Bireysel kaynakların değerlendirilmesini arttırmak,
- Ailevi ve hukuki aracılıklarla önemli ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamak,
- Merkezde bulunan kişiler arasında, ırklar arası anlayış ve kültürel entegrasyonun geliştirilmesini sağlamak,
- [Yabancıların] dil becerilerini, kendilerini konuk eden toplumla ve yasalarıyla ilgili bilgilerini arttırmak,

- Yabancıların sosyal ve kültürel entegrasyon problemlerini çözmeye faydalı yapı ve hizmetleri hayata geçirmek,
- Okul, eğitim ve mesleki gelişim telafi projeleri gerçekleştirmek,
- İşle ilgili gerçek uzmanlıkları değerlendirmek,
- Aktif iş arayışını desteklemek,
- Bütün kamusal ve özel kaynakları asıl amaca ulaşmak için, yani merkezde bulunan kişinin bağımsızlığını elde etmesi için sürece dahil etmek,
- Hizmetlerden faydalanılması için yönlendirme ve eşlik desteği vermek,
- Tekrar suç işleme riskini azaltmak,
- Aile aracılığı.

Yeniden adaptasyon projesinin başarılı olması için bütün hizmet ağları tarafından paylaşımda bulunulması son derece önemlidir. Bu bize, yarıyol Merkezleri'ne alınan kişinin hassas durumunu bütün bakış açılarından kavramak, bu kişinin bütün ihtiyaçlarını giderebilmek için spesifik hizmetler sunma imkânı tanır. Aşağıda Koruma Merkezleri ile ilgili iki örnek sunmaktayız.

"Don Pino Puglisi" Koruma Merkezi'nin durumu

PID kooperatifi 2010 yılından beri alternatif yöntemlerden faydalanan mahpuslar ve eski mahpuslar için "Don Pino Puglisi" Yarıyol Merkezi'ni işletmektedir. Bu amaçla kullanılan apartman dairesi, mafyanın el konulan mallarındandır ve kooperatifimize mahpusların çalışma hayatına yeniden dahil edilme amacını gerçekleştirmesi amacıyla tahsis edilmiştir.

Ev, Palermo'da reşit olmayan risk altındaki gençlere yönelik sosyal faaliyetlerinden ötürü mafya tarafından öldürülen rahibe

adanmıştır. Bu durumun sembolik anlamının çok önemli olduğunu düşünüyoruz: Yasalara aykırı gelirler, sivil toplum yararına geri dönüyor ve yasalara uygun yeni bir hayata başlamak isteyen kişilerin hizmetine sunuluyor.

Bu yarıyol evinin açılışı, bulunduğu sosyal çevre içerisinde büyük bir etki yarattı: Semt sakinleri kullanılan mülkün kaynağını bildiğinden, açılışla birlikte Roma Belediyesi, önemli bir yasalara uyum mesajı vermiş oldu.

Bu deneyim, el konulan malın bölgeye faydalı bir hizmet sunmakta kullanımına olanak tanıdı ve bu tür kullanım, yurttaşlar, özellikle de gençler için güven artırıcı bir durum yarattı. Organize suçlar için kullanılan malların eski mahpuslar, sosyal amaçlar ve kamu yararı için çalışan kurumlarca idaresi, yasalara mutlak şekilde uyum içerisinde büyümek isteyen özgür toplumun ilerlemesi ve gelişimi temelinde güven iklimi yaratmaktadır.

Ülkemizde tecrübe etmeye çalıştığımız, yasadışı faaliyetlerle bağlantılı malların sosyal ve kamusal amaçlarla kullanımı modeli yurtdışında, özellikle Avrupa Birliği'nde büyük ilgi yarattı. Bu amaçla el konulan malların kullanımıyla ilgili bir yönerge oluşturuldu.

Mafyaya verilecek yanıt sadece adli makamlardan ve güvenlik teşkilatından değil, bütün vatandaşlardan gelmeli, hayat biçimi ve günlük davranışlarla konuyla ilgili gerçek bilinç gösterilmelidir.

"La Casa di Emanuele" Yarıyol Evi

"La Casa di Emanuele" isimli koruma evi 65 yaşından büyük mahpusların özel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuştur.

Burada görev yapan sosyal çalışmacıların özellikleri, söz konusu kategorideki kişilerin sağlık hizmetleri ve ilerleyen yaşlar için bakımevleriyle temas gibi ihtiyaçlarıyla uyumludur.

Bu yapı, Roma hapishanelerinde bulunan yaşlı mahpusların aile

bağlarından yoksunluk ve yalnızlık gibi kendilerine özgü sorunlarına cevap verme amacı taşımaktadır. Yaşlı mahpuslar, hükümlülük durumlarından ötürü yaşlı bakımevlerine yerleşmek konusundan zorluklar yaşamaktadırlar. “La Casa di Emanuele”, hapsedilme ve ceza süresinin sonunda hayata geçirilecek yardımlar için bir köprü görevindedir.

Yarıyol Merkezleri'nin Maliyeti

Roma Belediyesi her bir yarıyol evi için 65.000 € yatırım yapmaktadır. Misafir edilen her bir kişinin günlük gideri 30 €'dur: Bu tutara beslenme, ikamet, uzman sosyal çalışanların giderleri dahildir. Bütün masraflar Roma şehri tarafından karşılanmaktadır ve mahpus buna ekonomik olarak katkıda bulunmak zorunda değildir. Hapishane rejimi içerisinde bir mahpusun günlük masrafı ise 130 €'dur. Bu noktada ekonomik tasarruf son derece açık ve önemlidir. Ayrıca bize göre, yeniden adaptasyon projelerinin mahpusun hayat koşulları üzerindeki olumlu sosyal etkileri de çok nettir. Tekrar suç işleme riski azaltılarak sosyal güvenliğe de katkı sağlanmaktadır. Geçtiğimiz yıl yarıyol evlerine 120 kişi aldık.

Sosyal hayata dahil olmanın olumlu sonuçlarına dair bilgiler, Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan bilgilere oldukça yakındır: Hapishanede alternatif bir yöntemden yararlanan hükümlülerin %80'i bu süreci düzgün şekilde tamamlayabilmektedir.

İyileştirme Yaklaşımlarına Sistemsel Bir Eleştiri Denemesi

Mustafa Eren¹

Aslında hepimiz yorulduk. O yüzden mümkün olduğunca kısa kesmeye özet bir şekilde anlatmaya çalışacağım. Daha önce bu konuda *Kapatılmanın Patolojisi* diye bir kitap yazmıştım. Benim yüksek lisans tezimdi. Tezden sonra iki sene daha çalışmış ve kitap haline getirmiştim. Bu kitapta kapatılmanın patolojik, insanı hasta eden bir şey olduğunu anlatmaya çalışmıştım. Burada da bazı sosyologların ve sosyal psikoloji alanında üretimlerde bulunan kişilerin görüşlerinden yola çıkarak kapatılmayı neden “patolojik” olarak nitelendirdiğimi açıklamaya çalışacağım.

Sunumun içerisinde Goffman, Foucault ve Zimbardo var. İkisi sosyolog biri sosyal psikolog. Onlardan bahsedeceğim. Ama önce-
sinde şunu söylemem gerek: Aslında hepimiz birtakım ön kabullerle öne çıkıyoruz ve değerlendirmelerimizi yaparken de bu ön kabuller üzerinden aslında farkında bile olmadığımız bu ön kabuller üzerinden bir değerlendirme yürütüyoruz. Hapishaneler denilen o yapılar aslında her zaman yoktu. İlk hapishanelerin hayatımıza girmesi 16. yüzyıl ama bildiğimiz anlamda hapishanelerin inşa edilmesi ise 18. yüzyılda başlıyor. Yani hapishaneler hep yoktu, bundan sonra da olmayabilir. Hapishanelerin olmadığı bir dünya, hapishanelerin

1 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.

olmadığı bir ceza infaz sistemi neden olmasın? Zafer Kırış da d n k  konuşmasında, hapishanelerin olmadığı bir dünya için “hayal edin”, “hayal etmekten korkmayın” demişti. Hayal etmeye de gerek yok, geçmişte zaten yoktu. Bundan sonra da olmaması için neler olabileceğini düşünebiliriz. Emanuele’nin anlattığı yarı yol evlerini hiçbirimiz herhalde tamamen bir hapishane olarak nitelendirmeyiz. Hapishanelerin olmadığı farklı ceza infaz yöntemleri üzerine düşünebiliriz. Öncelikle bu hapishanelerin hep var olduğu, bundan sonra da var olacağı  n kabulden kurtulmamız gerektiğini düşünüyorum.

Diğer  n kabullerimizden birisi de konuşurken ve “iyileştirme” kelimesini kullanırken de içeridekileri toptan suçlu olarak görüp kendimizi suçsuz olarak görme eğilimi. I eridekilerin hepsi suçlu değil, öncelikle bunu kabul etmek lazım. Bunu bize tarih de gösterdi. Geçmişte “suçlu” olarak etiketlenip, içeriye atılıp sonra özür dilenerek çıkarılan çok fazla insanın olması bir yana, insanları yargılayan, kimin suçlu olup kimin suçlu olmadığına karar veren bir sistem olduğunu kabul etmek lazım. Sistem bize bunlar suçlu diyorsa ve biz bunu direkt onlar suçlu diye kabul ediyorsak bunun üzerine de tartışabiliriz, tartışmalıyız. Bu  n kabulün kendisinden de kurtulmak lazım. I erideki insanların hepsinin rehabilitasyona ihtiya ı yok. I erideki herkesi rehabilitasyona ihtiya ı olan ve iyileştirilmesi gereken insanlar olarak görmenin kendisi oldukça sorunlu. Bundan vazgeçmemiz lazım. Mahpusları iyileştirmekten söz ediyoruz ama hiçbirimiz doktor değiliz. Bu yaklaşımdan da vazgeçmek lazım gerekir.

Diğer yanlış anlayışlardan birisi de bu bütün gazetelerin ve televizyonların aslında her gün üzerimize boca ettiği, “onlar zaten bunu hak ediyor”, “hapishaneleri iyi hale getirsek otel olur zaten”, “ne gerek var ki?” benzeri yaklaşımlar. Bazı konferanslarda, panellerde, “Biz hapishaneler üzerine çalışıyoruz, içerideki insanların hak ihlallerini engellemeye çalışıyoruz vs.” diye konuştuğumuzda bazı katılımcılar, “ne yani siz şimdi tecav zc lerin, katillerin hakkını da

mı savunacaksınız?” dediler. Biz, insanları suçlamadan kimsenin insan hakları ihlaline uğramaması gerektiğini anlattığımızda, bazı insanlar tepki gösterdiler. Bir insanın “suç” olarak nitelendirilen fiili ne olursa olsun onu mahkemeler yargılıyor ve hakkında bir hüküm veriyor zaten, bu insanın yaptıkları hapisanelerde ona kötü muamele, hak ihlali uygulanmasını haklı kılmaz. Bu hak ediyorlar anlayışından da çıkmak gerekiyor. İçeride tutulan 165.000 insan var. Basın, medya aracılığıyla bazı uç vakalar öne çıkarılıyor ve tüm mahpuslar damgalanarak, “hak ediyorlar” deniliyor. Bu durumda ki mahpusların sayısı belki birkaç bin ancak geriye kalan 164.000 insandan da söz ediyoruz. Bir iki örnek üzerinden genel bir damgalama yapılıyor ve bu damgalayan yaklaşım bizlere de dayatılıyor. Bundan da vazgeçmek lazım.

Diğer ön kabul olarak görebileceğimiz durumlardan birisi de hapsedmenin alternatifleri konuşulduğunda ortaya çıkan “hapsetmeyelim de ne yapalım” yaklaşımı. “Hapishaneler kapatılsın” diye ortaya çıkan oluşumların yaşadığı temel krizlerden birisi de bu. Örneğin “Çocuk Hapishaneleri Kapatılsın Girişimi”, “Çocukları hapsetmeyelim de ne yapalım?” sorusuyla çok sık muhatap oluyor. Bu soruya STÖ’lerin doğrudan verebileceği bir cevap yok. Sivil toplum örgütlerinin “gelin de şunu yapalım” demesi de gerekmiyor. Tartışmak gerekiyor. Ortada kötü bir durum var, bu kötü durumu tartışmak gerekiyor. Ne yapılacağına bu tartışmadan sonra karar verebiliriz. Ama bunu, hapishanenin belli bir dönem ve sürekli kalacak bir kurum olarak kabul ettiğimizde yapabilmenin bir imkânı yok. Foucault da hapishanenin tarihini anlattığı kitabında tam da bunu söylüyor. 18. Yüzyılda, daha hapishaneler ilk inşa edilmeye başlandığında, hapishanelerin reformu tartışmaları da başlamış ve o tartışma bugüne kadar devam ediyor. “Hapishaneler iyileştirilmeli” diyor. Foucault şunu söylüyor, “hapishanelerin iyileştirilmesi söz konusu değil, bu başarılabilir bir şey değil, hapsedmenin kendisi zaten sorunlu bir şey. Sorunlu bir şeyin daha iyi hale getirmenin imkânı yok.” O yüzden var olan halin üzerinde tartışmak

yerine belki o hali bozup farklı bir şey ortaya çıkarmak gerekiyor. Emmanulle'in sunumunda sözünü ettiği "Half Way House-Yarı Yol Evi" belki bunun bir örneği olarak görülebilir. Orada bile sanıyorum ki 60.000'e yakın mahpus var ama 120 kişi kullanıyor. Ne kadar yeterli? Ve 120 kişi kalan cezasını 4 senesini burada çekmiyor. 3 gün buraya geliyor sonra hapishaneye geri dönüyor. Sonra 6 gün bir daha geliyor. Yani bu ön kabulleri yıkıp onun üzerinden düşünmeye başlamamız gerektiğini düşünüyorum.

Foucault'nun hapishanelerin reformu kabul etmediği yönündeki görüşünün yanı sıra Goffman diye bir sosyolog var. O da 1960'lı yıllarda bir çalışma yaptı ve bu çalışmasında hapishaneler, akıl hastaneleri gibi kurumları "Total Kurum" olarak nitelendirdi. Neydi "total kurum"dan kastı? Goffman diyordu ki, bu tür kurumlar otoriteyi oldukça keskin bir şekilde ikiye böler. Bir yanda hapishane idaresi, diğer yanda mahpuslar; bir yanda akıl hastaneleri doktorları diğer yanda akıl hastaları vardır. Ve bu kurumlarda idareciler, doktorlar ne derse mahpuslar, hastalar onu yapmaya mecbur bırakılmaya çalışılır. Bir tarafı bütün bir yetkiyle donatıyorsanız diğer taraf da atıl duruma gelir. Eğer hapishanede olduğu gibi siz karşı tarafı yargı yoluyla, adalet sistemi yoluyla da suçlu olarak nitelendirirseniz veya doktor raporuyla bir kişiye akıl hastası raporu verirsiniz sizin o kişi için tasarruf hakkınız da doğar. Yani o kişiyi suçlu ve hasta olarak damgalayabilirseniz onu iyileştirme ehliyetini de edirsiniz. Yasalarda yer alan "iyileştirme", "topluma yeniden kazandırma" vb. söylemler bu ehliyetin ifadeleridir. O kişiyi yeniden topluma kazandırabilirsiniz çünkü o zaten onu toplumun dışında olarak tanımlamışsınızdır. Onu sosyalleştirebilirsiniz çünkü asosyal olarak ilan etmişsinizdir. Yasalar ve raporlar size bu tasarruf hakkını veriyor. İşte bu tür kurumları total kurumlar olarak nitelendiriyor Goffman ve her ne kadar bu kurumlar total olsa da işlemediğini anlatıyor. Çünkü sizin hasta dediğiniz, suçlu dediğiniz insan bir şekilde kendi kendini yeniden var etmeyi becerebilir. Buralarda da ayrıca başarabilir.

Bu total kurumların genel derdini sosyal psikolog Zimbardo'nun 1971'de Amerika'da yaptığı bir deney üzerinden açıklamaya çalışacağım, Stanford Hapishanesi Deneyi ya da Zimbardo Deneyi diye geçer. Deneye katılan öğrencilerin yarısı gardiyan, diğer yarısı da mahpus olarak konumlandırılır deneyde. Üniversitenin alt katında bir hapishane inşa ediyorlar ve bu insanları oraya koyuyorlar. Zimbardo'nun kendisi de hapishane müdürü olarak bu deneyde yer alıyor. Sağa sola kameralar koyuyorlar. Bir süre sonra şunu görüyorlar, gardiyanlar gerçekten gardiyan gibi davranıyor ve mahpusları darp etmeye, kötü muameleye başlıyorlar. Halbuki üç gün önce her biri bu konumlarla alakası olmayan sıradan öğrencilerdir. Buna rağmen eline yetki verilen insan, bu yetkiyi kötüye kullanabilme potansiyeline sahip. Bu deney otoritenin kötüye kullanılabilme potansiyelini gösteriyor ve bu kötü muameleler nedeniyle deney planlanandan erken bitirilmek zorunda kalıyor. Mahpuslar sırayla depresyona girip deneyden çıkmak istiyor ve deney sürdürülemez hale geliyor. Bu deney bize şunu gösteriyor: Total kurumlarda bir insana sorgulanamaz bir yetki vererseniz, bu, ortamı patolojik hale getirir, kötü muameleye zemin hazırlar. Yani şunu hatırlayın biz sadece hapishanelerde kötü muamele, taciz, tecavüz haberleri duymuyoruz. Çocuk yurtlarında da bu var. Daha 3 ay önce 3 farklı yurda gönderilen ve 3 farklı yurtda görevliler tarafından tecavüze uğrayan kız çocuklarını duymadık mı? Aynı zamanda internette, huzurevlerinde yaşlılara kötü muamele diye arama yapın pek çok video görebilirsiniz. Bu tür kapalı kurumlarda kötü muameleyi ortadan kaldırmanın imkânı yok. Bu kurumlar böyle var olduğu sürece siz buraları ne kadar iyileştirmeye, reforme etmeye çalışırsanız çalışın bu beceremezsiniz çünkü bu yapının kendisi kapalı ve bu yapıdaki otorite dağılımında bir sorun var. Bu otorite dağılımını ortadan kaldırmak lazım. Bu nasıl yapılabilir? Bunu tartışmak lazım. Öncelikle buraların sivil topluma, izlemeye açılması lazım. Bizlerin bu kurumlara girebilmemiz lazım. Türkiye'nin oldukça sorunlu bir "Cezaevleri İzleme Kurulları" düzenlemesi var. STÖ'leri tamamen bu izleme sürecinin

dışında bırakıyor bu düzenleme. Böyle olduğu için de bu kurumlar işlevsiz hale geliyor. Bugüne kadar hapishanede kötü muamele diye birçok haber çıktı ama siz bir tane cezaevi izleme kurulu raporu görebildiniz mi? Bu kurullar senelerdir var. Ama gerçeklikte yok, yani işlemiyor. Gerçekten de sivil toplumun dahil olabileceği kurumlar kurmak lazım.

Asıl olarak ise hapishane benzeri kurumların sivil topluma açılmasının, şeffaflaşmanın da ötesinde, oralarda tutulan insanları kendi yaşamları üzerine söz sahibi kılabilmek, kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmasının kanallarını açabilmek lazım. Söz konusu olan hapishaneyse, mahpuslar kendi yaşamlarını kendileri örgütleyebilmeliler. Çünkü şunu da diyoruz Türkiye yasalarında da yer alıyor, hapis cezası kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakma cezasıdır. Sizin buna ek olarak seni bir de rehabilite edeceğim, seni iyileştireceğim deme hakkınız olamaz. İçerideki insan kendi yaşamını kendisi programlayabilir. 12 Eylül'de olduğu gibi, sen mahpusa, sen iyi vatandaş yapacağım diye Atatürkçülük dersi veremezsin. Ya da işte bu sabahki sunumlarda da vardı cinsel yönelim nedeniyle bir mahpusa, "sen hasta bir insansın, seni psikolog karşısına çıkaracağım, çıkmak zorundasın" diyemezsin. Oradaki insanları kendi yaşamları üzerine söz sahibi kılabilmek lazım, işte bunu yaptığınızda ve buraya sivil toplumun girişini sağladığınızda, belki hapishane idareleri ve sivil toplumun ortak idaresini mümkün kıldığınızda, oralar belki de hapishane olarak nitelendirilmekten, bir hapishane karakterinden çıkacak. Asıl reform böyle sağlanacak. O yüzden belki burada ön kabulleri kırıp bu ön kabuller dışında düşünmeye başlamak lazım. Ön kabullerden kurtulalım ve reforme etme çabamızı, bu yapıları tamamen bozup yeni yapılara çevirme yönünde kullanalım çünkü hapishanelerin bu haliyle reform kabul etmeyeceği çok açık.

İzleme Kurulları Ne İşe Yarar?

*Zafer Kırac*¹

Bütün kapalı mekanlar da özellikle de hapishanelerde insan hakları sorunlarının çözümü İzleme Kurulları'nın sorumluluklarını uluslararası kurallara uygun bir şekilde yerine getirmeleriyle mümkündür, aksi durumda yaşanan ihlaller bu kurullara da sorumluluk yüklenmelidir.

Kapalı kurumların bağımsız İzleme Kurulları aracılığıyla sadece cezaevleri değil, karakollar, akıl hastaneleri, yetiştirme yurtları gibi kurumlar izlenmediği sürece; sivil toplumun, üniversitelerin, gönüllülerin buralara rahatça girip uluslararası kurallar dahilinde buralarda hayat nasıl seyrediyor diye izlemesi mümkün olmadığı sürece çok fazla insan hakları ihlallerinin yaşanması daha da artarak devam edecek ve önlenmesi mümkün olmayacaktır.

Pozantı'daki çocukların istismarıyla ilgili olayda İzleme Kurulu da hesap vermeliydi. Ayda bir izlemeleri gerekiyor yasal olarak. Bu izlemeleri yaptılar mı? Keza, ilin İnsan Hakları Kurulu da var, onlardan da ses seda çıkmadı.

Teftişle bağımsız izlemeyi karıştırmamak lazım. Devletin gönderdiği müfettiş teftiş eder. Orada ast üst memur ilişkisi vardır. Hiçbir zaman alt kadrodakiler problemler görülsün istemezler. İyi bir yö-

1 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yönetim Kurulu başkanı.

netici olduklarını böyle gösterebileceklerini düşünür, paylaşmazlar. Pozantı'da olduğu gibi birden patlar.

İzleme Kurulları her ilde kurulur, cezaevi nüfusuna göre sayıları arttırılır. O ildeki hapishaneleri izlerler.

Ancak biz insan hakları örgütleri olarak bu İzleme Kurulları'nı kabul etmiş değiliz; çünkü yapısını onaylamıyoruz. Ama bu durum, bu kurulların hesap vermesi gerektiği gerçeğini değiştirmez.

Bu kurullar Türkiye'de yanlış uygulanıyor. O ildeki Adalet Komisyonu, genelde de ağır ceza hâkimleri seçiyor kurulu. Normalde ilan edilmesi gerekiyor İzleme Kurulu seçiminin. Halktan başvurular alınması lazım. Bazı kriterleri var başvuracak kişinin. Bu aranan kriterlerin de tartışılması lazım, kabul edilemeyecek kriterler var.

Kurullar 5 kişiden oluşuyor. Aşağı yukarı yarısını, bu komisyon başkanı, valiyle beraber seçiyor. Dolayısıyla daha devlet ağırlıklı, pek sivil olmayan bir kurul oluşuyor.

Olaya sivil izleme mantığıyla bakan bir iki kişi oluyor ama onlar da kurulun içinde eriyor ya da işlevsiz olduklarını fark edip istifa ediyor.

Mevcut İzleme Kurulları'nın yapısının bir sonucu olarak, çok izleme yaptıklarını, sağlıklı bir izleme yaptıklarını sanmıyorum. Pozantı'ya İzleme Kurulu geldiyse bu hak ihlallerinin ipuçlarını görebilmeliydi.

Çocuklar neden İzleme Kurulu'ndaki kişilere anlatamadılar da çıkınca İnsan Hakları Derneği'ne (İHD) gidip anlattılar dertlerini. Bu ilişkinin kurulmamış olması oradaki İzleme Kurulu'nun eksikliği.

Bu İzleme Kurulları'nın sivil olması ve gerçekten izleme amaçlı olması için sivil toplum örgütleri, Meclis'e ve Adalet Bakanlığı'na baskı yapmalı. Mesela Pozantı için İzleme Kurulları'nda Adana ya da Mersin İHD'den de birileri olsaydı cezaevindeki olaylar daha yeni başlamışken tespit edilip çözülebilirdi.

İzleme Kurulları'nda mutlaka olması gereken meslek grupları var: doktor, psikolog, sosyal hizmet uzmanı. Muhtemelen o İzleme Kurulları'ndaki kişiler bu çocuklara yeterince ilgi göstermediler, sağlıklı bir ilişki kurmayı başaramadılar. Ya da çocuklara yaklaştırılmadılar.

İzleme Kurulu üyelerinin en büyük şikâyeti, eğitim yetersizliği. “Biz seçiliyoruz ama ne yapacağımızı bilmiyoruz,” diyorlar.

İzleme Kurulu'nun mahpusla konuşurken yanında kimse olmaz. Çocuklarda da yetişkinlerde de böyle. İzleme Kurulu istediği kişiyle, istediği zaman, istediği biçimde görüşür. Memur olmaz odada, varsa da çıkartır, bu hakları vardır. Ama birçok İzleme Kurulu üyesi bu haklarını bilmez, dersini çalışmadığı için.

Mahpuslara da İzleme Kurulları'nın amacı, görevi anlatılmıyor. Ayrıca ne mahpuslar ne de toplum İzleme Kurulları'nın varlığını yeterince biliyor.

İzleme Kurulları'ndaki kişiler gönüllü çalışmak zorundadır, bunun için ücret alamaz. Harcırahları var ama birçok yerde İzleme Kurulu üyesi aracı adliyeden istiyor, dolayısıyla cezaevi savcısı öğreniyor o gün gidileceğini. Ya da cezaevi müdüründen araç istiyor, ki bu ölü bir izlemedir artık. Önceden ben geliyorum diye haber veriyorsun.

İzleme Kurulları habersiz ve istediği saat gidebilir, istediği memurla veya mahpusla görüşebilir. Tek tek ya da iki iki dağılarak görüşme yapabilir. Bize göre, iki kişi olarak görüşmelerin yapılması ve İzleme Kurulu'ndan en az bir kişinin kadın olması iyi olur.

Maalesef Türkiye'de İzleme Kurulları'nın yüzde 85'i erkektir. Ayrıca yüzde 70 civarı da 50 yaş üstüdür. Oysa bizim mahpus nüfusu-muz genç bir nüfus.

Birkaç ülke örneğine baktım. Oralardaki kurullarda eski mahpuslar da var. Çok önemli bu.

Devletin her zaman yavaş, aksak, eksik olacağını görüyoruz, sivil

toplumun da el atması lazım, özellikle üniversitelerin harekete geçmesi gerekiyor.

Cezaevlerinde olup bitenlerin cezaevinde kalmasında Cezaevi İzleme Kurulları'nın işlevsizliğinin önemli payı var.

Üyelerin gönüllü olması gerekiyor. Oysa gönüllüden çok, "Hâkim Bey istemiş" diye üye olunan yerler var. Bir İzleme Kurulu üyesi, "Turizmin güzide bir iliyiz. Yabancılar geliyor. Cezaevinde Kürtler var, onların aileleri ziyarete geliyor. Kötü görüntü oluyor. Bu mahkûmlar başka yere taşınamaz mı?" diyebiliyor. Kuruldakiler insan hakları eğitiminden geçmiş olmalı.

İzleme Kurulları'nın yazdığı raporlar sadece bakanlıkta kalıyor. Kamuoyuyla paylaşılmalı. İzleme Kurulları'na gönüllü olarak başvurulabiliyor. Ancak üye seçileceği kimi yerlerde hiç ilan edilmezken kimi yerlerde sadece adliyelerde ilan ediliyor. Başvuruları illerdeki Adalet Komisyonları veya ilgili yerin mülki amiri değerlendiriyor. Şartlar: 35 yaşını doldurmuş olmak... Tıp, eczacılık, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmetler, eğitim bilimleri ve benzeri alanlarda en az 4 yıllık yükseköğretim kurumlarından veya bunlara denkliği kabul edilen yurtdışındaki yükseköğretim kurumlarından mezun olmak ve mesleğiyle ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarında ya da özel sektörde en az 10 yıl boyunca çalışmış bulunmak... Kişisel nitelikleri ile çevresinde dürüst, güvenilir ve ahlaklı olarak tanınmış olmak... Herhangi bir siyasi partinin merkez, il veya ilçe teşkilatlarında görevli bulunmamak.

LGBTİ, Yabancı Uyruklu ve Engelli Mahpuslar İçin Uluslararası İyi Örnekler ve Öneriler¹

Ayşegül Algan²

Özel ihtiyacı olan mahpusların özel ihtiyaçlarının karşılanmaması bir çeşit kötü muameledir. Hapis cezası yalnızca hürriyeti bağlar. Özel ihtiyacı olan mahpusların diğer mahpuslarla aynı koşullara sahip olması, infaz süresince “zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı”³ birçok tecrübenin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple özel ihtiyacı olan mahpusların özel ihtiyaçlarının karşılanarak, hayatlarının normalleştirilmesi gerekir. Bu yazı özel ihtiyaç sahibi mahpus gruplarından üçü olan LGBTİ, yabancı uyruklu ve engellilerin diğer mahpuslardan farklı olarak çektikleri zorlukları aşmak ve mağduriyetlerini gidermek adına geliştirilmiş uygulamalardan ve konuya getirilen önerilerden bahsediyor.

Yazıda yer alan örneklerden de anlaşılacağı üzere, özel ihtiyaç sahibi mahpusların hak ihlaline uğramaması için her zaman büyük

1 Makalenin araştırma asistanlığını yapan Eva Tanz’a teşekkür ederim.

2 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.

3 Bkz. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, Madde 2, Fıkra 2: Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html Erişim 15 Mayıs 2015.

maddi imkânlar gerekmez, hatta bazen yalnızca empati de yeterli olabilir. Örneğin görme engelli bir mahpusun üstünü aramadan önce ona sesle haber vermek gayet basittir ama bunun yapılmaması mahpus için büyük bir olumsuz etki yaratır. Bu empatik yaklaşımın yaygınlaşması ve kalıcılığı için de bir idare stratejisine ihtiyaç vardır. Zira “sivil toplum örgütlerinin sağladığı destek ve tek tek hapisane otoritelerinin geliştirdikleri, duruma özel projeler değer taşıyorsa da, bunların etkisi, genel bir idare stratejisinin parçası olmadıkları sürece sınırlıdır ve süreklilik arz etmez.”⁴

Bu düzenlemelerin bir idare stratejisi haline gelmesi için vazgeçilmez adımlardan biri, sivil toplum örgütleriyle işbirlikleri kurmaktır. Bunun için de öncelikli olarak sivil toplum örgütlerinin hapisanelere erişimi kolaylaştırılmalı, kendi çalışma alanları dahilinde olan özel ihtiyaç sahibi mahpuslarla, onların ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapmaları teşvik edilmelidir. Sivil toplumun sunabileceği katkılara, yazı boyunca farklı örnekler verilecektir. Bunların çoğu hapisane kadrosunun yeterli olamadığı, “HIV hastalığı ile yaşamak” veya “sığınmacılık” gibi uzmanlık gerektiren alanlardır.

Bahsedilen düzenlemelerin temel adımlarından biri de hapisane personelinin kadın, çocuk, LGBTİ, yabancı, hasta gibi spesifik mahpus gruplarının özel ihtiyaçlarına cevap verme yöntemlerini içeren ve anlayışı teşvik eden bir eğitim almalarıdır; çünkü ancak bu şekilde yanlış anlaşılmanın ve güvensizliğin önüne geçilebilir.⁵

Özel ihtiyaçların çoklu olabileceği de unutulmamalıdır. Örneğin hapisanede yabancı ve hasta bir kadının yaşam koşulları düzenlenirken tüm özelliklerinin dikkate alınması gerekir. Özellikle bu gibi durumlar için tekrar edilmelidir ki, ayrımcılık karşıtı ilkeler herkese aynı muamele yapılması anlamına gelmez. Bu ilkeler hiç kimsenin özel ihtiyacının ona karşı bir ayrımcılığa neden olmaması için yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.

4 ATABAY Tomris, *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*, çev. Ömer B. Albayrak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi ve CİSST, 2013, s. 91.

5 A.g.e., s. 92.

LGBTİ mahpuslar

LGBTİ mahpuslar tıpkı diğer özel ihtiyaçlı gruplar gibi, hapiste geçirdikleri süre boyunca birçok problemle karşılaşmaktadır. Fakat ayrımcılık, tecrit, cinsel taciz ve tecavüze uğrama riskleri diğer mahpuslara göre çok daha fazladır.⁶

Cinsel taciz ve tecavüz

Cinsel taciz ve tecavüze uğrama riski hem diğer mahpuslar hem de hapishane çalışanları tarafından mümkündür. Güney Afrika “cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı anayasal koruma sağlayan ilk ülke” olsa da ayrımcılık ülke içerisinde bilindik bir sorun olmaktan çıkmamıştır.⁷ 2004 yılında Güney Afrika Pollsmoor Hapishanesi’nde üç infaz koruma memuru *Friends Against Abuse* (Tacize Karşı Dostlar) isimli bir grup kurmuşlardır. Grubun amacı, tacize uğrama ihtimali yüksek olan mahpusları hapishanenin görece güvenli alanlarına sevk etmektir. Bu amaca yönelik olarak *Just Detention International* adlı gözetim, tutukluluk ve mahkûmiyet durumlarında cinsel istismarı engelleme amacıyla çalışan bir STÖ’den yardım alarak, seçilen görevliler için beraberce bir eğitim programı hazırlamış ve uygulamışlardır. Güney Afrika’da bugün de hapishaneleri dönüştürmek için devlet yetkilileri ve aktivistler arasındaki ortaklık süregelmektedir.⁸

Aile ile iletişim

LGBTİ mahpuslar aileleriyle ya çok az görüşmekte ya da hiç görüşmemektedir. Ayrıca aynı cinsiyetten iki kişinin evlenmesine kanunen izin verilmeyen ülkelerde, ayrımcılığa maruz kalarak diğer mahpuslara tanınan eş ziyareti hakkından yararlanamamaktadırlar.⁹

6 A.g.e., s. 119, 121.

7 A.g.e., s. 113.

8 JDI-SOUTH AFRICA (2015). About JDI-South Africa. Erişim, 12 Mayıs 2015, <http://www.justdetention.org/en/south-africa.aspx>

9 ATABAY, s. 120.

İsrail, Meksika ve Kosta Rika'nın da aralarında bulunduğu bazı ülkeler, heteroseksüel çiftlere verilen haklara paralel olarak, gey ve lezbiyen çiftler için de eş ziyaretlerine izin vermektedir.¹⁰

Sağlık

LGBTİ mahpusların, özellikle de transların hormon tedavisi gibi özel tıbbi ihtiyaçları vardır.¹¹ 2014 yılında *Scottish Prison Service* (İskoçya Hapishane Hizmetleri Birimi) ve *Scottish Equality Network* (İskoçya Eşitlik Ağı) “Hapishanede Toplumsal Cinsiyet Kimliği ve Cinsiyet Geçiş Politikası”nı düzenlemiş ve yürürlüğe koymuştur. Hormon tedavisi ve cinsiyet değişimiyle ilgili belirledikleri kuralların bazıları şu şekildedir:

- Cinsiyet geçiş süreci devam eden mahpusların hapsedilmenden önce başlayan cinsiyet geçiş hormon tedavisine devam etmelerine izin verilmelidir.
- Cinsiyet geçişi isteyen mahpusların uzman görüşüne ve tedaviye erişimine İskoçya Cinsiyet Geçiş Protokolü aracılığıyla izin verilmelidir. İskoçya Cinsiyet Geçiş Protokolü uyarınca mahpusların cinsiyet geçiş hormon tedavisine, tüy almaya ve/veya tıbben uygun bulunan diğer ameliyatlara izin verilmelidir.

Kısacası, bu gibi konularda İskoçya Hapishane Hizmetleri Birimi

10 İsrail için: GSW (2013). Conjugal visits approved for gay and lesbian prisoners in Israel. Erişim, 10 Mayıs 2015, <http://www.gaystarnews.com/article/conjugal-visits-approved-gay-and-lesbian-prisoners-israel030713>

Meksika için: Latindispatch (2011). Conjugal Visits For Gay Couples Legalized In Costa Rica. Erişim, 10 Mayıs 2015, <http://latindispatch.com/2011/10/13/conjugal-visits-for-gay-couples-legalized-in-costa-rica/>

Kosta Rika için: The Economist (2013). Conjugal visits - No laughing matter. Erişim, 10 Mayıs 2015

<http://www.economist.com/news/international/21588887-prisons-increasingly-allow-conjugal-visits-not-britain-and-america-no-laughing>

11 ATABAY, s. 121.

ve İskoçya Eşitlik Ağı, *National Health Service* (Ulusal Sağlık Hizmeti) ile beraber çalışarak, mahpuslara dışarıda da erişebilecekleri sağlık hizmetlerine eşit hizmet sunmaktadır.¹²

Toplumsal cinsiyet sınıflandırması ve ayrımcılık

İskoçya kısa süre önce *International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association*'ın (Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği) oluşturduğu 2015 *Rainbow Europe Index*'te (Gökkuşağı Avrupa Dizini) "LGBTİ'nin yasal eşitliği alanında Avrupa'nın en iyi ülkesi" diye anıldı. İskoçya Eşitlik Ağı, daha yapılacak çok şey olsa da İskoçya'ya bu payenin, "İskoç politikacıların LGBTİ bireylere danışmaya istekli olması" nedeniyle verildiğini belirtti.¹³

İskoçya Hapishane Hizmetleri Birimi (SPS) ve İskoçya Eşitlik Ağı'nın ortak politika belgesi, trans mahpuslara çeşitli haklar tanıyor. Bunların arasında doğdukları cinsiyete veya şu anda yaşadıkları cinsiyete göre barınma hakkı da var. Buna mahpusun isteğine göre karar veriliyor. Dahası, mahpus hapishaneye girerken kendisini bir erkeğin veya bir kadının aramasını seçme hakkına sahip.

Bunlara ek olarak SPS ve Eşitlik Ağı, hapishane personeline trans mahpusların hapishaneye girişinde ve hapishanede kaldıkları süre boyunca onlara nasıl davranmaları gerektiğini anlatan eğitim videoları da hazırlamıştır.¹⁴

12 Scottish Prison Service (2014). Gender Identity and Gender Reassignment Policy for those in our Custody. Scottish Prison Service, sf. 14 - 17. Erişim, 10 Mayıs 2015, http://www.sps.gov.uk/nmsruntime/saveasdialog.aspx?fileName=SPSGenderIdentityandGenderReassignmentPolicy20142562_1392.pdf

13 ILGA (2015). Scotland Named Best Country In Europe For LGBTQ Legal Equality. Erişim, 10 Mayıs 2015, <http://news.stv.tv/scotland/1320036-scotland-named-best-country-in-europe-for-lgbti-legal-equality/>

14 Scottish Prison Service (2014). Transgender Prisoner Search Segment (Training Series). Prod. Production Attic. Erişim, 15 Mayıs 2015, <https://vimeo.com/99915101>

Adalete erişim ve hapsedmeye alternatif önlemler

ABD'deki Sylvia Rivera Hukuk Projesi adlı kolektif sağlık hizmetleri, güvenlik, cinsiyet geçişi gibi konularda özellikle düşük gelirli ve beyaz olmayan LGBTİ mahpuslara hukuki danışmanlık sunmak için “Mahpus Hakları Projesi”ni geliştirdiler. Bu projenin içerisinde 60 trans mahpusun oluşturduğu bir de “Mahpus Danışma Komitesi” bulunmaktadır. Bu komitenin hapsedmeye alternatif yöntemler sunan çalışmaları sayesinde, ABD’de artık daha az trans tutuklu, kefalet için tutulmakta veya hapse gönderilmekte.¹⁵

LGBTİ mahpusların adalete erişimini arttırmak için sarf edilen bir diğer çaba da *American Civil Liberties Union* (Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği) ve *National Center for Lesbian Rights*’ın (Lezbiyen Hakları Merkezi) işbirliğiyle hazırlanan “Haklarını Bil: Trans Mahpusları Korumak için Yasalar, Mahkeme Kararları ve Öneriler” adlı bir kitapçıktır. Bu kitapçıkta Amerika’daki hapishanelerde LGBTİ mahpusların özel hakları, bu haklar ihlal edildiği zaman ne yapılması ve kime başvurulması gerektiğini anlatılmaktadır.¹⁶

Yabancı uyruklu mahpuslar

Yabancı uyruklu mahpusların sayısı “küreselleşme, göç, insan ticareti ve ulusal sınırları aşan suç gibi nedenlerle” birçok ülkede artış göstermektedir. Buna rağmen ülkelerin çoğunda yabancı uyruklu mahpuslarla ilgili stratejiler bulunmamaktadır.¹⁷ Birleşmiş Milletler’in bu konudaki önerilerinden biri yabancı uyruklu mahpus sayısının gerekli kıldığı yerlerde idare seviyesinde bir danışmanın ve

15 Sylvia Rivera Law Project (2015). Prisoner Rights Project. Erişim, 12 Mayıs 2015, <http://srp.org/about/legal-services/prisoner-rights-project/>

16 ACLU & NCLR (2014). Know Your Rights: Laws, Court Decisions, and Advocacy Tips to Protect Transgender Prisoners. Erişim, 10 Mayıs 2015, https://www.aclu.org/files/assets/121414-aclu-prea-kyrs-1_copy.pdf

17 ATABAY, s. 80-81.

koordinatörün atanmasıdır.¹⁸ Böylesi bir idari kadronun aşağıda anlatılacak olan birçok öneriyi de kolaylaştıracağı açıktır.

Adalete erişim

Yabancı mahpusların özellikle barolar tarafından kendilerine dil bilmeyen avukat atandığı için savunmalarını yapamıyor oluşlarının ve mahkemelerin “dil bilen kişi bulana dek” ertelenmesinin önüne geçebilmek için Adalet Bakanlığı ve barolar arasında bir koordinasyon kurularak, dil bilen avukatların yabancı mahpusların avukatlığını üstlenmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca yabancı mahpuslara adalete erişimlerinde destek veren örgütler ve onların iletişim bilgileri hakkında bilgi verilmelidir.

Yabancı mahpusların adalete erişiminin sağlanmasına yönelik verilebilecek bazı örnekler şu şekilde:

- Bazı Belçika hapisaneleri avukatlar tarafından düzenlenen “yabancı mahpuslara yönelik bilgilendirme seansları” gerçekleştirmektedir.¹⁹
- Çek Cumhuriyeti, Malta ve Macaristan gibi bazı ülkelerde sivil toplum örgütleri yabancı mahpuslara ücretsiz hukuki destek sunmaktadır.²⁰
- Hollanda Şartlı Tahliye Hizmetleri’ne bağlı Yabancılar İrtibat Bürosu “yurtdışında tutuklu bulunan Hollanda vatandaşlarının gereksiz yere zarar görmelerini engellemeyi ve uygun bir biçimde Hollanda toplumuna dönüşünü” amaçlayan bir

18 A.g.e., s. 99.

19 A.g.e., s. 92.

20 Tilburg University & International Commission of Catholic Prison Pastoral Care (2007). UN and EU Recommendations on the Treatment of Foreigners in Prison, s 9. Erişim, 15 Mayıs 2015, http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/PCCP%20documents%202010/ICCPPC_report_on_foreign_prisoners_english.pdf

oluşum. “Yabancılar İrtibat Bürosu 1975’teki kuruluşundan beri Dışişleri Bakanlığı ve bakanlığa bağlı konsolosluklarla sıkı bir işbirliği içinde çalışmakta.” Çalışmaların finansmanı hem Dışişleri hem de Adalet Bakanlığı’na sağlanmakta. İrtibat Bürosu’nun hizmetleri yurtdışında yaşayan gönüllü Hollandalıların düzenli olarak mahpusları ziyaret etmesi, sosyal araştırma raporları sunmak, hapis süresince danışmanlık ve rehberlik sağlamak, mahpusların tahliyeye iyi bir şekilde hazırlanmalarına katkıda bulunmak ve belirli sınırlar dahilinde tahliye sonrası hizmetlere katılmak olarak sıralanabilir.²¹

- Benzer çalışmalar yürüten bağımsız örgütlerden biri Hollanda’da çalışan *PrisonLAW*, bir diğeri ise İrlanda’da çalışan *Prisoners Overseas*’dir.²²
- İngiltere ve Wales’in Hapishane Hizmetleri, konsolosluk çalışanlarının hapishane rejimleri hakkında bilgilendirilmesi ve kendi vatandaşlarına profesyonel hizmet sağlayabilmeleri adına iki yılda bir toplantılar düzenlemektedir.²³
- İngiltere İstanbul Başkonsolosluğu Türkiye’deki yabancı dil bilen avukatların listesini internet sitesinde yayınlamıştır.²⁴

21 ATABAY, s. 98.

22 Prison Law için: PrisonLAW (2014). PrisonLAW’s objectives. Erişim, 15 Mayıs 2015, <http://www.prisonlaw.nl/prisonlaw-s-objectives>

Prison Overseas için: ICPO (2015). Prisoners Overseas. Erişim, 15 Mayıs 2015, <http://www.catholicbishops.ie/prisoner/>

23 Tilburg University & International Commission of Catholic Prison Pastoral Care (2007). A.g.e, s 9.

24 British Consulate General Istanbul, Foreign and Commonwealth Office (2015). List of lawyers in Turkey. Erişim, 15 Mayıs 2015, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/435012/Turkey-List_of_Lawyers_Rev.pdf

İzolasyon

Yabancı mahpusların bir diğer sorunu olan izolasyonun önüne geçebilmek için aile görüşleri ve telefon hakları hususunda pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır. Kilometrelerce uzaktan, yüksek miktarda para ve çokça zaman harcayarak gelen aileleriyle görüş süreleri uzatılmalı ve özellikle ziyaretçisi gelemeyen yabancı mahpusların telefon hakları arttırılmalıdır.²⁵ Ayrıca telefon görüşmelerini saat farklarını dikkate alan zamanlarda yapabilmeleri sağlanmalıdır.²⁶

Yabancı mahpusların hapis haneye girer girmez diplomatik temsilcileriyle temas kurma haklarıyla ilgili bilgilendirilmeleri ve mahpus istediği takdirde iletişim olanaklarının sağlanması gerekmektedir.²⁷

Mahpusun aynı uyruktan, dinden ya da kültürden başkalarıyla aynı hapis haneye yerleştirilmesi, onun yalıtılmışlık hissini gidecekse bu göz önünde bulundurulmalıdır. Yine mahpusun isteği söz konusuysa, konsolosluk temsilcileriyle teması ve yurtdışından gelecek aile üyelerinin seyahatlerini kolaylaştırmak adına başkentteki (Türkiye’de İstanbul da olabilir) hapis hanelere yerleştirilmeleri düşünülmelidir.²⁸

Yabancı mahpuslar için izolasyonu bir nebze olsun ortadan kaldıran iyi örnekler şu şekildedir:

- Polonya’da Doğu Avrupa ülkelerinden gelen mahpuslar, aile ziyaretlerinin daha kolay gerçekleşmesi için doğu sınırına yakın hapis hanelere yerleştirilmektedir.²⁹
- İtalya’nın Padova Hapishanesi’nde ailesi gelemeyen mahpusla-

25 EREN Mustafa, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Kasım 2013: 17. Erişim, 10 Mayıs 2015, http://www.cezaevindestk.org/belgeler/ozel_ihtiyaclara_sahip_mahpuslar_uzerine_el_kitabi2013.pdf

26 ATABAY, s. 93.

27 A.g.e., s. 93.

28 A.g.e., s. 93.

29 A.g.e., s. 93.

rın aileleriyle görüşmeleri için Skype odaları bulunmaktadır.³⁰

- İngiltere ve Wales'te hapishane idaresinin uygulamalarına ek olarak farklı diller bilen ve özel bir eğitimden geçmiş olan yabancı mahpuslar, yeni gelen yabancı mahpuslara hapishane hayatı hakkında rehberlik yapmaktadır.³¹
- İspanya'daki bazı STÖ'ler yabancı mahpuslar için ücretsiz pul ve telefon kartı sağlamaktadır.³²
- İngiltere'de *Prisoners Abroad*, İrlanda'da *Prisoners Overseas* ve İsveç'te *Bridges to Abroad* isimli sivil toplum örgütleri farklı ülkelerde mahpus olan kendi ülkelerinin vatandaşlarına kitap, dergi, ilaç, yemek gibi ihtiyaçları yollamakta ve ailelerine de bu süreçte rehberlik hizmeti sunmaktalar.³³

Dil ile ilgili engeller

Yabancı mahpusların dil problemi nedeniyle özellikle hastalıklarının teşhis ve tedavisinde sorun yaşanmaması için gerekli tedbirler acilen alınmalıdır. Bu tedbirler hapishanede dil bilen (en azından ortak dil olarak İngilizce bilen) sağlık görevlilerinin istihdamı olabileceği gibi, dil bilen bir personelin revirde çeviri görevini üstlenmesi şeklinde de olabilir.³⁴ Bu konuda bir personel istihdamı sağlanana kadar, çeviri yapabilecek mahpusların yardımı sağlanabilir. Bu yolla çeviri yapacak mahpusun sosyal yaşama daha fazla katılımı sağlana-

30 Bkz. Zeynep Alpar, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu 2015, bu kitapta s. 223.

31 Tilburg University & International Commission of Catholic Prison Pastoral Care (2007). UN and EU Recommendations on the Treatment of Foreigners in Prison, s 7. Erişim, 15 Mayıs 2015, http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/PCCP%20documents%202010/ICPPPC_report_on_foreign_prisoners_english.pdf

32 A.g.e., s. 9.

33 A.g.e., s. 14-15.

34 EREN, s. 16.

bilir fakat tedavide gizlilik esas olduğundan dolayı bu tercih edilmeyen bir durumdur.³⁵

Yabancı mahpusların hapsedukları ülkenin dilini öğrenmeleri için imkân sağlanmalıdır.

CİSST'in 29 Nisan 2015'te Adalet Bakanlığı'na yaptığı bilgi edinme başvurusuna gelen cevapta Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Türkiye hapsanelerinde, Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri işbirliğiyle "Yabancılar için Türkçe" kursları açılmakta olduğunu ifade etmiştir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 22. Maddesine göre mahpuslar, "kuruma alındıklarında uygulanacak iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, kurum yöneticileri tarafından sözlü olarak anlatılır ve yazılı olarak tebliğ olunur. İnfaz sonrası koruma ve yardım konusunda ayrıca bilgi verilir. Türkçe bilmeyen yabancı uyruklu hükümlülere kendi dilinde, mümkün olmadığında İngilizce, Fransızca veya Almanca olarak bildirilir."³⁶ Eylem Aksoy'un sunumunda da belirttiği üzere, bu maddenin pratikte pek iyi işlemediğini biliyoruz.³⁷ Bu uygulamanın iyileştirilmesinin yanında Türkiye'deki yabancı mahpusların en çok bildiği en az 5 dil belirlenip bu dillerde de kitapçıklar hazırlanmalı ve bu kitapçıklar mahpusların erişimine açılmalıdır.

35 ATABAY, s. 83.

36 <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html>

37 Bkz. Eylem Aksoy Retornaz, "Özür Hükümlünün Cezasının İnfazı ve İnsan Hakları", bu kitapta s. 35.

Sığınma

Yabancı mahpusların hapishanede de sığınma talebinde bulunabileceği göz önünde bulundurulmalı, bu konuda kendilerine bilgi verilmeli³⁸ ve sığınmacılarla ilgili çalışan STÖ'lerle işbirliği yapmak bir idari strateji haline getirilmelidir.

Kültür ve Din

“Yabancı mahpusların kendi dillerine yayın yapan televizyon kanallarını izleyebilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalı, merkezi yayınlarda o hapishanede tutulan yabancı mahpusların talepleri de dikkate alınarak kanallar ayarlanmalıdır.”³⁹

Hapishane kütüphanelerinde birkaç yabancı dilde, yeterli sayıda kitap, dergi vs. bulunmalı ve mahpuslar bunların varlığından haberdar edilmelidir. Bunun için konsolosluklardan ve STÖ'lerden yardım istenebilir.⁴⁰

İstedikleri takdirde mahpuslara kendi dinlerinden bir görevliyle erişim olanağı tanınmalıdır; ibadet odaları, özel hijyen ve beslenme gereklilikleri yerine getirilmelidir.⁴¹

Ayrımcılık

Yabancı mahpusların bulunduğu hapishanelerde HIV hastalığının daha yoğun olması sebebiyle ve bu hastalığa yakalanmış mahpuslara karşı ayrımcı tutumun engellenmesi amacıyla personelin periyodik olarak bu hastalıkla ilgili bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Pozitif Yaşam Derneği gibi HIV ile mücadele alanında

38 EREN, s. 18.

39 A.g.e., s. 17.

40 ATABAY, s. 94.

41 A.g.e., s. 95.

birikimi ve deneyimi olan derneklerin bu hapishanelerde çalışma yapması teşvik edilmelidir.⁴²

Aile ve arkadaşlarından mali destek alma konusunda görece kısıtlı imkânâ sahip oldukları için dil engeline takılmadan katılabilecekleri atölye çalışmaları arttırılmalıdır, mesleki eğitim alabilecekleri ve para kazanabilecekleri olanaklar yaratılmalıdır. Örneğin *Hibiscus* adlı bir hayır kurumunun yabancı uyruklu mahpuslarla çalışma konulu bir uluslararası konferansına katılan İngiliz hapishane görevlisi, bir dizi strateji geliştirerek bunların çalıştığı hapishanede uygulamaya geçmesini sağlamıştır. *Hibiscus* halen İngiltere'deki yabancı uyruklu mahpuslara düzenli olarak hizmet vermektedir. Bu hizmetler kapsamında kendi ülkelerinde doğrudan doğruya işlerine yarayacak becerileri geliştirmeleri sağlanmıştır.⁴³

Ülkeyi terk edebilecekleri korkusuyla ev izni ya da şartlı tahliye için düşünülmeyen yabancı mahpusların da diğerleriyle aynı haklara sahip oldukları göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁴

Nakil

Eğer istiyorlarsa yabancı mahpusların cezalarını çekmek üzere kendi ülkelerine nakledilmesi, hüküm verildikten sonra olabildiğince erken ele alınmalıdır. Nakil talebi hakları ve naklin yasal sonuçları hakkında mahpuslara açık ve eksiksiz bilgi verilmelidir. Hapishane idaresinin hem yurtdışı hem de mevcut ülkedeki tüm adli kurumlarla koordinasyon içine girerek yabancı mahpusların nakillerine yardımcı olması gereklidir.

Türkiye'de yabancı mahpusların nakil başvuruları sırasıyla savcılık, Ceza ve Tevkif Evleri Genel müdürlüğü, Adalet Bakanlığı, Dışiş-

42 EREN, s. 16.

43 ATABAY, s. 96.

44 A.g.e., s. 84-85.

leri Bakanlığı, mahpusun vatandaşı olduğu ülkenin konsolosluğu ve kendi ülkesine gitmektedir. Çoğu zaman başvurular bürokrasi içinde kaybolmakta ve mahpuslar mağdur edilmektedir. Nakil sürecinde yaşanan hak ihlallerinin önüne geçebilmek için bu bürokratik sürecin sadeleştirilmesi gereklidir.

Tahliye Sonrası

Tahliye sonrasında ise yabancı uyruklu mahpusların işkence ya da kötü muamele görme tehlikesi olan ülkelere gönderilmemeleri gerekir. Mahpusların sınır dışı edileceği durumlarda da hapishane otoritelerinin gerekli belgelerin sağlanmasına ve seyahatin ayarlanmasına her türlü desteği vermesi, mahpuslarla gidecekleri ülkedeki akrabaları arasındaki iletişimi kolaylaştırması idari bir strateji haline gelmelidir.⁴⁵

Engelli mahpuslar

Engelli mahpuslar için hapishanenin olumsuz şartlarının hem ruhsal hem fiziksel engellilik derecesini arttırdığı rahatlıkla söylenebilir. Bu sebeple engelliler için hapis cezaları başvurulacak en son yaptırım olmalıdır. Hapishanelerde alabilecekleri bakımın yetersizliği göz önünde bulundurularak, özellikle de şiddet içermeyen suçların faili olan engelliler için, hapis cezasından olabildiğince kaçınılmalı, engelli kişiler ciddi bir zorunluluk olmadıkça tutuklu yargılanmamalıdır.⁴⁶

Erişilebilirlik ve hapishane kuralları

Hapishanelerde mekânın ve imkânların engellilere uygun hale getirilmesi, yani erişilebilirliğin⁴⁷ sağlanması “iyi örnek” değil, şarttır.

⁴⁵ A.g.e., s. 101.

⁴⁶ A.g.e., s. 43.

⁴⁷ Erişilebilirlik, “engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm

Buna rağmen Türkiye hapishanelerini hedef alan bu yazıda erişilebilirlik konusuna değinme ihtiyacı hissediyoruz. Engelli bir mahpus koğu, tuvalet, banyo, havalandırma, ring aracı, atölye, yemekhane, toplantı salonu, revir gibi diğer mahpusların gittiği her yere gidebilmelidir. Diğer mahpusların duyduğu, gördüğü şeylere engelli bir mahpusun da erişmesi için, özel ihtiyaçlarına uygun imkânlar bulunmalıdır. Bu şartların oluşturulması engellilerin hapishanede yaşadığı pek çok sorunun aşılması adına öncelik taşımaktadır.

Engelli mahpuslar, hapishane ve hapishane kurallarına dair anlayabilecekleri bir formatta bilgi alabilmelidir. Örneğin ciddi görme bozuklukları olan mahpuslar için Braille alfabesiyle veya ses kaydı şeklinde ya da görme bozuklukları daha az şiddetli olanlar için büyük puntolarla basılmış dokümanlar hazırlanmalıdır.⁴⁸

Kendini yaralamak, kurallara uymamak, gürültü yapmak vb. davranışlar, ruh sağlığı sorunu yaşayan mahpusların kasten yaptığı şeyler değil, özel durumlarının sonucudur. Mahpusun iştme engelli olduğu için sayım verememesi de aynı şekilde, hapishane kurallarını ihlal etme kastını taşımaz.⁴⁹ Hapishane idaresi ve personelinin bu gibi konular hakkında bilgilendirilmesi bu disiplin cezalarının boş yere verilmesini engelleyebilir.

alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak ve engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerine dâhil olacak şekilde hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere, “evrensel tasarım” ilkesiyle erişiminin sağlanmasıdır.” Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), <http://www.tohad.org/tohad/erisilebilirlik/> Erişim 18 Mayıs 2015.

48 ATABAY, s. 50.

49 Gereken desteği alamayan engelli mahpusların, kuralları ihlal etme ve (hem personeli hem de diğer mahpusları etkileyecek) davranış sorunları yaşama ihtimali daha fazla, şartlı tahliye edilme ihtimali ise daha düşüktür, dolayısıyla bu durumdaki kişiler daha uzun süre hapishanede kalırlar.” Association for the Prevention of Torture [APT, İşkencenin Önlenmesi Derneği], Engelli Mahpuslara İlişkin Standartlar: http://www.apr.ch/detention-focus/en/vulnerable_groups/3/ Erişim: 15 Mayıs 2015.

Engelliliğe özel araçların kullanımı

“Gerçekten haklı güvenlik kaygısı bulunmadıkça, mahpusların, tekerlekli sandalyeler ve koltuk değnekleri gibi engelleriyle ilgili herhangi bir destek aracını yanlarında bulundurmalarına izin verilmelidir. Eğer bulundurmalarıyla ilgili bir risk söz konusuysa, bu araçlara uygun alternatifler sağlanmalıdır.”⁵⁰ Burada Türkiye’den örneklerle değinecek olursak, ıhıtme engelli bir mahpusun ıhıtme cihazının piline izin verilmemesi, düzenli ilaç kullanması gereken kişinin saatinin pili bittiği için ilaç zamanını izleyememesi gibi sorunlar katiyen yaşanmamalıdır. Bunlar açıkça hak ihlalidir, insan onuruna yaraşmaz. Zira genel yasaları özel durumdaki bireylere uygulamak ayrımcılık yaratır. Yasalar buna izin vermeyecek şekilde düzenlenmeli, yazılı kuralların bulunmadığı noktada hapishane idareleri var olan kuralları engelli kişi lehine uygulamalıdır. Engelli kişinin toplumda olduğu gibi hapishanede de bağımsızlığını destekleyecek şekilde davranmak gerekir.

CİSST’in ziyaret ettiği bir hapishanede şu sırada içerde görme engelli mahpus olmamasına rağmen, görme engelliler için kitapların seslendirilmeye başlandığını, 10 edebiyat klasiğinin Türkçe olarak seslendirildiğini, bunun devam edeceğini ve yabancı dillerde de aynı işlemlerin yapılacağını öğrenildi. Bu umut verici bir çaba olmakla beraber, biraz önce değindiğimiz gibi aslında “olumlu örnek”ten ziyade “normal olarak yapılması gereken” bir uygulamadır.

Engelliliğin tespiti ve ceza erteleme

Engelli kişiler hapishane girişlerinde mevcut engellerini bildirme, kendi özel ihtiyaçları hakkında bilgi alma imkânına sahip olmalıdırlar. Hapishaneye ilk girişte, engellilik kapsamına giren, zihinsel engellilik, alzheimer/demans gibi hastalıklar, kanser ve organ yetmezlikleri gibi süregelen hastalıklar, psikiyatrik/psikososyal engel halleri de dahil

50 ATABAY, s. 50.

olmak üzere genel sağlık taraması etraflıca yapılmalıdır.⁵¹ Bu taramada, engeli olduğu tespit edilenlerin büyük bölümü, “cezaevi koşullarında hayatını kendi kendine sürdüremeyecek durumda” olanların cezalarının ertelenmesini öngören yasa⁵² kapsamında tahliye edilebilir. Bu yasanın uygulaması için hapishanede geçirilen süre içinde de düzenli olarak tarama yapılmalı, ceza ertelemesini gerektiren durumlar tespit edildiğinde bu kişilerin tahliyesi için başvuru yapılmalıdır.

Ceza erteleme sürecinde Adli Tıp Kurumu raporu istenmesi ve hapishanede kalacak durumda olmayan kişinin tahliye edilmesi için “toplum güvenliği için tehdit” oluşturup oluşturmadığının savcı tarafından değerlendirilmesi, sivil toplumun uzun zamandır eleştirdiği konulardandır. İlgili yasada, “ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettirmek” denirken, bu “ceza infaz kurumu koşulları” tanımlanmamıştır.⁵³ Mahpusların hayatlarını kendi kendilerine sürdürebileceği “koşullar” tanımlanıp ya bu koşullar gerçekten sağlanmalı ya da ceza erteleme kararları verilirken hapishanelerin koşullarının gerçekte nasıl olduğu dikkate alınmalıdır.⁵⁴

51 Devlet mahpusların can güvenliğinden sorumludur ve buna intiharın önlenmesi de dahildir. Mahpus intiharlarının önemli bir bölümünün ardında bulunan, ruh ve akıl sağlığı alanındaki sorunlar, kişi hapishaneye girerken de mevcut olabilir ve tespit edilmelidir (ATABAY, s. 16) Örneğin ABD’de mahpus intiharlarının yüzde 50’den fazlası hapishaneye girişte ilk 24 saat içinde gerçekleşmiştir ve hapishanede intihar edenlerin yüzde 95’inde tedavi edilebilecek psikiyatrik bir rahatsızlık vardır (ATABAY, s. 17).

52 5275 sayılı, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 16. Madde. www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html Erişim 15 Mayıs 2015.

53 5275 sayılı Kanun, Madde 16, Fıkra 6: “Maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellilik nedeniyle ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen mahkûmun cezasının infazı üçüncü fıkrafta belirlenen usule göre iyileşinceye kadar geri bırakılabilir.” www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html Erişim 15 Mayıs 2015.

54 Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferans sunumlarında ve bu kitaptaki çeşitli yazılarda da belirtildiği gibi, hapishanelerin büyük bölümünde sürekli olarak doktor bulunmaması, hapishanelerde engellilere bakım desteği

Sağlık

Sağlık kayıtlarının hapishane idaresinde bulunduğunu, zaman zaman dosyalar kaybolduğu için MR gibi pahalı tetkiklerin dahi tekrar edildiğini, mahpusların bu tekrarlarla zaman kaybettiğini, bu arada kanser gibi hastalıkların ilerlediğini biliyoruz. Mahpusların sağlık dosyalarının üç nüsha halinde düzenlenmesi, birinin idarede, birinin mahpusta, birinin de ailesinde ya da kendi seçtiği yakınında bulunması çok basit ve ekonomik bir tedbir olmakla birlikte, hayat kurtarabilir.

Birleşmiş Milletler'in akıl ve ruh sağlığı alanında sıkıntı yaşayan mahpuslara ilişkin önerilerinden biri de "akran danışmanlığı"dır. Hapishane ve toplumca sağlanan sağlık hizmetlerini tamamlayıcı bir unsur olarak, dikkatlice seçilmiş ve eğitilmiş mahpuslar tarafından akıl sağlığı ihtiyacı duyan mahpuslara akran desteği verilmesi düşünülebilir. Böyle bir strateji, kaynak eksikliği ve nitelikli personelle ilgili zorlukları hafifletmenin yanı sıra, seçilmiş bir grup mahpusa da tahliye sonrasında toplumda geliştirebilecekleri beceriler sağlayacaktır; lakin bunun "tamamlayıcı" bir unsur olacağına dikkat edilmelidir.

Avusturalya'da "akran desteği"nin intiharın ve kendine zarar vermenin önlenmesi için uygulandığını görüyoruz. Güney Avustralya'daki Mount Gambier hapishanesinde özel eğitilmiş ve destekli bir grup mahpus, günde 24 saat diğer mahpusları dinlemek ve onlara destek vermek için hazır beklemekteler. Batı Avustralya'da da hapishane idaresiyle akran desteği veren mahpuslar düzenli olarak toplan-tı yapmaktalar."⁵⁵

verecek kadro bulunmaması, hapishanenin mimari anlamda engelli erişimine uygun olup olmadığı Adli Tıp Kurumu'nun değerlendirmelerinde dikkate alınmakta mıdır? Boyundan aşağı felçli bir kişi için ceza erteleme kararının çıkmasının yaklaşık iki yıl sürmesi, şizofreni teşhisi almış ağır hasta mahpusların hâlâ hapishanede bulunması, ceza erteleme sürecinin daha hızlı ve etkin hale getirilmesi gerektiğini ortaya koyan örneklerdir. Çeşitli vakalar için bkz. hapistesaglik.com.

55 ATABAY, s. 31.

İzolasyon

Ciddi fiziksel engelleri bulunan mahpuslar ve yaşı ilerlemiş olanlar genel hapishane nüfusundan ayrılmamalı ve hayatı olabildiğince normal yaşayabilecekleri şekilde yerleştirilmelidir.

Ruh sağlığı alanında, kişiye toplum içinde destek olunması en önemli taleplerden biridir. Hapishane içinde de bunu yapmaya çalışmak gerekli ve mümkündür. Ayrıca Yarıyol Evi, denetimli serbestlik gibi uygulamalarla engellilerin toplumdan kopmaması sağlanabilir.

Bu konuda sivil toplumun rolünün de altını çizen benzer bir öneri Birleşmiş Milletler'in yayınlarında da yer almaktadır:

“Engelli mahpusların ihtiyaçlarına uyacak programların tasarlanması ve uygulanması için sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılmalıdır. Böyle bir işbirliği, cezaevi personelinin yükünü hafifletip engelli mahpusların da ihtiyaçlarına göre tasarlanmış programlara katılımları için şans yaratacağı gibi, mahpuslarla dış dünya arasındaki teması arttırarak akıl sağlıklarının korunmasına da yardımcı olur. Benzer engelleri olan mahpus grupları varsa, dışarıdan örgütlerin desteğinde uygun grup etkinlikleri düzenlenebilir. (...) Engelli kişilere destek olan örgütlerle ilgili bilgi, cezaevinin duvarlarında yer almalı ve cezaevine girişte bir bilgi föyü/paketi ile (uygun formatta) engelli mahpuslara verilmelidir.”⁵⁶

Süngerli oda uygulaması, kişilerin kamera gözetimi altında tuvaletlerini yapmaya zorlanması, o kötü koku içinde tutulması insanlık dışı bir muameledir. Bu uygulama herkes gibi engelli mahpuslar için de çok sakıncalıdır. Engelli mahpuslar için sadece süngerli oda değil, hücre cezası gibi her türlü izolasyon uygulamalarından olabildiğince kaçınmak gerekmektedir. Ruh sağlığı alanında sıkıntılar yaşayan veya zihinsel engelli mahpusları “kontrol altında” tutmak veya başkasına rahatsızlık vermesini engellemek gerekçeyle, tek ba-

56 A.g.e., s. 51-52.

şına hapsedmek onlar için daha sık yapılan bir uygulamadır.⁵⁷ Oysa bunun engelli mahpuslar üzerindeki yıpratıcı etkisi diğerlerinden de fazladır. Bu mahpusların hiçbir şekilde tek başına hapsedilmesi gerekir, BM İşkenceyi Önleme Özel Raportörü'nün de önerisi budur.⁵⁸ 9 Aralık 2007'de, İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Psikolojik Travma Sempozyumu'ndan çıkan İstanbul Bildirgesi,⁵⁹ tek başına hapsedilmenin, tecridin ruh sağlığı için son derece sakıncalı olduğunu, akıl ve ruh sağlığı sorunlarına, dolayısıyla psikososyal engelliliğe neden olduğunu açıkça belirtir; ve bu şekilde hapsedilmenin, idam veya müebbet hapis cezası almış mahpuslar, akıl hastalığı olanlar ve 18 yaşın altındakiler için kesinlikle yasaklanmasını önerir. Bildirgede, zorunlu sayılan herhangi bir sebeple tecrit uygulandığında, olumsuz etkileri azaltmak için mahpusların hapisane personeli, psikolog ve psikiyatrlar, din görevlileri ve "dışarıdan" gönüllülerle sık sık görüşmesi, hapisane idaresinin buna imkân sağlaması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁰

Sonuç

Her şeyden evvel özel ihtiyacı olan kişiler hapsedilmeye alternatif yöntemlerden faydalanmalıdır. Ayrımcılığa uğramamaları için, uygun ve etkili hapsedilme dışı önlemler geliştirilmelidir. Bu önlemler, düzenli aralıklarla adalet yetkililerine rapor vermeyi, hareket kısıtlanmasını, pasaportun/kimlik belgelerinin teslimini, elektronik izlemeyi ve toplum içinde gözetimi içerebilir.

57 Association for the Prevention of Torture [APT, İşkencenin Önlenmesi Derneği], Engelli Mahpuslara İlişkin Standartlar: http://www.apr.ch/detention-focus/en/vulnerable_groups/3/ Erişim: 15 Mayıs 2015.

58 BM İşkenceyi Önleme Özel Raportörü Raporu, A/66/268, Ağustos 2011. https://archive.org/stream/452639-un-report-on-torture/452639-un-report-on-torture_djvu.txt Erişim: 15 Mayıs 2015.

59 <http://www.solitaryconfinement.org/istanbul> Erişim: 17 Mayıs 2015.

60 ATABAY, s. 27.

İzolasyon bazen disiplin cezalarının, bazen ayrımcı yaklaşımların bir sonucu olarak ortaya çıkabiliyor. Çoğu zamansa yalnızca özel ihtiyaçların karşılanmıyor oluşu, yani insan haklarının ihlali bunun sebebi. İzolasyon hiçbir şekilde kabul edilemez ve kişiyi bedensel ve ruhsal olarak geriletmekten başka hiçbir işe yaramaz.

İzolasyon da dahil olmak üzere tüm ihlallerin önüne geçmek, ayrımcılığa düşmeden, özel ihtiyaçları karşılamak adına idari stratejiler geliştirilmelidir. Bu stratejilerin selameti ve sürekliliği açısından mahpuslar da söz sahibi olmalı, sivil toplum ve üniversitelerin işbirliğine başvurulmalıdır. Mahpusların hak öznesi olmaya devam ettikleri unutulmamalıdır.

Kişinin günlük yaşamı üzerindeki kontrolünün oldukça az olduğu hapishanelerde, bazı çok basit düzenlemelerin dahi mahpusun hayatını tümüyle değiştirebileceğini unutmamalıyız.

Bu konferansın sunumlarında da bahsedildiği üzere birçok ülkede bağımsız izleme kurulları hapishanelerde izleme yapıyor ve izleme rehberi hazırlıyorlar. Gerek bu rehberler, gerek uluslararası standartlar incelendiğinde görüyoruz ki, özel ihtiyaç sahibi olan mahpusların ihtiyaçlarının karşılandığı durumlar birer “iyi örnek” değil, “norm” olarak adlandırıyor. Tüm bunlar düşünüldüğünde, Türkiye’de de sivil toplum ve üniversiteler uluslararası kriterlere uygun bağımsız izlemeler gerçekleştiremezse, hapishanelerde insan haklarının ihlal edilmediğinden asla emin olamayız.

**ÖZEL İHTİYAÇLARI OLAN
MAHPUSLAR VE
İLGİLİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ AĞI
PROJESİ RAPORU**

HAZİRAN 2015

Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu¹

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Haziran 2015

Hazırlayan: *Zeynep Alpar*²

Giriş

Elinizdeki raporda, Türkiye hapishanelerindeki özel ihtiyaçları olan gruplardan engelli, yabancı ve LGBTİ mahpusların şartlarını ve sorunlarını, bu alanda yapılan çalışmalar ve çözüm önerileriyle birlikte açıklamaya çalışacağım.

Hapishaneler “standart” ya da “normal” bir insan düşünülerek tasarlanıyor, oysa her insan özel, herkes farklı ihtiyaçlara sahip. Türkiye’deki hapishaneler özelinde konuşursak, “standart mahpusun”, genç, sağlıklı, engelsiz, heteroseksüel, Türk, Sünni, Hanefi Müslüman bir erkek olduğunun farz edildiğini görüyoruz. Birçok kişi, sırf bu standardın dışında kalmakla, “özel ihtiyaçlı” mahpus oluyor.

1 CİSST’in Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu’nu (Kasım 2013) hazırlayan Mustafa Eren’e, elinizdeki raporun dayandığı çalışmalara katkıları ve rapor üzerindeki çok önemli düzeltmeleri için Berivan Korkut, Hilal Başak Demirbaş ve Ayşegül Algan’a teşekkür ederim.

2 Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı” Proje Koordinatörü.

Birleşmiş Milletler'in hapisaneler üzerine çalışan birimi olan Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi (UNODC) tarafından yayınlanan *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*'nda, içerinin dışarıya kapalı, dışarının içeriden ulaşılmaz olmasıyla baskının ve yönetimin daha ağır şekilde hissedildiği yerler olan hapisanelerde, bu baskının olumsuz etkisine daha açık olanlar, "özel ihtiyaçları olan gruplar" olarak ele alınıyor.³ Çocuklarıyla beraber hapisanede bulunan anneler, çocuk mahpuslar, yaşlılar, engelliler, yabancılar, etnik veya dini azınlıklar, kadınlar, LGBTİ bireyler, ağır hastalıkları olanlar, idam veya müebbet hapis cezasına çarptırılanlar, hapisanelerdeki özel ihtiyaçlara sahip gruplar arasında bulunuyor.

Bu kişilerden, devletin kullandığı tabirle "hassas" veya "kırılgan" diye değil, "özel ihtiyaçlara sahip" diye söz ediyoruz çünkü onların kendilerine sunulan ve çoğu zaman değiştiremedikleri şartlardan daha çok etkilenmelerinin nedeni, öngörülenlerden farklı olan ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin, Agenfor Italia ile birlikte, Avrupa Birliği Merkezi Finans ve İhale Birimi'nin ve Friedrich Ebert Stiftung Derneği'nin desteğiyle gerçekleştirdiği, "Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı" çalışmamızda, özel ihtiyaçları olan mahpuslardan engelli, yabancı ve LGBTİ bireyleri konu edindik.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar alanında iki temel, güncel Türkçe kaynak var. Bunlardan biri, Tomris Atabay'ın UNODC için yazdığı ve Türkçe basımını CİSST'in yaptığı, yukarıda söz ettiğim *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*. İkincisi de, CİSST'in Kasım 2012 - Kasım 2013 arasında yürüttüğü *Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi*'nin Mustafa Eren tarafından hazırlanan sonuç ra-

3 ATABAY Tomris, *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*, çev. Ömer B. Albayrak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi ve CİSST, 2013: iii.

poru.⁴ Raporda Mustafa Eren'in ortaya koyduğu durum ve çözüm önerileri, Türkiye hapishaneleri için bugün de büyük ölçüde geçerli (Bu yazıda, Mustafa Eren'in çalışması kısaca ÖİM 2012-13 olarak anılacaktır). Bu yazıda, Eren'in raporunun ardından yaşanan gelişmeleri ve alanda yapılan çalışmaları özetlemeye çalışacağım.

1. Türkiye hapishanelerinin genel durumu

2015 itibarıyla Türkiye hapishanelerinde 164.461⁵ mahpus var. Yeni hapishaneler yaparak hapsedme kapasitesini arttırma çalışmaları devam ediyor, 2017'de ülkemizde 300.000 insanı hapsedmek mümkün olacak.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar konusunda daha önce de belirttiğimiz gibi, Adalet Bakanlığı bir politikadan, politika oluşturmak için gereken veriden yoksun; mahpusların özel ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi, ilgili alanlarda eğitilmiş personel yok denecek kadar az (ÖİM 2012-13:4). Ancak yukarıda andığımız *El Kitabı*'nın Türkçe olarak basılıp dağıtılmasının ve CİSST'in 2012-13 çalışmasının bu konudaki farkındalığı arttırdığını görüyoruz, hapishane idarecileri ve çalışanları arasında her iki kaynağı okuduklarını ve faydalandıklarını bize aktaranlar var. Bakanlığın artık bu konuda sistemli bir adım atmasını bekliyoruz.

Hapishanelerde “insanca” yaşamı sağlamak için getirilmiş “asgari standart” kurallar vardır, insanları hapsederken “yeterli” sayılan imkânlar yatak sayısından ibaret değildir. Kişi başı belli bir barınma alanı, ayrıca sosyal alanlar gerekir. Kişileri hapsederek hemen hemen bütün imkânlarını belirlediğiniz ortamlarda, infaz koruma memurlarının, sağlık personelinin, sosyal personelin sayısının da yeterli ol-

4 EREN Mustafa, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Kasım 2013. <http://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2012-2013-ozel-htiyaclari-olan-mahpuslar-raporu/>

5 <http://www.cte.adalet.gov.tr/>

ması, bu personelin hapisshane her türlü mahpusla çalışabilecek donanımına sahip, eğitilmiş olmaları gerekir. Oysa bugün 164.461 mahpusa 698 öğretmen, 262 sosyal çalışmacı, 524 psikolog, 480 sosyolog, 0 uzman tabip, 11 tabip, 508 sağlık memuru, 0 hasta bakıcı düşüyor.⁶ Anneleriyle beraber hapsedilen 0-6 yaş çocukların anaokuluna, hastaların hastaneye, tutuklu yargılananların mahkemeye götürülmesinde, “ring aracı olmaması”, “personel bulunmaması” gibi gerekçeler kabul edilemez; bunlar hapisshanenin yeterli imkâna sahip olmadığına açık göstergeleridir. Bu noktada hapisshanelerde görev yapanların çalışma koşullarının ağırlığı da ortadadır.

Kadın hapisshanelerinde görev yapanlar, bu hapisshanelerde personel üzerindeki yükün daha da fazla olduğunu vurguluyor. Kadrolu kadın memurların doğum izninde bulunduğu sürelerde, diğer personel üzerindeki iş yükü arttığından, kadın çalışanların sayısının daha yüksek olduğu bu kurumlara daha fazla kadro açılması gerekiyor.

Çok sayıda insanın, çok sayıda “kilit” altında tutulduğu hapisshanelerde, deprem, yangın gibi acil durumlarda tahliyenin nasıl yapılacağı bir endişe konusu. Tüm mahpusların düzenli olarak bilgilendirilmesi, özel ihtiyacı olanların durumunun ise özenle ele alınması gereken acil durum tahliye planlarından, hapisshane personelinin dahi haberdar olmadığı örnekler görüyoruz.

“Çıplak arama”, ceza infaz sistemine dair en yaygın rahatsızlık konularından biri. Bu raporun içinde yer aldığı kitapta Coşkun Yanat, kendi deneyimi üzerinden bunun nasıl bir işlem olduğunu açıkça anlatıyor. Söz konusu uygulamanın dünyanın birçok ülkesinde yapılıyor olması bunu haklı kılmıyor. Havaalanları da güvenlik konusunda yüksek risk taşıyan, güvenlik zafiyetinin uçak kaçırılmalara, hatta 11 Eylül gibi facialara neden olabileceği yerler. Ama buralarda rutin bir çıplak arama uygulaması yok. Kendinde 300.000 kişiyi hapsedme gücünü gören bir devletin, hapisshane-

6 <http://www.cte.adalet.gov.tr/> Güncelleme tarihi 3 Kasım 2014.

kendi mutlak kontrolü altında tuttuğu insanları çıplak aramaya, “oyuk aramasına” tabi kılmak yerine, hava limanlarındaki teknoloji- den faydalanması beklenir.

Türkiye hapishanelerinde içme suyu, ped, tuvalet kâğıdı, sabun, deterjan gibi, temel sağlık ve hijyen için elzem olanlar da dahil tüm sarf malzemeleri parayla satılıyor. Ailelerinden uzaktaki yabancılar ve yakınları tarafından dışlanma riski altında olan LGBTİ bireyler gibi özel ihtiyaç sahipleri de dahil olmak üzere, dışarıdan para gönderilmeyen pek çok mahpus için bu çok ciddi bir sorun. 2014 yılında yeni hapishanelerin inşasına 590.104.673 TL⁷ harcayan Adalet Bakanlığı’nın hapishanelerde tuvalet kâğıdı bulundurmaktan aciz olması akıl almaz bir durum. Bu gibi temel ihtiyaçları karşılayamamak, hastalıklar, hatta açlık grevleri ve isyanlar gibi vahim durumlara yol açıyor. Söz konusu vahim durumların ekonomik maliyeti de az değil üstelik. Birçok ülkede insanlara hapishaneye girişlerinden itibaren düzenli olarak zarf ve posta pulu veriliyor, ücretsiz haberleşme imkânı sağlanıyorken,⁸ Türkiye’de hapis cezası alan pek çok insan, yoksulluğa da mahkûm ediliyor. Aşağıda değinileceği üzere, bunun, mahpusların son derece ucuza çalıştırılmasını kolaylaştırdığı ortada.

Elinizdeki kitapta ve raporda değinilen pek çok sorunun, Cezaevi İzleme Kurullarınca tespiti ve çözümü mümkün. Ama Türkiye’de hapishane izleme kurulları hâlâ bağımsız değil. Ayrıca, hapishanelerde ne olup bittiğine dair düzenli veri ve kayıt tutulmuyor, hapishanelerin işleyişinde şeffaflık yok.⁹

7 Mustafa Eren, “İşçi Mahpuslar” sunumu, 21 Mayıs 2015, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı, İstanbul.

8 Örneğin İngiltere’de, her mahpusun hapishaneye ilk girişte ve ardından her hafta bir tane olmak üzere, ücretsiz mektup gönderme hakları var, bağımsız izleme kurulları bu hakkın kullandırılıp kullandırılmadığına da dikkat ediyor. <http://www.amimb.org.uk/guide.htm>, erişim tarihi: 21 Mart 2015.

9 TESEV 2015 Raporu, <https://ozelihtiyaclimahpuslar.files.wordpress.com/2015/03/tesev-tc3bcrkiye-hapishaneler-raporu.pdf> Erişim tarihi 28 Mart 2015.

Öte yandan, ısrarla üzerinde durduğumuz, hapishaneler alanında sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılması konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiğini görüyoruz. Türkiye hapishaneleri sivil toplum örgütlerinin veya üniversitelerin rahatlıkla ve düzenli olarak çalışabildiği yerler değil henüz, bu çalışmalar hapishane idarelerinin değil, Adalet Bakanlığı'nın merkezi izniyle yürütülebiliyor. Ancak düzenli bir işbirliğinin eksikliğini, bakanlık ve bazı hapishane idarelerinin de hissettiğini görüyoruz. “İçeride” çalışmak kolay olmasa da sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin bu alanı ihmal etmemesi, kendilerine duyulan ihtiyaç doğrultusunda hapishanelerde daha katılımcı çalışmalar yürütmesi gerekiyor. Bu konu 5. Bölüm’de daha ayrıntılı olarak tartışılacak.

1.1. Sağlık

Görüştüğümüz bazı hapishane idarecileri ve ilgili savcıların da söylediği üzere, sağlık konusu yıllardır Türkiye’deki hapishanelerin en ağır sorunlarından biri. Aile Hekimliği Sistemi hapishanelerde de uygulandığı için, hapishanelerin büyük bölümünde sürekli bulunan sağlık personeli yok. Birçok hapishaneye doktor, haftanın belirli günlerinde, yarım günlüğüne gidiyor. Bu da elinizdeki kitapta örneklerini gördüğünüz ciddi aksamalara neden oluyor: Doktor olmadığından revire gidememek, gitse de hızlı bir muayeneye yanlış teşhis almak, hastaneye sevklerin gecikmesi gibi “can alıcı” ihlaller söz konusu.

Hapishaneye ilk girişte sağlık kontrolü yapılsa da rızası olan tüm mahpusların hapishanede tutuldukları süre boyunca sistemli sağlık taraması yapılmıyor. Dolayısıyla HIV gibi hayatı tehdit eden virüsler de dahil olmak üzere, hastalıkların hapishane içindeki yayılma durumu takip edilemiyor. Oysa verem ve hepatit benzeri bulaşıcı birçok hastalığın, hapishaneler gibi kalabalık, hijyen koşullarının sınırlı olduğu ortamlarda kolaylıkla yayıldığını biliyoruz. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, “istatistikler, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin çoğunda, mah-

puslar arasındaki HIV enfeksiyonu oranlarının, dışarıdakilerden çok daha yüksek olduğunu gösteriyor.”¹⁰ HIV başta olmak üzere, bulaşıcı hastalık taşıyan mahpusların ciddi şekilde ayrımcılığa uğradığını, bu hastalıkların bulaşma yollarının bilinmemesinin hem hastalığın yayılmasını kolaylaştırdığını hem de hastalık taşıyanların kötü muameleye maruz kalmasına neden olduğunu görüyoruz.

Türkiye’deki hapisanelerin birçoğunda, rutubet, aşırı sıcak/soğuk, hareketsizlik vb. nedenlerle mahpusların hastalanması veya var olan hastalıklarının ağırlaşması hiç zor değil. Daha sağlıklı ve insanca yaşam koşullarının sağlanması gerekiyor. Basit tedbirlerle kontrol altında tutulabilecek hastalıklar için bu tedbirlerin gereği gibi yerine getirilmediğini görebiliyoruz. Örneğin farklı hastalıklar için birbirinden ayrı diyet yemekleri önerilirken, hapisanelerde genellikle diyet yemeği olarak, karavanadaki yemeğin yağsız ve tuzsuz olanı veriliyor ve “hasta” denilen herkese aynı yemek sunuluyor. Oysa bir çölyak hastası için “hayatı” önemde olan, yağsız değil glutensiz yemekken, kanser hastası veya HIV taşıyıcısı için ise vücudu güçlendirecek yemekler gerekli.

Kurum idarecilerinin de dert yandığı bir başka sıkıntı, mahpusların hastanedeki tedavisinin “mahkûm koğuşu”nda yapılması, daha doğrusu yapılamaması: birçok ilde, mahpuslar ameliyat gibi daha ciddi tedaviler için hastaneye yatırılmıyor çünkü pek çok hastanede mahkûm koğuşu yok. Mahkûm koğuşunun olmadığı hastanelerde mahpusların normal serviste tedavi gördüğü olumlu örnekler biliyoruz.¹¹ Ancak bu konuda mahpuslar lehine genel bir düzenleme olmadığından, bulundukları ildeki hastanede mahkûm koğuşu ol-

10 <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics>

11 ERDOĞAN Füsün, 19 Aralık 2012, bianet.org, “Teşekkürler!": “Yıllar sonra normal yatakta, Karadeniz’in o muhteşem yeşilini kucaklamış bir pencereden gökyüzünü seyrederek bir sabaha uyanmak! Ameliyat olma stresine rağmen hakikaten müthişti!” <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/142918-tesekkurler> Erişim: 30 Mayıs 2015.

madığı için tedavi olamayan, beyin ameliyatı gibi acil ve ciddi durumlarda dahi¹², hastanesinde mahkûm koğuşı olan başka illere sevk edilmeyi bekleyen mahpuslar var. Hapishane idarecileri, başvuru yaptıkları halde üniversite hastanelerine dahi mahpusların kabul edilmediğinden, mahkûm koğuşı yapmanın özellikle istenmediğinden yakınıyorlar; burada mesele Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında düğümleniyor. Öte yandan mahkûm koğuşlarının bulunduğu hastanelerin pek çoğunda, bu koğuşların bodrum katında, penceresiz ve havasız olduğunu, hatta ne yazık ki kimi yerlerde morgun yanında bulunduğunu biliyoruz. Buralarda tedavi edilen mahpusların ne yiyebileceğine ve refakatlerinde kimin kalacağına dahi doktorların değil, jandarmanın ve savcının karar verebildiği, sırf bu nedenle insanların ölmek üzere olan yakınlarını göremediği, onların son isteklerini yerine getiremediği örnekler biliyoruz.¹³ Keyfiyetin ve düzenlemelerdeki eksikliklerin ortaya çıkardığı bu gibi durumların insanın en temel haklarını ihlal ettiğini ve bu ihlallerin yaşanmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Sağlık alanında, sadece engelli, yabancı ve LGBTİ bireylerin değil, tüm mahpusların hayatını derinden etkileyen bir diğer konu da yine temelde hapishane idarelerine bağlı olmayan, hasta bireylerin hapis cezalarının ertelenmesi meselesi. Halihazırdaki yasa, “cezaevinde tedavisi mümkün olmayan” bir hastalığı olanlarla, “cezaevi koşullarında hayatını kendi kendine sürdüremeyecek” olanların cezalarının ertelenmesini öngörüyor. Fakat hem bunun için durumun,

12 Hapiste Sağlık, 20 Şubat 2012 tarihli haber: <http://hapistesaglik.com/2013/03/12/kafatasinin-bir-bolumunu-gaz-bombasi-parcalamis-ramazan-durmazin-acilen-ameliyat-olmasi-gerekliyor/> erişim 30 Mayıs 2015.

13 DAĞLAR Ali, “Ölüm Döşğinde Tahliye: ‘Ağlayarak Öldü Babam’”, 11 Aralık 2014, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27753049.asp>, Erişim 30 Mayıs 2015.

TANER Burcu, “Ölmeden Önce Son İsteği...” 27 Ağustos 2012, *Radikal*, <http://hapistesaglik.com/2012/09/01/olmeden-once-son-istegi-radikal/> Erişim 30 Mayıs 2015.

“mahkûmun hayatı için kesin bir tehlike teşkil etmesi” ve “toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmama” şartı aranması¹⁴ ve buna mahkemenin değil, savcılığın karar vermesi, hem de uygulamada ceza ertelenmesi için Adli Tıp Kurumu’ndan rapor istenmesi, tahliye sürecini yavaşlatıp zorlaştırıyor. Öncelikle hapisshanede kaldığında öleceği besbelli olan bir insanın, “toplum güvenliği” dahil herhangi bir nedenle ceza ertelemesinden faydalanamaması hiçbir şekilde insani bir uygulama değil. Yazar Elif Dumanlı’nın ifadesiyle, “ağırlaştırılmış idam”dır bu.¹⁵ İkincisi, mahpusların sağlığından sorumlu olan devlet, bu konuda onları teslim ettiği üniversite hastaneleri, eğitim ve araştırma hastaneleri gibi büyük sağlık kurumlarına, bu kişinin hapisshanede kalıp kalamayacağına karar vermek konusunda da güvenmek zorunda. Bu konudaki kararı, bulundukları yerde, tedavilerinin yürütüldüğü hastanelerdeki uzman doktorlar verebilecekken, ağır hasta insanların yüzlerce kilometre öteden, çoğu zaman ring araçlarıyla Adli Tıp Kurumu’na taşınması hem gereksiz hem de eziyet. Üstelik bu durumun getirdiği iş yükü ATK’nın karar vermekte yavaş kalmasına, ceza erteleme kararlarının kimi zaman ölümden sonra çıkmasına neden oluyor.¹⁶ Basına yansıyan haberlerden takip ettiğimiz veya bizzat mektuplaştığımız mahpuslar bize, ATK’daki işlemlerinin tansiyona bakmak, nabız sayımı gibi ilkel işlemlerden ibaret olduğunu, hastalıklarını anlatmalarına fırsat tanınmadan, kan testi gibi basit tetkikler dahi yapılmadan kendileri hakkında karar verildiğini anlatıyor ve bu tavrı “siyasi” buluyorlar.

14 KORKUT Hadice, “Ağır Hasta ve Bakıma Muhtaç Mahpuslara İlişkin Yasal Mevzuat”, <http://hapistesaglik.com/agir-hasta-ve-bakima-muhtac-mahpuslara-iliskin-yasal-mevzuat/>

15 DUMANLI Elif, “Taylan Çintay’ı Kurtarmak”, 1 Mayıs 2010, <http://bianet.org/biamag/insan-haklari/121690-taylan-cintay-i-kurtarmak>, erişim: 30 Mayıs 2015.

16 ERGİN Sedat, “Bir kanser hastası cezaevinde nasıl öldürülür”, Hürriyet, 27 Kasım 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25217381.asp> Erişim 30 Mayıs 2015.

ATK kararlarında tartışmaya açık bulduğumuz önemli bir konu da, “cezaevi şartlarında tedavi görebilir, yaşayabilir” diye karar verilirken, bu “cezaevi koşullarının” tanımlanmamış olması. Hapishanelerin şartlarını, yukarıda bahsettiğimiz çeşitli sorunlarıyla birlikte, objektif olarak değerlendirdiğimizde, ATK kararlarının çoğunu gerçekçi bulmuyoruz. Bu nedenle hasta mahpuslar için ya hapishane şartlarının uygun hale getirilmesi ya da eğer bu başılamıyorsa ilgili mahpusların tahliyesi yönünde karar verilmesi gerekir.

1.2 Nakiller

Mahkûmların nakillerinin yanı sıra, hem hastanelere hem mahkemelere sevkinde kullanılan ring araçlarının sıkışık, havasız, yazın sıcak, kışın soğuk, son derece pis olması ve kötü kokması mahpusların bize sık sık ulaştırdığı şikâyetlerden. Ring araçlarında, şehir içi otobüslerdeki gibi plastik oturma yerlerinin yan yana sabitlenmesiyle, birkaç metre karelik alanda 12’ye kadar sayıda mahpus bir arada oturtularak, üzerlerine kapı kilitleniyor. Pek çok aktarıma göre mahpuslar bu sırada kelepçelenmiş oluyorlar, ringin içinde kilitli tutuldukları bölmenin dışında silahlı jandarmalar da mevcut olduğu halde. 2011’de Van ve Muş’taki hapishanelerden İstanbul Metris R Tipi Hapishanesi’ne nakledilirken araçta çıkan yangında beş mahpusun ölümüyle de gördüğümüz üzere,¹⁷ acil durumda mahpusların tahliyesini imkânsız kılan şartlar bunlar (ve o korkunç olayın ardından bu durum değişmedi). Aynı araç hem bazı mahpusları mahkemeye hem diğerlerini hastaneye götürmekte kullanıldığı için, mahkemenin uzaması hasta mahpusların bütün günü ring aracında geçirip hastaneye yetişememesine neden oluyor (hastaneye gitmek için bir sonraki seferi haftalarca beklemek zorunda kalabiliyorlar). Sırf bu araçlarda yol almanın zorluğu nedeniyle pek çok mahpusun hastaneye gitmekten vazgeçtiğini biliyoruz. 350’den fazla hapishanenin

17 <http://hapistesaglik.com/2013/03/06/ring-aracinda-5-mahkûm-nasil-yandi/>

bulunduğu Türkiye’de sadece 34 tane hapishane ambulansı var,¹⁸ dolayısıyla kemoterapi gören kanser hastaları da dahil pek çok mahpus ring araçlarıyla taşınıyor.

Tüm mahpusların ailelerine yakın bir hapishanede kalabilmesi gerekiyor, çünkü hapis cezası sadece hapis cezasıdır, yakınlarınızdan, ailenizden uzaklaştırılmanız anlamına gelmez. Bir cezalandırma aracı olarak kullanılan başka hapishaneye nakletme işleminin, özellikle Kürt mahpusların Karadeniz ve batı illerine taşınmasında yoğun olarak kullanıldığını görüyor ve mahpusların bunu “sürgün” olarak değerlendirdiğini biliyoruz. Hem bu uygulamaya hem de “hastane cezaevi” ve “pembe cezaevi” projelerinde mahpusların sevdiklerinden uzaklaştırılarak tek yere nakledilmesine, böylece ziyaret imkânlarının kısıtlanmasına karşıyız.

1.3 Çalışma

2015 itibarıyla Türkiye’de bir hapishanede, eğer usta statüsünde çalışırsanız günlük ücretiniz 10 TL, kalfa statüsünde 8 TL, çırak statüsünde 7,5 TL.¹⁹ Hapishanenin atölyelerinde yaptığınız işin karşılığı olarak sigortalanıyorsunuz ama bu sigorta sadece iş kazaları, meslek hastalıkları ve anneliği kapsıyor, emekliliğe yarayacak bir prim birikimi sağlamıyor. Görüştüğümüz bir hapishane müdürü, mahpusları çalıştırmaya kendilerinin ihtiyaç duymadığını, bunu sadece rehabilitasyona yönelik olarak, tahliyeden sonra mahpusun iş bulmasını kolaylaştırmak amacıyla yaptırdıklarını anlatırken, aynı hapishanede çalışan mahpuslar, özel bir şirket tarafından işletilen atölyelerde “iş yetişsin” diye, isteseler de istemeseler de hafta sonu dahi çalıştırıldıklarını, bu şekilde çalışmak istemediklerini ama başka gelirleri olmadığı için mecbur kaldıklarını anlattılar. Bu hapis-

18 http://www.tihk.gov.tr/www/files/tihk_rapor_metris.pdf

19 Mustafa Eren, “İşçi Mahpuslar” konulu sunum, Mart 2015 verisi. 21 Mayıs 2015, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı, İstanbul.

hanenin idaresi, çalışan mahpuslardan iâşe bedeli (günlük 5 TL) de alınmadığını belirterek, aylık ücretin böylece aslında 300-350 TL'ye vardığını, sanki bu yeterliymiş gibi, anlattı.

CİSST olarak mahpuslara hapishanede çalışma imkânı verilmesi gerektiğini ama çalışmanın zorunlu kılınmamasını savunuyoruz. Hapishane içinde temel ihtiyaçların dahi parayla satılıyor olması, geliri olmayan mahpusları, dayatılan şartlarda çalışmaya mecbur kılmak demek. Çalışmanın, emekliliğe etki edecek şekilde sigortalı olarak, zorunlu kılınmadan ve insani bir ücret karşılığında yapılması gerekir.

Mahpuslar üzerlerinde para bulunduramaz, onlar adına yatırılan para hapishane idaresinde emanet olarak kalır. CİSST'in bu emanet paranın nasıl değerlendirildiği, elde edilen faiz gelirinin nasıl kullanıldığına dair resmi soruları cevapsız kalıyor. Görüşmelerimizde idarecilerden aldığımız bilgilere göre bu gelirler, "tüm mahpusların faydalanacağı" spor tesisleri vb. için kullanılıyor. Bu gelirin, dışarıdan para alamayan mahpuslara aktarılmasını ve elbette elektrik, su, sabun gibi temel ihtiyaçların herkes için ücretsiz olarak temin edilmesini öneriyoruz.

2. Engelli mahpuslar

Eren'in ÖİM 2012-13'te belirttiği gibi, Adalet Bakanlığı'nın engellilere ilişkin istatistik verileri, esas olarak ortopedik, görme, işitme, konuşma ve zihinsel engellileri kapsıyor. Oysa beden fonksiyonlarını etkileyen kalp damar hastalıkları, organ yetmezlikleri, kanser, metabolik rahatsızlıklar, HIV gibi pek çok rahatsızlık engellilik hali oluşturuyor, bu gibi "süreğen hastalık"lara dair tıbbi raporlarda da kişilerin "engel derecesi" belirtiliyor. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kuruluşların ve Türkiye'deki engelli derneklerinin kullandığı "akli engel" kriterleri, sadece öğrenme bozuklukları gibi "zihinsel engelleri" değil, şizofreni, bipolar

bozukluk vb. “psikososyal engellilik” hallerini de kapsıyor. Adalet Bakanlığı’nın, engelli mahpusların özel ihtiyaçlarını anlayabilmek, takip edebilmek ve karşılayabilmek için bu alanda çalışan sivil toplum örgütleriyle sistemli çalışma yürütmesi gerekiyor.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar konusundaki çalışmalarımızın, engellilerle ilgili sivil toplum örgütlerinin, engellilik açısından hapisane koşulları konusundaki ilgisini ve bilgisini arttırdığını görüyoruz. Birçok hapisane idarecisi de ortak çalışmaya açık ve istekli olduklarını, buna ihtiyaç duyduklarını ifade ediyor. Konunun bakanlık düzeyinde sistemli olarak ele alınacağını umuyoruz.

Eren’in ÖİM 2012-13’te belirttiği gibi, Adalet Bakanlığı, hapisanelerin yaşam alanlarının engelliliğe uygun olup olmadığına dair sorumuza, “Ülkemiz genelinde 360 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlar çok katlı olmadığından, engellilerin yaşam şartlarına mani bir durum bulunmamaktadır,” cevabını verdi (ÖİM 2012-13, s. 9). Oysa ülkemizde hem mevcut hem de yapım aşamasında olan hapisanelerin hemen hemen hepsi iki katlı, engelli kişinin yatdığı yer zemin katta olsa bile ziyaret alanından atölyelere kadar pek çok yerin üst katta olması hayatı ciddi şekilde kısıtlamak, hapisane içinde hapisane kurmak anlamına geliyor. Ayrıca bu cevap, engelliliğin tekerlekli sandalye kullanmak gibi algılandığını gösteriyor, oysa engelliliğe uygun olmak, görme engelliler için kabartma zemin olmasından, işitme engelliler için işaret dili bilen personel istihdamına, felçliler veya süreğen hastalıkları olanların ihtiyaç duydukları tıbbi ekipman ve sarf malzemelerin teminine kadar birçok ihtiyacın düşünülmesini gerektiriyor.

Bunların doğru olarak yapılmasının yolu, konuya vâkıf olan engelli derneklerinin hapisanelerde bağımsız izleme faaliyetleri yürütmesine izin verilmesi ve çıkacak raporlar dikkate alınarak düzeltmelere gidilmesi, bundan sonra atılacak adımlarda, özellikle yeni hapisanelerin tasarımından itibaren engelli derneklerine danışılmasıdır. Engelliliğe uygunluğun sağlanması, erişilebilirlik, sadece

engelli kişinin kaldığı yeri değil, hapishane avlusu, ziyaret alanları, çalışma alanları, toplantı salonları, nakil araçları gibi bir mahpusun girme hakkı veya zorunluluğu bulunan her yeri kapsar. Örneğin bir hapishanede, engelli mahpus için düzenlenen kendi odası dışındaki bütün tuvaletler alaturka ise, bu hapishanede engelli erişiminin tam olduğunu söyleyemeyiz (diğer alanlarda da tuvaletlerin hiç olmazsa bir bölümünün, standartlara uygun tutacak yerlerine ve acil durum butonlarına sahip, alafranga tuvalet olması gerekir). Engelli erişimi göstermelik olarak değil, bir engelli bireyin bağımsız yaşamını en fazla destekleyecek şekilde yapılmalı, bunun standartları var. Standarda uygun olmayan rampalar koymak, erişim sağlamak demek değil.

Yatalak bir hastanın veya bir omurilik felçlinin, bedeninde bası yaraları (ki bunlar öldürücü olabilir) çıkmaması için havalı yatak ve özel yastık kullanması, işitme engelli birinin işitme cihazının pili- nin değiştirilmesi, lüks veya keyfi değil, temel ihtiyaçlardır. Ancak engellilerin bu “özel” ihtiyaçlarının, “genel” düzenlemelere sık sık takıldığını görüyoruz. Var olan düzenleme, tıbbi ihtiyaçların ancak hayati tehlike olduğuna dair rapor verilirse karşılanabilmesine neden oluyor, oysa engelli bir kişinin “her insan gibi” yaşaması için hayati tehlike içinde bulunması beklenmemeli.

“Sağlık” başlığında söz ettiğimiz gibi, yasalarımıza göre hapishane şartlarında hayatını kendi kendine sürdüremeyecek kendine bakamayacak durumda olanların cezalarının ertelenmesi gerekiyor.²⁰ Ancak mevcut durumda, yukarıda söz ettiğimiz aksaklıklar nedeniyle,²¹

20 Daha önce sadece hapishane koşullarında tedavisi mümkün olmayanları kapsayan yasa, özellikle yatalak durumdakiler, felçli hastalar bu koşula uymadığından bunların tahliyesine izin vermediği için, “kendi kendine yaşamını sürdüremeyecek durumda olanlar” da 2012 yılında yapılan değişiklikle yasa kapsamına alınmıştı.

21 Örneğin 2012’nin Aralık ayında hapishanede felç geçirerek kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen Salih Tuğrul’un tahliyesi, insan hakları örgütlerinin çabalarıyla Eylül 2014’te gerçekleşti. Yaklaşık iki sene alan bu süreçte Tuğrul’a koğuş arkadaşları bakarken, Adli Tıp Kurumu’ndan önce “kendi kendine ba-

kendi kendine bakamayacak durumda pek çok kişi halen hapisshane-
nede. Bu kişilerin bakımı, gönüllü olarak onlara yardım eden diğer
mahpuslar, içeri girmesine izin verilen yakınları veya idarenin ücret
ödeyerek çalıştırdığı mahpuslar tarafından yapılıyor. Bu uygula-
maya dair, engelli kişinin kendisine bakan kişi tarafından istismar
edilmesi de dahil olmak üzere ciddi sorunlar bildiriliyor. Ağır has-
talığı veya engeli nedeniyle hayatını kendi başına sürdüremeyen,
ihtiyaçlarının karşılanması için desteğe ihtiyaç duyan kişinin ba-
kımının eğitilmiş ve profesyonel kişilerce yapılması şart. Aksi halde
bir mahpus diğerine muhtaç kılınmış oluyor ki bu başlı başına bir
sorun. Öz bakımını yapacak durumda olmayan tüm mahpusların
cezalarının ertelenmesi, bu karar çıkana kadar geçen sürede ise eği-
tim almış kişilerce, muhtaç edilmeden, profesyonel olarak bakım-
larının sağlanması gerekiyor.

Adalet Bakanlığı'nın kendine bakacak durumda olmayan ve/veya
sürekli tıbbi desteğe ihtiyaç duyan mahpuslar için bulduğu çözüm,
"hastane cezaevi", yani İstanbul'daki Metris Rehabilitasyon Tipi
Hapishanesi'dir. Aslında dışarıda olması gereken insanların hastane-
ye dönüştürülmüş bir hapishanede tutulması doğru değil çünkü,

- Mahpusların, ailelerine yakın yerde kalmaya hakları var, "has-
tane cezaevi" uygulamasıysa herkesin İstanbul'da toplanmasını
dayatıyor.
- Burada kalan mahpuslar, daha önce koğuş arkadaşlarından
destek alırken, Metris R Tipi'nde herkes hasta olduğu için bir-
birilerinden aynı desteği alamadıklarını aktarıyorlar: bir felçli
mahpusun bakımını, bir kanser hastasının yapması gibi. Bu da
verilen sağlık hizmetinin uygunluğuna dair şüphe doğuruyor.

kabilir" kararı çıktı. Salih Tuğrul 17 yıl hapishanede kaldıktan sonra 58 yaşında
ceza ertelenmesi ile hapishaneden çıktı. <http://hapistesaglik.com/2014/09/24/nihayet-felcli-mahpus-salih-tugrul-tahliye-edildi/>
<http://hapistesaglik.com/2014/01/27/agir-hasta-mahpus-tugrul-siirt-cezaevi-ne-getirildi-05-01-2014/> Erişim 30 Mayıs 2015.

- Metris R Tipi'nin varlığı, diğer hapishane idarelerinin, engelli mahpuslar için uygun yaşam şartlarını sağlamak, onlara çalışma imkânı vermek gibi görevlerini yerine getirmek yerine, bu mahpusların hepsini Metris R Tipi'ne sevk etmelerine bahane oluyor.

Hapishane girişlerindeki duyarlı kapılar ve retina taraması hem engelli mahpuslar hem de engelli ziyaretçiler için sorun oluşturuyor. Metal tespitine yönelik kapılardan tekerlekli sandalyeden indirilip sürünerek geçmek zorunda bırakıldıklarını anlatan engelli ziyaretçiler varken,²² Mayıs 2015'te girdiğimiz bir hapishanede de bu kapı yakınında engelli ziyaretçilerin geçişte kullanabileceği şekilde tekerlekli sandalye bulunmadığını gözlemledik.

Hapishane girişinde kimliğiniz doğrulandıktan sonra retinanız taranır ve kapılar ancak gözün tekrar tarayıcıdan geçmesiyle açılır. Görme engelliler için bu uygulamanın zorunlu tutulmadığını biliyoruz. Ancak engeli gözle görülebilir olmayanların rapor sunması bekleniyor.

Mahpuslarla yazışmalarımıza ve hapishane ziyaretlerindeki gözlemlerimize göre, Adalet Bakanlığı'nın engelleri kaldırmaya yönelik gerçekçi, olumlu ve sistemli bir tutumu olmasa da hapishane idareleri sorunları uygulamada aşmaya çalışıyorlar ancak bu konuda sivil toplumla güçlü bir işbirliği yok. Buna karşın çeşitli hapishanelerde, çalışmak isteyen zihinsel engelli bir mahpusun önce kurs görüp sonra atölyede çalışmaya başlaması, ziyaret ettiğimiz bir hapishanede işaret dili bilen iki personelin bulunması, görme engelli mahpus için kütüphanede kitapların sesli olarak kaydedilmesi ve aynı işlemin görme engelli yabancı mahpusların da gelebileceği düşünülmekle yabancı dillerde de yapılacağı belirtilmesi gibi, aslında norm olması gereken olumlu adımlarla da karşılaşılıyor. Bu adımların genellikle engelli bir mahpusun o hapishaneye getirilmesiyle düşünülp hayata

22 EREN, s. 10.

geçirildiğini de eklemek gerek. Mahpusların talebiyle oluşan uygulamalar var, yani mahpusların da haklarını iyi bilmedikleri için talep oluşturmaması söz konusu.²³

Hapishanelerde engellilik konusunun sadece mahpuslardan ibaret olmadığı, ÖİM 2012-13'te belirtilmişti. 2012-2013'te engelli görevlilerin atıl kalacakları işlerde çalıştırıldığı, gerçekten iş görebilecekleri alanlarınsa engellilere uygun düzenlenmediği gözlemlenirken, 2015'teki başka hapishane ziyaretlerimizde, hafif düzeyde engeli olan kişilerin masa başı işlerde gerçek görevlerde çalıştığını gördük. Uygulamaların hapishaneden hapishaneye ve dönemden döneme ciddi farklılık gösterdiğini gözlemliyor, olumu örneklerin yaygınlaşmasını diliyoruz.

3. Yabancı mahpuslar

Adalet Bakanlığı'nın CİSST'in bilgi edinme başvurusuna verdiği cevaba göre, 2014'te Türkiye'de 2222 yabancı mahpus vardı. 2015 için bu sayıyı öğrenemedik, 29 Nisan 2015 tarihli bilgi edinme talebimiz, yabancı mahpus sayısının verilmesi "özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden" reddedildi. Yabancı mahpusların uyruklarını, cinsiyet ve cinsel yönelimlerine göre dağılımları ve anneleriyle birlikte hapishanede yaşayan kaç yabancı çocuk olduğunu bilmek de bakanlığın özel olarak çalışmasını gerektirdiğinden, bu sorularımıza da cevap alamadık. Oysa bakanlığın yabancı mahpuslara dair çalışmaları olması ve bu verileri zaten takip ediyor olması gerekirdi.

Bir ülke hapishanesindeki yabancı uyruklular, o ülkede bir süredir yaşayan, dili ve kültürü az çok tanıyan, belki göçmen statüsündeki yabancılar olabileceği gibi, o ülkeye henüz gelmiş, turizm veya

23 Başak Ekinci ve Mustafa Eren'in hazırladığı, TCPS Kitaplığı'nın ilk kitabı, *Mahpus Hakları El Kitabı*, bu bakımdan çok değerli bir çalışma. CİSST olarak bunun tüm hapishane kütüphanelerinde bulunmasını sağlamaya çalışıyoruz.

iş için çok kısa süreliğine orada bulunan, hatta sadece transit geçiş yapan, o ülkede tanıdığı hiç kimse ve hiçbir şey olmayan yabancılar da olabilir. Türkiye'deki yabancı mahpusların, hapishaneye girmeden önce Türkiye'de ne kadar zaman bulunduklarına dair Adalet Bakanlığı tarafından açıklanmış bir bilgi yok ancak gözlemlerimiz, görüşmelerimiz ve bize gelen mektuplar, Türkiye'deki yabancı mahpuslar arasında, burada kimsesi olmayan, kısa süreliğine Türkiye'de bulunurken hapsedilen yabancıların sayısının çok olduğunu gösteriyor. Bunların dil sorununu ve yakınlarından uzakta olmaktan kaynaklanan maddi-manevi sıkıntıları daha yoğun olarak yaşadığını söyleyebiliriz. Özellikle başka ülkelere giderken Türkiye'de havaalanında uyuşturucu kaçakçılığı suçlamasıyla yakalanan azımsanmayacak sayıda yabancı mahpus var ve daha savunmalarından başlayarak sıkıntı yaşıyorlar (aralarında, geldikleri ve gittikleri ülkelerde yasadışı sayılmayan maddeleri bulundurmanın, uçaktan aktarma yaptıkları Türkiye'de suç sayıldığını bilmeyen yabancılar da var).

Türkiye'deki yabancı mahpusların sorunları tutuklanma aşamasından başlıyor. ÖİM 2012-2013 Raporu'nda belirttiği gibi, yabancı mahpuslar gözüaltına alınırken ve haklarında tutuklama kararı verilirken yabancı dil bilen görevlilere çoğu zaman ulaşamıyorlar. Bu konuda görüştüğümüz yetkililer, özellikle mahkemede yabancıların dil bilen avukatlar tarafından savunulmasına, yargılama süreçlerinde tercüman bulundurulmasına özen gösterildiğini vurguluyorlar; ancak mahpuslardan kendileri için getirilen tercümanın da Türkçe bilmediği, baro tarafında atanan avukatla dil sorunu nedeniyle iletişim kuramadıkları şeklinde şikâyet almaya devam ediyoruz. CİSST'in Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar 2012-13 Raporu'nda yer alan, yabancı mahpuslara dil bilen avukat atanması için barolar ve Adalet Bakanlığı arasında koordinasyon kurulması önerisi geçerliliğini koruyor.

Yine yabancı mahpuslarla hapishanede ilgilenen personelin büyük bölümü, onların dilini veya İngilizceyi bilmediği için anlamakta ciddi sıkıntı çekiliyor. En büyük sorun sağlık alanında yaşanıyor

çünkü revirlerde genellikle dil bilen personel yok. Bütün çalışanların birkaç yabancı dil konuşmasını beklemenin gerçekçi olmadığını biliyoruz ama en azından çeviri yapabilecek personel alınması önemli ihlallerin önüne geçecektir. Eren'in ÖİM 2012-13'te²⁴ önerdiği gibi, yabancı dil bilen mahpuslar çevirmen olarak istihdam edilebilir. Çeviri işinin mahpuslar arasında amatörce yapılması yerine sistemli ve ücretli olması, sadece mahpusların çalışma hayatı açısından değil, çeviriye ihtiyaç duyan kişilerin mahremiyeti açısından da önemlidir (bir mahpusun idareyle veya revirle iletişim kurarken, maddi olarak karşılık ödenmemiş çeviri hizmetine mecbur kalması, iki mahpus arasında hiyerarşik ilişki yaratacaktır).

Bazı ülkelerin kendi vatandaşlarının yurtdışında hapsedilmesi halinde onlara destek verebilen sivil toplum örgütleri var.²⁵ İngiltere'nin İstanbul Konsolosluğu kendi vatandaşlarına yönelik olarak, Türkiye'de hapishaneye girdiklerinde nereden nasıl destek isteyebileceklerini ve hapishanelerin genel şartlarını anlatan bir "bilgi paketi" hazırlamış.²⁶ Konsolosluk ayrıca Türkiye'nin çeşitli illerindeki İngilizce bilen avukatların, iletişim bilgileriyle birlikte listesini de sunuyor.²⁷ İngilizce yaygınlıkla bilinen bir dil olduğundan hem bilgilendirmenin hem de listenin başka yabancıların da işine yarayacağını düşünüyoruz.

Yabancıların hapishanedeki birçok işlemi, kendi ülkelerinin Türkiye'deki resmi temsilcilikleriyle kurulan ilişkiler üzerinden

24 EREN, s. 16.

25 Örnekler için bkz. Aysegül Algan, "LGBTİ, Yabancı Uyruklu, Engelli Mahpuslar için Uluslararası Uygulamalardan Öneriler", bu kitapta, s. 189.

26 Bu bilgileri özel ihtiyaçları olan mahpuslar blogumuzda bulabilirsiniz: <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/03/19/information-pack-for-foreign-prisoners-in-turkey/>

27 https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/409327/Turkey_-_List_of_Lawyers.pdf; 19 Mart 2015. Blogumuzda: <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/03/19/for-foreign-prisoners-list-of-english-speaking-lawyers-in-turkey/>

yürüyor. Bu işlemler arasında kişinin kimliğinin doğrulanması ve isteği dahilinde ailesinin bilgilendirilmesi de var. Ancak bu işlemler her elçilik/konsolosluk tarafından aynı hızla gerçekleştirilmiyor. Yabancı mahpuslarla yazışmalarımızdan, bazı elçilik ve konsoloslukların kendi vatandaşı mahpusların sorunlarıyla hiç ilgilenmediğini öğreniyoruz. Dahası Türkiye'yle fazla ilişkisi olmayan ülkelerin burada sadece "temsilcilikleri" var, ki bunlar da daha çok ilgili ülkeyle ticari ilişkisi olan işletmeler. Hele de yabancı mahpusun, kendi ülkesiyle sorunlar yaşayan veya vatandaşlıktan çıkmış/çıkarılmış biri olması durumunda, bu kişi tümünden sahipsiz kalacaktır. Bu bakımdan, bir mahpusun yakınına telefon edebilmesi için dahi önce kendi devletinin Türkiye'deki elçilik/konsolosluk/temsilciliğinden kimlik bilgilerinin ve arayacağı kişiyle ilişkisinin doğrulanıp onay alınması, yabancı mahpusların ailelerine ulaşmak gibi temel bir haktan faydalanmasını geciktiriyor.

ÖİM 2012-13 raporunda da belirtildiği gibi, Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmeliğe göre, "adli suçlardan hükümlü ve tutuklular"ın ziyaretçilerinin ziyaretten 1 hafta önce ilgili Cumhuriyet Savcılığı'na, "terör veya örgütlü suçlardan hükümlü ve tutuklu" olanların ziyaretçilerinin ise ziyaretten 15 gün önce Adalet Bakanlığı'na başvurmaları gerekiyor, bu nedenle ziyaret tarihinden önce Türkiye'ye gelip burada kalmak zorunda kalan aileler hem zaman açısından hem de maddi bakımdan sıkıntı çekmiş oluyorlar.²⁸ Bu sıkıntıyı giderecek bir düzenleme yapıp yapılmadığını sorduğumuz Adalet Bakanlığı'nın, 18 Mayıs 2015 tarihli cevabı şöyle:

Her ne kadar Yönetmelik'te "ziyaret başvurularının ziyaret tarihinden onbeş gün önce gerekli izin alınmak üzere Bakanlığa iletilmesi zorunludur" ifadelerine yer verilmiş ise de, uygulamada Genel Müdürlüğümüzün ilgili bürosuna gelen her ziyaret talep başvuruları mümkün olan en kısa sürede (1 ilâ 5 gün içerisinde) değerlendirilip

28 EREN, s. 17.

sonuçlandırılmakta, bu konuda ne tutuklu ne de hükümlüler ve yakınlarının mağduriyetlerine sebebiyet verilmemektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, her ne kadar ziyaret taleplerinin “uygulamada” 5 güne kadar değerlendirildiği söylene de olumsuz cevap verilme riskini de alarak Türkiye’ye gelip beklemek yabancı mahpusların yakınları için külfettir. Bu uygulama devam edecekse, kolaylaştırmanın yolu, tüm işlemlerin internetten yapılabilmesini sağlamaktır.

Yine ÖİM 2012-13 raporunda da belirtildiği gibi, Türkiyeli mahpuslarla yabancı mahpusların görüş süreleri eşit: 1 saat. Oysa ender olarak ziyaretçisi gelen yabancıların görüş süreleri daha uzun tutulmalı.

Hem Türkiyeli hem de yabancı mahpusların faydalanabileceği bir diğer uygulama da Skype gibi görüntülü konuşma programları. Projemiz kapsamında ziyaret ettiğimiz İtalya Padova’da, yabancıların hapisane nüfusunun yarısını oluşturduğu Due Palazzi Hapishanesi’nde, ziyaret alanında Skype odaları bulunuyor ve bütün mahpuslar bu imkândan faydalanabiliyorlar. Bu esnada infaz koruma memurlarının gözetimi altındalar ama konuşmaları dinlenmiyor, izlenmiyor, kaydedilmiyor.

Hapishanelerde yabancılar için Türkçe kursları sürdürülüyor ve pek çok hapishanenin kütüphanesinde, Türkçe öğrenmeye yönelik ders kitaplarının yanı sıra yabancı dillerde kitaplar ve sözlükler mevcut. Bu konudaki kitapların yeterli olup olmadığını da kapsayan sorumuza Adalet Bakanlığı, yabancı dillerdeki kitapların konsolosluklardan talep edilerek, bakanlık tarafından gönderilerek veya yabancıların bağışları yoluyla temin edildiğini, konuya gereken özenin gösterildiğini belirterek cevap verdi. Yazıştığımız yabancı mahpuslar ise bildikleri dillerdeki kitapları okuyup bitirdiklerini belirterek daha fazla kitap bulundurulmasını istiyor, bizden kendi dillerinde sözlük talep ediyorlar. Zaman zaman keyfi olarak uygulanan ve mahpus-

lara çeşitli malzemelerin ulaştırılmasını zora sokan “aynı il içinden kargo gönderme yasağı” olmasa, özellikle İstanbul gibi hem yabancı mahpusların hem de yabancı dillerdeki yayınları da takip eden yayınevlerinin ve çok sayıda yabancının yaşadığı bir yerde, hapishane kütüphanelerinin yabancı dillerdeki yayınlar bakımından zenginleştirilmesi daha kolay olacak.

ÖİM 2012-13’te belirtildiği gibi, yabancı mahpusların hapis cezalarını kendi ülkelerinde çekme haklarının önünde “uygulamalı” engeller var. Nakil ücretlerinin çok yüksek olması bir yana, ücretlerini ödeyebilenlerin dahi nakil izinlerinin çıkması çok uzun sürüyor. İnsan hakları her zaman maliyet hesaplarından önce gelmelidir ama işin maliyetine bakılırsa bir yabancı mahpusu ülkesine göndermek, birçok durumda onu Türkiye’de yıllarca hapsetmekten daha ucuza gelebilir.

Yabancı mahpusların durumunu ele alırken çok önemli bir konu da yabancı kadınların çocukları.²⁹ Türkiye’de 0-6 yaş çocuklar hapishanede anneleriyle birlikte kalabiliyorlar, 6 yaşından sonra annelerinin uygun gördüğü bir yakınlarının yanına geçiyorlar. 6 yaşına kadar çocukların bir süre anneleriyle hapishanede kalıp bir süre dışarıdaki yakınlarıyla kalmaları, tekrar anne yanına gidip gelebilmeleri de mümkün, bu da çocukların dışarıdaki dünyadan hiç olmazsa haberdar olması, diğer aile üyelerini görüp tanıyabilmesi demek. Türkiye’de yakını olmayan annelerin çocuklarıysa, dünyayı hapishaneden ibaret zannederek büyüyorlar.

Ülkemizdeki 4 kadın hapishanesi içinde, yabancı kadınların en çok olduğu Bakırköy Kadın Kapalı Hapishanesi’nde 6 yaşına kadar çocukların gidebildiği oldukça renkli, güzel bir kreş var. Bu kreşe hapishane personelinin çocuklarıyla mahpusların çocuklarının bir-

29 Bir örnek olarak, Bakırköy Hapishanesi’nden, Suriyeli genç bir mülteci annenin durumu: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/150389-yedi-kat-yerin-altinda-meryem-ile-dua-bebek>
<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/152204-meryem-ve-dua-bebek-ozgur-ama>

likte devam etmesi de olumlu bir uygulama. Ama unutmamak gerek ki bu çocukların “dışarıda” bir anaokuluna gitmeye hakları var ve bu bazıları için dışarıyı görmenin tek yolu. Ne kadar güzel olursa olsun, o kreşi hapislananın içinde kurmak, çocukları bu imkândan da mahrum bırakmak demek.

Yabancı annelerin çocukları 6 yaşını geçtikten sonra Türkiye’de yanında kalabilecekleri yakınları yoksa esirgeme kurumlarında tutuluyor ve yasal olarak, annelerini her ziyaretçi kadar görebiliyorlar: ayda bir açık ve üç kapalı görüş.³⁰ Bu çocuklara sunulan seçenek, hiç aile ortamında yaşamadan büyümek veya anneni Türkiye’de bırakıp belki hiç görmediğin memleketinde, hiç görmediğin akrabalarının yanında yaşamak.

Bu noktada, annesi hapsedilen bir çocuk için seçeneklerin “annenin yanında hapisanede” veya “dışarıda ama annesiz” yaşamaktan ibaret olmadığını önemle söylemek istiyoruz. Birçok ülkede çocuklu anneler, hapis cezası alsalar bile bu cezayı hapisanede değil, ev şeklinde düzenlenmiş alanlarda çekebiliyor. Bu alanlar, bizim hukukumuzun ifadesiyle “çocuğun yüksek yararına” göre düzenleniyor ve annenin hüküm giydiği ceza, yüksek güvenlik tedbiri alınmasını gerektiriyorsa “evin” içinde polis/infaz koruma memuru da kalabiliyor, ama üniformasız olarak. Bu gibi uygulamalarda, çocuğun damgalanmamasına, annenin cezasının çocuğa yansıtılmamasına özen gösteriliyor. Türkiye’deki 6 yaş sınırı dünyada genel bir uygulama değil, 10 yaşında bir çocuğun, hapis cezasını bu tür bir “yaşam evi”nde çeken annesiyle birlikte yaşamasında ve normal şekilde okuluna gidip gel-

30 Görüştüğümüz bir hapisane müdürü, kapalı görüşün çocuklar için ne kadar anlaşılabilir ve örseleyici olduğunu esirgeme kurumlarındaki psikolog ve sosyal çalışmacıların da bildiğini, bu yüzden çocukları zaten kapalı görüşe getirmediklerini aktarmıştı. Cezaevi savcılar ve hapisane idarecilerinin çoğu kez kendi inisiyatiflerini kullanarak annelerle çocukların açık görüşüne izin verdiklerini biliyoruz. Ancak talebimiz çocukların anne ve babalarıyla daha sık açık görüş yapmasının yasal dayanağı olmasıdır. Hem Türkiyeli hem yabancı, tüm anneler, babalar ve çocuklar için.

mesinde bir engel yok. Bu çalışmanın doğrudan konusu olmasa da CİSST olarak, anneleriyle birlikte hapsedilen çocuklar için dünyada var olan iyi örneklerin Türkiye’de de uygulanmasını istiyoruz.

4. LGBTİ mahpuslar

Türkiye’deki hapishanelerde kaç LGBTİ mahpus bulunduğu meçhul. Bakanlığın 2013’te verdiği 79, 81; Mayıs 2014’te verdiği 95 gibi sayılar var ancak güncel sayıları öğrenmek için 23 Mart 2015’te Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında Türkiye hapishanelerinde kaç lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve interseks birey bulunduğunu ve bunların hangi hapishanelerde tutulduğunu sorduğumuzda, “özel hayatın gizliliği” ilkesine göre sorumuza cevap verilmesi uygun görülmedi.³¹ Oysa kişilerin tek tek cinsel yönelimlerini sormamıştık, istatistiki veri özel değil, geneldir. Doğru veriye sahip olmak, özel ihtiyaçları olan bir mahpus grubunun anlaşılması ve ihtiyaçlarının karşılanması için önemli bir adım olduğu halde, bakanlığın veri toplamaktaki eksikliğinin sürdüğünü görüyoruz. Örneğin cinsiyet geçiş ameliyatı olan mahpus sayısı ve bu ameliyatı olmak için başvuru yapan mahpus sayısı, Adalet Bakanlığı’nın bilgisi dışına olamayacak bir konu. Buna rağmen, bu konudaki sorumuza da “herhangi bir istatistiki veri bulunmadığından cevap verilememiştir” karşılığını aldık (9 Nisan 2015).

Daha önce verilen sayıların da görünür olan trans mahpusları ve onlarla aynı koşu- ta kalmak istediğini bildiren gey mahpusları içerdiğini, L, G, B ve İ’yi hemen hiç kapsamadığını tahmin ediyoruz. LGBTİ bireylere yönelik yaygın ayrımcılık ve şiddet dolayısıyla, hele de hapishane gibi hayatınızın başkalarının kontrolünde olduğu bir yerde mahpusların cinsel yönelimlerini saklamak durumunda kal-

31 ÖİM 2012-13 raporunda, soruların “özel çalışma gerektirdiği için” cevaplanmayışı, bakanlığın zaten bilmesi gereken konulardaki hazırlıksızlığını ortaya koyduğu söylenerek eleştirilmişti. “Özel hayatın gizliliği” bu kez “biliyoruz ama size söylemeyeceğiz” demenin biçimi olmuş.

dığını biliyoruz. Bu da LGBTİ bireylerin hapishanedeki durumuna dair veri eksikliğinin bir diğer nedeni. ÖİM 2012-13'te de belirtildiği gibi, kişilerin kendilerini rahatça ve güven içinde ifade edebilecekleri şartlar sağlandığında bu konuda bilgi edinmek de kolaylaşacak. Başka bir deyişle, bilgi eksikliği, LGBTİ mahpusların şartlarının pek de iyi olmadığını gösteriyor.

Türkiye hapishanelerinde kişiler nüfus cüzdanlarındaki cinsiyete göre yerleştiriliyor, yani cinsiyet geçiş ameliyatı geçirmemiş olan trans kadınlar erkek hapishanesinde, trans erkekler kadın hapishanesinde tutuluyor.³² Yazışmalarımız ve deneyim aktarımları üzerinden, gey veya biseksüel olduğunu söyleyen veya cinsel yönelimi duyulan gey mahpusların erkek hapishanesinde trans kadınların koşuşuna yerleştirildiğini veya hücrede kaldığını, kadın hapishanesinde lezbien veya biseksüel olduğu “anlaşılan” kadınlarınsa, koşuş arkadaşıyla ilişkisi olduğu düşünüldüğünde ayrı koşuşlara alındıklarını biliyoruz. İnterseks mahpuslara dair herhangi bir bilgimiz yok.

Hapishanelere girişte, kurumun sistemine ve burada mahpustan beklenenlere dair bilgilendirilme yapılması gerekiyor. Ancak yazışmalarımız ve eski mahpuslarla görüşmelerimiz bu bilgilendirmenin yapılmadığını, LGBTİ oldukları dış görünüşlerinden anlaşılmayan kişilere bulundukları hapishanede birlikte kalabilecekleri başka LGBTİ bireyler olduğunun söylenmediğini öğreniyoruz. LGBTİ koşuşuna geçmek istediğini bildirenlerden ise, kendilerinin LGBTİ olduğunu “doktor raporu” ile ispatlamaları bekleniyor. Heteroseksüel kadın ve erkeklerden cinsiyet kimliklerini “kanıtlamaları” veya heteroseksüel kadın/erkek olduklarını gösteren rapor almaları nasıl istenmiyorsa, LGBTİ bireylerden de böyle bir şey istenmemeli. Bu hem ayrımcılık hem de onur kırıcı muameledir. LGBTİ mahpusların psikiyatriste sevkı gibi, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimlerin

32 Uygulamada bir istisna olarak, hapishanedeyken geçiş ameliyatı geçiren bir trans kadın, kimliği henüz değişmemiş olmasına, erkek kimliği taşımasına rağmen bulunduğu erkek hapishanesinden alınıp kadın hapishanesine taşındı.

doğallığını kabul etmeyen başka örnekler de var, bu önyargılı tavrın aşılması için idareciler de dahil olmak üzere hapishane çalışanlarının bilgilendirilmesini önemsiyoruz.

LGBTİ mahpuslar, özellikle erkek hapishanesinde tutulan trans kadınlar, erkek mahpuslardan zarar görebilecekleri gerekçesiyle ayrı oda veya koğuşlarda tutuluyorlar, atölye ve kurslara çıkartılmıyor, ortak alanları kullanamıyorlar. Bu, tecrit ve ayrımcılık demek. LGBTİ mahpus sayısının az olduğu yerlerde izolasyon daha da ağırlaşıyor. ÖİM 2012-13'te önerildiği gibi, bu tür durumlarda mahpusun yalnız kalmasının etkilerini azaltmak adına, LGBTİ mahpusların, eğer istiyorlarsa, hapishane içinde kuaför, kütüphane, yemekhane gibi yerlerde çalıştırılmasına özel önem verilmeli. LGBTİ mahpusların ücret karşılığında, profesyonellik çerçevesinde yapabileceği işler arasında, yabancı mahpusların ihtiyaç duyduğu tercüme görevleri de olabilir. LGBTİ mahpusların hapishanenin çeşitli ortak alanlarda çalışması, onların tecrit edilmesini kırmakla kalmayıp diğer mahpusların ve personelin LGBTİ bireylere karşı önyargılarının da aşılmasına yardımcı olabilir.

Bu noktada LGBTİ örgütlerinin hapishane içinde çalışma yürütmesi hem personele hem de genel mahpus grubuna LGBTİ'nin ne olduğuna dair bilgi aktarımında bulunması, soruların ilgili STÖ temsilcileri tarafından cevaplanması, ayrımcılığın aşılmasına, personelin çalışmasının kolaylaşmasına, tüm mahpusların çevreleriyle daha olumlu ilişki kurmasına ve tahliye sonrasında topluma katılımına önemli katkı sağlayacaktır. LGBTİ mahpuslarla çalışan personelin onları daha iyi anlamak ve doğru davranmak adına sivil toplum örgütlerine başvurduğu işbirliği örnekleri var. Bundan olumlu sonuçlar elde edilmesini bekliyoruz.³³

33 LGBTİ örgütlerinin mahpuslarla dayanışma içinde olması, genel görünür-lüklerinin artması da LGBTİ mahpusların durumunu olumlu etkileyen çok önemli bir faktör. Hapishane dışındaki alanlarda, LGBTİ örgütlerin/kişilerin kendilerini anlattıkları ortamlarda hapishane personelinin katılım gösterdiği gözlemlendi (örn.: yaşayan kütüphane, onur haftası gibi etkinliklerde.)

Öte yandan özellikle bakanlık ve üst düzey yöneticiler tarafından, LGBTİ kişilere dair bilgisizliğini ortaya koyan durumlar söz konusu. Örneğin, 23 Mart 2015'te, "(1) Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevlerinin hangilerinde LGBTİ bireyler için ayrı koğuşlar bulunmaktadır?" ve "(2) Ayrı koğuşların bulunmadığı ceza infaz kurumlarında ve tutukevlerinde kalan LGBTİ bireyler nerelerde, hangi koşullarda tutulmaktadır?" diye sorduğumuz bilgi edinme başvuru-muza, 21 Nisan 2015'te gelen cevap şöyle:

Ağır ceza merkezlerindeki kapasite itibariyle büyük ceza infaz kurumlarında LGBT'li bireyler için ayrı odalar bulunmakta olup, bu odaların kapasitesi hükümlü sayısına göre değişiklik göstermektedir.

2 nci soru ile ilgili olarak; LGBT'li bireyler için ayrılan odalar uluslararası standartlara uygundur.

Adalet Bakanlığı adına verilen cevapta "LGBTİ'li" ifadesi kullanılmış, sanki "LGBTİ" bir hastalık veya bir örgüt adımı gibi (üstelik bu CİSST'in daha önce de eleştirdiği bir ifadeydi!). Cevap, soruyu geçiştiriyor olmanın yanı sıra, Adalet Bakanlığı'nın kendi sorumluluğu altında bulunan LGBTİ mahpusları tanımaktan, LGBTİ bireylerin özel ihtiyaçlarını anlamaktan uzak olduğunu gösteriyor. Yine bir görüşmede, sorumlu savcı, aynı odada kalan mahpus sayısının çift olmaması gerektiğini, odalar 1, 3, 5 kişilik gibi tek sayıya göre yapıldığında kişiler arasında eşcinsel ilişki gelişmesinin engellenebileceğini, yoksa 1.000 kişilik bir hapisanede 500 çift oluşacağını anlattı. Bu, gey/lezbiyen ilişkilerin doğal olarak geliştiğini, bu yöneline sahip olmayan kişilerin sırf bir arada bulunmakla eşcinsel ilişki geliştiremeyeceğini bilmekten, kavramaktan uzak bir ifade.

Özellikle trans kadınlar için cımbız, ağda gibi malzemeler gerçek birer ihtiyaç. Zira bunlar kişinin bedeninin, kendini hissettiği cinsiyetteki görünümde kalmasını sağladıkları için kimlikle doğrudan ilgili. Erkek hapisanelerinin kantininde bulunmayan bu gibi malzemelerin trans kadın mahpuslar için temini son derece önemli.

Hormon ilaçları da benzer şekilde kimliğe ve ayrıca sağlığa dair, dikkatle kullanılması gereken destekler. Hormon kullanan kaç mahpus bulunduğu ve bunların kullandığı hormon ilaçlarının adlarına dair bilgi edinme talebimizin, bunu bilmek “özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden” reddedilmesi (6 Nisan 2015), hapishanelerde hormon kullanımının doğru şekilde yapıldığına dair şüphe doğuruyor (zira “özel çalışma” denen iş, bakanlığın görevleri arasında).³⁴ Evli mahpusların faydalanabildiği “pembe oda”dan, evlenmesine zaten izin verilmeyen LGBTİ mahpusların faydalanma imkânı olmasını da ayrımcı bir uygulama olarak değerlendiriyoruz.

LGBTİ bireylere dair bilgi ve anlayış düzeyi eksik olan yetkililerin, LGBTİ mahpuslar hakkında karar verici konumda olması son derece kaygı verici. Adalet Bakanlığı’nın, LGBTİ mahpuslar için yapmayı planladığı “pembe cezaevi” projesi, bu eksikliklerden ve ilgili STÖ’lere danışılmadan üretildiğinden dolayı, hatalarla dolu bir proje. Bakanlığın bir mahpusun bilgi edinme sorusuna verdiği, 2 Aralık 2014 tarihli cevapta, “lezbiyen, gey, transeksüeller ve biseksüellerin muhafaza edileceği Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumları yapımına yönelik” projenin “2015 yılında İzmir ilinde ihale edilerek inşaatına başlanması”nın ve yer tesliminin ardından inşaatın yaklaşık iki yıl içinde bitmesinin öngörüldüğü söyleniyor.³⁵ Bu konudaki eleştirilerimizi, CİSST ve LGBTİ alanındaki toplam 17 sivil top-

34 Ayrıca bkz: Hilal Başak Demirtaş, 2015; “LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları”, bu kitapta, s. 89.

35 Bakanlığa bu hapishanenin nerede olacağını, ne zaman açılacağını, bu konuda LGBTİ mahpuslara bilgilendirme yapıp yapılmadığını, kişilerin yakınlarından uzaklaştırılmasının getireceği olumsuzluklara karşı ne gibi önlemler alındığını ve bu süreçte LGBTİ örgüt ve aktivistleriyle işbirliği düşünüldüğü düşünülmeyişi sordüğümüzda, “7-8 ceza infaz kurumunun bulunduğu Kampüslerin birinin bünyesinde bir bölüm oluşturulması” düşünüldüğü ve “farklı cinsel tercihi olan mahkûmlar için yeni yapılacak ceza infaz kurumunun ne zaman ve nereye yapılacağı konusu belli olmamakla birlikte proje aşamasında” olduğu cevabını aldık (15 Nisan 2015). Bkz. Hilal Başak Demirtaş, 2015; “LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları”, bu kitapta, s. 89.

lum örgütü, yerel oluşum ve üniversite topluluğu olarak, 6 Ocak 2015 tarihindeki ortak açıklamamızda dile getirdik.³⁶ Öncelikle, LGBTİ hapishanesi oluşturma sürecinde LGBTİ örgütlerine, akademisyenlere danışılmamış olması, yaptığımız açıklamaların dikkate alınmaması başlı başına bir sorun. Temmuz 2013 itibarıyla 18 ayrı hapishanede bulunan mahpusların İzmir’e toplanması, ailelerinden, yakınlarından uzaklaştırılmaları, sürgün edilmeleri anlamına geliyor. Bakanlık, LGBTİ mahpusların kendi güvenlikleri için onları diğer mahpuslardan ayrı tutmak yerine, bu grubu bir arada tutarak yalnızlığı azaltmayı düşünmüş olabilir ama LGBTİ mahpusları bir arada, ayrı bir hapishanede tutmak, onları yine diğerlerinden ayırmak, ayrımcılığı kurumsallaştırmak demek. Diğer taraftan bu hapishanede kalmak kişinin LGBTİ olduğunun herkesçe bilinmesi anlamına geliyor, işte asıl bu, “özel hayatın gizliliği” açısından kaçınılması gereken bir hareket. Burada yaşanacak damgalama, mahpusların ailelerini dahi etkileyebilir. Üstelik LGBTİ mahpuslara karşı bilinen kötü muamele olaylarının hemen hemen hepsi, diğer mahpuslardan değil, hapishane personelinin kaynaklanıyorken, ayrı bir LGBTİ hapishanesi kurmak güvenlik kaygısını gidermeyecek. Oysa ortak açıklamamızda Adalet Bakanlığı’na çağrıda bulunduğumuz üzere, LGBTİ örgütleri ve bu alanda çalışan akademisyenlerle birlikte, tüm hapishanelerde LGBTİ bireylere karşı ayrımcılık ve güvenlik sorunlarının önlenmesi için çalışmalar yapılabilir ve ayrı bir hapishane inşa etmekten çok daha olumlu sonuçlar alınabilir.

Hapishanede LGBTİ hakları adına bizce doğru olan bir adım, Brezilya’nın Rio Eyaleti’nde yeni başlayan uygulamadaki gibi, trans mahpuslara kadın hapishanesinde mi yoksa erkek hapishanesinde mi kalmak istediklerinin sorulmasıdır.³⁷ ABD’nin New York eyaletinde

36 <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/01/06/ortak-aciklamamiz-biz-lgbti-hapishanesi-istemiyoruz/>

37 30 Mayıs 2015 tarihli haber, Yahoo News. <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/2015/06/05/rio-to-allow-transgender-inmates-to-choose-male-or-female-prison/>

ise, “trans mahpusların şiddet, tecavüz ve aşağılamadan korunması için atılan tarihi bir adımla,” Rikers Island Hapishanesi’nde yeni bir konut birimi açılacak.³⁸ Yukarıda sayılanlarla hemen hemen aynı sorunların çözümü amacıyla, özel gruplara kendilerine göre yaşam alanları kurulması için yapılan bu çalışmada, mahpus ancak kendisi isterse bu birimde kalacak, birimde LGBTİ mahpuslarla isteyerek, rahatlıkla, duyarlılıkla çalışacak eğitimli personel görevlendirilecek. Yapılan yeni düzenlemenin trans mahpuslarla ilgili olumsuz olayları, hatta bu mahpusların yeniden suç işleme oranlarını dahi azaltması bekleniyor. Her iki örnekte, mahpusa seçme hakkı verilmesinin önemini vurguluyoruz.

5. Özel ihtiyaçları olan mahpuslar alanında sivil toplum örgütleri ne yapıyor?

CİSST olarak, sivil toplum örgütlerinin hapishanelerde rahatça çalışmasının birçok sorunun çözümünü kolaylaştıracağını savunuyoruz. Sivil toplumun, bağımsız gözlerin hapishanelere bakmaması veya bizlere içerinin gösterilmemesi, hapishanelerde ne olup bittiğine dair her türlü soru işaretini, güvensizliği getirir ve devleti şaibe altında bırakır.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar bağlamında, bu ihtiyaçları en iyi tanıyan, bunların karşılanmasına dair yol gösterecek olan, ilgili grupların sivil toplum örgütleri ve aktivistleridir. Örgütlerin konuya ilgi gösterdiğini ve Adalet Bakanlığı’nın izin vermesiyle hapishanelerde önemli çalışmalar yapıldığını mutlulukla görüyoruz. Bakanlık düzeyinde de 2014 ve 2015’te özel ihtiyaçları olan mahpusların durumuna dair bazı sivil toplum örgütlerinin toplantıya davet edildiğini ve görüşlerine başvurulduğunu biliyoruz.

Bu tür işbirliklerinin çoğalması gerekiyor. Bu konuda söylenebilecek birkaç şey var:

38 18 Kasım 2014 tarihli haber, *Huffington Post*. <https://ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com/category/english/queer-lgbt/>

- Bir hapishanenin sadece ziyaret edilmesi için bile Adalet Bakanlığı'ndan izin alınması, en az 1 ay önce ziyarete katılacak kişilerin ismi verilerek başvuruda bulunulması ve iznin takibi gerekiyor. İzinlerin ilgili hapishanelerden alınma imkânı olsa daha kolay olur.
- Hapishanenin düzeni açısından, sivil toplum tarafından yapılmak istenen çalışmalara dair idarenin bilgisi olması gereğini anlıyoruz. Ancak bunun dışında, izinlerin keyfiyete veya devletin dernekler hakkındaki değerlendirmesine bağlı olmaması, sivil toplumun hapishanede çalışmasının kolaylaştırılması gerekir. Bunun da ötesinde, Adalet Bakanlığı ve hapishane idarelerinin sivil toplum çalışmalarını teşvik edici olmalarını öneriyoruz.
- Sivil toplum ve üniversitelerle birlikte çalışmanın ihtiyacını daha doğrudan hisseden tekil hapishaneler düzeyinde atılan olumlu adımlar, Adalet Bakanlığı tarafından yaygınlaştırılabilir.
- Sivil toplum ve üniversitelerin hapishanelere dair faaliyetlerinin önemini bilen personel ve idareciler var. Onlar da kendileri işbirliğine açık oldukları, buna ihtiyaç duydukları halde sivil toplum örgütlerinden bekledikleri ilgi ve desteği göremediklerinden yakınıyorlar. İlgili tüm sivil toplum örgütlerini, hapishaneleri “dışarıdan” takip etmenin ötesine geçerek “içeride” daha fazla çalışma yapmaya, bunu programlarına dahil etmeye davet ediyoruz.
- Yapılan çalışmaların, kişilerin özel bilgilerini ve hassas konuları paylaşmamak kaydıyla, daha fazla kişiye ulaştırılması ve bilginin etkisinin artırılması için sivil toplum örgütleri internetten daha etkin faydalanabilirler. CİSST'in hapishaneleri ilgilendiren çeşitli konular ve farklı mahpus gruplarıyla ilgili blogları bunun için ortak zemin olarak kullanılıyor, daha fazla katkıya da açığız (blogların listesi için bu kitabın arkasına bakabilirsiniz).

CİSST 2015 yılında Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (*Turkish Center for Prison Studies*, TCPS) ve Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı'nın (THEA), ayrıca Hapishane Çalışmaları Kütüphanesi'nin kuruluş çalışmalarına başladı. Alandaki ciddi veri eksikliğini kapatmayı, hapishaneler alanında olanları sistemli ve kapsamlı olarak takip edebilmeyi, ayrıca bu alandaki uluslararası merkezlerle birlikte çalışmayı hedefliyoruz. Enformasyon Ağı, çeşitli gruplar hakkında çalışan sivil toplum örgütleriyle birlikte bu gruplardan mahpuslar hakkında faaliyet gösterecek. Bu işlerin hapishanelerin genel durumunun iyileştirilmesine ve sivil toplumun hapishaneler alanındaki çalışmalarda daha etkin rol almasına katkısı olacağını düşünüyoruz.

Başak Ekinci ve Mustafa Eren'in hazırladığı *Mahpus Hakları El Kitabı* (Mart 2015) hapishane kütüphanelerine, sivil toplum örgütlerine ve mahpuslara ulaştırmakta olduğumuz bir çalışma. THEA faaliyetleri kapsamında, özel ihtiyaçlı gruplar olan kadın, çocuk, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüleri, engelli, hasta ve yaşlı, LGBTİ ve yabancı mahpusların hakları hakkında da el kitapları yazılacak.

CİSST'in Ekim 2014-Haziran 2015 arasında devam eden, Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak Konferansı'nı da düzenlememizi sağlayan "Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı" Projesi kapsamında, sivil toplum örgütlerinin bu konudaki çalışmalarını ortaklaştırarak, Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ile İlgili İşbirliği ve İletişim Ağı kuruldu. Bu çalışmalar, ilgili herkesin katılımına açık, tüm çalışmalar www.ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com sitesinden takip edilebilir. İşbirliği ve İletişim Ağı'nda, çeşitli STÖ'lerin katkılarıyla, engelli, yabancı, LGBTİ mahpusların güncel durumuna dair doğrudan ve sistemli veri toplamak için anket formları hazırladık. Ayrıca ağ üyelerinden Engelli Kadın Derneği, Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı'nı görme engellilere ulaşabilmesi için sesli kitap olarak kaydetti.

Engellilik alanında savunuculuk ve izleme çalışmaları da yürüten, engellilerin ihtiyaçlarını ve yerine getirilmesi gereken standartları iyi bilen sivil toplum örgütleri, mahpus engelliler alanında görüş bildiriyor. LGBTİ dernek ve oluşumları, LGBTİ bireyleri ilgilendiren çeşitli konularda dayanışma içinde çalışabiliyor ve LGBTİ mahpuslar konusuna da duyarlılık gösteriyor. Mahpuslara hukuki destek sağlanmasında, sıkıntıları olduğu zaman olayın kamuoyuna taşınmasında, özellikle trans kadın mahpusların kıyafet vb. günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında, çok sayıda LGBTİ örgütünün önemli katkıları var ve çabalar giderek daha sistemli hale geliyor.³⁹

Yabancı mahpuslar ise, ne yazık ki özel ihtiyaçları olan mahpuslar arasında sivil toplumun en yetersiz kaldığı grup. Doğrudan yabancılar alanında çalışan bir dernek yok. Mültecilerle ilgili çalışma yürüten STÖ'ler, Türkiye'deki iki milyon Suriyelinin acil durumundan dolayı yabancı mahpuslar konusuna eğilemiyor. Bu konudaki çalışmalarımızı şu anda, sivil toplum örgütleri açısından ziyade, konuyla ilgilenen aktivistlerle birlikte yürütüyor ve zaman zaman elçilikler/konsolosluklarla da iletişim kuruyoruz. Yabancı mahpuslar alanındaki çalışmanın şu an için bize ulaşan durumlarda, kişilerin özel şartlarına odaklanarak ilerlediğini söyleyebiliriz.

Bu alanda bilmediğimiz daha pek çok çalışma yapıldığını umuyor, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve Adalet Bakanlığı arasında işbirliğinin güçlenerek devam etmesini diliyoruz. Özel ihtiyaçları olan mahpusların durumu, iyi örnekler ve yapılan işleri, www.ozelihtiyaclimahpuslar.wordpress.com sitemizde duyurmayı sürdüreceğiz. Bu raporu da sitemizde güncelleyeceğiz.

39 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hilal Başak Demirbaş, 2015, "LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları", bu kitapta, s. 89.

